FRANJA ŠRÁMEK

SREBRNI VJETAR

347

ZABAVNA BIBLIOTEKA

Bićanić

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ.
KOLO XXVIII. KNJIGA 347.

SREBRNI VJETAR

ROMAN IZ DJAČKOG ŽIVOTA

ČEŠKI NAPISAO

FRANJA ŠRÁMEK

ZAGREB 1924.
NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

Franja Šrámek.

U kolu savremenih čeških pisaca zaprema Franja Šrámek jedno od najuglednijih mjesta.

Rodio se god. 1887. u Sobotici. Svršivši pravne nauke na praškom sveučilištu, debutirao je god. 1901., dakle već u vrlo mladjahnoj dobi, u »Novom Kultu« pjesmama i prozom: »Ironické vypravování o někom, kdo umíral«. Živu literarnu pažnju svratio je na sebe svojim knjigama sitnih novelističkih radova, koji su se brzo nizali jedan za drugim i od kojih spominjemo: »Sláva života« (1903.), »Ejhle člověk« (1904.), »Sedmibolestní« (1905.), Kamení, srdce a oblaka« (1906.), »Patrouilly« (1908.) i romanom Stříbrný vítr« (1910.).

Pjesme Fr. Šrámka razasute su u »Lumiru«, »Srdcu«, Novém světu«, »Omladini« i dr. Kao ukusna knjiga izišle su u zbirci »Života bído, přec tě mám rád« (1905.).

Istančan osjećaj, profinjen i dubok pogled psihologa i iskrenost, to su osobine i odlike svih radova Fr. Šrámka. Nadasve iskrenost, pri čemu se autor, crtajući pojave socijalne bijede i ćudoredne pokvarenosti duše, ne žaca žestokih i smionih optužbi proti cijelomu društvu, proti njegovim utvrdjenim sistemima, njegovim tvrdim i bešćutnim zidinama javnoga života, koje sprečavaju razvoj i slobodu ljepote.

Sve ove osobine i odlike u punoj se mjeri nalaze u romanu autorovu »Štříbrný vítr«. »Srebrni vjetar« je svježe i slikovito, mladićski i s rijetkim vervom napisani knut-hamsunovski roman iz studentskoga života, roman, koji obara optičku varku i drevnu psihološku zabludu, da je mladost doba radosti i bezbrižne sreće.

Poznate li rusku mladost, poznate li one Bazarove, u kojih se sva dobrota i plemenština pretvara s nekim nevidljivim pritiskom u surov podsmijeh, ili Volohove, koji sve-

*

jednako iščekuju spasenje, a pri tomu se na nj nabacuju blatom? Sjećate li se onih srdaca, koja očajno brane svoju nevjeru i prokletstvo, jer ne bi mogla živjeti bez sažaljavanja nad sobom? Sjećate li se mladosti Garborgove i Hamsunove, koja, uspavana maglama, vidi samo sebe kao u daljini, pa je to dublje nijema, što više izgara od žudnje, da progovori? Poznate li one, koji mogu govoriti sa šumama, morem i psetom, ali se nikad ne mogu sporazumjeti sa čovjekom? Evo, to je mladost Fr. Šrámka, mladost, koja lijeće, gonjena »svetim ognjem, a na svakom trnu ostavlja komadić mesa«; to je »okrutna mladost«, okrutna prama ostalima, a najokrutnija prama sebi: čežnja bez vjere, kao naručje, uzalud raskriljeno u jutarnja povjetarca.

Nema mnogo knjiga na svijetu, u kojima bi se nalazilo toliko sposobnosti za sreću, a tako malo vjere u radost, kao u Šrámka. Njegove su rečenice pobožnost, djetinje udivljenje i grljenje, a njegova lica tužno zapomažu. Njegova je zemlja milostiva, sjajna i plodonosna, a po njoj lutaju izgnanici, lamajući rukama... Život je trnovit put ljubavnoga razočaranja, put, koji razdolicom dviju grudi vodi iz samoće pred ženu u samoću zbog žene.

Žena i muškarac, dva uzvika, kojima je napunjen »srebrni vjetar« mladosti kao cvjetnim peludom ljubavi, dvije su tužne zemaljske sile, koje se izdaleka privlače, a izbliza odbijaju, koje stvaraju u sebi ljubav, da je ubiju i koje razbudjuju u sebi svu sakrivenu dobrotu, a da je ne mogu darovati jedno drugomu. Prokletstvo života, ljepota života, zemlja nasmijana, čeznutljiva i raspjevana, to je Šrámkova žena. Ispunjava gradove, polja i proljetne livade, žubòri oko nas travanjskim lahorom, mladi pupoljci i lišće vlažni su od njenoga tijela, a ljetne noći je zazivaju i čeznu za njom. Ona je ogroman magnet, razastrt nad zemljom, prama kojem se okreću sve misli muškarca. Ženino tijelo kao da nije samo tijelo, već i lijet, naga zemlja, noć, koja pleše, i vedri, bijeli danak, sve, što muškarac ne može postići s tjeskobne gore svoje žudnje. On je očekuje kao proljetnu poplavu, koja će odnijeti njegovu zabunu, kao bujicu cvijeća, koja će mu zasuti dušu, izmučenu pitanjima. U Šrámka nema svijeta izvan žene. Mladost je njeno naslućivanje i očekivanje; kao što muslimani u

molitvi okreću svoje lice prama istoku, odakle ima granuti sunce, tako i mladost okreće svoje lice prama njoj. Ona se prikučuje sa svih strana, možeš je očekivati na uglovima ulica i na svakoj poljskoj medji. Svi su putovi samo putovi, po kojima ona dolazi, gradovi je skrivaju, a divno podnebesje sjajni je čador, razastrt nad njenim smiješkom. Proljetna zemlja miriše za njenim stopama, a zvona, razigrana o podne, pjesan su u njenu slavu. Tada »srebrni vjetar« razigra i mlada srca kao zvona; tada pod mladićevim prozorima stoje »bijele ljetne noći, koje mirišu, jer su gole«, a mladić zna, »da se zbivaju čudesa« i bdije...

Tijelo je žene kao svjetlost, koja obasjava muškarca, kao pjesma, koja ga svega opčini. Zapazi dva sjetna oka i već sav čezne, da se daruje, da za nešto krvari i primi udarac kao cjelov. Htio bi da bude krasan junak i da mnogo žrtvuje. »Tako se radja ljubav. Ne zato, jer ste htjeli, da se rodi, već zato, jer ste imali mnogo stvari, koje se mogu žrtvovati, koje se mogu baciti u plamen. Kako je grozno lijepo i gorko slatko živjeti pod crvenim žarom ovoga plamena, u kojemu se pretvara u pepeo vaš mozak, krv, snaga... on sve daje, a ništa ne dobiva, a ona isto tako ništa ne dobiva, a sve daje...« U ovim riječima, kojima oporni pisac Bazika u »Srebrnom vjetru« crta smrt ljubavi, ujedno je duboka poruka o njenom neoskvrnjenom začetku: ona se radja u mladim srcima nadasve iz pretjecanja, iz potrebe da se daruje i žrtvuje.

Na kraju »Srebrnoga vjetra« čista je i nepomućena pjesan ljubavi, koja odjekuje nebeskim zvucima, i u kojoj kao da svjetlost i zemlja pjevaju dvopjev žudjenoga sastanka. Jeniček Ratkin, junak romana, osluškuje, kako u daljini mladi vjetar rominja na srebrnoj harfi, i držeći za ruku Aničku, rasplakan od dragosti, pjeva u ljetnu noć: »Čekaj me još svejednako. Nisam još kod tebe. Tek idem. Nije moguće, da bih već bio kod tebe, kad te dosad nisam poljubio. Stojim: ali kad bih bio kod tebe, ne bih stajao, već klečao i ljubio ti noge...«

Roman »Srebrni vjetar« niz je sjajnih improvizacija, stil je pun srdačne topline i mekoga lirizma, kao da se neprestano premeće izmedju neba i zemlje. Kad se gdjekad nad njim zatrese opora i mučna riječ, kao stisnuta pesnica, ili se

zablista prijetnja, kao oštrica noža, odmah se spusti kiša mladoga cvijeća, koje sve pokrije...

Prevod »Srebrnoga vjetra« priredjen je za Zabavnu Biblioteku po drugom češkom izdanju, koje je nedavno štampano u Pragu. Već ova činjenica sama rječit je dokaz, da je Franja Šrámek priznati i omiljeli pripovjedač, a prama općenomu sudu kritike, on se danas s pravom računa medju prvake lijepe knjige u bratskom nam češkom narodu.

Najbolje kritike o književnom radu i životu Franje Šrámka napisali su uz ostale: Miroslav Rutte (»Nový Svět«), Karel Sezima (»Podobizny a reliefi«) i Fr. Sekanina, pa smo se i mi njima poslužili za ovaj prikaz.

STŘÍBRNÝ VÍTR

I

Sudcu Ratkinu razboljela se žena. Bez šešira potrčao je kroz gradić po liječnika. Zatim, kao da se zastidio od ovog svoga uzbudjenja, stade pokazivati mir, koji je upravo iznenadjivao. Samo kad je tko svratio k njima, da se raspita za zdravlje bolesnice, uvijek se hvatao za glavu i očajno obraćao oči prema nebu. Gospodin sudac Ratkin bio je tako u neku ruku poseurom.

Mali Jenik sjedio je na stepenicama pred kućom i na mahove počeo plakati. Ujutro su ga puštali na časak k majčici u sobu, ali on nije bio dobar, pa bi probudio majčicu plačem. Zato više nije smio onamo. Sjedio je napolju, a sunašce se sjalo u njegovim suzama kao u duginim stakalcima. Podno stepenica bila je u ilovači jamica, gdje su se igrali »graha«. Jenik gledao je u jamicu i još jače počeo plakati. Cijelo lice već mu je bilo otečeno i sva su mu uda drhtala; glava mu klonula od umora, cijelo se tjelešce previjalo, kao što se cvijetak savija pod kapljicama kiše.

Sutradan odvedoše ga k baki. Baka je imala osjetljive, mršave ruke, kao suho lišće. Šuštale su, kad ga je gladila po kosi, a Jenik se smirio. Osim toga ona je znala priču o jednoj mamici, koja je bolovala i opet ozdravila. Njen glas razlijevao je mirno, tiho svijetlo, kao sunce medju jesenskim drvećem, a gdjekad je poput priče zazvonio, kao

zlatna vlas djeda-bajača, koja se okliznula na pod... Naposljetku stiglo je i pismo, da je majčici već bolje, a to je bila lastavica s najsladjom blagoviješću.

One je godine bila velika žega i suša, kakva se nije zapamtila. O Petrovu i Pavlovu odvajkada je bio rdjav dan, a ljudi su govorili čudnim, uvehnulim, isušenim glasom. Nekoliko nedjelja već nije bilo kiše, a sunce je prestalo da bude blagosovom; dani se uvapniše u plamenovima kositernoga nebeskog svoda, a noći su bile ljepljive. I toga dana, u času, kad su ljudi išli na večernju, kao da je umrlo posljednje povjetarce, a gradski je trg cičao pod prozorima, kao zadavljeno grlo.

Baka je zaspala u naslonjaču, a mali Jenik gledao, kako joj se klima glava; nekako je bio radoznao i bilo mu tjeskobno, da glava, kad god se uzdigne, uvijek pada niže i niže, samo muha negdje zuči, a soba se ugušila u usjaloj tišini. U Jenika je porasla tjeskoba, da se ona glava s ramena ne bi skotrljala na zemlju i lupila o pod.

— Bako!

Glasak mu se bio osušio u ustima, ali baka zacijelo nije imala tvrd san. Samo što se, bože moj, ove oči već tako teško otvaraju iza sna; bog zna, gdje su lutale, komu su gledale licem u lice: to je bio netko vrlo čudnovat i nije bio s ovoga svijeta. Jenik nazire nešto daleko u tim očima.

Muha opet negdje zuči, a Jeniku se odjedanput učini, da baka osluškuje, što muha pripovijeda; baka ima sada tako napet izraz, kao da sto ušiju u njemu prisluškuje.

— Pogledaj, Jeničku, s prozora... da li u kapnici teče voda, reče baka iznenada.

Jenik podje k prozoru i pogleda. Baš mu dolazi da se nasmije na bakino pitanje: kako je moguće, da u kapnici ispod njihovih prozora ne bi tekla voda? Ali zaista, čudne se stvari dešavaju; baka trepeće očima i brzo dahće.

— Ne teče, bako!...

Ali baka samo odmahne glavom i nešto preplašeno joj pomuti zagonetni osmijeh oko tankih usana.

— Pogledaj još jedared, dobro pogledaj! reče naposljetku.

— Ne teče, bako.

Ona zalomi objema rukama, teško ih spusti na krilo i rekne nekako suho i mrzovoljno:

— To se zna, da ne teče. A kako bi i tekla? Bog će staviti ruku na sve izvore i nigdje više ne će poteći voda. Takav će biti gnjev božji...

Ali Jenik to ne shvaća, da bi se dragi Bog tako gnjevio i tako kaznio. Ne ide mu uopće štošta u glavu. Kad ne bi bilo vode, ljudi bi umrli od žedji; i tata bi umro, i mamica i baka takodjer bi umrle; ali onda, onda... i Jeniku sune grozna pomisao kroz glavu — onda on možda više ne bi mogao ljubiti dragoga Boga. No kakav je on glup dječak; ta i on bi umro... nije li to bar jasno?...

Na satu odbije tri udarca i baka se vrlo usplahiri.

— Eto, baš je u to doba otprilike bilo... takodjer o Petrovu i Pavlovu... kad smo vidjeli prvoga pruskoga vojnika, reče baka odjedanput kao za sebe.

A usne, kao kad povjetarce umiljato šuška po lišću, lako joj podrhtavaju.

— Bio je to tako strašan trenutak... Malo prije podneva krenuli su posljednji naši vojnici. Oni, koji su odande ujutro kretali, išli su još kao na igranku, klicali su nam na prozore i mahali kapama, da će zatući kletoga Prusa; ali oni posljednji nisu ni glave više uzdigli, kao da ih je nešto guralo u ledja i brže gonilo napred... Nato je obamr'o trg, a mi smo osluškivali u daljinu. Stajala sam na prozoru; bilo je tako tiho, da se moglo čuti, kako voda u kapnici rominja. Neki se ljudi razišli na večernju, ali nisu ulazili u crkvu; samo su onako sta-

jali pred crkvom, kao da čekaju, da li će kapelan danas služiti večernju. Napokon kapelan izidje iz župske kuće, ljudi se pred crkvom otkriše, ali im šeširi nekako nepomično zastadoše u zraku: možda ljudi tamo love leptire. U predgradju su počeli strašno zavijati psi. Uto je i naš pas, zvali smo ga Strah, istrčao pred kuću i pronicavo stao zavijati, ali odmah opet utrčao u kuću i sa svom se snagom bacio na vrata. Kad smo ga pustili unutra, šunjao se po zemlji i stiskao k našim nogama. Ali kako sam stajala ovdje na prozoru, kao da mi je crveni vjetar prohujao oko očiju, a nekoliko se crvenih pruskih husara unakrst vrzlo po trgu. Zavikala sam, a pokojni djed takodjer priskoči k prozoru. Samo je rekao: »Isuse i Marijo, već su ovdje!» A za prvima dojurili su drugi i ravno pred našu kuću. U prvom zaprepaštenju zaboravili smo, da odskočimo od prozora. Zaustavili su konje, vikali nešto i pokazivali, da žele piti. Jedan je od njih bio tako lijep s plavom bradom, i tako se dobroćudno na prozore smiješio, kao da nije bio neprijateljski vojnik. Bio je to neki viši časnik...

I baki opet tiho zadrhću usne.

— Htjela sam da im sama odnesem vode, ali pokojni djed nekako me strogo pogledao, odgurnuo me i otišao sâm. Ja sam se opet došuljala k prozoru i vidjela, kako je najprije djed morao piti, pri čemu ga je jedan tapšao po ledjima. Onaj mladi, plavokosi pogledao je još jedanput na prozor, a oči mu se tako dobroćudno smiješile. I kao da ih je vjetar odnio, odmah su se izgubili bog zna kamo. Sutradan uveče — baka zaklima glavom, usta joj se pri tomu pomaknu, ali ne izadje nikakav zvuk iz njih — sutradan uveče dovezli su onoga mladoga časnika na kolima s prostrijeljenom nogom. Tada je grad već bio pun pruske vojske i kod nas su uredili malen lazaret. Odrezali su mu kasnije nogu, pa je ležao kod nas za cijele vojne. Dosadjivao se i htio nešto da čita. Imali smo nekoliko njemačkih knjiga i posudili

smo mu. Kad nam ih je kasnije povratio, bila su u jednoj dva lista sasvim slijepljena krvlju; tako mora da se dogodilo kod amputacije... Ja sam tu knjigu sačuvala...

Opet se baki naprazno pomakoše usta. Upinjući se, napokon ustane i podje k ormaru, uzme staru knjigu iz ormara, sjedne u naslonjač i otvori je. Dva su lista kao pokrivena rdjom, a usta se bakina tiho tresu.

Vani pada oganj s nebeskoga svoda, a u Jenika maleno srce drhće i bije, kao plaho zvonce.

Ima ovdje nešto: velike, crvene kapi krvi kaplju tamo na pod, a Jenik šapće: krv, krv, krv!

Neki se zlobnik ljuti, na sve izvore meće ruku, za nikoga nema smilovanja, nigdje voda ne potječe.

I Jenik odjedanput zapita:

— Bako?

— Oj?

— Dragi je Bog sve stvorio?

— Sve.

— Sve ljude?

— Sve.

— I onoga pruskoga časnika?

— I njega.

— A tko mu je prostrijelio nogu?

— Pa neki naš vojnik.

— A i njega je stvorio dragi Bog?

— I njega.

— I dragi Bog je baš htio, da on puca?

— Htio je... Bez njegove volje ni — —

— A ona je noga jako boljela?

— Da, jako. Svu je onu noć jaukao.

— A i to je htio dragi Bog?

— Dakako.

— A onaj je časnik imao dobre oči?

— Dobre. O, kako je to bio dobar čovjek!

Jenik strašno poblijedi i lice mu se izobliči.

— To je čudnovato, reče dječak.

— Što je čudnovato?

Ali Jenik se naglo nasmija mjesto odgovora osobitim nekim suhim, nedjetinjskim smijehom.

II

Ratkinovi su imali živu i vrelu krv, dok je njihov rod rastao u mlinu pod nasipom crvenoga ribnjaka; zvali su ga »crveni ribnjak«, a mlin su zvali »crveni mlin«. Vele, da je pred mnogo i mnogo godina ribnjak bio jedna jedina crvena krv; to je valjda bilo za neke seljačke bune, ali je to bilo davno, pa se ljudi nisu sjećali toga. I dok su Ratkinovi ondje živjeli, imao je njihov rod živu i vrelu krv. Duše priproste i čiste, kao šumski studenci, podatljiva srca, a za mladosti svoje rado su podivljali; iz toga roda rijetko su se rodile žene, a mladi Ratkinovi donosili su sebi nevjeste na svojim silnim rukama, a dok su ih nosili, časak su s njima zastajali iznad mlina, uzdizali nevjeste visoko nad glavu, kao da ih misle posaditi na jedan od onih jablanova, a iz grla im poletjelo prema nebu pocikivanje, kao jato ševa. Tri dana i tri noći stajao je mlin, i tri dana i tri noći nije nevjesta morala učiniti koraka; neprestano su ondje čekale dvije silne ruke, koje su je htjele nositi. Silni su bili Ratkinovi, a najsilniji su bili, kad su ljubili. A kad su im žene zatrudnjele, onda su ih opet nosili, iznosili ih iz mlina, oprezno i nježno, položili ih u visoku travu za mlinom izmedju rijetkih grabova i breza, klečali do njih kao zbunjeni i bojažljivi, a u nekoj osobitoj smetnji gotovo su se bojali, da pogledaju svojim ženama u oči. U to vrijeme nisu cjelivali svojih žena u usta, samo su se letimice doticali usnama njihove kose i sklapali oči, kad im je pogled zalutao na njihove bujne grudi.

Ali jednu rdjavu čežnju nosili su u sebi svi Ratkinovi. Grad ih je mamio k sebi, pa su od vremena na vrijeme ostavljali samotni mlin i vraćali se istom nakon dva-tri dana; uvijek su nekako propali za ovo vrijeme: iz njih je odisalo po dimu i žestokom piću, a u očima su imali varljiva, nemirna svjetlila; žene su im za tih dana hodile sa crvenim očima.

I godine prodjoše, a Ratkinovi više nisu živjeli u crvenom mlinu; grana za granom otkinula se u obližnje varošice. Postali su od njih trgovčići, stajali su na vratima zadušljivih dućančića, a u bezbojnim njihovim licima bilo je napisano, da ih je čežnja prevarila. Kao da su se uozbiljili, pronevaljalili, a oči im ležale na ugaru. O svaku njihovu kretnju vješao se težak utez, a pogled im se potezao po zemlji, prljav, jadan ptić s podrezanim krilima.

Jednoga dana u veljači, koji je sred večernje rumeni baš tonuo na zapadu i počeo da u mjesta, sakrivena od ove rumeni, ulijeva nešto hladno i vlažno, proputovala su malim četverokutom trga u N. kola s pokućstvom. Za kolima je koračao muškarac, kojemu je otprilike bilo četrdeset godina; to je bio otac sudca Ratkina, djed maloga Jenika. Neki su ljudi prošli pokraj kolâ i začudjeno gledali za njima. I kapnica na trgu začudjeno je počela rominjati; na kućicama se negostoljubivo namrgodila starinska, istrvena pročelja, a limeni orao na c. k. bilježništvu ispružio promukli, zardjali vrat. Ali muškarac, koji je išao za kolima, kao da nije ništa od toga opažao; išao je, dok su smrzle zemljane grude izmedju taraca pucale pod njegovim nogama, i postojano griskao jedan kraj svojega brka. Napokon se kola zaustave kod jedne kuće. Muškarac se obazreo unaokolo po kućama, nešto ga se neprijatno dojmilo i počeo usiljeno bučnim glasom razgovarati s kočijašem; ljudi su izvirkivali s prozora. Uto se pokažu na trgu tarnice i zaokrenu prama istoj kući. S njih sidjoše žena i dva dječaka. I odjedanput, kao na udarac, oba se dje-

čaka rasplakaše... To je bio dolazak Jenikova djeda u grad. Ni najmanje nije bio triumfalan.

Sudac Ratkin još se i danas katkada sjetio, kako je tada s bratom i majkom sišao s tarnicâ i kako su se rasplakali. I sudac Ratkin superiorno se smješkao; »gluposti, gluposti, dječačke budalaštine«, mislio je u sebi — »štošta smo onda radili, što je danas za podsmijeh«. Danas je bio sudac Ratkin ugledan muž, pa nije shvaćao, kako se čovjek može tako uludo rasplakati; a ni ovaj Ratkin nije znao, da su Ratkinovi nekada imali vrelu i živu krv. Krv, krv, da... »Recite mi, dragi ljudi, kakva krv i čemu treba krvi?« mogao se danas u čudu zapitati sudac Ratkin — »valja uredno živjeti, izvršivati zakone, nigdje ne posrnuti, to da, ali što tu bulaznite o čistoj i vreloj krvi? Gledajte moga nevaljanog bratca, baš mu iz duše govorite«. I bilo je tako s njegovim bratom Jurjem; u njemu se nije ugasila ni stinula stara krv Ratkinovih, nego se raspojasala u nekakve varljive brzice. Nešto sumračno i zagonetno bilo je u cijelom njegovu življenju. Bio je već koješta: i časnik, ali je ostavio svako svoje zvanje s lakomislenom smionošću čovjeka, koji za sobom spaljuje jedan most za drugim. Zaletio se i k plamenu umjetnosti, da si oprži krila — tako se nekada od riječi do riječi izražavao. Protuha je bio dragi brat Juraj. Sudac je malo o njemu govorio i s nekom razdraženošću, što je shvatljivo. Kad je bio kod njih u pohodima, a to se desilo svega skupa samo nekoliko puta, bio je sudac vrlo suzdržljiv i rado se doticao podrugljivom napomenom neurednoga života bratova, no ovaj je odbijao takve napomene mirnim smiješkom okorjele protuhe, koji otresa s okovratnika kaputa uš, kad ga na nju upozore, ali što ležernije.

Ugledan i trijezan muž bio je sudac Ratkin, pa kad mu se rodio sinčić, nije mislio na ono maleno čudo; ponajprije to je dakako pripadalo više mami, ali čim je to počelo malko nalikovati na

muškarca, tu je već opet on morao znati, kako se s djetetom postupa: jedno strogo oko bolje je negoli dva blagostiva; deset puta zabráni, a jedanput dozvòli, veži, gladi i ne popuštaj! Dotle nije bilo prilike za velike, pa su se davale sitne zapovijedi. A ovih je bilo, bog zna koliko. »Sjedni bar, kako treba, i ne njiši nogama!« Jenik sjedne, kako treba i jedan čas je pazio, da mu se ne njišu noge. I dok je tako brižljivo pazio na svoje noge, počnu mu ruke nehotice gužvati ubrus. »Što je to opet, Jenik? Nepristojno je gužvati ubrus, zar ti to nisam nikad kazao?« Da, Jeniku se čini, da mu je to otac već nekoliko puta kazao, pa izgleda tako nekako jadan, jer ne može zapamtiti, što mu je otac već toliko puta govorio; stidi se i rumeni od smetnje. Ne igra se više rukama, ali ima u njima mrave, i u nogama ima mrave, muku muči, groznu ruku. U sljepočicama avan lupa, kanarinac žubori, zlaćana prašina trepeće u sunčanim trakama kod prozorâ — zaista, na stepenicama pred kućom bolje bi se sjedilo, a osobito bi se mogao malo rastrkati... pred kućom zalajao Blesk ukućaninov... i s njim bi se mogao poigrati — i Jenik se polako oklizuje sa stolice i ispod oka pri tomu motri oca, taji dah, a avan u sljepočicama lup — lup... stoj! Dva oka na nj gledaju, svijetlo je u njima izmijenila sjena, a sjena dosegla njegovu glavu. »Kamo opet? Zar ne možeš časak mirno posjediti?« A Jenik sluša i sluša. Ne će da bude neposlušan dječak, to je ružno. Tata to veli, a Jenik to uvidja.

Dogodilo se medjutim nekoliko puta, da je otac opazio u dječakovu držanju nešto, što mu se nikako nije svidjalo. To su naročito bile njegove neobično plave oči, koje bi se daleko zagledale; mogao si spaziti dječaka, kako gleda na igračku, koju je držao u ruci, istim pogledom, kao da gleda u veliku daljinu. »Neku osobitu naviku usvaja ovaj deran«, govòrio je sudac Ratkin. Jedared se pače razljutio. »Ta ovaj deran zuri kao idiot!« uzviknu.

Ali je bilo tu koješta drugo, što ga je moglo iznenaditi.

To se počelo nesumnjivo sasvim neznatnim dogadjajem kratko vrijeme prije materine bolesti. K ukućanima dolazio u podrum zlikovac, koji je krao krompire. Nije uzimao mnogo, pa oni ne bi to ni opazili, ali je neoprezno ostavio za sobom neke tragove, a to ga je izdalo. Uvrebali ga jedanput u noći i grozno ga izbili. Svi su se ljudi unaokolo probudili od velike krike, kako je strašno kukao i naricao isprebijani čovjek. I kod Ratkinovih su svi bili na nogama. Sudac se brzo obukao i sišao dolje. Kad se povratio, pripovijedao je, što se dogodilo; dobro su naravnali ledja lopovu, da mu je krv udarila na nos; zgurali ga u kut i mlatili ga, dok nije ostao ležeći. S početka se počeo izmotavati naš nitković, da ima kod kuće djecu, da su gladna — no prošla ga je volja, kad su mu onako krasno namecali lakoma usta. To je taj i taj, ljeti je k njima dolazio s gljivama; istina, djece ima, šestoro djece ima, ali zato ipak nije nikomu dopušteno, da krade. Zasad je medjutim dobio, što je tražio; samo se po sebi kaže, da će se i sud s njim još pozabaviti. A sudit će mu kako je zaslužio, on, sudac Ratkin, naučit će ga pameti, to mu može već danas obećati. Otac to govori vrlo značajnim glasom; njegove papuče pućkaju u hodu kao zaušnice. Mati sjedi na kraju postelje s uplašenim očima. Šuti, navikla da ima uvijek gotovo isto mišljenje, kao i njen muž; ponavlja samo u kratkim stankama: »To je grozno, to je grozno!« Zatim naglo pogleda prama Jenikovu krevetiću. Ustuknu, nečim je iznenadjena. Pogledaj samo, ta ovaj se dječak sasvim prestravio. Ali u trenutku, kad se i otac sagnuo nad krevetić, strava je prešla u dječakovu pogledu u mržnju i mrsku upornost. Prestrašio se, veli otac, boji se zlikovaca. Dječak odjedanput uzdrhta, pobijeli a oči mu gotovo izidjoše iz očnica, velike i hladne. Onda mu tek polete suze niz obraze, udari

u plač, koji je potresao cijelo tijelo. I kad je dječak napokon zaspao, drhtao je po cijelom tijelu.

Neka zagonetna skrovišta počela se pokazivati u dječakovu značaju. Možda je i materina bolest donekle na nj utjecala u tom smjeru. Stajao je s licem u lice sa nekom strašnom stvari; njegovo malo, vrelo srce našlo se po prvi put u studenim i podmuklim rukama sudbine. Zatim su došle bakine priče i dogadjaji. Dječak je zadavao baki pitanja, koja su nju dovodila u zabunu; obično se iza nekoliko takvih pitanja razdrobio krhki čar priče i dječak je onda sjedio s osobitim, utrnulim smiješkom, koji je iznenadjivao u njegovu djetinjem licu. Najjače ga se dojmio dogadjaj s ranjenim časnikom. Nekoliko je puta molio baku, da mu pokaže knjigu s krvlju slijepljenim listovima; lako se nje doticao sa zaklopljenim očima, a uvijek bi mu na licu zatitrao isti utrnuli smiješak. Kad se povratio kući, brzo su opazili, da to više nije nekadašnji pokorni i podložni dječak. S nekom nakanom rado je prečuo očevu zapovijed, pa se zapovijed morala ponoviti; onda bi je izvršio s nekom tvrdom i usiljenom sporošću, a oči mu pri tomu pakosno zasvijetlile. »Dječak postaje prkosnim«, govorio je otac — »treba da mu se to metlom izbije iz glave«. I počeo je da bije dječaka.

III

Jenik je neobično volio strica Jurja. Sve, što se ticalo strica, duboko se doimalo dječaka. Neka pustolovna ljepota, neka veličina ucijepila se u njegovu mladenačku nutrašnjost, pa iako dječak nije dotle sve shvaćao, a on je naslućivao. Njegovo je srce bilo puno obožavanja i udivljenja za strica. A naročito, baš to, kako je otac o njemu govorio, razdraženo i mrsko, baš ga je to uveličalo i uljep-

šavalo u njegovim očima. Stric je bio nesretan i dobroćudan. I život mu je zacijelo krasan. Bilo je s njim onako otprilike, kao s onim pruskim časnikom; dobar je bio i smiješio se, ljudi su bili zločesti, ali se on smiješio.

Za posljednjega stričeva posjeta dogodilo se, da je otac zbog nečega karao dječaka u njegovoj nazočnosti.

— Pusti ga, još je dijete; utišat će se, govorio je stric.

»Lijepo se svjetuje, kad se ne radi o rodjenom djetetu«, pomisli u sebi otac. Gleda na strica, rado bi nešto kazao, ali ne da mu se. — Dragi brate, veli, gle, a ti se nisi utišao.

Podrugljivo gleda na brata, koji se na oko nasmijao — »samo na oko«, misli u sebi sudac — »da, gotovo se prezirno nasmijao, ali sam ja ipak dobro nišanio, u srcu mu je ostao trag... Brat se doista nije utišao. U svojoj je mladosti zadavao roditeljima mnogo briga, a ništa nije postao; samo se potucao oko znanaca. Rado bi izgubio svoj boi putovanjem, veli, a djavo neka zna, kakav bol; vjeru je izgubio i savjest ga grize, Takav bol će to biti.

I kako striko sjedi, Jenik ne skida s njega očiju. Nedjelja je poslije podne, ali se dječak nije ni zaželio da izadje kuda, već je samo tu i tamo uzeo nešto u ruke i opet ostavio; po stolicama sjetkari i neprestano promatra striku. Otac govori, mati govori, a stric samo bez riječi odobrava.

Uto mu se iznenada prikuči dječak i upita ga, zašto je tako sjetan i ne govori.

— Zubi me bole, odvrati striko i pri tomu nekako podrugljivo pogleda na oca preko Jenikove glave. Jenik pogleda na oca, zatim na striku, pa opet na oca i tako nekoliko puta.

Otac i ne zna zašto, ali se odjedanput našao u neprilici.

— Izadji na pola sata napolje! zapovjedi Jeniku.

— Ne, Jeniku se ne će.

Ponovo zapovjedi, razvikujući se.

— Ne, ne ide.

— A zašto da ne ide?

— Bole me zubi, odgovara dječak i pri tomu gleda ocu u oči s jasnim podsmijehom.

Otac ustaje, crven je u licu, ubio bi možda dječaka.

Stric naglo poblijedi kao platno,

— Idi napolje, veli Jeniku.

Tek sada Jenik izlazi, ali navlaš polako ide i još s vrata pogleda na oca s istim podrugljivim pogledom.

Otac se strašno razjario. »Utopiti treba takvo štene!« viče.

Stric se suho i jetko nasmije. »Da, promašio si zvanje, trebao si da dresiraš pse, a ne da odgajaš dijete«, veli.

Tako stoje obojica jedan prema drugomu: sudac Ratkin crven i kao da se ukipio, a njegov brat neobično blijed, ali miran. Mati se baci izmedju njih sa sklopljenim rukama i odvuče muža u pokrajnu sobu.

Za pola sata otidje stric, a da se nije ni oprostio s bratom.

Medjutim je već pala večer, a Jenik se još svejednako ne vraća.

Mati trne od straha i zabavlja ocu.

Dobro, ako joj ga je žao, može ići za njim; i onako ga je mazenjem pokvarila...

Bolje bi bilo, da se ne ruga...

Ne, ne ruga se on, zna što govori; ali će biti bolje, ako se ona ne bude plela u stvari, kojih ne razumije.

Kako samo može tako govoriti, ta ona mu je ipak mati.

Da, jest mati; no to još ne znači, da bi bila baš dobra mati.

Mati svaki čas istrči pred kuću, iščekuje na hodniku, ali Jenik ne dolazi.

Otac se uzbudjeno ushodao po sobi i isturuje rdjave riječi.

Napokon se ozva na hodniku šum i nečije šaptanje.

Otac uzima u ruku trskovac. Dobar je otac i zna svoje dužnosti.

Vrata se otvore, a mati potisne Jenika ispred sebe u sobu. »Zamoli taticu za oproštenje!« nagovara ga.

Otac navlaš gleda na stranu i stišće u ruci trskovac; da, on dobro znade svoje očinske dužnosti.

Mati neprestano još nagovara: »Zamoli, zamoli za oproštenje!« a otac odjedanput dodje do uvjerenja, da ga Jenik ne će zamoliti za oproštenje. Zar nije strašno, da je takav deran tvrdoglav i ne će da moli za oproštenje?

— Ovamo dodji! viče.

Ali se u istom trenutku opet već uvjeri, da dječak ne će doći.

On podje k dječaku. Ovaj digne ruke, kao da misli njima zaštititi glavu, ali ih odmah opet spusti.

Sudac Ratkin zna svoje očinske dužnosti i bije, oštro bije, izgoni djavola, utvrdjuje autoritet.

Dječak nije ni zaviknuo, ni zaplakao, samo je otvorio usta, kao da se guši.

Mati je pala na zemlju, obujmila ocu noge, ali dječak nije ni zaviknuo, ni zaplakao.

Teško je gledati, da dijete toliko prkosi ocu, to vapije u nebo; otac bi možda i ubio dječaka, pa je zato odvratio glavu na drugu stranu.

Mati na zemlji leži i koljena mu obuhvata.

— On će već zamoliti za oproštenje, vidjet ćeš, da će zamoliti, neprestano ponavlja majka, ali je otac uvjeren, da dječak ne će moliti. »To je dračje sjeme, nesreća je s njime došla k nama; upropastit će mene i mater«, misli otac u sebi.

— Zar ne, Jeničku, da ćeš moliti za oproštenje? pita mati.

Odjedanput prestrašeno uzviknu:

— Što... što to radiš, Jeničku?

Otac se pod studenim zvukom ženinog prestrašenoga glasa brzo obazre.

Jenik stoji okrenut k njemu kao na stranu, oči mu se svijetle podsmijehom i grozom, a prstom pokazuje na oca, kao da bi nekomu, tko stoji na vratima, pokazivao na oca. Ali na vratima ne stoji nitko, samo kao da je odande nešto sablasno zadunulo, pa se otac brzo okrenuo i otišao u pokrajnu sobu.

Malo kasnije pošla je i mati za njim; htjela mu je nešto kazati, ali joj on nije dao do riječi. Pošla je još jedanput. Opet joj je presjekao riječ.

Kad se vratio u sobu, već je Jenik spavao.

— Trese ga groznica, reče mati.

— Neka umre! promrmlja otac.

— Da te gospodin Bog ne bi kaznio... I mati tiho zaplače.

»Ne, gospodin Bog ne će me kazniti, nego će mi upisati u dobro, što sam na vrijeme iščupao kukolj iz pšenice«. Da, tako je to, a otac zna svoje dužnosti. Ako ne savijaš prut, dok je mlad i tanak, utaman ti sav posao, kad od njega izraste drvo.

Dječaka je doista tresla groznica. Govorio je iza sna čudnovatim, tudjim glasom.

A medjutim je otac ležao, dok su mu se svakojake misli rojile u glavi; od vremena na vrijeme padalo mu na pamet, da ipak ustane i pogleda dječaka. Ali nije htio da ustane.

Ujutro je mislio u sebi: dječak će zacijelo oboljeti; svašta će se pripovijedati i stvar će se raznijeti po varošici.

No dječak je ujutro ustao i počeo se oblačiti za školu. Otac ga promatra i vidi, kako se prenemaže. Bijel kao od krede, upaljenih očiju, a hoda

kao da bi se na sve morao spotaknuti, ali se prenemaže.

Uvijek bi ocu poljubio ruku prije odlaska u školu; tako je otac zapovjedio i tako ima da bude.

Napokon se dječak obukao.

Otac se navlaš maknuo u postelji, da svrati na sebe pažnju.

Mati sa sve većim strahom promatra čas dječaka, čas oca.

Dječak još namače spužvu i briše pločicu; čini se, da hotimice oteže sa svim pripravama, da o nečemu uporno razmišlja, a ne može da se domisli.

Napokon podje i poljubi materi ruku. Mati ga lako potisne k ocu. On se okrene k njoj, oklijeva, čini se, da bi joj rad nešto objasniti. I ona bi htjela nešto kazati, ali su samo nijemo gledali jedno u drugo.

Otac to sve promatra i nekako mu je nevoljko; misli na prut, koji je savijao, prut se ispeo i udario u oči; teško mu je sad pri duši; rad bi zatvorio oči i gradio se, da spava, da se ukloni onome, što će za čas doći.

Ali je Jenik već pokročio prama njegovoj postelji, nekako strano i iz velike daljine na nj gleda i govori:

— Tatice, ti nisi dobar i ja ti nikada više ne ću ljubiti ruke...

Govorio je od riječi do riječi ovako. To su tako... grešne riječi, pamet od njih staje i kletva u grlu zapinje.

Ali dječak, kao da još nije kazao sve, nego i dalje stoji i uporno traži u glavi neke riječce.

— Stric je bolji od tebe.

Ali valjda ni to nije ono, što je htio kazati.

Opet uporno traži riječce u glavi, sve mu se obličje uzalud napinje, našto naglo slegne ramenima, nasmiješi se, smeteno i bolno, okrene se i kao da nogama trga končiće, odilazi...

IV

Dva su strašna dana sada nastala kod Ratkinovih. Da oca tako obruži rodjena krv — a usto još vižle, koje se jedva naučilo govoriti! Recite, zaboga, sudcu Ratkinu: je li to uopće moguće? Je li se to ikad dogodilo ikojem ocu? Neka mu ne padaju pred noge, jer ga suzama ne će svratiti s jedinog pravog puta! Porodica je sveta stvar, porodica ima da bude temelj svakoga pravnoga reda, a on, kao otac, odgovoran je za to. A kad iz porodice iščezne poredak, mora se opet uvesti. Ako mati nije ni za što, ako je slaba, mora da bude jači otac. Kako se to radi, to će im on već pokazati. Ili će se deran pokoriti, ili... Na čelu nabreknule sudcu žile i on stoji sa zakrvavljenim očima, kao kakav pijanac. Mati je od njega sakrivala dječaka, molila i molila, a u njenom glasu bilo je toliko tjeskobne nježnosti, kao u glasu ženke, koja obliječe gnijezdo. Sutradan pošao je sudac Ratkin u gostionicu. Kad se povratio, crven u licu i s promuklim glasom, potražio je dječaka. Ovaj je bio u pokrajnoj sobi, ali se mati postavila pred vrata. »Ne ćeš ovamo!« uzviknu ona i krv joj iščeznu iz lica. On se muklo nasmija i navali prostom psovkom. Zatim drugom, trećom, cijelom bujicom psovaka. Ona nije ni usta otvorila. Pošao je protiv nje. Nije uzmaknula: smrt se upila u njeno lice. On je pograbi za rame i stane se s njom natezati; pala je. Ali za tren oka opet se osovila i zakrčila mu put. »Ne ćeš onamo! Prije ubij mene! Ne ćeš, ne! Ne puštam te! A sutra ću s dječakom otići iz kuće. Da, otići ću! Ne smiješ ga više tući!«

Tako je žena stajala pred njim, ona, uvijek tiha i pokorna, pa sudac Ratkin, iznenadjen, ustuknu. Htio je izbaciti opet neku psovku, ali ga je izdao glas, pa je samo promrmljao nešto nerazumljivo. Još je časak tako stajao, a zatim otišao i teško sjeo na divan. Sjedio je s tupim izrazom čo-

vjeka, koji je bio omamljen udarcem u glavu. Mati je pošla na počinak u sobu k dječaku. Kad je sudac Ratkin ujutro neobično rano odlazio u ured, mati je već slagala stvari u veliki kovčeg i spremala se za put. On je to vidio, ali nije kazao ni riječi. Za nekoliko časova donio je podvornik iz ureda pisamce kući. »Draga Marice, mislim, da ipak nije potrebno, da otputuješ. Ne skidaj s uma, da nas zbog toga dječaka može s vremenom zadesiti velika sramota«. Tako je sudac Ratkin — ustuknuo. Mati je ostala.

Sad su nastali u Ratkinovih tihi dani, koji su se šunjali kao na peticama, kao dani oporavljanja. Otac je gotovo sasvim prepustio dječaka materi. A začudo, činilo se, da je dječak sve to razumio, te nije htio ogorčavati ocu poraz, pa se vladao prama njemu, kao da se nije ništa dogodilo. Ali ruku mu više nije ljubio...

Onda je svanuo dan: travanjsko, jutarnje sunce ronilo se, kao mladenačke sretne suze i varošica se probudila. Muškarci su išli za svojim poslom, žene širom otvorile sve prozore i pustile unutra proljetne vjetriće, a djeca šepeljila u školu. Kad bi se koja žena nadnijela nad prozor, morala je zažmiriti očima, kako je bio mlad i krepak uzduh; varošica je ležala ispred prozora, kao ljepušna sličica, na kojoj se suše svježe boje, a mirisala je na igračke od jelovine, koje se prvi put izvade iz kutije. A ženama, koje su se rascvale s proljećem, bilo je od ovih boja i mirisa čeznutljivo i na srcu žalostivo. Iz vrtova već su se ozivali čvorci, a kapnica na trgu pljeskala kao djetinje ručice; samo u sjenicama odisalo je nekako na plijesan, a dućančići mesara i trgovaca izgledali su kao ozebli.

Sudac Ratkin išao je u ured. Netko ga je pozdravio i on je skinuo šešir. Sasvim nehotice zadržao je na čas šešir u ruci, i proljetno jutro poljubilo mu glavu. Ali u gnjezdašce bilo je naneseno prašine, gnjezdašce nije bilo sasvim udesno i lastavice više nisu htjele da se onamo vraćaju. Sudac

je dalje išao i još uvijek držao šešir u ruci, ali je bio glavu oborio.

Iza toga je sjedio u uredu, u kojemu je grizla pljesniva zima, a u njegovoj ruci šuštali žuti i zamrli papiri. Da, sluga je trebao još danas naložiti peć, jer, doista, u životu... čovjek se ne može ni na čemu ogrijati. I lula je rdjavo gorjela.

A napolju, na nasjenice sjedale su lastavice. I uzlijetale opet i vrtjele se oko zaprašenih prozora, kao strijele, odapete dječačkim proljećem. A što bi bilo tek da je sudac Ratkin saznao, što je Jenik u ovaj čas izveo u školi!

Bilo je to ovako:

U razred je unišla žena, useknula nos u pregaču i stala na vratima.

— Gospodin učitelj izvolio je po nju poslati, da dodje kazniti svoga derana...

Da, tako, tako... učitelj se sjeća.

Nešto je vrlo veliko uozbiljilo dječja lica; morali su se graditi vrlo važnima pred stranom ženskom glavom; to je neka zločesta tetka, koja valjda još nije bila u školi, a možda školu uopće nije nikada ni polazila, hihi...

Dječaci su vrlo odrešito gledali: da vidimo, što nam je donijela gospodjica?

A djevojačko se odjeljenje kočoperilo i pijukalo: eto, gledajte, curice, to je velika učenica, a nema pločice...

I na dječake je prešao pritajeni smijeh; ruke su pod klupom radile.

Učitelj je morao zaviknuti; sve su trepavice zatrepetale, lica se prignula na klupe i porumenila.

A u posljednjoj je klupi sjedio dječak; ruke su mu valjda bile vlažne, jer ih je trljao o koljena; smiješak mu je lukav i glup, a oči mu nalikovale na oči psa, bojažljivoga i zločestoga psa, kojemu pokazuju batinu.

— Malkuse, dodji ovamo!...

Da, učitelj ga je zvao i cijeli se razred prema njemu okrenuo.

Ruke prestadoše trljati koljena i cijelo se dječakovo lice prometnulo u onaj poznati smiješak, lukav i glup. Sav se nekako savio u drvenasto klupko i zagradio se svojim podmuklim smiješkom.

Žena porumeni u licu.

— Ne čuješ gospodina učitelja, ušljivče?...

Iz drvenastoga klupka zasjaše dva oka prama ženi; nešto je u njima nakratko zamolilo, na tren samo, duboko, za boga zamolilo. Ali s nečim rdjavim mora da su se sukobile ove oči, jer su se žacnule i molećiva svjetlila u njima se ugasnula. Samo su se još, kao kad postrijeljene ptice padaju na zemlju, zavrtjele po cijelom razredu: znade li netko, razumije li netko?

Žena se goropadno raskoračila.

— Ovamo da si došao, gade... kopilane... ridjasti... Samo bleji i kesi zube... stjerat ću ti ih natrag u grkljan, vidjet ćeš!

Učitelj se zbunjen smiješi.

— Nevaljalac... čovjek ne zna, što bi s njim počeo... veli on.

Škola je zabrujala, neki se dječaci popeli na klupe, a djetinje im se oči zasjale kao u groznici.

— No, što je to... hoće li biti mir? razvikao se učitelj.

Žena već stoji kod posljednje klupe, prignula se i rukama se zaletjela u kosu. Ali se živo klupče prihvatilo klupe, kao čičak kose. A ruke opet počele udarati. Nečija je glava nekoliko puta lupila o klupu, a zaušnice se rasule kao šljunak. Naposljetku ruke već bole i daha ponestaje. Žena hropće.

— A sada ćeš gospodina učitelja moliti za oproštenje, derane!

Ali dječak valjda ne razumije, pogled mu luta unaokolo, ali on ne razbira ništa.

— No, jesi li čuo ili nisi čuo, nitkove ušljivi?

I ruke opet stanu vući za kosu. Hropćući usta joj baš u lice viču. Ali glava se upalila od udaraca, krv u ušima huči, čuti se ne može i razumjeti se ne može. Lice poplavilo i oteklo, usta onijemila čudnim jaukanjem, kao da su progutala jezik i zube.

— Pljuni, Malkuse... u lice pljuni! vikne odjedanput Ratkin. Skočio na klupu, blijed kao krpa, ruke raskrilio, kao da mu se glava zavrtjela, ali nije pao; stoji, rukom prama Malkusu nekim zapovjednim geslom pokazujući, a oči mu iskočile neobično velike.

— No, samo pljuni... ravno pljuni! još jedared ponavlja.

Sve su se glave okrenule k njemu. Djevojčice se usplahirile, a dječaci oživjeli nekim sućutnim bodrim očekivanjem. Učitelj iznenadjen pogledao gore, onijemio i samo rukama mahao. Malkuska se najprije sabrala. Podbočila se na ruke i zaklimala glavom.

— No, krasnoga su sinčića odgojili... krasnoga!...

Dječak ju gleda, nešto mu odjedanput dolazi na smijeh. I on se podbočio na ruke, pa isto onako klima glavom.

— A ti... ti si mi lijepa mama! govori dječak, smiješno nastojeći, da imitira naglas, kojim je govorila žena.

Žena uskipi, da se jedva mogla savladati.

— Samo pogledajte derana! Po cijelom se razredu obzire, kao da svu djecu zove za svjedoke.

Dječaci zapištaše od smijeha: gledajte, braćo, jada iznenada!

Sad se i učitelj umiješao u stvar. Nekoliko je puta skočio prama klupama i opet k ploči, kao da je u neprilici, odakle će bolje opaliti svoju pušku, a zatim se strašno razvikao; sav je bio vatra, pištaljka i dim, kao lokomotiva.

Glave se pognule nisko na klupe, vjedje se spustile, oči samo malo, iz prikrajka provirkivale, kao izvidnice.

— A što je s tobom, Ratkine... ti nisi čuo? viče opet učitelj.

— Čuo sam...

Dječak stoji na klupi, još uvijek blijed kao krpa, a oči mu gledaju s podsmijehom i prezirom.

— Dolje s klupe... i klečati... odmah... ovamo!

Učitelj pokazuje nekud do svojih nogu.

— Kamo?...

I dječak, kao da je još više poblijedio, a glas, kao da mu je postao još podrugljiviji.

Učitelj poleti k njemu, od bijesa ga izdao glas, hropće samo, a ruke bi mu rado poletjele u kose.

Ali odjedanput nešto se osobito dogodilo s dječačićem. Oči mu se čudno zavrtješe u očnicama, život u njima obamr'o i cijelo se tijelo počelo neprirodno previjati, pa je učitelj jedva stigao, da ga prihvati, kad je padao.

— Vidite, žuč mu se razlila... onesvijestio se; treba ga lako položiti na klupu, pa će odmah opet doći k sebi! govorila je Malkuska i sama se već našla ondje sa spremnim rukama.

Učitelj je skočio po vrč s vodom, a djeca se sjatila oko Malkuske; sve je prostrujala zima, lica se izobličila, a glasići se smrzavali u piskave glasove.

— Eto, već dolazi k sebi... Malkuska još više uzdigne dječakovu glavu; i doista: na sklopljenim se vjedjama opažalo osobito titranje, kao da je neki vjetrić pirnuo preko cijeloga obličja; usta se pomaknula, a usne kao da su se u krutom bolu stisnule. Zatim se prsa podigoše i opet padoše, a licem se preli ružičasta boja. Napokon se vjedje odgrnuše, a oči počeše naokolo lutati.

— Ne zna, gdje je... ne može raspoznati, veli Malkuska, a djeca pritajuju dah, kako im je tjeskobno od ovoga pogleda, koji luta daleko.

— Honda! reče odjedanput mali Ratkin šaputom i oči mu nekoga potraže.

Ponovo je tražio očima. — Honda! opet uporno ponavlja.

Učitelj je u neprilici.

— Traži nekoga... upozoruje Malkuska.

— Honda!... Ratkinov glasić već drhće od tjeskobnog uzbudjenja.

— Koji Honda?... zapita jedan dječak, nadvivši se nad Ratkina i gradeći se vrlo samosvijestan.

Ratkin ga časkom gleda, nasmiješi se malo i zavrti glavom:

— Ti ne... Malkus!

— Evo me...

I malen, crn dječarac protura se kroz gomilu djece, stavi ruku na Ratkinovo rame i nekako se muževno smiješi.

— Gledajte, tražio je moga derana... začudila se Malkuska.

— Ova... ova neka se nosi! promrmlja on i na časak opet sklopi oči.

No domala je opet otvorio oči, malo se uzdigao i Malkusa po ruci pogladio.

— Jesu li te dobro izbili? pita i nekako se gorko smiješi.

Ali Malkus smeteno gleda, čas na nj, čas na mater; tu i tamo rado bi nešto zamolio, premeće noge i sav se razlijeva u neki suzni smiješak.

Ratkin se odjedanput veselo i toplo nasmijao.

— A dobro su te izbili, lijepo izbili... Hoćeš li, da mamica ostane ovdje... ja ću je zamoliti, ako hoćeš — i neprestano se tako veselo i toplo smije i Malkusa po ruci tapša.

— Glavica se najedanput prosvijetlila, reče Malkuska, a gotovo ju je stid i umalo joj nisu navalile suze na oči.

— Tako je: prosvijetlila se, prosvijetlila! ne prestaje se Ratkin smijati; hrabro se obzire oko sebe, našto se svi odjedanput razvesele i svi se počnu smijati. Ratkin pokuša i da ustane, ali mu se glava malo zavrti, pa se morao uhvatiti za klupu. No i tu mu je došlo na smijeh, pa je glavu prignuo na stranu i na sve gledao slatko veselom srdačnošću.

Učitelj je držao potrebnim, da napokon opet uvede red.

— Svi na svoja mjesta!

Malkuska je već stojala na vratima, kad se opet ozva Ratkin:

— A Hondu, majko, nemojte tući...

Učitelj otvori usta, kao da misli grozno viknuti, ali je s nekim nesretnim i nemoćnim izrazom u licu pogledao na onu stranu, gdje je sjedio Ratkin

— — — — — — — — — — — — — — —

U deset sati djeca su izašla iz škole.

Ratkin i Malkus išli su skupa, ali nisu govorili; samo su se gdjekad ispod oka pogledali.

Obzorje više nije bilo tako čisto kao ujutro, obzorjem se vijali veliki, srebrni oblaci, a vjetar duvao kao trubač na bijelom konju.

Ratkin naglo stane i uhvati Malkusa za ruku.

— Hajde!

— Kamo?

— Na livadu!

Obojici se naglo zasjale oči. Nešto široko rasegnuto i sočno hrlilo im je ususret i skladno raširilo grudi. Pogledali su se i morali udariti u smijeh, kako su im se ludjački sjale oči.

— Ti... magarče! reče odjedanput Ratkin i pljesnu Malkusa po plećima.

— Ti... ti... majmune! odgovori ovaj, vraćajući mu milo za drago.

I obojica se stanu grohotom smijati, ravno prama vjetru, dok je vjetar u njih ulijetao kao na otvorene prozore.

Kad su stigli na livadu, kao da ih je ona uhvatila i ponijela poput kakvog djedjernog momka, koji ih hvata i baca drugomu, drugi trećemu, a vjetar im zvoni u zubima. Staze su ih pozdravljale i postavljale tragove, ugažene njihovim sretnim i mladim bijegom, u susret sunčanom vjetru, da ih osuši.

Napokon stanu. Zasopili se, da su se gotovo gušili.

Srebrni oblaci neprestano se vijali obzorjem, sunce čas zasinulo, čas za oblake zašlo, sjena i svjetlost uvijek su postupno trčale od jednoga kraja livade k drugomu, kao da neka velika ruka zlatnim češljem pročešljava livadu.

A vjetar je duvao kao trubljač na bijelom konju.

Stali su i širom otvorili oči i usta, da bi sva ona divota mogla u njih s brda i dola.

Ovdje ih je sad prekrililа sjena, livada se zatalasala u hladnom nemirnom sumračju. Ali gore pred njima, na proplancima, sve se odjedanput zasjalo, kućice nekako bijele kao i mlakice, što su ostale iza snijega, sve se tamo zapalilo bijelim plamenom; vjetar je žešće zaduhnuo, a jasnoća sad je letjela k njima, razgoneći sjenu...

Pili su ovu igru svijetla cijelim obličjem; u grlu im je bilo kao stiska na uskim vratima.

— Čuješ li?... naglo pita Ratkin, prigušujući glas i osluškujući nešto tajanstveno.

— Što?...

— Srebrni vjetar...

— Srebrni vjetar?... Malkus razrogači oči, a u glavi ga uhvati omaglica.

— Pst... sada! Čuješ li?

Čini se, da je napokon i Malkus razabrao srebrni vjetar.

Obilaze naokolo, uzimaju se za ruke, tiskaju se, tiskaju i osluškuju.

Iznenada će obojica najedanput:

— Čuješ, to je krasno!...

Ratkin se trže, zagleda se časak u Malkusa i najedanput udari u smijeh. — Što je krasno? pita Malkusa.

Malkus se nadje u neprilici.

— Što... Valjda znaš...

— Ne znam, odgovara Ratkin, gradeći se kao da ne shvaća.

— No... sve je krasno...

— Hm, sve je krasno...

Ratkin se naglo uozbilji i uporno stane promatrati svoga druga.

— Zar te nisu danas tukli? A ipak veliš, da je sve krasno!...

Malkus se malo zamisli i odvrati oči, da sakrije zabunu.

— Pa da, tukli su me, odvrati iza časka šutnje, — ali...

Nije do kraja izgovorio, samo se nekako isprsio i zagledao u daljinu.

— Kad budem jak, ne će me tući... dodao je kasnije.

— Dobro, dobro, dobro! usiljeno uzviknu jakim glasom Ratkin, udari ga po ramenu i prasnu u smijeh.

Ali Malkus je htio da još nešto objasni i da mu nešto povjeri.

— No, prestani se smijati... prestani!

Ratkin se medjutim još više smijao. Odjedanput je poskočio, žestoko gurnuo Malkusa, koji je pao, ali i Ratkina sa sobom povukao na zemlju, pa su se sada valjali u travi, ne puštajući jedan drugoga, i bacali u vjetar dahtanje mlade krvi i svoj mladi smijeh...

V

Sudac Ratkin možda ipak nije žalio, što je morao promijeniti svoju odgojnu metodu. S bezobzirnošću nije bio sretne ruke, pa je prihvatio stvar sa drugog varljivog kraja. Prepustio je na oko dijete materi, pa je sada ona bila pred svojim mužem odgovorna, da se dijete nalazi na dobrom putu. Bio je podoban da ju neprestano na to podsjeća s osobitim sokolovim pogledom; bio je podoban da učini od toga tako strahovitu dužnost, te je njoj težina te dužnosti otimala i u noći san. A za tih noći sudac Ratkin, kao da je slutio, da se netko brine za dijete bolje, nego što bi se mogao on brinuti, pa je mirno i čvrsto spavao. Njegovo jako hrkanje prolamalo je uzduž i popreko tišinu sobe, a materi se činilo, da je za tih noći neobično osamljena i slaba, da nosi takvo breme. Često je plakala. Mrzila je svoga muža, što može tako mirno spavati. A za dječaka, koji je spavao u pokrajnoj sobi, tako ju je srce gotovo fizički boljelo, kao da ga još nosi u utrobi. Sve ju je to malo pomalo tako umorilo, da više dalje sama nije mogla; bilo je za nju previše, bojala se odgovornosti. Dolazila je k mužu po savjet. »Dječak hoće da ide tamo i tamo, treba li da to možda zabranim?« Ili: »Jenik je već dva dana tako čudnovat, da ne znam, što bi s njim počela« — s takvim je mukama dolazila k mužu. Kad je došla prvi put, slegnuo je on samo ramenima i značajno uzdahnuo; uvečer joj je medjutim prigovarao, da dječaku sve dopušta; da ga je vidio s kojekakvim deranima, pa da već unapred vidi, kakav će biti svemu kraj. Ona je stajala pred njim i poništila se pred njim do bijedne ženske glave. Kad je došla drugi put, rekao je: »Ali u toj stvari ipak moraš znati, što imaš da radiš... Ja sam radio na svoju ruku, bilo je rdjavo; raditi sad na svoju ruku. Ali pamti, da ne ću da od djeteta bude nitkov!« Ona mu je htjela

nešto kazati, ali nije mogla zbog suza, pa je brzo izišla iz sobe. Navečer su, naravno, opet došli prigovori.

U takvom je zraku rastao Jenik. Sumrak je nad svima ležao, a iz sumraka sipile su materine suze. Crvene, uplakane oči se upalile. Dječak je slušao prekoravanja u pokrajnoj sobi. Tvrdo je nakanio, da nikad više ne će učiniti ništa ružno, a studeni znoj oblio mu je cijelo tijelo.

Tako su minule tri godine bez osobitih dogadjaja.

U to je vrijeme Jenik sklopio nekoliko prijateljstva; ali nikad nisu dugo potrajala. Tu je bio na primjer trgovčev Jarko, koji je umio izvrsno zviždati na prste. To je bilo nešto osobito, pa se mogao s njim igrati lopova i Indijanaca; zato se Jenik sprijateljio s Jarkom. Šipkovi grmovi na medjama ljuto su stradali od njihova pustošenja. Ali jednoć, kad je tako od šipkova grma preostalo samo nekoliko jadnih okrnjaka, Jeniku odjedanput poletješe suze iz očiju. Sjetio se, kako su nekad kod njih istukli zlikovca, pa je to pripovijedao Jarku. Kad je svršio, nanovo se rasplakao. Ali njegovoga druga to nije nimalo ganulo. Časak je blesasto gledao u Jenika, a zatim turio prste u usta i počeo zviždati. Nato mu je Jenik okrenuo ledja i brzo otišao. Domala je našao drugoga druga. Kad se govorilo o trgovčevu Jarku, rekao je: »To je glupak, da znate, glupak«. A trebao im je kazati, zašto je Jarko glupak. Jer umije samo na prste zviždati, a ništa drugo. Ali i drugi drug brzo mu je dojadio. Pače i treći. Plevka se zvao ovaj treći, tata mu je bio kožar i dječak je jako vonjao po kožama. Pred kućom se kod njih sušilo trijeslo, trijeslo je vonjalo, a dječaci se u njemu valjali. Ali ni ovo prijateljstvo nije dugo potrajalo. Dogodilo se to ovako:

U gradu je bio liječnik, koji je na konju jahao k bolesnicima. Općenito se pripovijedalo, da je liječnik neobično surov čovjek. Siromasi su samo sa strahom tražili njegovu pomoć. Ulazio je u male sobice, psujući i vjeru i dušu, i krst i post, a spopadao bolesnike, kao da lupa po svojemu konju. Jednoga je starca svukao s kreveta: — kako se usudjuje, da mu dosadjuje, kad mu nije ništa! I opsovavši zaglušnom vikom u tihoj sobici još nekoliko puta vjeru i dušu, otišao je. Starac je uplakanim očima časak gledao na vrata, kojima je iščeznuo, po cijelom se tijelu zatresao, odjedanput se svalio na zemlju i izdahnuo.

Jednoć su stajala oba dječaka na ulici, kad evo doktora. Nekoliko koraka od njih sjahao je s konja i namignuo na dječake, mašući malim bičem: »Dodjite, da mi pridržite konja!« Jenik je samo poblijedio i uhvatio drugoga dječaka za rukav: »Ne idi, nek si ga sam pridrži!« istisnuo je. Doktor je to čuo, ali je nesumnjivo poznavao dječaka, ili zbog kakvog drugog uzroka, pa nije ništa rekao. Plevka se istrgnuo Jeniku i uslužno pridržao doktorova konja. Zato ga je stigao Jenikov prezir i prijateljstvu je bio kraj.

Najtrajnije je bilo prijateljstvo s Hondom Malkusom; možda zato, što se počelo u onako osobitim, potresnim prilikama. Ali je i to prijateljstvo preturilo nekoliko kriza. U Honde je naime bilo malo odviše one vjernosti i pokorne odanosti, koja nije ničemu protuslovila, odviše je ugadjao, a to je dražilo Jenika; gdjekad ga je obuzelo negodovanje prama njemu, pa ga se uvijek iza toga klonio po nekoliko dana. Kad je Jenik nešto pripovijedao, često se dogodilo, da je Malkus upr'o u njega velike, zanesene oči, ne skidajući ih s njegova lica, a čas kasnije, kad se pripovijedanje svršilo, Jenik je bio ozlojedjen ovim udivljenim, zanesenim pogledom, pa se okosio na prijatelja: »No, što tako glupo buljiš u mene?« Malkus je obično samo porumenio i brzo odvratio oči drugamo. Imao je i tu navadu,

*

da neprestano nešto griska zubima, ili škljocom nešto rezucka, što je takodjer dražilo Jenika. Drugi put se opet desilo, da je Jenik rekao Malkusu: »Sastajat ćemo se samo izvan grada. Tata ne će da se družim s takvima, kakav si ti. Srdi se i kudi mamicu«. Malkus je porumenio i zaklopio oči. Zatim je brzo odvratio glavu i prešao rukavom preko očiju. Napokon je rekao i pri tomu umalo nije zaplakao: »Sastajat ćemo se, gdje hoćeš...« Jenik ga je časak gledao, našto mu se oči zasjale. »Da, izvan grada i u gradu takodjer«, čvrsto je rekao. Jednoć je donio Malkus dragocjenu stvar. Ni više ni manje, nego cigarete. Dvije. Jednu je dao Jeniku. Gotovo je Jeniku drhtala ruka, dok ju je držao. Prinesao ju k ustima, ali pri tomu pogledao na Malkusa i morao porumenjeti. Gdje ih je deran zapravo našao? Od strica ih je uzeo. Zar baš uzeo? Da vidimo, dugoprstića; to vrijedi, da se čovjek nasmije! Uto se u Malkusovoj ruci već opet pokazao ključ k zabranjenom užitku: šibica. Nova radost, novi smijeh, nalik na pobjedonosne fanfare. Najedared se prestadoše smijati, smeteno stojeći jedan prema drugomu. Ipak je bilo teško, da predju na ono glavno. Ali je i to došlo i zapaljene se cigarete nadjoše na njihovim usnama. Odmah su ih medjutim opet istrgnuli i ruku s njima držali daleko od tijela. Rumenili su i blijedili, lica im se čudnovato nabrala. Onda se pomalo oslobodiše. Pokušali su odbijati dim iz usta uskim prutkom, ali to nije išlo; uvijek bi se zakašljali. Stidili su se jedan drugoga, pa su pušili, okrenuvši jedan drugomu ledja. To je bilo za zidom od groblja izmedju šipaka i divljih malina; nitko ih tu nije mogao vidjeti. Na šipkovom grmu pred Jenikom polijetao šaren leptir i za tren oka sljubilo se Jeniku sve u tu sitnu šarenu malju, koja se lelijala. Kad je ispušio, bila mu je glava teška i noge ga boljele. Morao je sjesti. Bio je razočaran...

Tako je hitilo vrijeme i približili se posljednji praznici, iza kojih je Jenik već imao da podje u grad na gimnaziju. I baš za ovih posljednjih praznika dogodilo se s njim nešto čudnovato, srce mu se napunilo nekim neznanim čeznućem: ljetni su večernji povjetarci donosili neiskazanu slatkoću i on je počeo nekako novim, kao tudjim očima gledati na jedno djevojče. To je došlo za oba djeteta iznenada, neočekivano. Dogodilo se sasvim slučajno, kad su se jednoć igrali sakrivača kod učitelja u dvorištu, da su se u istom skrovištu iza nekoliko škrinja našli Ratkinov Jenik i učiteljeva Lidka. Prvo, što su osjetili, bilo je neko neprijatno iznenadjenje, jer je skrovište bilo maleno, pa su se s teškom mukom mogli oboje ondje skriti; osim toga još nije mogao Jenik da podnosi »žabe«, to je znala cijela djevojačka općina, pa je to zacijelo bilo poznato i Lidki; moglo se to sada zlo svršiti. Ali nije bilo previše vremena, trebalo je, da pritaje dah i svojski se priviju jedno k drugomu. Oboje su čučali, dah im se miješao, a Lidkine su vlasi golicale Jenika po licu, što njemu, uostalom, nipošto nije bilo neprijatno; osjećao je na onom mjestu neobičnu dragost mirisnoga povjetarca, čega li, da bi bio od radosti zacijukao. Ni maknuti se nije htio, a pogledati gore nije mogao. Može biti je Lidka naslutila kakvu novu opasnost, pa učinila kretnju, kao da se htjela malo odmaknuti od Jenika. Tada je tek Jenik pogledao gore. Časak su gledali jedno na drugo, zatim im se pogledi prebili, odvratili i dah im se isprepleo. Odjedanput pogleda Lidka nekamo prema svojim nogama, pa se pri tomu do ušiju zarumenila i povukla suknjicu duboko preko koljena. Jenik je vidio onu osobitu kretnju, ono ganuće probudjenoga ženskoga stida, pa je i njega svega oblila rumen. Oboje su najedanput ustali i istrčali iz skrovišta. To je bilo krasno poslijepodne, a dvorište više nije bilo dvorištem: neka priča gledala je ovdje iz svih kutova najkrasnijim svojim

očima, i sunce je bilo drukčije, začaravalo djecu, a vjetrić izvlačio vlasi nad čelom, kao da se tamo blaženo kuckaju mladi kozlići roščićima. I djeca su se igrala dalje. Ali najedanput opazi Jenik, kako je Lidka pritisnula kecelju na oči, zaplakala i brzo pobjegla. Njemu oči srdito sijevnuše. Netko ju je zacijelo uvrijedio; tko je to bio? Ali ostali su se zaklinjali: nitko joj nije ništa učinio na žao, sasvim ništa. A njen brat Boško dometnuo je: »Pa ona je razmažena žaba!« Lidka se više nije vratila. A Jenika je obuzelo osobito bolno čuvstvo, kakvoga još nije poznavao: kao da mu srce plovi na suzama...

Ali i ove su suze bile drukčije, nego nekoć; i ovo je malo srce bilo drugačije...

Češće su odlazili u šumu u jagode. Kad su se prikučili šumi, obično su vrisnuli i potrčali trkom, takmeći se, tko će prije stići. A kad su stigli k cilju, opet su zavrisnuli, a šuma je vraćala njihove uzvike, što je izgledalo, kao da je prama njima odnekud iz dubljina šume trčala isto tako vesela mladost i s njima se pozdravljala. To se Lidki vrlo mililo, pa što su djeca više vriskala, to se ona više smijala, sva se u nježnom svom tijelu previla i smijeh iz nje rominjao kao iz zviždaljke. Jednoć, kad se Lidka tako smijala, dobaci Boško: »Grda škrebetaljka, ta naša Lida!...« »Ali je lijepo, kad se smije...« reče Jenik i pri tomu se zarumeni, »Da bome, kako se tebi to ne bi mililo!« pecnu ga nato Boško. Da, dječaci su već počeli dražiti Jenika s Lidkom.

U toj šumi nikad nije bilo zmijâ, barem nitko nije pamtio, da bi se ovdje ikad koja zapazila. Unatoč tomu kazivao bi Jenik Lidki, kad ga je prestizavala i probijala se gušticima: »Pričekaj, Lidka, poći ću ja napred... mogla bi se naći kakva guja...« Jednoć mu je odgovorila: »Ali ako ti podješ napred, ujest će tebe...« »Nek ujede... a ti

ćeš dotle uteći...« A kad je opazio, da ju je to prestrašilo, dometnu: »Uostalom, ja se ne bojim zmije. Ubio bih je«.

Kad je kukavica zakukala, uvijek su stali i osluškivali. Brojali su, za koliko će godina umrijeti. Kukavica je doduše svaki put drugačije odgovarala, ali je njih ipak obuzimala tjeskoba, kad su nabrojali malo godina. Kad se to ticalo Lidke, obično je djevojčica uzdahnula, bila tužna i gledala na Jenika neobično ozbiljnim očima. Govorili su i o tomu, kako će Jenik poslije praznika otići u grad na gimnaziju. Ondje je bilo mnogo stvari, na koje je Lidka mogla da bude radoznala, a inače je uopće bilo glupo, da je Jenik imao već tako brzo otići, a vraćati se kući samo na nekoliko dana. »A tamo će se samo učiti?« zapitala je na primjer Jenika. »Ne samo učiti... i u kazalište ići, i u gostionicu bome. Bit ću student. To je naravno već nešto drugo, nego maleno djače...« »Da, to će biti već nešto drugo... A hoće li to dugo trajati?« »Dugo. Osam godina...« »Osam godina...« Lidka se kao sneveselila i počela računati. »Osam godina... Onda će njoj biti sedamnaest godina...« Ne, Jeniku zaista nije bilo ni nakraj pameti, da bi to imalo tako dugo trajati... dok bude Lidki sedamnaest godina. Nije mogao ni da to zamisli. Ali Lidka bi rado saznala još toliko drugih stvari. A što onda... poslije osam godina? Što onda? Kad bude svršio gimnaziju? Eh, onda će sebi moći odabrati, što hoće da postane. Mogao bi da postane i svećenik... ili doktor, profesor i još koji djavao. I Jenik se poslužio očevim omiljelim riječima: »Da, onda će mu biti otvoren cijeli svijet.« »Naš Boško će biti časnik«, nekako značajno primijeti Lidka. »Časnik?« odvratio je Jenik nekako prezirno i na čas zamuknuo. »A tebi se to svidja?« upita zatim nekako tišim i mekšim glasom nego prije. »Svidja«. Opet je časak šutio i lúpio koru s bora. »Hm, pa mogu naposljetku da posta-

nem i časnik«, rekne zatim, gledajući nekamo na stranu. Uto mu padne na pamet bakina pripovijest o ranjenom časniku i knjiga s okrvavljenim listovima zatitra mu pred očima. Stajao je s raširenim zjenicama i u njima se zasjalo, kao da se pred njima pomolilo nešto novo i neobično krasno. Odjedanput reče: »Ne, ni časnik ne ću da budem. Postat ću slikar; slike ću slikati. Naslikat ću časnika s prostrijeljenom nogom. I krv ću naslikati«. To naravno Lidka nije razumjela, pa je Jenik morao da ispripovjedi cijeli dogadjaj. Ali ni onda još nije Lidka mogla shvatiti, zašto Jenik hoće da slika baš onoga časnika s prostrijeljenom nogom. No to je i opet bilo teško objasniti i Jenik se našao u neprilici. Tek iza stanke reče: »Pa zato... što će to biti krasna slika...« Nije medjutim ni s ovim odgovorom bio zadovoljan, pa se zamislio, kao da premišlja, kako bi to bolje kazao.

Ali rastanak je došao cijele tri sedmice prije nego što su se svršili praznici. Sudac Ratkin bio je premješten u Mirov, pa su se morali smjesta seliti. Čudnim je slučajem bila Lidka za ovih dana bolesna, pa je posljednje večeri prije odlaska Jenik došao samo da se isplače pod učiteljevim prozorima. Imao je doduše u džepu pisamce i htio da ga po Bošku pošalje Lidki, ali mu to nije pošlo za rukom. U pisamcu je napisao: kad bude slikar, da će ju naslikati i sam joj donijeti sliku, ali da će i časnik rado postati, ako ona bude htjela...

Iste je večeri stigla brzojavka. Stric Juraj se ustrijelio. To se dogodilo iza vrlo neobičnih prilika i Jenika se to duboko dojmilo —

Tako je, eto, svršio Juraj Ratkin; takva je bila pozornica, na kojoj je posljednji put istupio; da se, silazeći s nje, zavije u tamu, malo hirovitim gestom, kao u kazališnoj garderobi u kabanicu s resama. Takav svršetak, takva pozornica.

VI

Ivica šume, zalivena sunčanim maljama. Sa ceste vodi onamo razrovan kolni put.

Prije podne dovezli su po njemu letve, nekoliko stolova, stolica i nekoliko krpica u dvije boje.

I slupali su ondje nešto, znojeći se pri tomu, a smolavo srce šume nemirno je zbog toga udaralo.

I krpice u dvije boje povješali — to su bile zastavice. Zastavice će lepršati, zastavice će lepršati; jer će biti svečanost!

Poslije podne opet zatutnjiše kola kolnim putom; na njima su bile pivske bačve i košare s pecivom i salamom.

Zastavice na kraju šume malo su zavijorile.

Vlasnik primitivne gostionice metao je boce u vedricu s vodom.

Onda je pogledao nekamo gore; vjeverica je tamo drobila češer, a male, ljepljive ljuščice padale su na mokru plahtu, koja je bila razapeta nad pivskom buradi.

Rekao je tolerantno: »Iš... ni nedjelju ne svetkuješ...«

Dva sata kasnije nabrale su zastavice u svoje jadne tralje do mile volje svečanoga uzduha i počele veselije lepršati.

Nad šipkove grmove na kolnom putu izdizale se malje suncobranâ.

Šuma se širila na brežuljku, pa su ljudi popostajali i utirali znoj.

Imali su haljince, steznike i lica, kakva već imadu ljudi u malim varošicama. Na juriš su zauzeli primitivnu gostionicu, uh, to je bila žedja!

Šuma se bojala ljudi, koji su dolazili.

Kao mali, uslužni dvorjani pozivale su zastavice na kraju šume. Dva klarineta orila se po šumi, a krilni rog kričao kao nakresani vojnik.

Gospodjice ispod ruke klizale se po glatkim četinama crnogorice, vruć miris rublja i tijela pušio se iz utegnutih steznika.

Neke su bile bljedolike, sjedile su možda dane i dane za šivaćim strojem, pa to nije pristajalo u ono jako osvjetljenje ljetne šume.

Dvjema-trima gorjele su oči sanjarskim čeznućem.

Bože, samo dvjema-trima!...

Anda otišla da pije.

I pila je, ali je netko nešto kazao i ona se zakašljala, da su joj suze navrle u oči. Njene su oči bile od onih, koje gore sanjarskim čeznućem, i bile su lijepe. Nitko im nije došao reći, da su bile lijepe.

Ipak je netko došao i upitao ju: »Jeste li dobili moje pismo, gospodjice?«

To je bio lipov svetac, sasvim uredan gospodičić s maloverškoga trga, koji je sebe držao za uzor svih kreposti i vrlina.

Ali Anda se odjedanput ozlovoljila.

— Manite se... Kad ste mi već pisali, suvišno je, da mi to još jedanput reknete. Kad bude nešto drugo, onda mi to opet napišite... Tako...

— — Nekako oko dva sata pojavio se stranac.

Nedaleko od šumske ivice bio je brežuljak, obrastao vrijeskom. Na onom brežuljku, nad crvenim poljem vrijeska, časak je stao, a zatim polagano stao silaziti k šumi. Stranac...

A na kraju šume opet je časak stao i zaklopio vjedje, kao da pod njima prevraća sne, gledao lica oko sebe, opet zaklopio vjedje i malo se osmjehnuo.

Nitko ga ondje nije poznavao, ukratko. stranac.

Ali više, nego strano lice. Drugi, strani svijet pristao je ovdje u malogradski zaton. Nešto tajanstveno došlo je onamo.

— Valjda je ovdje negdje na ljetovanju... nagadjali su.

Stranac je nekoliko puta prošao ivicom šume, neprimjetno motrio obličja i pri tomu se nekoliko puta slabo nasmiješio. Zatim je podalje sjeo u mahovinu i naslonio se ledjima o jelu. Nosili su pivo, pa i on naruči čašu...

Napokon se ipak netko odvažio. Jedan učitelj.

— Gospodin je takodjer počastio naš čedni izlet.

On ispi čašu i ustade.

— Ne smijete se dati od mene smetati. Slučajno sam naišao ovamo, rekao je.

— Ne bi nam bilo milo, kad bi se gospodin gost kod nas dosadjivao.

Ali on ukratko odgovori:

— Pa ja se dobro zabavljam...

— Ali ipak... još je neprestano navaljivao učitelj.

Stranac je bio dosta ravnodušan prama svemu ovomu; samo je gdjekad onako nasumce prosvjedovao.

Učitelj ga dovede za stolove. Htio ga je predstaviti, ali mu nije znao imena.

— X Y Z, nehajno reče stranac i nasmiješi se.

— Izgubio sam ime, dometnu i zovnu pivo.

Ali do toga nije sabranom društvu bilo ni mnogo stalo.

Unatoč svemu trebalo je odgovoriti na neka pitanja.

— Dakle je ovdje negdje blizu na ljetovanju?...

— Ne, to ne. On samo vrluda onuda. Upotrebit će može biti noćni vlak. Slučajno je ovamo zapao. Slučajno...

— Još nikad nije bio ovdje?...

— O, da. Bio je. Šta više, ovdje se u blizini i rodio...

— Neka oprosti, ali tko je on zapravo?

— I oni će zacijelo njemu oprostiti, što im ne će reći svojega imena. To je njegov osobni hir, pa moli, da se ne ljute: njegov osobni hir. Nada se od toga nečemu osobitomu: gdjekoga i gdješto će prepoznati, a njega ne će nitko...

Pomno su ga promatrali. Pokušali su nagadjati i spomenuli različna imena.

On je samo klimao glavom.

Kod šume su puštali u zrak balon od papira, pa su svi onamo otrčali.

Da, doći će i on za njima, samo dok ispije.

A kad je ispio, pošao je.

Balon od papira razigrao se nad mnoštvom, koje je bučalo.

Ali on nije bio na to radoznao.

Ni na što više nije bio radoznao.

To mora tako da bude: stranac je već sve vidio.

Ovakvih igračaka, koje se uzdižu u zrak, mnogo je vidio stranac. Mnogo je vidio, jer je mnogo gledao.

A što nije vidio, to sebi izračuna s pomoću vrlo jednostavnih formula.

Došao je na malu čistinu, gdje se plesalo. Dva klarineta jadikovala su tankim žuborom, a krilni rog ječao kao nakresani vojnik.

Ondje se našao i neki mračni lik nezgrapne strasti. Vrzino kolo gorućega mesa grčevito se upinjalo upornim gestima lutaka. A šuma je zamamljivo i usrdno slala onamo nesvijesni šapat faunovskih djavolija.

Onaj, koji je izgubio ime, podalje je gledao. Izvadio je iz kutije cigaru i pripaljivao.

I dok je palio, oči mu se sasvim slučajno zadješe za nekoga, koji je podalje stajao, naslonjen na stablo, i u nj upirao pogled.

Otprilike muškarac od trideset godina — i stariji je mogao biti — stajao je tamo i vrtio štapićem.

Kad je stranac na nj pogledao, zaklopio je oči i počeo zviždati. U tom zviždanju bilo je smetenosti i drskosti.

Stranac se očevidno vrlo uznemirio.

Uto se već onaj muškarac čudnovato nasmiješio i pristupio k njemu.

— Ne poznajete me, Ratkine?

Onaj, koji je dosad bio stranac, a sad bio nazvan Ratkinom, poblijedi.

— Ako se ne varam... i pogleda oštro neznancu u lice.

— Ne varate se...

— Vilik Gabriel?

Neznanac se nekako ironički nakloni.

— Da, glavom; samo za četiri godine stariji od onoga, kojega ste prije poznavali...

— I malo zlobniji, čini se...

— Čini vam se?...

— Barem vam je čudnovat način, na koji se približavate svojim prijateljima...

— Pardon: samo izvjesnim prijateljima...

— Hm!

I Ratkin se ugrize za usne.

Vilik Gabriel imao je osobite hladne oči, a na njima cviker; ove su se oči sad podmuklo smiješile. Kao da su dva puža izmiljela iz svojih kućica.

— Vidite, ipak sam vas prepoznao. Već tamo kod stola. Izgubili ste ime, hehe, to je nešto osobito. Ne, ne ću vas odati, ne... kad je to vaš osobni hir i kad se od njega nadate nečemu osobitomu — tako ste to rekli, zar ne?

I Gabriel se još časak smijao, ali najedanput prestao.

— Mogu li vam nešto reći, Ratkine?

— Sve, samo nikakve grubosti...

— A bit će gotovo grubost... Tako na vas gledam, a... jako ste se promijenili, ali se tim ne možete podičiti. Postarali ste se za više nego za četiri godine, rekao bih...

— Bila su zapravo četiri stoljeća...

I Ratkin se usiljeno nasmija.

— Ali... možda bismo se mogli malo prošetati, ako vam je po volji.

Pošli su. Časak su ćutali.

Onda reče Gabriel:

— Da se uklonim napasti, pa da vas ne moram ispitivati, radije ću govoriti o sebi. Prvo bi vam bilo neugodno, a drugo će vam oteti samo nešto vremena. A najposlije, tko zna, možda će vas to i zanimati. Dakle, iz Praga sam već odavno utekao; lako me pregorjela naša majčica Praha: nije ni zaplakala za mnom. Čini mi se to već strašno davno. Bilo je jednoć ujutro. U noći sam pio, a u zoru sam stajao nad Strahovskom bašćom i osluškivao pjevanje pticâ. Krasne su stvari pripovijedale ove ptice, krasne, to se ne da zaboraviti. Dugo tako osluškujem, kad najedanput jedna ptica, baš poda mnom, sjedne na stablo i počne zviždukati. Znate, ravno mi u brk skreše: ništarija, magarče, dangubo! Pomislite: ptica. I kao da je ljudski glas to kričao. Počnem se s njom svadjati i psovati. Dodje straža i svjetuje me, da radije odem spavati. Podjem dakle kući, da spavam. Dolje u Pragu sretnem znanca. Žuri se na predavanja gospodina profesora Hanjela. Taj je moj znanac bio ubogi sirotan, koji se kondicijama u Pragu prometao. Rekoh mu, da podje sa mnom kući, gdje čuvam za njega malen darak. Pošao je. Darovao sam mu sva svoja skripta i knjige. Mladić se obradovao. Ja još više. Sutradan krenuo sam doma. Kad sam ugledao jablanove oko našegâ dvorca, počeo sam zviždati. »Putuje, putuje gospodičić poštom«. To sam zviždao. Zviždao sam, a suze mi se ronile. Pred dvorcem stajao otac, nešto bacao psima, a psi mu aportirali. Brzo su me opazili i lajući dojurili k meni. Otac je za njima zazviždao, zaslonio si oči i pogledao prama meni. Prepoznao me i pošao nekoliko koraka preda me. Kako to, već na ferije? Iznenadjen je, pa očima žmirka. Ne

dolazim na ferije, nego sam objesio studije na klin, rekoh. Nije odmah shvatio, pa sam mu se morao jasnije izraziti. »Gle, gle!« rekao je samo i časak me gledao nekako tvrdo i podrugljivo. Zatim se počeo igrati sa psima, kao da mene ondje nije ni bilo. To je tako trajalo neko vrijeme; ja sam još svejednako stajao i sve mi je neprijatnije postajalo. Otac stupi na vrata i zovne nekoga u dvorištu: »Tuna, nasteri konjma! I neprestano se drži, kao da mene i nema. Onda se najedanput okrenu k meni. »Tako, gospodin student će orati, gnoj voziti; kako izvoli, kako izvoli«, reče. Ali još uvijek nije gledao na mene, nego mi je onako preko ramena dobacio ove riječi. Tek iza toga prikučio se gotovo tik do mene i oštro upr'o oči u mene. »Na ovoj grudi naša porodica već dugo gospodari, a uvijek pošteno«, veli. »Pošteno, pošteno!« — to je nekoliko puta ponovio i glas mu drhtao. »A žene su nam ovdje uvijek brzo umirale, jer je ovdje bilo neveselo, samoća, a smijeha malo; gospodari su uvijek ovdje rano obudovljeli«. I glas mu je ovdje još jače zadrhtao. »No, dobro mi došao!« dometnu i pruži mi lice. Ja ga poljubim u lice. I ostao sam ovdje. Obilazim sada po poljima i šumama, kao rasplašena nečija nečista savjest. Crne misli jure za mnom, kao miševi za lovcem parcova, kad fićuka...

Gabriel odjedanput zašuti i nečemu se nasmije.

— Ne, tako rdjavo ipak nije. Pregonim. Uvijek pregonim, kad govorim o tome. Sâm sa sobom, naime, razgovaram se o tome.

Časak je šutio, kao da čeka, što će kazati Ratkin.

Ali Ratkin nije ništa kazao. Samo se smiješio. Najedanput obojica stadoše.

Lica su im bila u ovaj čas sasvim blizu, a Ratkinov glas nalikovao je na zmijine kolutove.

— Što ste mislili, Gabriele, kad ste me opazili... čovjeka, koji je izgubio ime... no? Ali istinu, molim!

Gabriel se smeteno nasmiješi. Dva hladna puža izmiliše iz kućica. A zmijinji kolutovi prostodušno su deklamovali: »Pužu, pužu, kaži roge van, da ti kuću ne prodam!«

Gabriel je poduže šutio. Zatim tiho reče:

— Hoćete li, da kažem istinu?... Sjetio sam se, da ste govorili, ako bi vam ikad uzmanjkala odvažnost za to... da u jedan mah svemu učinite kraj... da ćete doći ovamo... i da će se moći ovdje to učiniti... Eto, sad sam vam rekao istinu. Ali bih volio, da sam slagao.

Gabriel je vrlo sumorno izustio posljednje riječi, gledajući nekamo u stranu.

Ratkin se upeo, da ne poblijedi.

— A sumnjate li na mene? naprezao se, da mu glas čvrsto zvoni.

Gabriel pogleda gore. Časak su oštro gledali u oči jedan drugomu.

— Ni meni nije dobro, reče napokon Gabriel.

Oči se u obojice zamutiše neobičnom sjetom.

Bez riječi su se vraćali.

Kad su stigli na čistinu, baš se plesalo, a djevojke su odabirale plesače.

Jedna je gospodjica došla po Gabriela. Kad je s njom odlazio, još je tiho rekao Ratkinu:

— Ne ću vas odati; bilo bi to glupo.

Bio je malo blijed i nervozno je stiskao usne.

— I poslat ću vam plesačicu! još je doviknuo iza nekoliko koračaja.

I plesačica je došla.

Htjela ga je valjda iznenaditi raskalašenom bezobzirnosti; ali kad je Ratkin na nju pogledao dalekim i rasijanim očima, našla se odjedanput u neprilici.

Stajala je pred njim, zagledala se nekamo u njegov okovratnik i zaduhala se.

— Gospodjica je došla k meni, da me otme?

Htio se nasmijati. Zar su mu još potrebne takve lakrdije?

Gledao je na nju: imala je oči, koje su žarko gorjele; to ga se dojmilo.

Već toliko puta, a sada posljednji put.

Zato se malo nakloni i ponudi joj ruku. Ali najedanput stade.

— Ali, Bože... ta ja ne plešem...

Pustila ga je i objesila ruke niz tijelo.

Sneveselio se zbog toga, što još i sada zadaje nekomu neprilike.

— Ne srdite se, zaista mi u prvi mah nije palo na pamet, da ne plešem. Već tako davno nisam plesao. Ne bih ni umio. Ali ne bih rado, da što drugo mislite o tomu...

No ona se nije na nj srdila; iza tih riječi pogotovo ne.

I gledala je na nj s tako suznim smiješkom.

Dosta veselo reče on:

— Ali sada vas ne puštam... otplesat ćemo to drukčije... možda... možda... Časak je premišljao.

— Hodite sa mnom; pokazat ću vam nešto. Hoćete li? Stranac sam, a ipak ću vam ovdje nešto pokazati što zacijelo još niste vidjeli. A toliko puta ste mogli vidjeti, a ipak niste vidjeli...

Oživjela je od radoznalosti i smijala se.

Prošli su ivicom šume; ljudi se za njima obzirali. Rekao je:

— Govorit će za nama!...

Ona zabaci malo glavu, a oči joj sijevnu crnim iskrama.

— Neka!...

To mu se svidjelo.
— A kako se zovete, gospodjice?
— Ružno...
— Vraćate mi milo za drago?...
— Ne, stanite. Zovem se... divljakinja...
I ona udari u smijeh.
— Ne, nije istina. Zovu me Anda...
Sasvim tiho je rekao: »Anička«. Ona je to čula i malo se uznemirila.
Primijetio je to i počeo se šaliti.
— A ja... ja se zovem...
— O ne, vi se uopće ne zovete, vi ste izgubili ime...
Potrčala je malo pred njim i onda stala.
Već su izišli iz šume i koračali vrijeskom na goletni brežuljak. U vrijesku je bilo mnogo kukaca, koji su, zaplašeni, zujali pod njihovim nogama.
— No ipak se nekako zovete? zapitala ga i razuzdano pogledala u oči.
— Ne ćete to nikome reći?
Sad njega obuze neka prekomjerna veselost.
— Zacijelo, nikomu?
— Zaklinjem se...
Kako je stajala i podignula ruku, osjetio je, kako se prelijevaju talasi pod latkom njene oprave.
Rekao je malo sumorno:
— Divljakinja!
I pod sumornošću ovoga glasa izbila je na njenom licu neka bolna crta, dok su joj oči i usne svejednako bile požudne i željne.
Primijetio je to i kako su išli, pažljivo je promatrao njeno lice.
I odjedanput osjeti opasnost sentimentalnosti. Bilo mu je tjeskobno i on poče da pravi dulje korake.
A tu ona udari u smijeh i otrči na vrh.
Osjećao je, kako bježi pred njim i ugrizao se zubima za usne. Zgrizao je i ispljuvao ostatke posljednjih požuda.

Ali kako je gledao na nju, koja je bježala pred njim, opet su pridolazile žudnje.
Opet je zgrizao i ispljunuo. To možda nije ni boljelo. Grizao je i pljuvao...
Stigao je napokon gore. Ona je već čekala.
— No dakle: što ću vidjeti?
Stajala je, složila ruke na ledjima, a krv joj bila uzburkana od trčanja.
— Pričekajte... odmah...
Stupao je po tjemenu, prigibajući glavu i istražujući u pejsažu, da nadje pravi odsjev, najbolniji oblik slike, koju joj je htio pokazati.
— Hodite ovamo... već sam našao! napokon reče.
Pošla je. Pokazivao joj je prstom, i glavu priklonio k njoj. Ona se naprezala, da ga razumije.
Bila je čudnovata nagrda pejsaža, koju joj je pokazivao. Ispražnjen, izjeden, bijedan kut. Nekoliko se pećina ondje ispinjalo kao strašilo; od vremena na vrijeme izlijetale su iz njih velike, crne ptice. A dala se ondje naslućivati pjeskovita zemlja, koja se ronila; rijetka trava, opaljena suncem. Neke su nemani tamo ispijale posljednje ostatke krvi, a podmukao vjetar raznosio njihov vonj. Cestama nije bilo ondje ni traga ni glasa; mogao si hodati uzduž i popreko, a naći samo beznadje. A sad je na ovaj kut sjalo sunce sa zapada. Žuto-crvena paučina nad neplodnom goleti. A rdjava ladanjska glazba zarivala se tamo oštrim, pijanim noktima.
Imala je odviše neizrazito lice, a da bi ono moglo izraziti, kakva ju je zebnja prožela od ovih grozota; ali se ipak vidjelo, kako joj se nevidljivi čaporci, iz zasjede, zasijecaju u bijelo grlo. Isprekidano je dihala, imala staklene oči, donja usna joj se otobolila i otkrila mrtvu bjeloću zubi. A on je gledao na onu spuštenu, donju usnu, na onu nagu kost zubi u njenim ustima i najedanput ga se dojmilo, da joj se ljušti koža sa cijeloga lica, a pod oljuštenom kožom, da se svijetli mrtvačka kost lubanje.
*

Rekao je:

— To je tužna pjesan, zar ne?

— A pošto ste ju čuli, ništa više nije potrebno. Ništa. Na neka pitanja nema nigdje odgovora. Čovjek se boji, da će otići s ovoga zemaljskoga buništa s pitanjem na ustima. Ovdje će naći odgovor. A ništa više i nije potrebno, gospodjice divljakinjo. Čini mi se, da baš ova pjesan odista ima smisla; a njezin refrain baca vam k nogama sve vaše čežnje, kao zadavljene ptice. A možebiti sam naročito došao ovamo, samo zato, da čujem ovu pjesan. Samo da reknem: tužna pjesan! Vi me, dakako, ne razumijete. Ali ja vam ne zadajem nikakve zagonetke. Ne. Jer... sad nije ništa više potrebno. Ni zagonetka...

Ali ona reče, kako to već govore vrlo valjane djevojke:

— Vratimo se opet dolje!... Da nas ne bi tražili...

— Imate pravo. Uostalom, ne bojte se, iz šume se vidi ovamo. Vide nas.

Ona se naglo okrene k njemu:

— A zašto ne ćete da kažete svoje ime?

— Zaista ne znam. Tako je slatko, da je čovjek već bez imena. Da je stranac, iz daleka. Predočite sebi kakav daleki kraj. Na primjer: Kitaj. Ne, to ne. Ali norveške fjorde ili rusku stepu. Nešto barem tako daleko. Norveške fjorde, da. Imao sam, uostalom, u Norveškoj prijatelja. Jedne burne listopadske večeri posljednji put su ga vidjela dva ribara u nekom fjordu. Dozivali su ga i opominjali, jer se more one večeri zloslutno uskolebalo. Ali se on nije ni obazreo, nego iščeznuo u bijelim oblacima uzvitlane morske prašine. One listopadske večeri vidjeli su ga posljednji put. A bila su dva ribara, koja su ga dozivala. I kad je iščeznuo ispred njihovih očiju, obojica se prekrižiše... Daleko na sjeveru leži taj fjord, daleko. U njemu je iščeznuo

moj prijatelj, stranac. Ja sam takodjer stranac. I uvijek sam daleko. Na primjer, u Rusiji. Gdjekad se dogodi, ležite na razderanom divanu. U Rusiji ima mnogo žohara, ležite i gledate, kako žohari putuju po zidu. Imate jeftinu svjećicu, koja prska i zaudara. Uto netko pokuca na vrata. Udje čovjek sa čudnovatim imenom Raskolnikova ili tako nekako — ne progovori ništa, nego sjedne za stol i nad svijećom počne grijati ruke, gleda na vas i još uvijek ne progovori. A vi biste vikali, strašno vikali: takva grozna zima struji iz toga čovjeka. I dodje drugi čovjek s proderanim laktovima. Rudjin ga zovu. Dolazi, da umre, jer ništa mu drugo i ne preostaje; proderani su mu laktovi. Utečete pred njim i najmite drošku, nekamo k ciganima, gdje glazba ciliče, htjeli biste se odvesti... Izvoščik čeka, nemate, čim biste mu platili, hehe — takav sam, eto, stranac i ja, gospodjice Anda. Ni izvoščika više ne mogu platiti...

Ona medjutim ne razumije, nego misli: tako se valjda govori tamo daleko u velikim gradovima; dame valjda to rado slušaju.

Bilo je u tomu nešto tužno, to ona shvaća; a smijati se ne usudjuje, jer bi to bilo nepristojno.

Ali se nato on sâm počne smijati, pa naravno, može sada i ona. I zato se smije.

Idu prema šumi.

On još zamoli:

— Uberite mi, molim, stručak vrijeska.

To je rekao tako lijepo, nijedan tamošnji gospodičić ne bi tako umio — i ubrala je.

Zataknuo je vrijesak u zapučak od kaputa. Časak je stao i pritvorio oči.

— I do groba će me progoniti žena... prošaptao je:

A tek onda rekao je:

— Hvala...

Uvečer su se vraćali s lampionima u varošicu. Dao se nagovoriti, pa pošao i on s njima. Moći će kasnije krenuti cestom i livadom prama kolodvoru.

Kupio je i on lampion zagasito-crveni.

Išli su. Kad su prestali pjevati, čulo se krekétanje žaba.

I neki neprijatni zadah plovio je kasnim večerom, možda iz treseta, možda iz pastirskih koliba, iz žabljih kaljuža, kao iz prosjačkoga odijela.

Gledao je od vremena na vrijeme na svoj lampion.

Bio je zagasito-crven. Rekao je: »kao krv« i nasmijao se.

Zatim se na čas opet uza nj našle oči, koje su žarko gorjele.

Gledao je u njih s ispražnjenim dubljinama svojih očiju i usne su mu prošaptale: »Zdenka, Duba, Hana, Marija . . .«

Još mu je nekoliko ženskih imena poteklo preko usana.

Kao davna slatkoća, kao davna slatkoća!

Napokon je morao skrenuti na stranu.

Ondje je bila staza medju livadama, bijela crta pod jasnom mjesečinom, a straga su gorjele šarene kolodvorske svjetiljke.

Oprostio se. Netko je vikao: »Držite se više nadesno; nalijevo biste mogli zaći u močvare . . .«

Opazio je još Gabriela. Dva hladna puža za staklima od cvikera. Ali je možda bilo i nešto drugo iza onih stakala. Svejedno, što je bilo. Nije više htio da razmišlja o tomu.

Išao je dalje.

Zagasito-crvena malja udaljivala se usred livade.

Zatim je netko ondje spustio lampion, časak još vidjelo se samo malešno svijetlo svjećice.

I svjećicu je onda netko ugasnuo.

Bio je to zvuk kao: ijuju!

I hitac planu odande.

VII

Na jednoj od klupa u prvom razredu P-ske gimnazije pojavila se čudna rezbarija. Malo magareća, malo ljudska glava s isplaženim jezikom; neki široki, neobično glupi smiješak preplavio je oči sve do kostiju lica. Rezbarija je bila malena i nije na sebe svraćala pažnje. Nije medjutim bilo tako lako pogoditi, koja je otprilike misao vodila ruku s nožićem.

Kreda tucka o ploču, nečiji glas gmižući šušketa, kao zmija, koja se kreće suhom travom, a nožić počeo raditi. Treba upeti pažnju, da ni riječca ne izmakne: gospodin profesor pripovijeda samo vrlo važne stvari, pa će biti zlo i naopako, ako prečuješ jednu jedinu riječcu — ali tko će zapovijedati glavi! Najedanput počne boljeti, hoće joj se spavati; iznenada ništa joj nije stalo do svih ovih važnih stvari, pa — kraj. Onda je bolje da škljocom nešto rezuckaš. A iz profesora se sumorno suče, bez kraja i konca. »Tko nije razumio?« pita potom profesor.

Nitko se ne javlja. Nitko? Svi su dakle razumjeli? Dobro; no sutra ćemo se uvjeriti o tomu. Jenik malo poblijedi. Ustane i javi se. Što želi? Što nije razumio? Skanjivao se. Zapravo nije ništa od toga razumio, reče napokon. Profesor se zacrveni. Dobro, dobro . . . ali onda ne treba da ovdje sjedi, onda je trebao ostati doma i pasti krave. Nije naprosto pazio, tako je to, jer ono, što je on tumačio, jasno je kao dan. A doista nema previše vremena, da se zadržava zbog jednoga glupana. Neka sjedne! Tako što si tražio, to si dobio, dragi Jeniku Ratkine; spremi si to lijepo za uspomenu! Jenik sjedne i izvadi iz džepa nožić. Ruke se tresu, ruke bi htjele, da izvedu s nožićem nešto veselo. Da ubodu, na primjer; tako se barem čini. Ali ruke se za čas smiruju i nožić počinje nešto dupsti u klupu. Jenik

se pri tomu smiješi osobitim zlobnim i sjetnim smiješkom.

Odviše razdražen, plahovit i blijed, došao je Jenik na gimnaziju.

Čekaš čudo — no, nadji ga dakle sa svjetiljkom! Klupe su bile samo malo više nego kod njih u maloj varošici. Zapravo je ovdje sve bilo samo malo veće. Ne, to nije bila nikakva vještina, da postaneš student. Ništa se čudesno nije s njim dogodilo. Dolazili su profesori, jedan za drugim. Ali to nisu bile nikakve neobične zvijeri. To su bili gotovo svi listom neprijatni ljudi, koji su unosili zimu. Njihova su lica nalikovala na nasadjene maske: bili su zvjeravi i nepovjerljivi kao stražari, a imali su smiješne navike. Valjda su zaboravili, da bi ih mogli svi ljubiti; htjeli su, da ih se svi samo boje. To je dakako bilo lakše, pa se nije trebalo odviše upinjati. Pri tomu se nije moralo ni mnogo vikati, moglo se pače štediti glasom. Moglo je samo par takvih zvjeravih profesorskih očiju uzeti pri ispitivanju na nišan jedno od onih nesretnih lica tamo u klupama, uprijeti u nj nekoliko časova cviker — učinak je postignut. Moglo mu se reći najhladnijim i britkim glasom: Sjednite! Ništa više. Bilo je u tomu doista natruhe umještva, da se izazove takva groznica u klupama, da su se ledja i ruke zalile mrzlim znojem, a zubi cvokotali. Jer rdjava ocjena bila je nešto znamenito, što se nije moglo lako popraviti, već je to bilo u monstruozne oblike uveličano zlo, pri kojemu je bilo potrebno da se čovjek zacrveni od srama; zlo, koje je bacalo crne svoje sjene u porodice i otimalo im mir.

Jenik se počeo plašiti rdjavih ocjena. Prozvalo ga iz zemljopisa. Možda je još čas prije imao u glavi sve spremno za ispit, ali sad — debeli profesor stajao je tako blizu njega, njegovo disanje tako je nesnosno sopilo medju bradom, a oči s naočarima nekako su sumnjivo mjerile dječaka — Jenik se smeo,

nije išlo. Profesor otvori notes i časak podrugljivo stane gledati preko njegova ruba na Jenika.

A što je njegov otac? Sudac. Gdje? U Mirovu. Tako, sudac? Profesor pogleda na Jenika malo saučesnije. Tako, sudac je gospodin otac? No, taj će se jako obradovati. Sažeo je ramenima i uzdahnuo. Da, ne može mu pomoći, neka sjedne! Jenika prožme neobičan stid. Sjedio je u klupi, a čelo kao da mu se nečim upalilo... i bojao se, da podigne oči.

Sad, kad je bio daleko od oca, zavolio ga je nekim novim čuvstvima. Neprestano ga je vidio samo onakvoga, kakav je bio, kad se s njim rastajao. Očima je tom prigodom čudnovato žmirkao, kao da se otimao suzama, a glas mu je obasuo Jenika mnogim, kod njega nenaviklim, nježnostima. Na svoje zdravlje, u prvom redu na svoje zdravlje da misli i da bude valjan; imaju samo njega, pa neka to uvijek drži na pameti, jer oni ne bi voljeli, da ih zbog njega zatekne žalost... da, to neka neprestano drži na pameti.

A nije li govorio Jenik, da bi želio klizaljke? Ne, njemu nije govorio. Ali mamici je govorio o tomu, zar ne? Čuo je nešto takovo, bar mu se čini. Dobro, kupit će mu klizaljke. A bude li što htio, neka samo piše. Kad je čovjek student, onda je već napolak gospodin, pa srce štošta zaželi, hehe. I otac se toplo nasmijao, gledajući na Jenika srdačnim očima. A mamicu da s uma ne pusti! Da se njemu nešto dogodi, nju bi to ubilo. Proplakat će mamica, proplakati... Ali ni njemu ne će biti prijatno pri duši. Barem ćemo se radovati i veseliti; nekako će već proteći vrijeme, doći će božić, pa će se opet svi naći skupa. A gle, zaista bi zaboravio još ovo i ovo...

Tako je neprestano Jenik imao oca pred očima, pa kad je pomislio, da bi ga mogao rastužiti, osjetio je strašno saučešće. Treba uzeti stvar u ruke tako, kako jest. Pa makar to palilo u golo

meso. Ako je Jenik čekao, da će se ovdje dogoditi s njim nešto čudnovato, neka si to izbije iz glave. Ovdje se ništa takvo ne dobiva. Ovdje je samo sijaset vrlo važnih i vrlo dosadnih imena, pravilâ, poučaka, opisa, koje treba na pamet naučiti, a osim toga su ovdje profesori, koji daju dobre i rdjave ocjene. Ništa više. Bilo ti ovo s voljom ili ne bilo, upravljaj se prama tomu!

Da, ali kako ćeš zabraniti glavi, da ne razmišlja o ovomu ili onomu? Počela ga je boljeti od pitanja, koja su tražila odgovor. Gdje će naći odgovor? Prostodušni je dječak mislio, da će možebiti... ovdje. Da, ovdje se barem uzgajaju od dječakâ odrasli, prosvijetljeni ljudi; dakle, gdje bi drugdje saznao ovo, što zacijelo zna svaki odrasli muškarac? Ne, u tomu se opet ljuto prevario. Ovdje je bilo važnijih stvari, nego što su pitanja i sumnje; na primjer, kako je visoka gora Popokatepetl, ili koliko mladunčadi ima čimpanza, kako se latinski zove ovo ili ono i tisuće drugih važnijih stvari.

Gdje, gdje ćeš ovdje dočekati odgovor na sva svoja pitanja? Ovdje je bila u prvom redu stričeva smrt. Čovjek je, a... ubija se. Ne će više da živi. Glava ga je boljela od ovih misli. Kad su ga saletjele po noći, bilo je još gore; blijeda glava pomolila se odnekud iz mraka, vjedje pomalo se otvarale i na Jenika pogledaše dva velika, žalostiva oka; gdjekad je slušao i osobiti zvuk, kao krcanje kokota. Onda je ujutro išao u školu, put je vodio kroz park, a pod kestenovima je ležalo crveno lišće, jer je u noći pao rani mraz. Obzor je imao boju zelenkastoga leda, a zrak je bio oštar; glava se malo zamaglila. I dok je tako išao, oči su mu se na svemu čeznutljivo zaustavljale. Ovdje je bilo nešto novo, neki novi smisao pod svim ovim. Pa kad bi se sad sjetio strica, to više nije bio bol, već nepoznata ranija čežnja, da živi takvim velikim i burnim životom, kakvim je živio stric. Životom punim takvih čudnovatih, njemu ranije neznanih stvari... I po-

čeo je da u knjigama traži ovo neznano. I mogli su ga vidjeti, kako je neumiren odbacivao jednu za drugom; nije htio, da bi se s njim govorilo o knjizi, kao s glupim djetetom! Htio je druge knjige, onakve, kakve čitaju veliki i odrasli ljudi! No on će sebi već pribaviti koju!

Jenikov stanodavac bio je stari učitelj, pozelenio od bolesti jetara, a gospodja tusta kategorička žena, zamrla, razborito stroga, kao omašna molitvena knjiga, tiskana »švabakom«. Kuća, prislonjena uz ostatke nekadašnjih gradskih bedema, imala je već neki stari, pljesnivi broj godina, prolaz je hladno zaudarao kao bunar, koji gnjili, u tami stubišta krvarila mala, crvena svjetiljka, kao suzno staračko oko, zidovi se za južnoga vremena sluzavo znojili, po doksatima i izdupcima u noći je hromo tumarao vjetar, a iz otvorâ šupljega taraca na malenom, smradnom dvorištu izgmizali pod večer parcovi. Soba je bila velika, a stanovala su u njoj s Jenikom još dva, za godinu dana starija, studentića. Pozelenjeli gospodin sa svojim pinčlom prošao bi u odredjene sate sobom, a gospodja bi gdjekad ovdje sjetkarila na kakvom kovčegu, proglašujući neizbježiva vladina naredjenja za svoju tročlanu provinciju. To su bili bijedni, od života odgurnuti ljudi, koji su nazrijevali svoju ulogu u tomu, da u njima dotuku, što nije dotukla škola. Strogost je često ostala naprazno, jer se smiješno rasplinula nasrtajem na jogunastu mladost; zato su bar uhodili. Medju njima i Jenikom ubrzo je nestalo prijateljstva.

Zvjerave oči obično se srele s njegovim podrugljivim, postojanim pogledom, pa su »očinski mišljeni« savjeti i opomene uvijek našle samo dječaka, koji je nehajno okrenuo ledja. Preko krovova predgradja, što je naglo padalo nizbrdice, otvarao se s prozorâ od sobe vidik na okolicu, na livade i tamnu ogradu šumâ na obzorju. Ovdje je kod prozora najviše i najradije sjedio Jenik uveče, kad su sive magle prekrilile livade, netko se tamo zavijao

u bijele paučine, lahorilo je to tamo i čeznulo, a zatim su od šuma krenuli na pohod crni, sabijeni redovi, a to je bila noć. U predgradju su zapalili nekoliko jadnih svjetiljaka, o kojima se činilo, da će se svaki čas ugasnuti. Jenik je pritisnuo lice na staklenu ploču prozora, čvrsto stisnuo usta, pa je s požudnim, nestrpljivim očima nalikovao na nekoga, koji se žuri, da do kraja pročita neku krasnu knjigu, a ne može dočekati kraja. Zatim se na željezničkoj pruzi na livadi pojaviše dva crvena svjetla, i razabirao se lomot. Jenikovo je lice prihvatilo izraz osobitoga udivljenja, kao u čovjeka, koji je iznenadjen nepredvidjenim svršetkom knjige.

Uvečer je takodjer rado hodio po gradu. Na trgu je bilo šetalište, otok svjetlosti usred tame. A vrlo je živahno bilo na otoku svjetlosti. Oko Jenika protjecala je rijeka od glasova, usta, koja se osmješkuju, oči, koje se blistaju, šeširi, koji se podižu na pozdrav, dim cigara, što uzlijeće nad glavama. I studenti su onuda hodali, cijele gomile, a Jenik je primijetio, kako su se neki od njih pozdravljali s djevojkama, izmjenjivali s njima značajne poglede, ili ih pače i oslovljivali. To ga je u prvi mah malo zbunjivalo. Ali kasnije se razveselio. Momci! mislio je u sebi. Nije ni znao, zašto baš momci, ali je to tako osjećao. To mu se naprosto svidjalo. Doći će vrijeme, pa će i on tako raditi. Ali ovdje... da, ovdje se nešto desilo. Zapravo se ništa osobito nije desilo, samo — grlo mu se kao stegnulo, kao da se topli vjetar zaletio prama njegovu licu i odnio mu dah. Dahnuo je nekoliko puta brzo i duboko. To je bilo nešto kao čuvstvo sreće i ujedno tjeskobe, trenutna prikaza neke — ili što? Što? Što? U vijećnici je toga dana valjda bila večernja sjednica, svi su prozori u prvom spratu bili osvijetljeni. Njegov je pogled pao na one rasvijetljene prozore. I njegove se oči zasjaše.

A kad je došao kući, dugo je stajao kod prozora. Tama, tama, samo mala svjetlila u predgradju.

Nekoliko zlatnih točaka na mrežnici. I dok je tamo tako stajao i pritiskivao lice na staklenu ploču prozora, odjedanput ga prožme čuvstvo, da se spolja takodjer nečije lice pritiskuje na staklo prozora! Njegov je dah zapahnuo staklo, pa je morao otrti prozor. Sad su one zlatne točke igrale u očima onoga drugoga! Bio je sretan i presretan.

Te je večeri napisao pismo:

Draga Lidka!

Mislim, da se ne srdiš na mene, što sam te tobože sasvim zaboravio. Ali nije tako. Ja sam se tebe često sjetio i samo sam uvijek žalio, što se nisam mogao s tobom oprostiti. Možda i ne znaš, da sam posljednje večeri išao oko vas pred školom, pa da sam znao, gdje ležiš, bacio bih u prozor barem kamenčić i onda utekao; mislim, da bi ti prepoznala, da sam to ja i da sam se došao oprostiti. Vaši bi se možda ljutili, no ti ne bi ništa rekla i tiho bi se smijala. Ali bi mi bilo milije, da si plakala, jer sam tada bio vrlo nesretan. Zašto, to ti ne ću pisati; ti ćeš to valjda sama pogoditi. Tada to još nisam znao, ali sad već znam i mislim, da je živa istina. Ne mogu ti to pisati, jer bi se možda smijala.

I sad se možda smiješ i govoriš u sebi: »Gle, kako se gradi, da je nekakav lukavac! Takav novopečeni student!« A vidiš, imaš pravo. Lukavštini ovdje ne uče, već — latinskim riječcama. A što su te latinske riječce? To su baš opet samo latinske riječce. Danas ih moraš naučiti deset, sutra opet deset i tako bez prestanka. Kad naučiš sve, onda ćeš bez sumnje postati takva nesnosna bena, kao naš profesor latinskoga jezika. Mislim, da se opet smiješ, ali to zapravo nije za smijeh, nego za plač. Tako ovdje imaš na primjer našega profesora prirodopisa. Poštenim imenom ne će nazvati čovjeka; kad je on u razredu, sjede u klupama samo »bukvani«. Ali to još nije tako zlo — i »volovi« ondje sjede. A ovaj čovjek ne zna da sebi otare nos drukčije (a

s njegova nosa neprestano visi kapljica), nego kažiprstom, a kažiprst onda o klupu ili o katedru. Onomad je držao u ruci nadjevenog hrčka, pa je onu kapljicu ulovio jadni hrčak. Takve profesore imamo, koji ne znaju ni da si pristojno otaru nos u rupčić! O onim drugima pisat ću ti drugi put takodjer nešto.

U Mirovu sam se zadržao samo nekoliko dana. Još ne znam, kako će mi se tamo svidjeti. Ondje sam svejednako morao misliti samo na striku, koji se ustrijelio, kako ti je poznato; bio sam kao slijep i gluh, pa zato i ne znam pravo, kako tamo izgleda. Tamo ima dvorac, a oko dvorca prekrasan perivoj. Već sam bio ondje. U perivoju se vrzu paunovi, a u dvorcu ima zdenac, o kojem se pripovijeda, da nema dna. Baciš li tamo malen kamenčić, nastaje velika huka, pa dugo traje, dok kamenčić padne na dno. Ovdje u gradu mi se svidja. Drugi put ću ti to točnije ocrtati. Na stanu sam kod lijepih grdoba! Naročito je osobita gospodja — s njom bi valjalo nabiti top i ispaliti ga. Neprestano nas uhodi. I sada, evo, okamenila se i ne skida s mene očiju. Htjela bi znati, što pišem. Ne će da pita, jer zna, da joj ne bih pokazao. Jednoj čestitoj i krasnoj Liduški pišem — da znaš, babo!

Jan Ratkin.

VIII

Već treću subotu, uvijek kad je Jenik išao iz škole, ponavljala se ova stvar. Jedan od njegovih drugova, zvao se Stanjek, našao se u za nj, poveo razgovor i nenadano, onako u razgovoru, živo pozvao Jenika:

— Da, što hoću da vam kažem, Ratkine... Trebalo bi da dodjete k nama danas poslije podne...

Stanjkov otac bio je jedan od najimućnijih gradjana, koji je imao parnu pilanu i veliku trgovinu

drvima. Pripovijedalo se doduše po gradu, da i najdublji sud najposlije ima dno, a ipak su kod Stanjkovih živjeli u slasti i u lasti. A pridušenim glasom govorkalo se tu i tamo i više. Da se na primjer gospodin Stanjek rado zaglédao i u druge oči, nego ženine, ali da gospodja Stanjkova nije bila žena, koju bi to mučilo; zar je možda trebalo, da suzama nagrdi svoje krasno lice, da od plakanja izgubi oči, kad joj je tako pristajao osvajački smiješak? Ne, gospodja Stanjkova bila je razumna žena, znala je, da se odšteti i iskoristi dane; da, morala se požuriti to više, jer je nedvoumno osjećala, da se njezin dan već primiče večeru. Grijeh više nije bio tako krasan, kao prije, kad je iza njega boljela glava, a srce se smrzavalo, usne su mogle lagati, mogle su se narumeniti rumenilom, ali kako je mogao lagati smijeh kad više nije zvonio; kako je mogao lagati glas, kad se već isušio, pa oči, kad je strast u njima ostavila samo pepeo, koji je jedva još tinjao? Razdraženo, s licem koje je postalo sinjavo poput pepela, često je pogledavala na svoju kćer Ernestinu, koja ju je već počela zasjenjivati svojom mladosti i krasotom. Gle, zar je već spala na tako niske grane, da bi živjela samo još na prisoju svoje kćeri, onako kao samo od milosti? I gospodja se Stanjkova nanovo osovila i u njenom licu pokazao bi se u takvim časovima izraz čudne grabljivosti. Ali je žica već bila odviše nategnuta, pa je zujala sumnjivim, sipljivim zvukom. Na koncu je gospodja Stanjek varala sama sebe; nije ni zamjećivala, da nudi sve manje i manje. Sve su jadnija postajala sredstva, kojima se mogla za čas održati nad vodom. Strgnula je sa sebe posljednje koprene, zaboravila posljednju osjetljivost, nestalo je stida i srama u njenim govorima i kretnjama; umjela je da uvijek »pogodi u nišan«. Nije se činilo, da ovaj posljednji stadium ne bi ugadjao onima, kojima se sve to nudilo. Posada je imala vrlo veselih časnika, kojima je zacijelo bilo milije, kad im

se ostruge nisu zapletale u suvišne koprene; uživali su u takvim paprenim zalogajima i prava naslada im je bila pušljivo voće. Stoga je danas bilo kod Stanjkovih veselije nego ikad prije. Gospodja Stanjkova odista je umjela da uvijek iskaže čast najnovijim anegdotama iz vojničke jašione. Ove su anegdote bile vrlo paprene, ali gospoda se nisu nimalo više sramila, a to od onoga dana, kad je gospodja Stanjkova doviknula natporučniku Gerliću, koji je htio preskočiti najškakljivija mjesta u anegdoti: »No pričajte, samo napolje s tim, Gerliću, sami smo med sobom!..« Pri tomu je pogledala na svoju kćer i dometnula: »Čuj, Erna, ako hoćeš, možeš izaći...« Erna je samo tupo pogledala mater. U njenom licu ništa nije živjelo. Uveličane oči svijetlile su se kao staklo, a otoboljene usne bile obamrle. Nastade kratka, mučna stanka. Zatim se gospodja Stanjkova oštro i značajno nasmijala. Da, časnici su razumjeli. pa su se i oni smijali. Poručnik Kerth odmah se sjetio jedne anegdote, u kojoj je isto tako mati htjela da odstrani svoju kćer iz sobe; lijepa, ali ljuta anegdota, pa ne zna. bi li ju pripovijedao? Neka, nek samo pripovijeda, jer kako je rečeno, sami su med sobom.

Tako je živjela bršljanom obrasla vila kod rijeke, kao vesela ladja, gdje je ljudima na palubi deveta briga, da li ih čeka luka ili propast. Svijetla rasvijetljenih prozora ležala su na rijeci, u njenoj se dubljini sjalo i treperilo, kao bijela tjelesa ženâ, koje se kupaju; podalje je hučala ustava, a vrbe na obali gdjekad su se stresle kao od noćne studeni.

Gospodin Stanjek bio je rijetko kod kuće. »Moj muž? Da, moj muž... ima toliko briga«. Kad bi joj u tom času netko pogledao u lice, morao bi porumenjeti; takve je bestidne oči imala. Ali se nije odviše sustezala ni onda, kad joj je muž bio kod kuće. On bi doduše došao, da samo časak posjedi medju njima; bio je prekomjerno učtiv

prama časnicima i neprestano se silio na smijeh; no to je bio prazan smijeh. Na ženu nije nikad ravno gledao; kad je s njom govorio, gledao je na nju samo jednim okom, nekamo na njeno uho, dok je drugo lutalo po sobi; tako se činilo. Tako je časak posjedio i čelo mu je uvijek bilo vlažno od znoja, kad je odlazio.

Zbog takvih stvari morali su se dakako pokrenuti jezici u gradu. Jezik je svrbio, pljuvačka se sabirala. Nježne su gospodjice pljuvale po cijelom pločniku. »Metlama bi trebalo takve bezočnice protjerati iz grada!« govorile su. »Svakako, preko batine...« zaboravila se gdjekad koja od njih. »I onako već...« prezirni pokret ruke kao da je izrekao što je ona htjela kazati. Ostale su gospodjice porumenjele, usta se požudno otvorila, a oči se zasjale, Časak su se stidjele, da pogledaju jedna na drugu. Kakve su to bile oči! Da, u prve krajeve bilo je zbog toga pokora i sramote. Ta je opačina ležala gotovo na ulici; živjela je i zaudarala, a ljudi su se o nju spoticali. I s propovjedaonice ozvaše se izdaleka opomene, koje su medjutim bile dosta jasne. Ali po vremenu stvar je mnogo izgubila od svoje oštrine, a onda, ovdje se radilo o nekomu, komu se nisu mogli tako lako pokazati zubi. Mnogi je morao stisnuti usta, makar mu slina tekla iz kutova. Prvo je uzbudjenje malo pomalo ohladnjelo u neki tihi prezir. Miroljubivi gradjanin, koji je bio naviknuo na to, pohranio je konačno stvar ad akta; ali nije zaboravio, da ogorčeno uzvikne, kad bi se o tomu povela riječ. Grad je prolazio oko vile kod rijeke pokunjena nosa. Grad je imao svoje osobine i znamenitosti: spomenike dvojice velikana u perivoju, observatorij, ostatke zidina, mnogo starina u gradskom muzeju, jednoga živoga živcatoga pjesnika — a ni takva znamenitost nije mogla škoditi.

Neka je daleka jeka od svega toga doprla i do Jenika. Uostalom, i držanje profesora prama mladomu Stanjku bilo je takvo, da je moralo pobuditi njegovu pažnju. Profesori osvećivali su se sasvim očevidno dječaku zbog svega, čim su se njegovi roditelji ogriješili o nepovredivu ćudorednost »grada, koji živi u poštenim tradicijama«. Njihove supruge kod kuće nisu propuštale, da trajno ne podjaruju ovaj pravedno zapaljeni oganj, pa su profesori ulazili u razrede, imajući još u ušima sve njihovo otrovno ogorčenje, svu osvetljivu mržnju gospodjâ, kojima su muževi lijegali u postelje, promišljeno i umjereno, kao da skandiraju: est modus in rebus... Hugo Stanjek ponavljao je prvi razred drugu godinu, ali je očito bio umoran od svega toga; kao da ga je već deset puta ponavljao, izgledao je mnogo stariji: koža mu je u licu uvehnula i na svakoj se njegovoj kretnji razabirala neobična umornost, očne vjedje teško su se uzdizale, oči umorno gledale, i smiješak je bio umoran; taj umorni smiješak bio je jedino, čim se je branio.

Kad je bio prozvan Stanjek, znao je cijeli razred već unapred, što će slijediti. Profesor zada pitanje i zabode u Stanjkovo lice oči, pune prezira, podsmijeha i zlobe. Stanjek rekne nekoliko riječi, ali ga smete profesorov pogled, zapne i ništa ne odgovara. Možda bi dostajalo, kad bi mu profesor pomogao jednom riječi i kad ne bi na nj gledao tako groznim pogledom.

Ali za Stanjka ni jedan profesor nema ni jedne riječce, ni jedan profesor ne umije da gleda na Stanjka drugim očima. Tišina. Profesor čeka. Gleda u dječakovo lice takvim pogledom, kao da mu pljuje u lice. Dječak se umorno smiješi. Zna, što će doći, dobro zna; to se već toliko puta ponovilo. »Neka sjedne!« Gdjekad se za izmjenu dometne još koja nježnost: »Nepopravljiva ništarija, pokvareno derište, koje ovdje samo truje zrak«, i slično. Dječak to već dobro pozna, doduše ne shvaća pravo

suvislosti, ali nitko i ne pita, da li shvaća ili ne shvaća.

Kad se u školi počinila kakva budalaština, pa se imao pronaći krivac, obično se ovako počelo preslušavanje: »Stanjku, ustanite!« Stanjek je ustao. »Jeste li vi to načinili? Govorite istinu!« Stanjek je govorio istinu i rekao: »Nisam načinio«. Profesor se zacrvenio: »Ne, niste načinili, vidi ga! Pa tko onda? Tko se je dao od vas zavesti na ovo uličnjaštvo? Cijeli je razred od vas okužen i pokvaren, od vas, da, od vas! Jedna takva šugava ovca okuži cijelo stado!«

Ostali mladići nisu doduše shvaćali, zašto profesori drže baš Stanjka za tako okuženoga dječaka, ali je nešto bilo u stvari. Bojali su se, da ih tko ne bi vidio u njegovu društvu, pa su mu se uklanjali. I Jenik se isprva pokori ovoj općenoj struji. No njegovoj pažnji nije izmaknulo, da su ga nekoliko puta na pravdu božju okrivili, da mu se učinilo krivo, da je jednoć pače on sam morao poznavati pravoga krivca, a ipak ga nije imenovao. Stoga je počeo u nj gledati drugim očima, iako nije mogao potpuno savladati neku neugodnost, kad je gledao u njegovo uvehnulo lice s vjedjama, koje je naporno uzdizao, pa s umornim smiješkom. Bilo mu ga je žao i u njemu je rastao nejasan otpor, kad je gledao, kako su se ostali mladići izgubili jedan za drugim, kad je on pristupio njihovu društvu; u takvim su časovima malo porumenjeli Stanjkovi uvehnuli obrazi, a očima je treptao od smetnje i stida. Naročito mu je zbog jednoga dogadjaja postao još bliži.

Jednoć pod večer, kad je korzo bio najbučniji, pojavila se na trgu kočija. Sjedili su u njoj gospodja Stanjkova sa kćerju i tri pijana časnika. Svi su se ponašali pretjerano nedolično. Još iste večeri raznio se po gradu glas o dogadjaju. Kad je Jenik sutradan došao u školu, stajali su u hrpama saučenici i pripovijedali pojedinosti dogadjaja. Stanjka

još nije bilo u školi. Napokon je i on unišao. Sve je utihnulo, samo se u malim hrpama prigušeno šaputalo. Valjda je nešto naslućivao, pa ga je bilo stid, da se obazre oko sebe; postojano je gledao pred sebe u klupu i smeteno si trljao ruke medju koljenima. Prvi sat je imao kateheta. Bio je nalik na veliku, mrku životinju: imao je zelene, zlobne i podmukle oči, a donja mu je usna bila nagrdjena nekom brazgotinom; kad se donekle razjario, bacao je slinu preko svih klupa i mahao rukama kao golemim toljagama, koje su htjele da udare sotonu ravno u glavu. Podnožak je zaškripao pod njegovim krupnim nogama. Stao je za katedru, uspravno, kao čovjek, koji hoće da prokune na vijeke vijekova. Iz njegovih zelenih očiju lizao je oganj, na pocrvenjelom, bakrenastom licu iskočile modre mrlje — to je bilo zločesto znamenje. Njegove su oči tražile Stanjka. »Stanjku, ovamo pred klupe!« Stanjek je ustao. Išao je, kao čovjek, koji ništa ne vidi; takav je utisak proizveo njegov hod.

»Kod svakoga mojega sata stajat ćete ovdje pred klupom, razumijete... vi... vi... vi...« Sva je prednja klupa bila poprskana katehetovom pljuvačkom. »Hoću da barem na satima vjeronauke, kad govorim o najsvetijim stvarima, zaštitim ostale od doticaja sa šugavom ovcom. Sramotom na vijeke vijekova bit će obilježeno ovo mjesto, na kojemu stoji ovaj sud, pun grijeha...« Patetičkim glasom pokazao je na Stanjka, pa se činilo, da mladić mora iščeznuti u rbinama poda pod zelenom, žučljivom težinom katehetova pogleda. Jenik poblijedi i zadrhta po cijelom tijelu. Kao da mu se u prsima nešto otkinulo i poletjelo u usta. Mislio je, da mora zaviknuti. Zatim ga obuze želja, da istrči iz klupe i pogleda Stanjku u lice. Istisnu zube napred i kao da ciči, prezirno pogleda na katehetu.

To se dogodilo pred dva dana, u četvrtak.

I tako, kad se u subotu poslije obuke Stanjek pridružio Jeniku i opet ga nekako hitno po-

zvao, da bi poslije podne došao k njima, rekao je bez otezanja, kratko:

— Doći ću...

Preko noći je duboko zapao snijeg; svuda se bijelilo i iskrilo, svetitelji na kamenom mostu pokriše se kapama od šećera. Za mostom sastane se sa Stanjkom, koji je išao pred njega. Naglo je disao, kao da je trčao.

— Znate, koga sam sreo, Ratkine?... Oči su mu se neprijatno svijetlile.

— Koga?

— Katju...

Katja je bio kateheta.

Jenik nije mogao a da se plašljivo obazre.

— Gdje?

Ali odmah se opet umirio, kao izazovno se osovio, a i smiješak mu je bio izazovan.

— A što nam je stalo do njega? reče prezirno.

Stanjek je premetao noge, kao da ga zebu; ali je to zacijelo činio samo zato, da pritaji i raspirši strašno uzbudjenje. Cijelo lice bilo mu je smeteno, oči malo suzne, valjda od zime.

— A ne bojite se? upita odjedanput.

— Čega?

Pogledao je ravno Ratkinu u oči, ali je odmah, kao da se naglo nečega zastidio, brzo odvratio oči.

U Ratkinu se ozvalo nešto, kao čvrst, metalan zvuk. Rekao je neobično jakim glasom:

— Deveta briga mi je za njih. Ne bojim se ja njih. Uostalom... ne treba govoriti o tomu. Ne ćemo si kvariti ovo po podne.

Stanjek gledao je časak na Ratkina, kao da u sebi ponavlja njegove riječi, kojih nije mogao odmah shvatiti; u licu mu je rasla svjetlost, zasjala mu se u očima i na usnama, vjedje nekoliko puta zatrepetaše i Stanjek se odjedanput nasmija.

— De - ve - ta nam bri - ga, de - ve - ta! istisnu medju smijehom. I neprestano je zapadao u smijeh.

I Ratkina je napokon zarazio. Smijala su se obojica. Odjedanput su osjetili, da im treba pusto veselje.

Išli su, govorili gluposti i smijali se.

Pred jednom kućicom odgrtala je snijeg gojna starica.

— Gledajte, babu!...

— Zašto?

— Zar ne vidite?...

— Ta ima... kotlušinu... hahaha...

— Hahaha, hahaha!

Išli su tijesnom, prljavom uličicom duž rijeke. Pred niskom kućicom visjela je svjetiljka sa crvenim staklima. Ustakljena vrata i svi prozori bili su sasvim zastrti izblijedjelim žutim zavjesama. Pred kućicom pušilo se iz kanala, koji je bio obliven zamazanim zemljanim grudima.

Stanjek pogleda na kućicu, prestade se smijati, samo se nekako zagonetno smiješio i značajno žmirkao očima na Ratkina.

Ovaj nije shvaćao.

— Što je?...

— Pa ova kuća...

Ratkin je stao i radoznalo razgledao kućicu. Naslućivao je, da je nešto novo blizu i srce mu poče žešće udarati.

— Ne, ne stojte ovdje... hajdete! i Stanjek ga povuče za rukav, neprestano s istim zagonetnim smiješkom i značajnim pogledom.

Jenik je slušao, kako mu srce udara.

— Pa recite, kakva je to kućica bila?...

Stanjek zažmirka očima.

— Nikakva kućica, nego zabavište, noćno zabavište.

— Zabavište...

— Nije baš zabavište, već samo noćna kavana... i dvije su djevojke tamo... vidio sam ih već...

Jenik brzo pogleda gore: — njegove su uveličane oči slutile, ali dosad nisu vidjele.

— Djevojke?

— Pa da, takve djevojke, kojima zalaze... kojima zalaze... muškarci...

Jenik pogleda sa strane u Stanjka i već je srce u njemu gorjelo. Bilo je očevidno, da Stanjek nije zbijao šale. Gradio se vrlo važan i zviždao je.

Iza nekoliko koračaja opet je pogledao u Stanjka. Nešto je kao udivljenje bilo u njegovu pogledu. Gle, on zna... on zna... on to sve valjda zna!

Djevojke, kojima zalaze muškarci!...

Tračak svjetlosti sine, a onda se sve opet zavi u mrku tamu; samo neko zamamljivo šušketanje dopire iz tame, netko vatreno dahće, vabi, negdje blizu, sasvim blizu, već kod samoga uha... i Jeniku odjedanput iskrsne pred očima jedan dogadjaj iz prošlosti.

Vruć je srpanjski dan, ognjen žar leži medju žitnim poljanama, cvrčki cvrče. Jenik trči u »trešnjevac«. To je trešnjova aleja odmah iza grada, a tamo se mogao za tri krajcare kupiti pun šešir trešanja.

I danas sve jasno vidi:

Stoji pod jednom trešnjom sa šeširom, u ruci; voćarova žena u granama nad njim i baca mu trešnje pravo u šešir. Jenik gleda gore i smiješi se; zapravo ne zna, što ga goni, da se smiješi. Nesumnjivo zato, što vidi njene noge; već tako velika ženska, a noge pokazuje čak iznad koljena, gle! To mu je bilo nekako šaljivo... ali je kraj svega toga radoznao na nešto. To je zapravo više nego radoznalost, to je čak i neka bojazan i on zna, da je to grijeh. Malo se prignuo. Zatim pogledao gore. Jedanput, dvaput.

Danas mu se to odjedanput vraća pred oči, ali drugačije vidi, više vidi, nego onoga puta.

— Pogledajte... Katja!... prekinu ga iznenada Stanjek.

Jenik se obazre naokolo, ali nije nikoga vidio.

Bili su već za gradom: jedan jedini jablan osamljeno je ovdje stajao na obali rijeke. Na njemu su se vidjeli tragovi raspalih snježnih gruda.

— Pa gdje je Katja?

Stanjek se nasmije i pokaže na jablan; oči su mu odavale žestoko uzbudjenje; sijevale su zlopakim sjajem.

— Eto, ovdje stoji!

Stao je, ispruživši ruku prama jablanu, a ruka mu je poskakivala od uzbudjenosti.

— Tu je... tu je, strvina! Cijeli sat sam jurišao na ovu nesreću!

Brzo se prignuo i ugnječio snježnu grudu.

— Gledajte... sad ću mu baciti u usta, da ne prska.

Zamahnuo je, ali nije bacio. Naglo je pustio grudu iz ruke, časkom tako stajao, gledajući nekamo u daljinu i trljao si ruke, koje su mu pocrvenjele od snijega. Zatim je zbunjeno pogledao na Jenika; samo sa strane, kao da se stidio.

— Zbijam gluposti, zar ne?... reče i obični umorni smiješak zatitra mu na usnama.

To je ganulo Ratkina; htio ga je razveseliti.

— Kakve gluposti?... I ja ću baciti, ako hoćete... To je šala...

— Šala?...

Stanjek je nekako napeto pogledao u Jenika. Čelo mu se namrštilo i on reče polako, osobito živo odjeljujući jednu riječ od druge:

— Nije to šala... to je glupost. Izbiti drvo — glupost je. Da sam se šalio, to bi bila šala. Ali se ja nisam šalio, pa je zato glupost.

— A biste li živoga izbili?... I umorni smiješak natrunio se nečim podrugljivim.

— Katju?...

— Baš... Katju...

Zaklopio je donekle oči, ali pogled mu je postao još oštriji.

— Izbio bih, izbio... zacijelo bih izbio!

I Jenik je to gotovo iza glasa viknuo, a nogom je tupnuo u snijeg, kao da je tek ovim uzvikom provalilo, što mu se u školi prije dva dana nagomilalo u grlu.

Stanjek zadivljeno pogleda gore; nešto kao strah i zaprepaštenje časkom se pojavi u njegovu licu.

— A zašto... zašto biste izbili?... Glas mu se davio i sasvim ga izdao.

Jenik učini kretnju, kao da je htio poskočiti.

— Zašto? Zato. Zato, jer je to... životinja. Zato, jer vas bez uzroka progoni i muči. Na vašu je mamicu bijesan... a... a...

Jenik se lecnu.

Stanjek je ondje stajao i gledao u nj velikim očima, koje su mu bliještale; sve u njegovu licu kao da je molilo za više takvih zlatnih riječi.

Odjedanput se grozno smeo, pa i ne znajući, što radi, prignuo se, nakupio snijega i počeo gnječiti grudu.

Jenik je odvratio glavu i gledao nekamo na rijeku.

— I sve bih izbio, sve... jer vas svi progone i muče!... rekao je i škripnuo zubima.

Uto mu se snježna gruda raspljeskala o lice.

Udarac je bio dosta žestok, pa ga je dobrano zaboljelo. Lice mu se zacrvenilo.

Smeteno se obazreo. Isprva nije ni vjerovao, da je to učinio Stanjek, tako se to neočekivano dogodilo.

Ali je i Stanjek bio očevidno iznenadjen; iskolačenim očima letio je okolo, kao da traži, kamo bi se na vrat na nos izgubio.

Ubrzo mu sunu glavom nesumnjivo sretna misao.

— Hajdete... Tko će prije!... Pa i ne čekajući, što će kazati Jenik, potrčao je prama samotnoj zgradi, koja je ležala otprilike sto koračaja odande. S dva tornjića i verandama, crvenim zidovima, koji su se snijegom mramorili, ležala je ondje ona zgrada usred bijele ravnice, kao lijepa igračka.

Ali Jenik nije trčao. Polagano je došao do vile. Stanjek je već čekao; činilo se, da je već sasvim zaboravio, što se dogodilo. S običnim umornim smiješkom stajao je pred vilom izmedju nekoliko crnih tisa. Tamo je bio malen vrtić, ogradjen ravno podrezanim glogovim plotom. Iz snijega su izvirivali slamom povezani ružini džbunovi; i šarene staklene kruglje ostale su preko zime na motkama. U onaj isti čas, kad se Jenik približio k vili, izišao je iz kuće velik, bijel pas. Nije zalajao, nego spustio njušku prama zemlji i umiljato došao k Stanjku.

Stao je uza nj, a zatim polagano i teško podigao glavu prama došljaku. U ovoj umornoj kretnji pasje glave bilo je nešto, što je moralo podsjećati na Stanjka. Jenik je osjetio, da ga je podišla čudnovata zima, te je nehotice pogledao u prozore.

Kao da je pogodio, čemu se Jenik čudi, Stanjek reče:

— Izvezli su se na saonicama, nikoga nema kod kuće. Samo družina.

I on se nekako obješenjački nasmiješi.

IX

Unišli su u jednu veliku sobu u prizemlju. To je bila Hugova soba. Nije se činilo, da su ovdje baš brižljivo spremali. Na sagovima bili su tragovi blata, nagorjele šibice valjale se po podu, postelja nije bila namještena, oko umivaonika poprskano. Stolice raštrkane, na polivenom stolu tanjiri s ostatcima jela, prljave ogrlice, razbacane navodnjene boje, zamrčeni papiri, rasijane kamene dame, po stolicama i na divanu komadi odijela, zablaćene čizme pod stolom — a uzduh težak, jer se nije zračilo: ona atmosfera u neredu držanih gospodskih stanova, u kojima vonj i nečistoću rado poprskavaju mirisavom vodicom.

U sobi nije bilo naloženo. Stanjek se dotakne peći i srdito se namrgodi.

— Kao navlaš to rade... a bar sam im rekao...

Časkom je stajao, uzrujano lupajući nogom po podu, a zatim otvori vrata i zaviknu u hodnik:

— Eliška!

Kad se okrenuo k Jeniku, nije više bilo ni traga kakvom uzbudjenju u njegovu licu; pače se smiješio.

— Zatražite poljubac, kad bude došla, Ratkine!... našalio se Stanjek.

— A što me tako glupo gledate? Ozbiljno to mislim...

Ali Jenik se tako smeo, da nije znao, kamo bi pogledao.

— Prestanite s tim!... reče naposljetku.

Lijepa djevojka banula je na vrata, da se za njom vjetar podigao. Uglačane suknje se nadimale, kočile i lepršale, da su se i crne čarape mogle vidjeti. Ruke je složila nekamo na bokove, a u stezniku je praskalo, kao da je ondje buktio plamen.

— Gle, gle, gospodin Hugo dobio posjet!

— Pa zar mi ne mogu dolaziti posjeti, što? Ovaj je gospodin došao zbog poljupca, da znate...

— Gle... gle! A gdje se ovdje dijele poljupci?

Preko Jenika preleti pogled crnih očiju. Pričinilo mu se, da je pun podsmijeha. Upr'o je svoje molećive oči u Stanjka. Ali Stanjek kao da nije opažao njegove smetnje.

— No stanite... za to još ima kada. Najprije ćete nam ugrijati peć, zar ne?

— A zatim?

— Zatim onaj poljubac...

— Zar je baš takva sila? Radije ću pričekati, dok ovom gospodinu ponaraste brada. A i on će pričekati. Onda će nam to bolje prijati.

Opet Jenik osjeti na sebi pogled crnih očiju. Ali ovoga puta mu se činilo, da se ne podsmijevaju. Svidjelo mu se, kako je to rekla. Smetnja ga je ostavila, pogledao je gore i osmjehnuo se na nju.

Podsticala je u peći vatru, a jezik joj se ni za čas nije zaustavio. Kratke je stanke ispunila smijehom. Ne, zapravo se ne bi trebala smijati, danas zaista ne bi trebala. Što joj se sve danas nije dogodilo! Sjeća li se gospodin Hugo onoga maloga desetnika, koji je ovamo za njom hodio? Ne sjeća? Takve je brkove imao, kao da mu ih je netko pod nosom namaljao, a strah ga je za njih bilo; kad je govorio, pridržavao ih je, kad je kašljao, brže-bolje ruku pod nos, kad se smijao, opet je ruka bila na njima... a kod poljupca se čovjek ne smije o njih ni čestito poškakljati. Tako... a taj desetnik poslao joj je danas pismo. Ne, takvoga zvekana ne rodi više! Piše, da je saznao o njoj lijepe stvari, pa da ne misli pobirati ostatke, koje ostavljaju časnici... a da je samo malo poštena, ne bi kod takve... porodice ni jednoga dana ostala u službi — no, takvih blezgarija doista nije čitala, otkad je živa... Pa neka ga se čuvam i da... stanite, kako je to samo napisao? Da, ovako: da doduše ne bi rad uzeti na dušu i otpraviti sa svijeta takvu nevolju, pa da se to ne bi ni isplatilo, ali neka se čuva, da mu ne dodje na nišan... Tako je to napisao — pa neka joj netko rekne, da nije lud kao marvinče? A baš će mu doći na nišan i lijepo će mu kazati svoje mišljenje, da si može oblizati prste, ako samo bude dobio one časničke ostatke. To će mu kazati. Pa neka joj samo netko rekne: nije li to vol bez rogova?

Stanjek je ležao na divanu, već ga je prošla volja za šale; gledao je u strop i šutio.

Jenik je stajao kod prozora i gledao napolje. Soba je bila u stražnjem dijelu kuće i prozori su gledali na polja. U taj čas prostirala se tamo vani jedna jedina snježna ravnica, tjeskobno pusta, mrtva pod tim sivim nebom, koje se svaki čas spremalo, da saspe nove gomile snijega. Podalje se pušilo nekoliko hrpâ gnoja, na kojima se snijeg nije držao. Vrane su izdaleka osjetile njihovo isparivanje, pa se na njih sletjele u cijelim jatima. Jenik je osjećao lakomost njihovih kljunova; i u njemu je bilo nešto, što je lakomo hvatalo, tužno lepetalo krilima, sunovratice se bacalo dolje za plijenom i opet uzlijetalo, baš kao one vrane vani. Pričinilo mu se, da mu se dlanovi od nečega lijepe, nove i nove hrpice gnoja kvasile su se bijelim pokrovcem snijega, a vrane su htjele žderati. Jednoć u noći zgnječio si je na licu stjenicu. Sad se nehotice toga sjetio, jer je osjetio nešto baš tako nečisto na svojem licu. Osim toga zučao mu je kod uha zujak, ili nešto slično, što je doletjelo s gnojišta. To je bilo kod lijevoga uha i cijela mu se lijeva strana glave nemilo tresla.

I opet je čuo Stanjkov smijeh.

Okrenuo se. Sluškinje više nije bilo. Stanjek je još svejednako ležao na divanu, udarao po sebi peticama čizama i svaki čas zapadao u smijeh.

— To je djevojka, što veliš?

Opet se nasmijao. Ali nekako usiljeno; od srca mu nije išao taj smijeh.

Odjedanput se medjutim osovi, a u licu mu se pokaza tako napet, bolno požudan izraz.

— A znate, Ratkine, ja strašno volim tu djevojku!... rekao je s mračnom tvrdokornošću, pa možda samo zato, da sakrije zabunu, u koju je dospio, počeo se grozno mrgoditi.

Jenik pogleda gore i oči mu se ispuniše udivljenjem. Nečisto i grešno opet se skrilo za šarene, mirisne koprene; tajna se više nije saopćivala grubim glasom, već je lutala u svojim slatkim tminama

i dozvolila očima, da nadju samo ono, za čim su čeznule. Gle, on je voli! On je voli! On i ona postali su odjedanput čestice one lijepe tajne i Jenik je gledao na Stanjka očima punima udivljenja; nije mu bilo ni nakraj pameti, da bi u toj stvari moglo biti nešto smiješno.

Stanjek je mrko gledao na zemlju.

— Ona to već zna... rekao sam joj... dometnu on.

— Što?

— Da je volim, a da što drugo?...

Udivljenje u Jenikovim očima još je više naraslo: sjale su se i sjale.

— A što ona na to?... Glas mu je bio kao oči; sjao se i sjao.

— Ona? Pa smijala se...

Jenik razočarano pogleda gore.

— Smijala se?

— Naime... ne, da bi se meni smijala, ne; kako vi sve čudnovato shvaćate!...

Stanjek se još više namrštio, zacijelo samo zato, da sakrije smetnju što ga je obuzimala.

— Uvijek se smije, i sada se smijala... Zar je možda trebala da plače?

— A je li što rekla?

— Dakako da je rekla... Rekli smo sve to jedno drugomu. Složili smo se. Počekat ćemo još koju godinu, a onda ćemo već vidjeti... A zašto ne bih uzeo djevojku, kažite? Uostalom, i to sam joj rekao, pa ću to valjda i učiniti... A s vojnicima sad može ljubakati, to me ne mrzi, vjerujte mi... Neka luduje za njima, ako joj se to mili... A čuli ste je malo prije, da mi sve kazuje. Baš sve. Lijepo ih umije za nos voditi...

Opet se smijao, ali pogledavši na Jenika, odjedanput prestade.

Kod posljednjih njegovih riječi čudnovato se promijenilo Jenikovo lice; izraz udivljenja zamijenilo je preneraženje, oči su mu bile preplašene, a usne mu se trzale.

— I vas će voditi za nos!...

To je rekao gotovo nehotice, pa kao da je i sâm bio iznenadjen onim, što je rekao. Krv mu je šiknula u obraze.

I odjedanput izazovno pogleda na Stanjka:

— Da, i vas će voditi za nos!...

Ali izazovni pogled nije poremetio Stanjkova mira. Ljuljuškao se, obujmivši koljena rukama, a očima nasmješljivo žmirkao.

— Mislite li, da hoće? No, to još nije tako pouzdano... Ali i to sam joj već rekao...

Na čas se smrknuo, a zatim se opet stao smijati.

— Riječju, to je izvrsna djevojka. Haha, i mater je... ukrotila. A što me tako gledate? Ukrotila, velim. K nama je zalazio jedan natporučnik. Jedanput je bilo kod nas gore društvo, i natporučnik, a najedared, kud se djede natporučnik? Iščeznuo. Časak tako potrajalo, a natporučnik se ne vraća. Maman sidje dolje i zateče miloga natporučnika u kuhinji kod Eliške... Nuto rusvaja! Maman je bjesnila, strahovito. Gospodinu natporučniku fino su pokazana vrata, oh, naša maman umije udešavati scene! A s Eliškom već nije išlo tako glatko. Mjesto da ode, maman ju nekako ružno nazove. Ostale su obje same u kuhinji, gdje je maman grozno vikala; Eliška je šutjela kao zalivena, kao da je nije ni bilo tamo. Ali kasnije počela je i ona govoriti, sve glasnije i žešće; a što je više vikala, sve je tiše govorila maman. I... ukrotila ju. Maman je iza toga izišla iz kuhinje kao poparena.

Jenik je gledao jednu sliku na zidu. Lovac s velikim nožem u ruci i bijesan vepar nasrtali su jedan na drugoga. Htio je gotovo zaviknuti i zaklopio oči. Sad! Sad! Činilo mu se, kad bude otvorio oči, da će vidjeti na slici već nešto drugo: razderano tijelo, krv! Krv!

Polako je otvarao oči. Prvo, što je zapazio na uski otvor pod pritvorenim vjedjama, bila je...

Ali, odakle se najedared ondje stvorila njegova mati?

Stajala je pred njim i držala u ruci nešto bijelo. Blažena toplina strujala je iz toga predmeta i iz njena lica. Što je bilo? Ah! Dok je još bio malen dječak, mati mu je uvijek za noć ugrijala noćnu košuljicu; uvijek je zimomorno zadrhtao, a zatim s nasladom uljezao u onu blaženu toplinu, koju mu je mati preklopila preko glave.

Brzo otvori oči.

Ništa. Samo kao da su se negdje žestoko zalupila vrata. I vjetar je hujao u brzojavním žicama; takav je zvuk razbirao. I ništa drugo.

Zatim je napolju u hodniku zazveketala sablja i čulo se, da Eliška s nekim govori. Odgovarao joj je prijatan muški glas.

— To je zacijelo poručnik Hradek... reče Stanjek.

— Zaljubljen je preko ušiju u sestru... Nesretno, znate. On misli ozbiljno... a ona bi najradije cijelu posadu najedanput... To znate, zbog toga se on muči. Nerado joj se pokazuje pred očima; samo tako obilazi, kao sladokus mačak oko kaše i uzdiše. Eliška, ta se umije vrtjeti oko njega!... Stanite, pozvat ću ga... vidjet ćete.

Izišao je i za čas se povratio s mladim poručnikom.

— Ovo je moj saučenik, Ratkin...

Poručnik udari peticama i nakloni se pred Ratkinom. Čudnovato, kako je bio smeten; dugo se razgledao, kamo bi odložio kapu; napokon je metnu na postelju, ali se još jedanput vrati k njoj i pomakne je malo dalje kao da se bojao, da ne bi pala. Počeo je čupkati svoje rukavice, ali ih nije skinuo.

Stanjek mu primaknu stolicu.

— Rado ću časak posjediti, rado... Nemam baš ništa drugo... pa — kako ste, dragi Hugo?... Dopustit ćete, da vas tako nazovem, zar ne?

— Kao medju svojima, kao medju svojima, poručniče! reče Stanjek ne svojim, nego nekim muškim glasom; ali je taj glas već odavao, da se s njim podsmijeva.

— Bravo! Bravo! Tako valja!

I časnik gotovo porumeni.

Jenik je kradom gledao u njegovo lice, koje je bilo kao od voska.

I oči je imao čudnovate. Oči su doduše bile ovdje, oklizavale se po predmetima u sobi, naprezale se, da ostanu ovdje, ali usprkos tomu njihov je pogled neprestano bježao odande nekud drugamo i s nečim se dalekim razgovarao. A smiješak... to nije bilo nešto na njegovim usnama, nego nešto pred usnama, za čim su se one usne mogle sakriti. Ali Jenik je samo osjetio, da nešto čudnovato struji iz toga lica, sneveselio se zbog toga i srce mu se ražalilo. Ponovio je sebi, što je Stanjek o njemu pripovijedao. Nesretno zaljubljen, pa se muči. Ali mu je sve to bilo vrlo nejasno. U knjigama je doduše već čitao o takvim dogadjajima, ali je ono ipak bilo nešto sasvim drugo; lijepo je to bilo, pa je Jenik želio, da se i sâm može tako mučiti... Ali ovo je zacijelo bilo nešto drugo.

I tako, kad god je pogledao na mladoga časnika, grlo mu se stisnulo i oči prestrašile.

Stanjek je trzao kutovima usta i žmirkao očima; pripravljao se valjda na kakvu vragoliju.

— Hm, ipak je samo sestra imala pravo! reče odjedanput.

Poručnik se trže; rumen i bljedoća brzo su se izmjenjivale u njegovu licu.

— Kako mislite? Ne razumijem... Glas mu se usitnio.

— Prepirali smo se o vašim očima, da li su vam crne ili plave... Erna je pogodila. Umalo me nije izbila, kad sam ostao kod svoga, da imate crne oči...

Poručnik učini kretnju, kao da je htio ustati. Oči su mu se razdragano upiljile u Stanjkova usta.

— I odista... u mene su plave oči! Plave! Pogodila je!

I kao da mu je ovaj zanosni poklik odnio svu snagu, sav se najedanput zgurio na stolici. Tako je časak sjedio oborene glave i nekoliko se puta kao iza sna kratko nasmijao.

Stanjek se cerio i davao Jeniku neke znakove; sasvim je očito zbijao šalu sa časnikom.

Jenik je to već naslutio. Neiskazano mu se ražalilo. I zastidio se. Srdito je pogledao na Stanjka; bio bi ga najradije izbio.

Poručnik se opet tako kratko nasmijao, kao iza sna.

Jenik se više nije mogao svladati, nego je ustao.

— Idem, Stanjku... Vi ste rdjav mladić, da znate...

Stanjek odvrati glavu, tupo se smiješeći i trljajući ruke.

Poručnik ushićeno pogleda gore. Oči su mu gorjele kao u groznici. Počeo je čupkati rukavice i gledao čas jednoga, čas drugoga. Zatim se obrati k Jeniku:

— A... vi već odlazite? Moj dragi, mladi prijatelju... hoću samo da vam kažem, da ne zaboravite poručnika Hradka... Plave oči ne zaboravite... Gledajte, prepirali su se o njima... a ona je pogodila! I izbiti ga je htjela zbog toga, jeste li čuli? Zbog mojih očiju! A što ću sada s ovim očima? Iskopat ću ih, da nikad više ništa ne gledaju; iskopat ću ih i položiti pred njene noge. Objesit ću ih o njenu narukvicu! Gle, oči poručnika Hradka od jedanaeste pješačke pukovnije; iskopao ih je sebi,

jer nije znao, što bi joj drugo dao na dar! Takav je poručnik Hradek. Vojnicima nije činio ništa na žao.

Oči su mu, lutajući naokolo, letjele, kao da nešto traže...

Napolju je padao snijeg, kad je Jenik izišao; visoki, bijeli stupovi vijali su u zraku. Mećava je sve gušće mela, bijeli se stupovi rušili, sve je iščeznulo u bijeloj tami. Jenik odjedanput zastade, omamljen iznenadnim užasom. Tisuće ledenih ruku podizalo se iz bijele tame za njegovim grlom. Ah ne, ah ne, odista nije bilo tako lako — živjeti!

Nekoliko rdjavih dana imao je iza toga Jenik. Svijet ga je okružavao mrskim krugom lukavstva i laži. Ljubav nije hodila po svijetu s očima ljupkima poput potočnice, već sa zmijom u njedrima. Veliš sa zmijom, ali ni tim ništa ne kazuješ. Možda je još gore: jednom će se sve na tebi zamrljati, već sebi sâm kao iz nevolje zaudaraš, nečista je stvar već sišla u tebe. A u noći je bilo najgore: ne može se spavati od teških briga; kuda ćeš se dakle djeti? Bogu ćeš se uteći sa svojom mukom. Jenik se molio, kao još nikada prije toga. Svoje malo, živo srce pružao je Bogu u sklopljenim rukama kao što dijete pruža materi ranjeni prst, da na nj puše. Uzalud. Bezobzirne, stroge oči gledale su dolje. Bog ga više nije htio; kasno je, nečista stvar već je u nj sišla. Kasno... nisam ispred tebe, grešna misli, nagnao u bijeg, kad si mi se prignula k uhu i šaptala, zavodeći me. Nisam zaslonio svojih očiju pogledao sam jedanput. a to nije dostajalo pogledao sam i po drugi put. Bog je s prijetnjom uzdigao prst. ali sam ja pogledao još po treći puta. Kasno. Bog ga više nije htio. Opet se strastveno pomolio. Pokrivač je zapahnuo suzama. Uzalud.

Blijeda, zimska noć stajala je pred prozorom. Pristupila je čak k njegovoj postelji i vidjela kako drhturi maleno ljudsko tijelo. Htjela ga utješiti, a nije znala kako. To je naime bila jedna od rdjavih noći,

pa nije umjela utješiti. A ipak joj se sažalilo ovo malo tijelo, koje je drhturilo i rado bi ga bila utješila. Dugo si je dozivala u pamet kakvu pjesmicu. Ali je znala samo jednu jedinu. Ova je pjesmica bila meluzina. Pjevala ju je modrim, utrnulim usnama...

Jenik ju je slušao. Nije više molio, nije prosio, ni ruku nije podizao. Konac. konac! Meluzina je plakala, uzdisala i jaukala. Izgledalo je, kao da je netko došao, da zaplače s njim. I Jenik je plakao. Isprva je to bio plač, koji je tresao cijelim tijelom. Zatim samo još suze, koje su se tiho ronile niz lice. A napokon se i suze osušile. Oči se nepomično zadjele o jednu točku, a usne se čvrsto zatvorile. Srce se stegnulo kao stisnuta pesnica. A napokon je ipak stao dolaziti sanak. I kad ga je već hvatao san, još je sebi preduzeo... da će sutra... napisati pismo — kakav ga bol spopada... napisat će... Nije znao komu, nije znao ni što će zapravo pisati, činilo mu se samo, da se nekomu mora na sve potužiti, svojom nevoljom i očajanjem nekoga omamiti, proiznijeti iz sebe takav očajan krik, kao zapomaganje u noći...

A kakva su bila jutra iza takvih noći! Nečista svjetlost posegnula je za tobom kao mrzla, ljepljiva ruka. »No, hoće li gospoda napokon ustati?« javila se stanodavka, a to je bio prvi glas rdjavoga dana. Oba su sustanara još sjedeći podrijemala, sa čarapom u ruci. Zijevalo se, dahtalo nad umivaonikom, škrgutalo zubima nad ponavljanjem lekcija: groza je čovjeka hvatala od ovoga dana. Dan je ovdje stajao kao starac s jednim jedinim krnjim očnjakom u usnoj duplji; tomu starcu ne ćeš cijeloga dana sići sa zlih, zvjeravih očiju. Putem u školu rasla je mržnja i uzbuna, dok si napokon sam praštio, kao kola, natovarena kamenjem. Snježno nebo liepilo se uz krovove, dim dimnjakâ padao je dolje, a kućne su veže vonjale kao podrumi. Na crkvenom tornju graktale su čavke. Ljudi su imali neprijatna lica i kašljali su. A ovdje je evo stajalo

zdanje, nadimalo se i gutalo mladost. Čap — i nema te više! Modre žilice na mapama, zašto niste prave rijeke s ladjicom na obali, da nas uzmete na palubu i odnesete daleko odavde? Peći su bile odviše naložene, da je počinjala boljeti glava. Zvuk zvonca dopr'o je u razred, pčelinja košnica pretvorila se u osinju šumicu. Jenik se maši čela. Pod njim je bilo pusto. Dobro, kad je pusto, neka je pusto! Traži tamo, starče, s fenjerom, ako što nadješ. Ali se starac nije toliko potrudio, nije dugo tražio, već gotovo s nasladom naslikao u notes koštunjače. A Jenik mu je posljednjih dana nekoliko puta pružio tu nasladu; starac je naslikao i nije se zamislio.

Na svu sreću profesori nisu znali za njegovo drugovanje sa Stanjkom, pa im je time izmaknula lijepa prilika za još neobuzdanije ogorčenje. Uostalom, od Jenikova posjeta kod Stanjka bilo je ovo drugovanje sasvim prekinuto; samo su se gdjekad sreli njihovi pogledi: Jenikov strog i hladan, a Stanjkov smeten.

I tu se nešto dogodilo; s Jenikom se opet šaroliko zavrtio svijet. Stiglo je pismo od Lidke... Bože mili, kako su lijepe ove muhine nožice na papiru! A kako piše veliko »M«! Repić gore, repić dolje i od toga je postalo veliko »M«! U kraj je prilijepila kiticu potočnica, oh, Li-li-li-li-du-nečka zlatna! Čitao je i odjedanput se sneveselio. Do najdaljeg časa života ona bi se mučila, kad joj on ne bi pisao; jer samo njega voli, pa nikad ne će voljeti nikoga drugoga. Gle, kako je to napisala! A on, glupan, nije njoj ništa tako krasno napisao! Čitala je jednu knjižicu i princesa se u njoj tako mučila zbog svojeg dragoga, da se naposlјetku pretvorila u labudicu; to je naravno bila samo priča, ali kad bi bilo na svijetu kao u ovoj priči, ni ona više ne bi bila djevojka, i tko zna, što bi bilo, jer se tako mučila, kad je on, Jenik, otišao. Ali ona bi ipak htjela da bude takva labudica. A zašto? Jer se u onoj priči sve tako lijepo svršilo! Poslije mnogo godina

povratio se naime njen dragi, princ. Hodio je žalosno, oborene glave, i plakao, jer je mislio, da njegova dragana već odavno pripada drugomu. I dok tako ide, vidi na obali labudicu. I padne mu na pamet, da princesa (naime njegova bivša draga) zalazi ovamo sa svojim suprugom k jezeru i hrani labudicu. Zbog toga je još više plakao. Sjeo je na obalu i njegove su suze padale u vodu. Labudica je doplivala do njega i pila suze. A kad ih je sve ispila, osjetila je takvu radost, da je zapjevala. Kad labudica zapjeva, tada umre. I tako je, eto, umrla, ali se mjesto nje pojavila princesa. Sjela je uz princa na obalu i skupa su plakali od radosti. Onda su otišli u dvor za crnim jezerom, odmah slavili svadbu i imali dječice. I samo zato bi htjela i Lidka, da se s njima dogodi tako, kao u onoj priči... Gle, kako lijepo pismo piše! I sve to na dušak! Kod njih je napadalo mnogo snijega, pa se s brežuljka iza škole voze dječaci i djevojčice na saonicama. Ona se ljetos više ne sanjka, jer joj to sada ne pristaje. A s kim bi se i sanjkala, kad ondje nema Jenika! Pa tako samo sjedi kod prozora i gleda. Zažmuri očima, pa vidi medju dječacima i Jenika; ima naravno najljepše saonice, pa kad se sanjka nizbrdo, domahuje joj kapom na prozor. Vidi ga sasvim točno, i to, kako mu šeputić nad čelom u vjetru leprša. A onda si ne može pomoći i mora plakati...

Jenik misli, da će mu srce na grlo iskočiti, kad to čita; a čita to već nekoliko puta...

Udari u smijeh, ali mu suze stoje u očima. Poskoči i grune u ledja svoga sustanara. No to je malo nemio izliv radosti: njegov je sustanar za jedan razred viši, pa se čini, da nije zadovoljan s ovim neobičnim milovanjem. Gle, on vraguje! Nije zadovoljan! Gruni ga još jedanput! I još jedanput! A nečija ruka bijesno navali na Jenikovu kosu, pače na šeputić... vaj! Ne diraj u to, to je Lidkin šeputić, oho, oho! A saonice lete, saonice lete... buc! Obojica se valjaju na postelji. Jenik je gore! Ali on ni-

pošto ne će da iskoristi ovaj uspjeh, nego pušta drugoga, daje se od njega povaliti i gruvati u ledja... tako, samo gruvaj, kad ti se to mili — pa još, pa još! Gruvaj danas, dok te je volja, do večera ću izdržati.

Pa tko veli, da na svijetu za Jenika nema nikakve radosti! Kakve su mu samo bile oči, kakve su mu bile oči! Ne, i ne trebaju ti oči, oči možeš zatvoriti... a ipak vidiš: koliko ima na svijetu ljepote! Jučer nisi vidio, a danas vidiš... preko noći se dogodilo ovo čudo. Ide na primjer Jenik, snijeg škripi pod nogama. Kao da djevojački zubići griskaju šećer! Zima štipa u lice, treba potrčati, a Jenik bi na kraj svijeta trčao, s vjetrovima bi se takmičio u trku, sve bi vjetrove nadvikao svojim »ijuju!« A onda grad! Je li možda bio slijep, da prije nije toga vidio? Pogledaš ovamo, pogledaš onamo, i svuda nešto vidiš. Gle, ovdje je na primjer knjižara! Toliko je lijepih knjiga u izlogu! Ovu bi želio... ili još više onu! Ima tako lijepo ime: »Dvorac na jezeru«. Dobit ćeš novaca... pa ćeš kupiti. Ovdje opet ide pred tobom dama... i miriše. Bože mili, kako miriše! Ili je svečan pogreb i glazba svira. Nešto se dogodi, velika je strka ljudi i ljudi se guraju; čovjeku se mili, da se može progurati medju njima. Ili dodje u grad velik cirkus; ah, mili Bože, na svemu ti hvala; tu imaš što da vidiš; da izbliza pogledaš na onako divnu jahačicu, koja govori čudnovatim stranim jezikom, pa kako drugačije ne može ni da bude, tako je lijepa, tako ponosita i krasna — nešto takovo mora da čovjeku zavrti glavom. Još će dugo oči gledati kretnju njenih ruku, dok je malim bičem puckala po baršunastoj crnoj suknji, zagledavši se očima nekamo u veliku daljinu!... Pa da ju vidiš uvečer, nalik na ponosnu i nepristupnu kraljicu! Tako, kako je svaki put ulazila u jašionicu! Pa kako protrneš od straha za nju, kad strmoglavce poleti, sa strastvenim požudnim usnama i zaklopljenim očima, kad je stoji

čudnovata vriska... A usto ona tužno divlja glazba! Zatim si se vraćao doma, kao iz dalekoga grada, možda si bio u Africi, Indiji, negdje preko mora, negdje u dalekom bajoslovnom svijetu.

A sada tek još nisi ništa kazao o kazalištu, o kazalištu, molim! Koliko je tamo bilo ljepote? Katkad su se igrale vrlo šaljive glume, ali njih Jenik nije volio, nije imao rad lakrdije; htio je da vidi na pozornici ljude s istinskim radostima i istinskim bolovima. A naročito je htio da tamo vidi ljubav muškaraca i žénâ, ljubav, koja govori zamamnim riječima, ganutljivim pokretima i nježnim očima... I tad je stajao blijed, s usnama zapahnutim žestokim dahom, a oči su mu nalikovale na prozore, u koje je jutarnje sunce uprlo svu svoju slavu...

I zima se već prometnula u proljeće, a u Jenika još je više nabujala žarka čežnja i žudnja za životom. Nemirno je jecao iza sna za onih noći, kad je dolazilo proljeće. O jednoj od prvih proljetnih večeri svirao je u njihovoj ulici svirač na orguljicama. Visok, crnomanjast, lijep stranac sa strastvenim očima, u baršunastom masnom šeširu sa širokim obodima. Odlomci talijanskih opera napunjali su ulicu plamenom nostalgijom i pokličima strasti. Žene se nadvijale s prozora, dobrotvornije i ganutije nego inače, pa bacale novac strancu u šešir. On im je slao učtive zaljubljene poglede i osmješkivao se, pokazujući lijepe, bijele zube. Već je padalo sumračje. Vlažna, modra sjena razastrla se medju zidovima kuća, dok su njihovi vrhovi bili posuti ružama sunca sa zapada. Netko je zapljeskao. I odmah iza toga pljeskalo se na svim prozorima, cijela je ulica pljeskala: pljeskalo se proljeću, kojega je bilo toliko u zraku, toliko u plamenim melodijama talijanskih opera i toliko u lijepim pogledima i osmijehu stranca. Baršunasti šešir razmahao se širokim lukom. Uto je stranac došao na kraj ulice. Još je jedared domahnuo šeširom, nasmiješio se najljepšim svojim smiješkom; cijela je ulica u tom tre-

nutku mogla vidjeti njegove lijepe, bijele zube. Zatim je prebacio orguljice remenom na pleća i krenuo dugim, brzim koracima dolje u predgradje. Žene su se još dugo iza toga nadnosile s prozora. Njihov je smijeh klokotao u uzduh kao vruća, rastaljena kovina, a dolje je ispod prozora hodio Jenik, hvatajući nozdrvama, čega je bila puna ulica.

Kako je krasno sada bilo u gradu, kad je došlo proljeće! Kao da se krasna priča izvila iz nečistih stubova. Iz otvorenih, cvijećem napunjenih prozora razlijegali se na ulice glasoviri. Kad je ujutro išao u školu, sve je vrvjelo po ulicama od bijelih kecelja sluškinjâ, koje su se žurile na trg, te sretao dobre starčiće, koji su već švrljali na svojim jutarnjim šetnjama; njihove su oči žmirkale prama suncu, a oni popostajali, kao da se svemu dive, ne mogući se dosta nadiviti. U perivoju su staze bile posute žutim, riječnim pijeskom; sve je ondje šuškalo mladim lišćem, a na klupama su sjedile lijepe dame, sa cvijećem na grudima i s knjigom u ruci. I koncerti su se ovdje davali. Pa kako je napredovalo proljeće, došle su razne svečanosti, kuće bile iskićene zastavama i grančicama, a rano ujutro obilazila je glazba gradom. Uvečer je mogao da sjedi kod otvorena prozora, osluškujući, kako pjevaju ustava i cvrčki i udisujući miris livada i divljih ruža, što ga je vjetrić nosio do njega...

Ali je imao još drugu, strastveniju ljubav nego što je bio grad. Okolica. Kad je bilo samo malo vremena, već je ležao u njenom naručju. Dok je tumarao okolicom, a bio tamo samo nebeski svod i zemlja, sunce i vjetar, ptica i smola, — kakva je to svetačna radost bila u njegovim prsima! Ah, baš u ovim mučaljivim i glasnim stvarima oko sebe, koje kao da su se s tolikom ljubavlju slijevale s njim u jedan jedini opojni, živi vrutak života, baš u njima javljali su se njemu po krvi najbliži, njegovi roditelji i darovatelji života.

Njegova ljubav prama okolici razvila se još kod kuće, o praznicima. Jer ovdje su bile šume; koliko je mogao kamenom dobaciti, a tamo svuda unaokolo talasalo se zeleno more šuma. Ondje se je mogao izgubiti, ondje snivati omamni san svoga budućega burnoga života. Što sve nije htio da postane! Zar nije možda u knjigama, koje je čitao, mnogo stajalo o tomu, kako se mogu izvršiti velike stvari? Gle, ondje na primjer spava podjarmljena domovina; ne bi li se mogla probuditi?

I mladu je kneginju vidjao o praznicima u vlasteoskom perivoju. Hodila je sanjarski, s rukama natrag prekrštenima i hranila paunove, koji su iz guštara izrànjali svojim pozlaćenim perjem kao iznenadna prikaza u priči. Jenik se uvijek sakrio za stablo i pritajio dah, da se ne oda. I gledao je na nju ushićenim očima, žacajući se svoga odviše glasnoga udaranja srca. Pa kad je opet dalje pošla sitnim korakom medju bukve, otišao je onamo, gdje je ona prije stajala i položio glavu na ono mjesto . . .

I tako je moglo letjeti vrijeme za ovoga ključanja mlade krvi, a pojedini su dani s malim svojim dogadjajima u njemu brazdili malene i prolazne tragove, kao krilo lastavice na površini rijeke.

Prošle su dvije-tri godine. Jenik je simpatizirao s pustolovima, u prsima sve mu je mirisalo i pušilo se kao ugrijana proljetna zemlja; koža mu se ljuštila pod ljetnim suncem; plakao je zbog žena, kojih nije vidio, niti ih se dotaknuo; spremao je svoje mladićske ruke za neka odvažna djela, svadjao se u šumama s kukavicama, a grlo mu je predjao se u šumama s kukavicama, a grlo mu je predtjecalo neodredjenim jecanjem, mladim radosnim burama suzâ i smijeha, kao strastvena trublja, koja se sprema, da zatrubi na juriš.

Tako su prošle tri godine . . .

X

Sada je Jenik bio već u četvrtom razredu. Stanovao je još uvijek u istoj kući; stara podrtina još im se nije srušila nad glavom, a i baba stanodavka još je sačuvala živu glavu.

Kuća je imala nešto nalik na mezzanin sa sasvim niskim sobicama, a u njima je stanovala stara udovica; uvijek je imala crvenkaste mrlje na licu; nešto zeleno upaljivo kipjelo joj je u očima; sprijeda, u čeljusti, manjkao joj je zub, a uzmanjkao joj je i dobar glas. Zašiljila je usta, kad je srela Jenika na stepenicama, a oči joj zeleno kipjele.

K njoj se doselila porodica glumaca. Sipljivi glumac za uloge starih bezubih staraca i tridesetogodišnja gospodja s blijedim i uskim licem, ispala kao iz prostijega okvira putujuće družine; glumila je nesretne matere i žene, koje tiho trpe; ali je do potrebe prikazivala i svadljive tetke, neukusna lica iz lakrdija.

Dovezli su im nekoliko škrinja i odnijeli ih gore. Jenik je baš silazio po stepenicama, a bijela je gospodja stajala medju vratima.

Pozdravio ju je i ona je otpozdravila. Stao je pred kućom, a ljepušno, nježno lice nije mu izlazilo iz glave.

Sučelice kod prizemnoga, vrlo zamazanoga prozora, udarao je postolar po koži; ulicom je prošao starac iz ubožnice u dugačkoj, milostinjskoj, sivoj kabanici, a velike pahuljice snijega, koje su padale, rastapale se na taracu.

I dok je tako stajao, morao je misliti na mladu kneginju, koju je vidjao kod kuće u vlasteoskom perivoju.

No sad je to bila bijela gospodja, koja je stajala medju vratima; ona je na sebe prenijela svu zagonetnost i nepovredivu, tužnu, opasnu ljepotu kneginje.

Djevojčica istrčala pred kuću; to je bila njena curica, to je bio angjelak i cvijetak.

Ispružila je ruke i hvatala u njih pahuljice.

Starodrevna, golema vrata bila su ispribijana čavlima s velikim glavicama, koji su bili od posljednjega careva posjeta pozlaćeni.

Sad je djevojčica pustila pahuljice i počela noktom grebati pozlatu; ali ubrzo su joj ozebli prsti, pa ih je cupkajući sakrila pod kecelju.

Pri tomu je nekoliko puta postrance pogledala na Jenika; njemu se grudi napunile ružičastom nježnošću, pa se nije dugo skanjivao.

Prohtjelo mu se čina.

Nekoliko je krajcara imao u džepu, a blizu je bio piljar. Skoči k njemu i kupi pun džep smokava.

Kad se vratio, djevojčica se vješala o veliki prsten na vratima. Bio je u neprilici; nemirno je pogledavao na suprotni prozor, gdje je sjedio postolar, pa opet na djevojčicu.

Naglo je s nekim bezličnim, širokim smiješkom pokročio i dao djevojčici smokve. Ona ga je začudjenim pogledom mjerila od glave do pete.

Odjedanput skoči ona u vežu; dva su oka na nj bliskala odanle iz sumračja. Nije znao ništa lukavije nego da pokunji nos.

Ali uz ovu pjesmicu znala je djevojčica još jednu kiticu i za tren je opet istrčala pred vrata; gledajući tupo u suprotni prozor, pjevuckala je neku pjesmicu, a tebi, striko sa smokvama, hvala, da smo se vidjeli.

Osokolio se i ponovo dao djevojčici smokava.

Opet ga je tako čudnovato pogledala, ali sad — bim! izbila mu najedared smokve iz ruke, skočila, udarila u smijeh i otrčala u vežu.

Čuo ju je, kako cupka po stepenicama i kako se smije; zatim su se gore zalupila vrata.

Nije se smijala samo djevojčica, možda se u taj čas smijala i bijela gospodja. On je tamo stojao i sklopio ruke.

Mislio je na kneginju, koja je hranila paunove i iščeznula medju bukvama.

Ne, nije više mislio na kneginju. Na bijelu gospodju je mislio i jedan kut u njegovoj nutrašnjosti počeo se puniti sumnjivom sadržinom.

Mladunče se uznemirilo i plašljivo zavilo; u daljini je sijevalo.

I onda se to dogodilo.

Vraćao se nakon dva dana kući; vrata u mezaninu bila su otvorena, a djevojčica je stajala na pragu.

— Mamice, mamice, brzo, evo onoga gospodina sa smokvama!

Bijela je gospodja izišla i ispričala se; prelijevala se i talila u prostranoj kućnoj opravi, dugi su talasi s nje padali.

— To nije bilo lijepo od Kamile, ali joj se mora oprostiti, ispričavala se.

Unišla je i udovica s hektičnim maljama na obrazima i pozvala ga, da unidje.

Počeo je onamo zalaziti; a neprestano je sijevalo ljepše i neprestano zloslutnije.

Gospodja Helena glačala je i spremala kostime za večer; nabori njene kućne haljine talasali su se i razlijevali vatren vjetar. Nije morala dugo gledati, pa je vidjela. Kad je gdjekad jako poblijedio i usta mu se iskrivila, zagrizla je zubima u donju usnu i poslala mu očima nešto, kao milovanje po nemirnoj glavi.

Katkad mu je vrlo značajno rekla:

— Da, ni u meni nije ništa dobro . . . i stijesnila oči na glačalo.

Jedanput je išla oko njega i zataknula mu dva prsta za okovratnik kaputa.

On zabaci glavu i okrenu prama njoj lice, bijelo kao platno.

Brzo je izvukla prste i rekla: — Ali . . . dječače?! . . .

Provlačeći se medju njegovim koljenima i čupkajući ga za puce, Kamila je moljakala, da joj nariše viteza.

Udovica se mnogo smijala i kad je išla oko njega, ona ga se neprimjetno i kriomice doticala značajnim štipkanjem.

I sipljivi glumac katkad se navratio k njima u kuhinju i vlažeći jezikom raščerupanu cigaru, ogovarao ravnatelja.

U tim časovima Jenik se najviše šalio s Kamilom, da ne mora gledati u glumca. Govorio je:

— Kamilka, vucite me za kosu... Jače, još jače...

Plašio se nečega, činilo mu se, da nešto strašno, cinično leži za svim ovim stvarima, neki cinički zakon života.

Uvečer je poslije predstave čekao, dok oni izadju, te nazorice išao za njima.

Sipljivi je glumac mnogo kašljao, a Jeniku se činilo, da se ona sve tjesnije privija k svojemu mužu, kad se on raskašljao.

Tada bi Jenik trgnuo ramenima i kratko ciknuo.

Išlo se tamnim parkom: zimska je vijavica hujala u krošnjama. Izgledalo je, kao da su se onamo sletjeli svi plačevi svijeta.

Iz pjesme Vrhlickoga sjetio se riječce »Evoa« i mrmljao u vijavicu« »Evoa, Evoa, Evoa!«

Moralo se proći kroz prolaz jedne kuće; glas se ovdje muklo razlijegao. Jenik je čuo, kad je rekla:

— Hu, kako je zima!... Da smo već u postelji...

»Evoa, Evoa!« mrmljao je Jenik.

Kod kuće ih je dostigao, pa dok je sipljivi glumac zveckao ključem, otvarajući vrata, pitala je ona Jenika, kako mu se danas svidjalo u kazalištu.

Svijetlio im je šibicom preko stepenica. Katkad se šibica ugasnula i dok je posvijetlio drugom, osjećao je on gospodjin dah blizu kod sebe.

I tu su mu se tresle noge kao dva nemirna plamena, a oči mu zaprepašteno udarale u tamu.

Onda im je zaželio laku noć i odsjedio gore obično još časak na stepenicama, dok se u kutovima staroga zdanja ozivalo šušketanje vjetra i zagonetno tipkanje...

— — — Jednoga su travanjskoga jutra otpuvali.

Dan prije toga odvezli su njihove sanduke. Dva su jaka čovjeka muklo udarala teškim čizmama o stepenice, dok su ih nosili dolje.

Iza njih su ostala širom otvorena vrata, kroz koja je probijala promaja, blato na podu i zapah lula.

Ovdje je bio propuh i Jenik je držao rupčić na ustima; nesumnjivo samo zato, jer je ondje bio toliki propuh.

Crtao je Kamili posljednjega viteza; stajala je kod njega i naslonila lice na njegovo rame.

Gospodja Helena zazvala je iz pokrajne sobe Kamilu.

Tu je on odjedanput razderao cijeli crtež i rekao:

— Mamica vas zove, Kamilka!..

Prestrašeno ga je pogledala, iskrivljujući usne kao na plač.

Gospodja je Helena ponovo zazvala i Kamila je polako otišla, a da više nije ni pogledala Jenika.

Udovica je pristupila k njemu od štednjaka, popljeskala ga po ledjima i ovivši ga zelenim sijevom svojih očiju, rekla:

— Sad ćemo ovdje sami gospodariti, vidite li? Gospodine, ali ćemo to lijepo udesiti...

Gledao je na nju sa suludim smiješkom, dok je iz pokrajne sobe dopirao grčeviti, zagušljivi plač Kamilin.

Unišla je gospodja Helena.

— Što ste učinili Kamilki, gospodine Ratkine?

Grozno je poblijedio, zastenjao.

— Gospodjo Helena... gospodjo Helena!..

Više nije mogao reći. Samo je uzdahnuo, brzo napipao šešir i istrčao napolje. A sutradan su ujutro otputovali.

Stajao je gore na stepenicama i osluškivao, kad će izići.

Napokon su krenuli.

Udovica je sišla s njima dolje sve do vrata. Čuo je njen glas:

— A što isporučuje Kamilka gospodinu Ratkinu?

Za odgovor zazvonio je samo sitni Kamilkin smijeh; možda se smijala i gospodja Helena.

Stajao je gore, već na polasku, s knjigama pod pazuhom, a sa stropa visjele su paučine, posute prašinom.

U jednoj od njih sjedio je trbušast pauk i tresao nogama.

Osjećao je toga pauka na svojem srcu.

Zatim je sve utihnulo i Jenik je otišao. Više se nisu mogli vidjeti. Nestalo ih. Vlak će ih odnijeti. Bilo je ožujsko jutro, prerano vlažno, ulice se znojile, tarac se klizao pod nogama kao raci. Zemlja se u perivoju pušila, lomne dúge suzile su u kaljužama.

Bliska je pivovara zavonjala sladorom.

Izbilo je osam sati, pa je bilo već kasno u školu. Okrenuo se i pošao dalje predgradjem, koje se strmenito spuštalo k rijeci. Pred njim je koračao gospodin u kaljačama i zviždukao; od vremena na vrijeme zavrtio je štapom u zraku. Kućice su vonjale pod ožujskim suncem, koje je razredjivalo uzduh.

A gospodin u kaljačama nije više išao pred njim, ali je netko pred njim još neprestano zviždukao. Smiješno, doista proigrao si, momče, igru.

Napokon je stigao do povrtnjakâ i do rijeke. Tamo su ležale izblanjane klade, koje su bile vlažne i mirisale po šumi; na njima je mogao prosjediti čitavo prije podne.

Osim toga je ondje utjecao u rijeku prokop iz radionice bojâ; velike, prnjave malje duginih boja ležale su na crnoj vodi; gledao je u vodu i zaokupljao ga dojam nečega strašno blatnoga.

Vraćao se kući...

Poslije podne je posjetio udovicu.

Tražio je nekoga, tko bi ga podsjetio na onu, koja je otišla, tko bi izustio njeno ime, spominjao je u razgovoru.

Udovica nije bila kod kuće, sve je bilo zatvoreno.

Za malim dvorištem bili su šancevi. Otišao je na šanceve.

Udovica je udarala po divanu, kao da se s njim uhvatila u koštac.

Glavice šanaca, sazdane od opeke, natopljene vodom, gorjele su na suncu zagasitom rumeni. A dolje je ležala krajina, kao ogromna gomila razastrtoga vlažnoga trijesla, koje je pod suncem vonjalo.

— Gospoda mi naseliše stjenice u divan, reče udovica.

Kod čišćenja udovica je prskala mutnom vodom i Jenik se odvratio.

— Kad mladi gospodin opet bude došao k meni, kazat ću mu nešto, čemu će se grozno začuditi... dometnu ona još iza kratkoga časa.

Pozvala je iz maloga dvorišta jednu ženu, pa su skupa odnijele divan. I tu se još zadržala na njemu zelenim očima.

Za čas je i on pošao gore.

U mezaninu se otvoriše vrata i udovica namignu na nj. Držala je prst na ustima, lukavo zvjerala očima i pregledala sve kutove.

— Nek samo dodju, mladi gospodine...
S tihim šušketanjem nadimao se i dizao neki grozan zavjes.
Kad je nakon jednoga sata izišao, oči su mu isprekidano lutale. Išao je kući doksatom. Već se hvatalo sumračje; upirao se o ogradu.
Tama je već prekrilila malo dvorište, a iz taraca su gmizali parcovi.
Gledao je tamo u dvorište velikim, preplašenim pogledom i drhtao od zime...

XI

Jenik se vratio na svoje mjesto u gimnazijskoj kapelici i tako bučno tresao s koljena prašinu, da su se za njim okretali. Pa živo protrljavši ruke, bio bi najradije udario u glasan smijeh, tako je bio radostan.
Pošlo mu je za rukom! Hurra! Baš pod uhodarskom njuškom pobježe!
Lijepo su to sebi udesili, da možda ne bi palo na um kojoj grešnoj duši, da se ukloni ispovjedaonici i božjem stolu; ipak su se valjda bojali, da bi prvo moglo biti nekomu neugodno, a kod drugoga da bi ga moglo nestati, pa su zato izmislili lijepo naredjenje, da nijedna od mladih duša suvišno ne sagriješi. U ispovjedaonici dobivaš ceduljи s potvrdom, da si se zaista ispovjedio, a sutradan kod pričesti ju predaš. Gospodin kateheta imat će barem čistu savjest, da u povjerenoj mu ovčarnici ni jedna ovčica nije otkazala poslušnost. Da, to je sve pravo i temeljito premišljeno; radi se samo o tomu, da povjerene ovčice harno priznaju onu važnu skrb za spas svojih duša. Dotle je sve u redu. Tko bi naime sumnjao, da će ovčice odista biti tako harne? A ipak je nešto od crvi zastočeno — u povjerenoj ovčarnici. Takvu mladu glavu salijeću svakojake podmukle misli. Kako se na primjer može

dovesti u sklad ona ispovjedna potvrda, ovaj kukavni uhodarski papirić — s Bogom? A iz jednoga pitanja izrastava drugo, iz jedne sumnje, koja se još ne usudjuje isceriti zube, već izraste druga, podrugljiva i bezobzirna. I djavo ti više ne da, da dobro činiš, obzireš se, kako ćeš od riječi preći na čine; s ispovjednom potvrdom se dakle pruža takva prilika i to će se već provesti.
Pošlo mu je za rukom. I odmah je bilo veselije. Ali prije toga nisu bili dobri dani.
Sva se Jenikova nutrašnjost dosad potresala onim, što je doživio prije nekoliko dana. Na polju je bilo puno proljetnoga sunca; svuda je bilo bijelo i čisto iz neke nove svjetlosti, ali se na Jenika sunce nije smijalo; ležalo je na njemu kao pogled nečijih očiju, koje su mu se čudile i sažaljavale ga. Odasvud ga pritiskivala neobična tjeskoba. Činilo se, kao da nešto zauvijek izgubljeno domahuje na rastanak u plavetnoj dubljini nebeskoga svoda, te se kroz suze osmješkuje; umiljati je vjetrić tješio, ali nije mogao da utješi.
To nisu bili dobri dani. To nije odlazilo od njega: neprestano mu se činilo nasilje, u svim je kutovima izrastavalo poput otrovnoga, skrletnoga koralja.
Činilo mu se, da posvud sluša zamamno šušketanje razgaljenih haljina. Za svim prozorima bile su mračne sobice, gdje se to davalo izmedju dvoje ljudi kraj vrućega šapata. Cijeli je svijet nalikovao na prevaljenu ženu, na nekoga dosad nepoznatoga, koji se odjedanput sav promijenio, kad je bio prevaljen; možda je iz prevaljene žene iskočila druga, dosad sakrivena žena da ti bez skanjivanja pokaže i dade sve, pa opet iščeznula — tako se malo prirodnim pričinjavalo ono, što se davalo. Sve su suknje izručile svoje tajne, noge u suknjama nosile su žene u mračne sobice, da tamo iz njih iskoči druga, dosad sakrivena žena, ah, a bile ste za nas, noge, neko mučno iznenadjenje u času, kad ste se poka-

zale pod otkrivenim suknjom; zato na sve suknje sada gledamo s nekim mučnim čudjenjem.

To nisu bili dobri dani. Od toga je neprestano bio kao zaprljan i obnemogao. Tijelo se branilo. Pošto dosad nije znalo, što je istinski, neutaživi glad, nije se moglo nasititi, da bude spokojno i mirno. Ljubav je ostala naprazno. Gruba je učiteljica naslade samo ranila ljubav. Učiteljica je, jao, progovorila zatim takodjer o onoj, koja mu je bila »bijelom gospodjom«, te se odmah oborila na nju možda zato, jer je imala i znala, zašto. Bijela je gospodja stajala ovdje, razgoljena, s onim grabljivim rukama: ni jedno jedino bijelo mjestance nije ostalo na njenom tijelu. Nije više bilo one, koja je bila slična kneginji u vlasteoskom perivoju. Učiteljica je možda opazila, da je odista gadjala u nišan. »Da vidimo, ne daj Bože, da se niste možda zbilja u nju zaljubili? A najposlije sebi uobražavate, da bi se ona otimala. Sad vam to mogu reći: nešto je naslućivala, pa ju je to i zabavljalo, samo se onako pred vama gradila sveta, ali preda mnom je rekla na sva usta, da bi se — s vama u tome još vrlo malo pomogla, a to je rekla otvoreno, pripovijedala je ... neka ide, vrag ju odnio! Pazite, što radite, valjda imate razuma...«

Idući su dani bili dani žalbenih svečanosti. Jenik je zakapao svoju nerazumnu ljubav. Bilo mu je kao nekomu, tko je doznao nad grobom svoje ljubavnice, da ga je varala. A ljubavnica je ležala u grobu, ali u izrazu njena lica nije bilo svijesti o grijehu; šta više, neki je podrugljivi smiješak izlazio iz otvorenih kutića njenih usta i iz jamice na bradici. Ovaj je smiješak govorio: »Hajde, momče, hoćeš li se već jedanput opametiti?«

A zatim je svanula nedjelja. Jenik je proležao cijeli dan u groznoj glavobolji. Pod večer se probudio iza kratkoga sna. Otvorio je oči i sav se začudio. Glava ga više nije boljela, čudnovata je umiljenost ležala na svemu, osjetio je neobičnu

olakšicu. Bila je krasna proljetna nedjelja: svi su otišli i on je sam ostao kod kuće. Zasloni na poluotvorenom prozoru tiho su lahorili, a zvuci malih orguljica odnekud su dopirali, ufinjeni daljinom, nalik samo na kratke jecaje. Negdje su opet djeca pod prozorom podignula galamu, u predgradju negdje ozivali su se mladićski i djevojački glasovi, kliktalo se, jer je sve kliktalo; vriska se približavala, nalik na proljetne fanfare.

Jenik uzmahnu glavom i kosa mu se prosu na čelo. Zašao je objema rukama u vlasi i od radosti umalo nije vriskao s djecom.

Ruke su mu ostale izdignute nad glavom, prstima je pucao.

Činilo se, kao da je odjedanput zazujalo neko pitanje u sobi, kao râni hrušt, koji je spolja doletio onamo: »No momče, hoćemo li se drugi put opametiti?«

»Hoćemo, hoćemo!« klicalo je u njemu i on je opet pucao prstima i tresao glavom, odbacio perinu i premetnuo se u postelji!

A uto su došle i uskrsne pobožnosti.

U katehete su bile oči zelenije nego obično, a glas mu je stvarao prava čudesa.

Imala je temeljito očistiti savjest povjerenih mu ovčica. Tko je zaboravio, imao je sebi ponovo dozvati na um, da je Krist umro na križu za sve nas, koji smo ogreznuli u opačinama i grijesima, te da svakim novim grijehom ponovo razapinjemo Krista na križ...

A grijesi, da, kolika je množina grijeha! Kao svrabom, tako je sve pokriveno grijehom. Ali čovjek, koji ima svrab, barem se češe, ne ide medju čiste ljude, u kutu negdje sjedi i češe se, češe gnoj svojih čirova — dok se grešnik s obrazom, licemjerski nedužnim, ne žaca hoditi po javnim trgovima izlagati sramotu svoje duše...

Zelene oči katehetove uprle su se u ona mjesta, gdje su stajali djaci viših razreda.

Da, sada prije svete ispovijedi, htio bi da na mnogoga pokaže prstom, pa ga zapita: »Zašto si došao ovamo, kad nemaš svečane haljine?«

Zašutio je časkom, a medjutim su njegove nezasitne oči proučavale lica. Ozvalo se smeteno kašljanje, pogledi se uklanjali, neka su lica porumenjela.

Kateheti ispadoše oči gotovo iz očnica.

Neka ne misli nitko, da se grijeh može zatajiti. Na licu je svakoga crnim pismenima napisan i njegova je sramota vidljiva svećenikovim očima...

Kao pukim slučajem sukobiše se katehetove oči u ovom trenutku s Ratkinovima. Ratkin je osjećao da se počinje rumenjeti, ali se savladao i s nekim podrugljivim prkosom izdržao katehetov pogled.

Gorljivi glas odjedanput se nekako stišao, prešao gotovo u mrmljanje: jamačno se radilo o prigodnom uvodu k nečemu vrlo važnomu. Trebalo je, da se govori o nekim vrlo zanimljivim grijesima.

Ne sagriješi bludno!

»Nesredjena požuda tjelesna, što potječe iz spolnoga nagona...«

Jesi li kadra da shvatiš, omladina, kakva groza ovdje vreba iza svake riječi? Baci samo oko na ona usta na propovjedaonici; nisu to više ljudska usta, već golemi otvor one trublje, koja će te jednoć pozvati na posljednji sud! Jao, triput jao, ako to ne osjećaš, ako ne stojiš ovdje kao okamenjen, s velikim bolom na srcu! Jao, tisuću puta jao, ako za ova usta imaš samo podsmijeh.

Zarijte se u prašinu zemlje, usta, koja ste se već oskvrnila! U žarke plamenove pretvorite se, misli, mučene nečistom radoznalošću! U nemoćni kusotak pretvorite se, ruke, koje ste se već dotaknule! U jedan jedini čir pretvorite se, tijela, koja ste se već raspalila!

Ratkin je gledao u katehetovo lice. Nimalo nije bio poništen strastvenim rečenicama: ispunjavao ga je samo dojam nemila prizora.

Zatim je pogledao prema klupi, u kojoj su sjedili profesori. »Kako je moguće, da nitko od njih ne prosvjeduje?« palo mu je na pamet! Zar oni ne vide nemiloga prizora? Ali u njihovim strogim licima nije se pokazivalo ni najmanje ganuće; kao zaprašeni prozori prazne kuće, tako su ondje zurila ona zamrla lica. Ratkin je preko njih preletio brzim pogledom. I odjedanput se obradovao, Profesora Ramlera nije bilo tamo. To je bio takav... malo drugačiji čovjek. Svi su to osjećali: »malo drugačiji čovjek«. On nije bio zaprašen prozor prazne kuće.

Za onim je prozorom netko živio, pokazao se često na prozoru, kimnuo glavom i nasmiješio se.

Za tim se prozorom nije skovala zavjera protiv njih: odande se prigledalo s tihim razumijevanjem.

Nije se uznosio, nije nad njima lebdio, da im bude nepristupan. Rado je zijevao. Čim je stupio u razred, već je zijevao. Možda se dosadjivao pod onim stropom, kao i oni.

Nikad nije kudio, a budalaštine, ako se koja desila negdje u klupi, pribijao je samo svojim osobitim smiješkom, koji je pokrenuo lijevi kutić usana i nabore oko lijevoga oka; i za čudo, puki je ovaj smiješak nagnao zatečenom krivcu rumen u obraz i dugo ga držao u smetnji. Ako je pod njegovim satom stigla okružnica o nećudorednom vladanju učenika, a morala se pročitati, on je to činio s podrugljivim nehajem ili s komično obojenim glasom. Tako se jednoć odalo, da gimnazijski djaci, takodjer iz nižih razreda, pohadjaju zakutne gostionice, gdje se opijaju, puše i kartaju. Dugotrajna se istraga svršila tim, da su tri krivca bila egzemplarno kažnjena, našto je stigla duga i široka okružnica, koja se imala pažljivo pročitati djaštvu u svakom raz-

redu. Profesora Ramlera zatekla je okružnica u sedmom razredu. Površno ju je preletio očima. »Hm... hm... pa dobro... Gospodin ravnatelj vam poručuje, da toliko ne tumarate...« Više nije ništa kazao. A pri tomu se nije ni nasmiješio. Izmedju njega i ostalih profesora bila je očigledna napetost. Profesor Ramler mirisao se osobito finim parfumom, a to je dalo ostalim profesorima priliku za grubu bezobzirnost. Kad su iza njegova sata stupili u razred, dihnuli su i odmah planuli. »Tko je imao sat? Profesor Ramler, zar ne? Sve prozore otvoriti!« Jednoć je nekoliko studenata obilazilo oko ravnateljske pisarne, kad se napola otvoriše vrata. Netko je bio na odlasku iz ravnateljstva. Jasno se razabirao sipljivi, suhi glas ravnateljev. »Nadam se dakle, gospodin kolega, da ćete uzeti k srcu dobro mišljene riječi svoga starijega i iskusnijega kolege. Preporučujem vam se...« Vrata se sasvim otvore, a izidje profesor Ramler. Skinuo je naočare i rupčićem čistio stakla. Na njegovim usnama kao da se sabirao podsmijeh, ali je mjesto podsmijeha zijevnuo. Njegovo lice nije pokazivalo nikakve uzbudjenosti. A općenito se znalo za više takvih pojedinosti, po kojima se moglo suditi, da je bio jako zaoštren odnos izmedju njega i ostalih profesora...

Uistinu, profesora Ramlera nije bilo u crkvi. A Ratkin se obradovao. Ostao je lijepo pod kuće, zacijelo je poslao ispričnicu gospodinu ravnatelju: bole me zubi, ne mogu doći — ili nešto slično. I Ratkin već je za tren povjerovao u ispričnicu i imao pred očima ovu sličicu: kako ravnatelj s ispričnicom ide od jednoga profesora k drugomu i svakomu sa značajnim smiješkom pripovijeda: »Kolegu Ramlera bole zubi...« a svaki se od njih takodjer tako značajno nasmiješio, kao da je htio reći: Krasni zubi, znamo to...

U ovom je trenutku medjutim katehetov glas opet pobudio Ratkinovu pažnju.

— Zgražam se, kad bih morao vjerovati, da medju vama ima netko, koji je, prodavši se sav djavlu, predao svoje tijelo sramoti...

Predao svoje tijelo sramoti! Gle, gle, dakle se to tako kaže? I on se zgraža, da vjeruje, hehe! Ratkin se najedanput obradovao čuvstvom velike radosti. Evo, on se sav prodao djavlu! Predao je svoje tijelo sramoti! Ali ne žali. Ne misli, da je počinio grijeh. Tužan je bio zbog toga, to je istina; ali ne zbog toga, što je počinio grijeh, ne zbog toga! A ništa se ne zgražaj, da vjeruješ: da doista ima netko medju nama... Kad bi mogao, rekao bi ti, da ti se smije. Da ti ne vjeruje! I da namjerava ustrajati u grijehu, jesi li razumio?

U tom ga je času obuzelo radosno čuvstvo izvršene osvete, osvećene krivice. Stajao je i u očima mu je sijevalo. Bilo je u njemu mlado i krasno, kao što je zemlji za proljetne bure...

Tako se pripravljala njegova duša za ispovijed. Bio je sav zadivljen ovom novom svjetlošću. Sve je u njemu ključalo i hučalo, kao da pucaju puške. Tako se nenadano to s njim dogodilo, nenadano je postao borac. Za što? Jedino je to nejasno shvaćao. Ali — zar nije ovdje bio netko, tko je htio da mu silom zaveže oči? Nije li se netko podmuklo šunjao k njegovu srcu, da ga orobi, okrade, liši odvažnosti, da samo dovrši borbu? Kako se sve uzbunilo tamo dolje, u njegovoj nutrašnjosti!

I dok je tako u njemu rasla volja za borbu, morao se sjetiti mnogih primjera, što ih je već čitao; to su bili dogadjaji o mladićima junačkoga kova, dogadjaji, u kojima se sve žrtvovalo za čisti cilj, a svaki se pedalj otete grude platio krvlju, gdje se pogled nije kukavički oborio, a oružje se nije bez boja predavalo neprijatelju, gdje su se uzdignutim čelom bacale strastvene optužbe u lice divljemu neprijatelju — a ovim je dogadjajima on čeličio svoju volju za borbu. Gle, onaj kovač na

primjer s velikim maljem u ruci! To više nisu prsi, izvrgnute bodovima. to je hrid od najboljega češkoga stanca kamena! A uzdignuti malj, to je grom, koji dosad nije udario! Ali će udariti! Predaj se, kovaču! Ne ću! Razmisli, kovaču! Ne ću! Moraš! Ne ću! I Ratkin je iza glasa vikao: Ne ću, pa ne ću! I bilo mu je, kao da je krenuo na pohod pod osvajačkim zastavama, što lepršaju u zraku...

Tako je došao dan ispovijedi, a bio je to dan, da sunce nije moglo dati zemlji ljepšega dara. Svaka grančica u perivoju trepetala je kao žilica s vrelom krvi; mlado lišće, što je izbilo preko noći, šepirilo se kao kanarinci poslije kupelji; svuda je bilo nešto kao pogled duboko razasjanog oka, kao leteći poljubac, ili kao raščešljani zlatni vlas... Vjedje su se pritvarale, kao pod tlakom nečijih usana, a obrazi su molili, da ih povjetarci pomiluju. Ratkin je imao buran dan. Što misliš, sunašće, da malo vragujemo, hoćeš li? Rečeno, učinjeno. To doduše baš nije bilo pristalo pokajanje, ali se nije dalo drugačije, kad je bilo tako teško na takav dan reći svojoj savjesti, da je opterećena grijesima, ili predočiti sebi Boga kao strogoga, namrštenoga sudca! I tako su djavoli počeli već ujutro vragovati s Ratkinom. Pošto u onaj čas nije znao ništa bolje, pohodio je piljarice na trgu. Dobro je mislio; ali koji djavo ga je natentao na to, da se upušta s piljaricama. Htjele su da ga kljunovima raznesu na komade, jer je kazao jednoj od njih, da je slična njegovoj mladjoj sestri. »Eto ti, kad čovjek hoće da se malo umili svomu bližnjemu«, pritužio se u sebi Ratkin. pa odlučio, da pruži sreći ruku na drugom polju. Hodio je ulicama i neprestano se obzirao za suncem. Tu je svaki put skinuo šešir prama njemu i rekao: »Sluga, jasnosti... ala smo nas dvoje danas sretni, neprestano se susrećemo!«... Ali pošto je, maknuo se kudagod, svuda bilo sunce, najposlije mu je to dojadilo, okosio se na sunce, i rekao: »A znaš što? Popni mi se na ledja!«... I sunce je

danas bilo nekako raspoloženo za šalu: popelo mu se zbilja na ledja, prelo tamo i vrčalo kao mačka i toplo mjestance mu tamo ugrijalo. Ratkin se ubrzo okanio i te šale i bacio oko na jednoga gospodina, koji mu je baš dolazio ususret. Neki penzioner, s namežuranom glavicom na tankoj pritki, u očima mu sipilo, a mali se koraci ozivali tap-tap-tap, dok mu je štap tipkao tuk-tuk-tuk... Davno je bilo, kad se naš djedo ženio, pomisli u sebi Ratkin, pa se odlučio odjedanput na nešto i pristupio k staromu gospodinu. Ovaj u čudu pogleda gore, a bilo mu je u očima, kao kad prstom probodeš paučinu. Ratkin se uozbiljio, koliko je mogao i duboko skinuo šešir. »Idem danas na ispovijed, vaša milosti, pa vas zato molim, da i meni grešnomu oprostite, ako sam ikad... jednom riječju: oprostimo jedan drugomu, ako smo jedan drugoga...« Stari je gospodin zinuo krezubim ustima kao riba na kopnu i zabezeknuto gledao na ruku, koju mu je pružao Ratkin. »I-i-i... mladić neki... i nepoznat... molim, što izvoli...« Ali je uto Ratkin već prihvatio njegovu ruku, snažno ju potresao, opet duboko skinuo šešir i, svejednako uozbiljen, otišao s uzdignutom glavom, a da se nije ni okrenuo...

Ratkin je danas imao rdjav dan. Vrag je u nj uljezao, drugačije nije moglo da bude. Skrušeno pokajanje nije došlo ni u posljednjem trenutku, kad je već pokleknuo, da razgali svećeniku grešno svoje srce. Kad je opazio nad svojom glavom pokret njegove ruke, koja ga je blagoslovila, zaokupi ga dojam, da se počinje nešto, kod čega će mu biti teško, da se suspregne od smijeha. Kakav je samo mjeh imao u sebi taj čovjek, da mu je tako zviždalo u nosu? I zašto je njegovo lice izražavalo takvu dosadu, sad u trenutku, kad je trebao da bude posrednik izmedju Boga i njega? Gle, on je pače počeo da šmrče burmut, samo da jadni grešnik, koji uza nj kleči, ne bi možda mislio, da se nalazi negdje blizu nebeskih vrata, već na sasvim običnoj zemlji,

gdje svaka ptica pjeva svojim glasom. I Ratkin iznenada opazi uho, koje se prignulo k njemu. I dok je tako gledao na ono uho, već ga je zaokupila luda misao: kako bi bilo, da ovomu uhu povjerim neku strašnu pripovijest, pa da mu se krv sledi u žilama? Spleo je ispovjednu formulu, uzduž i popreko, i započeo. Ispovijeda se i priznaje, da je... mučio životinje. Svećenik se trže. Da, mučio je životinje. Tako je na primjer lovio miševe, zabadao u njih gumbašnice, a zatim ih pustio. Nekim je mačkama već odrezao rep. Jednomu je psu bacio komad mesa, u koje je zabo brukvice. Svećenik je donekle odvratio štolu i pogledao na Ratkina začudjenim očima pod teškim vjedjama, koje su se zaklapale; u nosu mu je zazviždalo, kao kad vije vijavica. Ali se Ratkin nije dao ušutkati. Najgore je stvari činio s pticama, to mora priznati. Davio je ptice pred očima ženki, polijevao gnijezda s ptićima kipućom vodom, očupao cijelu pticu, a zatim ju pustio, mučio ptice u krletki gladom, palio im nožice šibicama, odsijecao glavice — takve je stvari radio. Svećenik je opet na nj pogledao, ali Ratkin nije opazio u njegovu licu ni traga kakvomu bolnom čudjenju nad njegovom od crvi rastočenom dušom: gledao je na nj, šta više, tako, kao da ga je htio upitati, koliko je sati, ili da li će biti brzo gotov. Taj dosadni pogled tako je na nj djelovao, da je zamuknuo. Dobio je nekoliko pitanja, na koja je jednoslovčano odgovorio. Je li griješio protiv šeste zapovijedi? Nešto mu je žestoko navrlo u usta, ali je naglo zatisnuo usne i rekao neobično oštro: ne! Možda je griješio samo u mislima ili riječma? navaljivao je svećenik novim pitanjem. Budući da nije dobio odgovora, pogledao je pitajući u Ratkina; tek je sada Ratkin oštro isturio ravno prama njegovu licu: ne! i usne mu pobijeliše. Svećenik je cmakao spuštenom donjom usnom i počeo klaprnjati nešto, što je zaglušivalo zviždanje njegova nosa. Ratkin je razabrao od svega samo to, da je

gospodin Bog stvorio i životinje, pa ih zato ne smijemo mučiti; da je svaki grešnik onaj najamnik, koji je pružio Kristu spužvu, namočenu u ocat, a dodje li kakva nevaljala misao, treba se samo sjetiti uzora čistoće, sv. Alojzija, koji je zaštitnik studentske mladeži. Ratkin je u duhu naumio, da zacijelo ne će zaboraviti ovoga zaštitnika. Svećenik ga je blagoslovio i pružio prama njemu ruku, da je poljubi, ali Ratkin, kao da to nije opazio, uzeo je od svećenika samo ispovjednu potvrdu i otišao.

Ni sutradan, prije pričesti, nije bilo u njemu mira. Htio je dokazati, barem sebi ad oculos, da ne mari za takvo spasenje duše, kakvo mu se nudilo. Ispovjednu potvrdu je doduše predao, ali preletjevši radoznalo očima oko sebe, mjesto da je pokleknuo k pričesti medju ostale, on se drugom stranom opet prokliznuo na svoje mjesto, kao da se nije ništa dogodilo. Bio je uvjeren, da to nitko nije opazio.

XII

Čekalo ga je unatoč tomu malo iznenadjenje.

Kad je poslije pričesti izlazio na zavodska vrata, netko mu je stisnuo lakat. On pogleda gore i opazi svijetlu, vlasatu glavu sa šeširom u zatiljku i nasmijana usta u licu, koje se sjalo kao mjedeni kotlić.

— Tako, podjite, mužu... podjite sa mnom, samo na riječ! rekoše nasmijana usta.

Ratkin je poznavao studenta od vidjenja; bio je iz jednog višeg razreda.

Tik do gimnazije bio je perivoj; čim su u nj unišli, zaronio je student pjegama malo osuti nos gotovo u Ratkinovo lice, strijeljao očima iza sebe, nadesno i nalijevo, i smiješeći se iscerio zube.

— Da ste mi zdravo, mužu, od stola božjega!

Ratkin je nešto naslutio i smeteno pogledao na nasmijana usta. Student se odjedanput raspalio.

— A što ... valjda ne mislite, da ću ... nešto izlanuti? Ja! Ja! Vidio sam — a to je dosta! Zapravo nije dosta — vidio sam, pa ... upoznajmo se.

Išli su, student je neprestano živo trljao ruke i jednako se smijao. Sjeli su na jednom od zabitnijih putova na klupu.

— Valenta se zovem ... Karel Valenta ... Kodl, ukratko ... Tako me zovu ... Naime Zah me tako zove ... Ne poznate li Zaha, šestoškolca? Ne? S njim se morate upoznati ... Ah, Zah, Zah! To je mladić ...

— Zah? ... Onaj dugački ... s bradicom? ...

— Svakako s bradicom ... ali i inače, ne samo s bradicom, sa cijelom glavom ... s glavom, kakvih je malo ... A zašto da vam ne kažem ... ta glava, kakvih je malo, ne, uopće takvih i nema, za to jamčim, ja, Kodl Valenta ... dakle: ta glava se prebija u školskim klupama, šta više, puštaju, da ponavlja razrede ... da, takve profesore imamo, zve-ka-ne, ja velim: zve-ka-ne, jer ne raspoznaju glavu s mozgom ... Ali, neka! Ja vam to danas velim, a zapamtite, da sam vam to rekao: Zah će im jednoć pokazati, po-ka-za-ti ...

Ovaj Valenta bio je očevidno vatren čovjek. U njemu je kipjelo kao u kotlu, pod kojim je previše naloženo, a riječi su mu tekle iz usta nalik na vrelu paru.

Ratkin se dosjetio; odista je već nekoliko puta čuo za Zahovo ime, jednoć mu ga je netko i pokazao. To je bio već stariji student, njegovo je ime medju mladjim studentima imalo neku aureolu. Profesorima je zadavao velikih briga. Zacijelo je dobro poznavao sve putove, koji su vodili oko škole.

— A kako se vi zovete? upitao ga odjedanput Valenta.

— Ratkin ...

— Ratkin, Ratkin ... Možda to ne ću zaboraviti ... Što vam je tata?

— Sudac ...

— Hm!

Izvadi iz džepa malenu knjižicu u crvenom uvezu.

— Je li vam poznato?

— Što je to?

— Draper. Povijest sukobâ izmedju vjere i znanosti. Krivovjerska knjiga ...

— Nisam čitao.

I Ratkin se zacrveni.

— Ne? E, to morate pročitati! ... Zapravo ne čitati, već studirati! Vidjet ćete ... baklja!

Tu je medjutim zastao.

— Ali mi recite, Rrrrr — Ram —

— Ratkin ...

— Vražje ime, Ratkin, je li? Ali mi recite, Ratkine, zašto zapravo niste išli na pričest?

Ratkin se opet zacrveni. I nekako mrzovoljno reče:

— Ni na ispovijed ne bih išao, da je bilo moguće ...

Valenta ga je poduže sa strane pažljivo gledao, pa se odjedanput živo stao smijati i trljati ruke.

— Ali vi ste ... zbilja ... kako bih to rekao? nekakav ... buntovnički značaj, to vam čovjek vidi na očima.

Ratkin se morao nasmiješiti, jer je Valentovo lice sa žmirkavim očima izgledalo u tom času vrlo smiješno.

Sada se Valenta nekoliko puta udario po čelu, a oduševljenje u njegovu licu za tren se pretvorilo u žestok izraz.

— A znate li ... što je izmislila ova tvrda glava? Izmislila je ...

Zastao je i nekako smeteno ispod oka pogledao na Ratkina.

— Pa što za to, kazat ću vam ... Izmislila je moja tvrda glava ... takav prosvjed. Zaslužio sam,

da mi zbog toga na njoj narastu rogovi! Recite mi po duši, je li to nekakav prosvjed: mjesto molitvenika uzeo sam Drapera i kod pričesti ga držao pod bradom? Drapera mjesto molitvenika! I sve do ovoga časa uobražavao sam sebi, da je bogzna što veličajno izmislila moja glava! Tako sam sjedio i u sebi se cerio: čim vas zapazim, pripovijedat ću vam, kakvu sam lukavštinu izveo, i... i... kako sam u temeljima uzdrmao samu vjeru... No kad sam vam pogledao u oči, odmah mi je bilo jasno, da nisam izveo nikakve lukavštine, ali da Draper zacijelo nije zaslužio, da takav magarac, kao što sam ja, s njim izvodi slične ludorije. Ali...

Njegove se oči odjedanput upiljiše u Ratkina; u glavi mu se po svoj prilici nešto izjasnilo, a u licu mu se počeo sabirati smiješak; odmah iza toga stao se smijati.

— Ali i vi ste nekako... naprazno prosvjedovali. Htio sam vas pohvaliti, a tu već vidim, da čovjek ni vas ne može pohvaliti. Neeee — može! Oprezno, o-pre-zno, da vas nitko ne vidi, da prosvjedujete, tako ste se prokliznuli. Moj Draper u drugom izdanju!... Nije tako smiješan, dopuštam, možda uopće nije smiješan — ali! Ovako bi se na primjer moralo reći: Pustite me na miru, gospodo, a ako baš hoćete, radite sami, što vas volja... ali ja to ne ću raditi, jer prvo... drugo... treće... ovdje treba lijepo spomenuti razloge (Valenta je pri tomu zazviždao)... da, to bi bio prosvjed...

— I izletjeli bismo, da nam ni vrata ne bi bila dosta široka!... Ratkin se sav zacrvenio i pogledao na Valentu s očitim podsmijehom.

— Izletjeli bismo! Baš tako: izletjeli! Ali sa čašću! Zbog uvjerenja! A uvjerenje — to vam je dragocjena mast. Pogledajte, medju mojim saučenicima nema ni jednoga, s kojim bih mogao govoriti o takvim stvarima. Ali bar dvije trećine od njih svršit će nauke, postat će profesori, svećenici, liječnici, advokati i slično smeće! Otale

slijedi, da je moj put uopće drugi i da ja uopće ne mogu da postanem ni profesor, ni advokat — a ipak ću možda postati, ako budem izvodio takve gluposti, kao danas na primjer s Draperom... A gdje je kakvo poštenje u ovom licemjerstvu? A vi na primjer: kad svršite nauke, što ćete onda?

Nikakvo drugo pitanje nije moglo da dovede Ratkina u veću nepriliku.

— Što ćete, recimo, postati? Možda čak svećenik? podrugivao se Valenta, videći njegovu smetenost.

»Pa odgovori, sjeti se, često si razmišljao o tomu!« govorio je Ratkin u sebi i zapadao u sve veću zabunu. Teško mu je bilo, da rekne Valenti, što bi htio da postane, jer ne će da bude ni svećenik, ni profesor, ni advokat, uopće ništa takvo... a najposlije zapravo ni sâm ne zna.

Na sreću je onuda prolazilo lijepo djevojče, Valenta se za njom zagledao s otvorenim ustima, pa zaboravio svoje pitanje.

— Gle čuda, kakva je to djevojka? To se mora iznaći! Ne ćete sa mnom? Ne? Pa dobro, ali ćemo se doskora sastati. Dodjite makar k meni!...

Rekao mu je, gdje stanuje i požurio se za djevojkom.

Ratkin je gledao za njim i smiješio se, a da nije ni znao zašto. Pa dok je tamo sjedio, njegov se pogled sve više udaljivao; činilo se, da je već sasvim zaboravio, da je tu malo prije s nekim sjedio i govorio. Medju drvećem bjelasao se zid malenoga glazbenoga paviljona. Onim je smjerom gledao Ratkin. Nikoga nije bilo nablizu. I za čudo, kako se to moglo najedared dogoditi: Ratkin je slušao glazbu. Nije bilo sumnje o tomu, u malom paviljonu koncertirala je glazba. Staza je pred njim vrvjela od šetalaca. Mnogo gospode i damâ. Bio je pozdravljan, čuo je ovdje-ondje i svoje ime: svi su

se za njim obazirali. Da, bio je vrlo poznat, on, Jan Ratkin. Baš se posljednjih dana opet pobrinuo za to, da se ne zaboravi o njemu govoriti! Ali je on tu sjedio, pa se nije nipošto ponosio, što ga poznaje toliko ljudi. Bio je sretan, da. Sretan, jer mu je opet pošlo za rukom, da izvede nešto veliko... Ali ne ovdje, već negdje daleko, u nekom velikom gradu... vrlo velikom... daleko negdje — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kad se vraćao kući, zastao je časkom pred vratima. Ulica je bila gotovo prazna; jedan je red kuća bio u sjeni, a na drugom je svijetlilo sunce. Na sunčanoj strani letio je listonoša od kuće do druge. Iz predgradja se razlijegao topot ritmičkih koračaja, a na uglu ulice pojavila se satnija vojnika. Časnik na čelu istrže sablju, dade zapovijed i žustro se okrene na satniju. Bubnjar udari u bubanj, nešto prožme satniju i vojnici se isprse. S prozora jedne od suprotnih kuća nadvila se dama; Ratkin ju je poznavao. Časnik pogleda u prozor, pozdravi sabljom i nasmiješi se; sablja je zablistala na suncu. Dama se naklonila glavom, nešto je preletjelo njenim licem kao odsjev sablje, koja je zablistala; zubi joj se zablistali u smiješku. Bubanj ječi, noge žešće udaraju o tarac. Ratkin se nehotice smiješio. Bilo mu je, kao da se mora — satnija protiv satnije — isprsiti, uzdići glavu, poći čvrstim korakom i pozdraviti nekoga na prozoru mahanjem šešira. Vojnici su već prošli, a on je još stajao, kao mladi konj, nestrpljivo kopajući nogama; svaka se mišica htjela napeti i zazvučati kao žica.

Odjedanput je nozdrvama začudjeno srknuo zrak. Nekoliko puta. Nešto je bilo u zraku, neki poznati miris. No zapravo to i nije bio miris, već neko vrelo strujanje tihoga smijeha, uzdahâ i šuštanja oprave. Usne su se otvorile, pa opet čvrsto stisnule; iz lica je najedanput nestalo krvi, oči se plašljivo lecnule, a na donjoj usni pojavile se bijele malje, kako je u nju zubima zagrizao. Ratkin se

skanjivao. Zatim se srdito nasmiješio. I unišao u kuću.

Pokucao je u mezaninu i brzo unišao. Ulazeći, osjetio je, kako mu se odjedanput promijenio izraz lica; kao da mu se smrznuo u nastaloj promaji. Osjećao je, da se smiješi podrugljivo i tvrdo.

Udovica je gladčala rublje. Ustala je i počela otirati ruke o bokove, kao da mu je htjela pružiti ruku. Ali je na nj pogledala i nekako se smela.

Govorila je, što joj je došlo na jezik. On je samo gledao na nju. Nije ju vidio od onoga dana, kad se to medju njima dogodilo. Kako ju je danas čudnovato gledao! Kao da je odnekud odozgo na nju virio, a pri tomu ništa drugo nije osjećao, već podrugljiv mir, koji je svijestan o svojoj jakosti! Kao da je ona bila nešto, što se može odgurnuti vrškom čizme!

Gledao je na nju podrugljivo, kao da se pretvorio iz mladića u muža, koji prezire. Možda je ona to osjećala. Bila je sva rasijana.

— Da... kako se zapravo zovete?... upita on iznenada.

Došlo mu je tako čudnovato, da čak i ne zna, kako se ona zove. Možda je znao, ali je zaboravio. A zašto ne bi zaboravio? On nije držao ni za vrijedno, da to zapamti! I Ratkin podrugljivo iskrivi usne.

Haurova se zove. Muž joj je bio krojač, Haur. I počela je pripovijedati o svome mužu. Imao je sušicu i dugo je bolovao.

I opet mu je dolazilo tako čudnovato, da mu ona pripovijeda o svom mužu. Uopće, da je živio netko, tko je bio njen muž. Je li možda bio u nju zaljubljen? Je li joj govorio lijepe i umilne riječi?

Nije ni znao, kako je došao na ovu misao; on ju naglo upita:

— Je li vas tukao vaš muž?...

Pitanje je bilo naglo i čudnovato; ona je iznenadjeno podigla oči.

— Još i to... da bi me tukao! I onako se dosta namučio...

— To je čudnovato... Ali vas je bar grdio... čestito grdio?

— Da, grdio je... to muškarci umiju!...

Ratkin se naglo nasmijao.

— Dakle je umio, gle! Je li vas možda katkad nazvao i »marvinčetom?«

Opet se nasmijao, ali mu najedanput nešto pade na pamet.

— Djece nemate?

— Imala sam... jedno. Umrlo je. Bio je dječak. Sad bi išao u dvanaestu godinu...

— Barem nemate brige... reče on i kao da je svojim smiješkom neprestano stezao oko nje sve uže zamku.

— Da, tko zna, čemu sve nije dobro, da je umro...

Ratkin je gledao nekamo preko njene glave; glas mu je zvučao usiljenom ravnodušnošću:

— Ne šalje se dijete lako u svijet. Znam, kako je bilo kod nas... Nato zamukne i malo se zacrveni.

— Mati, naime... Teško joj je bilo, kad sam odlazio. Uvijek joj je teško, kad odlazim. To je jasno: ona želi, da joj se opet vratim onakav, kakav sam otišao. A posljednji put, kad sam odlazio, bilo je najgore...

Ratkin pokuša, da se nasmiješi. Ali mu je smiješak bio zao; lizao je kao plameni jezik. Udovici kao da se raspalo lice, nije nad njim vladala: svaki njegov dio kao da je izražavao nešto drugo.

— A sada, kad se budem vratio... kao da vidim materine oči, kako će pitati...

Pogledala je gore, vidio joj je oči. Glupe. Samo glupe!

Da je u taj čas nešto rekla, ili se čak nasmijala, digao bi na nju kuku i motiku.

Ali ona nije ništa rekla.

Ona se bojala.

Vidio je to: ona se bojala!

Nije rekao ni riječi, nego uzeo šešir i otišao.

Kad je izišao na vrata, odahnuo je. Bilo mu je tako voljko. Bio je svijestan o svojoj jakosti, a u prsima mu je radilo kao vjetar u jedrima, koja se nadimlju.

Nije ni primijetio, da gore na stepenicama stoji stanodavka. Opazio ju je tek, kad je stao kod nje. Upiljila mu je u lice zao pogled. Zacrvenio se. Ali u istom trenutku ljutio se na sebe, što se zacrvenio. Pokušao je, da se ravnodušno nasmiješi.

— Uhadjate li?

Ali jedva je to izustio, već se radi toga rasrdio. Zašto radije nije šutio? Zašto se tako izdao svojim razdraženim glasom?

— Gospodine Ratkine! Gospodine Ratkine! Što će na to reći vaši roditelji?

Bilo mu je, kao da mu je netko iznenada jako zazviždao u uho: glava mu se ipraznila i samo je jedna misao u njoj ostala. Sad se tek činilo, da je grijeh postao grijehom. Bilo je to nešto s velikim, crnim krilima, koja su ga svega pokrivala. Htio je nešto reći, ali se odjedanput okrenuo i otišao u svoju sobu.

Sustanari nisu bili kod kuće. Pristupio je k prozoru. Kućice u predgradju rušile su mu se pred očima, kao da su od karata, vjetrić je doletio do prozora i dunuo mu nešto hladno u lice.

Zatim nehotice pogleda u staklenu ploču od prozora. Neki je vrlo tužni drug odande gledao, da bi se nad njim ganulo najtvrdje srce. Jenik se dakle ganuo i zacerekao se. Momak u prozoru odmah je zahvalno to prihvatio i još se jače iskrivio. Jenik je bio najbolje volje, pa se igra produžila, a to nije moglo da ostane bez utjecaja na nepriliku, u

koju je zapao. Počeo je ozbiljno razmišljati, kako bi se iskopao iz toga škripca. Da prizna čistu istinu, ne bi to nikomu pomoglo. A mora se pomoći. Kad kuća gori, barem da se čovjek ogrije. Uobraziljo naša, ti si kao šarena livada: možda bismo mogli na tebi ubrati kiticu, koju baš trebamo? Prokrčio je sebi put i otišao nakon toga k stanodavki. Ali je stanodavka bila slijepa i gluha. »Ono« joj se neprestano vrtjelo po glavi.

XIII

Ratkin je putovao kući na blagdane; stajao je na peronu i bio ugodno uzbudjen, jer je uvijek za nj bio znamenit dan, kad ga je vlak nosio preko brdâ i dolina.

Bilo je ohladno jutro i sunce je baš granulo. Na jednim tračnicama stajalo je nekoliko vagona, pa su im se vlažni krovovi svijetlili. Sve je naokolo uostalom imalo takav vlažni sjaj; da su se i Ratkinove oči sjale, o tome ne treba sumnjati.

U vinjagama galamilo je mnoštvo vrabaca, kao da su i oni išli na blagdane, pa ne mogu dočekati čas odlaska.

Kolodvorska su zvonca zazvonila, vlak je svaki čas imao da stigne.

Odjedanput se nešto približilo Ratkinu i pri tomu podiglo mnogo buke. On se obazre. Vidio je veliku uprtnjaču, koja je pred sobom gurala zasopljenoga i uznojenoga čovjeka, a taj je čovjek isturivao: puf, puf!

To se prikučilo Ratkinu na dva koraka a »puf« rasprsnulo mu se baš u lice. Kao kad puška opali — a kad se razišao dim, stvorio se pred Ratkinom nasmijani Valenta. Jedan jedini veliki smiješak kao da je micao njegovim ušima, kožom na čelu, izdizao šiljak nosa i plesao u dva niza zubi.

Najedanput žestoko trže vjedjama, u očima mu bljesnu neka trenutna misao. Poskoči i udari peticama u svoju uprtnjaču.

— Pričekajte me kod ove prtljage... odmah ću se vratiti!

I otrčao je. Ratkin ga je vidio, kako je poletio kroz čekaonice. I prije nego što se nadao, već se opet našao kraj njega. Ali se nije vratio sam; doveo je sa sobom studenta, koji je gledao u hladni jutarnji zrak, kao noćna svjetiljka, koju su zaboravili ugasiti.

— Tako... Ovo je Zah! A ovo je Ratkin!

Valenta je to rekao nekako svečano i pobjedonosno gledao s jednoga na drugoga, kao da se radi o historijskom sastanku dvaju potentata.

Ali Zah nije obratio nikakve osobite pažnje na novoga znanca; jedva je na nj pogledao.

Ali Valentov zanos nije ohladnio.

— A što biste rekli, Ratkine... gdje sam ga našao? Pogodite! Gdje čovjek može da nadje Zaha, he? Ne znate? U restaurantu! Ujutro je želudac rumom grijao!..

Zah pogleda na Valentu s nekim blagonaklonjenim izrazom lica, s kakvim su odrasli ljudi naviknuli da primaju hirove dječje. Šutio je. Ratkin je osjećao, kako mu krv navaljuje u lice; to je bila smetenost i čuvstvo uvrede.

Valenta je neprestano dalje govorio.

— Je li slučaj mogao, molim, da izmisli nešto divnijega? To će biti veselo putovanje u troje! Blagosloven bio slučaj!

Ali Ratkin je u sebi mislio: Vrag odnio i slučaj!

Mislio je to i kasnije, kad su već posjedali u vagon.

Kakav je bio odvratan brbljavac taj Valenta!

— Kartu — imam! Šunku! Cigara! Imam! Svega imam!

Vrag ga odnio s njegovom šunkom i cigarama! U susjedni kupej sjelo je takodjer nekoliko djaka i odmah su počeli pjevati. Valenta je pjevao s njima. Zah je pospano žmirkao očima i svijao cigaretu; sjeo je k prozoru prema Ratkinu, a kad je smotao cigaretu, pružio mu je bez riječi duhan. Ali Ratkin nije znao da savija cigarete, pa je zato zavrtio glavom i zacrvenio se. Okrenuo se i zagledao na prozor.

Baš su prelazili preko rijeke: željezni je most gromotno štropotao, neke se paučine vijale nad rijekom, a sunce ih je pročešljavalo zlatnim češljem. Na jednom je mjestu zablistalo na površini, kao da su se mačevi ukrštavali. I iznenada se na časak pomolio čitav grad u kotlini; zasjali su prozori na suncu, što je davalo vrlo svečanu sliku; kao da su bila neka blistava glazbila i odjedanput zasvirala »tuš...«

Neko žestoko čuvstvo nenadano je obuzelo Ratkina. Prvi put je sada vidio svoj grad takvim očima. Gle, tamo medju onim zidovima komad je njegova života, njegove tjeskobe i čeznuća... (ono, što je za posljednjih dana doživio, letimice je prohujalo Ratkinu oko ušiju, potresajući mu srcem)... gle, komad zbiljskoga života, kako se tamo s njim uhvatio u koštac i kako je osjetio njegovu jakost.

Ratkin je opazio kraj svoje glave drugu glavu i osjećao na sebi nečiji uprti pogled. Znao je, da je to Zah, ali se gradio, kao da nije spazio njegova pogleda. Tek je nakon kratkoga vremena pogledao gore k njemu.

Zah je zažmirio očima i nasmiješio se. Zatim se sasvim prignuo k Ratkinu.

— Čujte... ne pišete li vi pjesme? upita ga, a njegov pogled kao da je letio i zujao kao osa.

Ratkin se uzalud otimao, da se opet ne zacrveni.

— Zašto?

— Zašto? Imate tako... svinjske oči... i svinjska zurila... Pa recite... pišete li pjesme?

Ratkin se namrgodi.

— Ne pišem...

Slagao je. Baš je posljednjih dana sebi sašio poseban sveščić i već u nj upisao četiri pjesmice. Ali tek što je slagao, već mu se cijelo lice zalilo krvlju.

— Ne? Pa svejedno. Ako niste dosad pisali, pisat ćete. Svaki student piše... naime može pisati, ali vi... morate! Tako je to! Pogledajte samo na svoje ruke... ne, to nije nikakva šala, samo pogledajte...

Zah se nasmijao baš kod Ratkinova lica, a dah mu je odisao po rumu.

— To nisu nikakve ruke... nego ručice! Sitne, bijele! Brine li se mladić u vašoj dobi za to, da mu ne zadje crno za nokat? A vi se brinete! Zato ne možemo, a da ne čistimo nokte... kad istom rukom pišemo pjesme... Quod demonstrandum...

Ratkinu su se trzali kutovi usana. Nije više mogao da se svladava.

— To je brbljarija!.. rekao je.

Zah se nije uvrijedio, nego samo slegao ramenima i zamuknuo.

Valenta je tek sada zamijetio njihov razgovor i pristupio k njima s oduševljenim licem:

— Živjeli! Bit će pusta razgovora!

Ali je Zah počeo zijevati, priklonio glavu u kut i zaklopio oči.

Valenta povede razgovor. No Ratkin se ubrzo poveo za Zahom, pa se Valenta povratio k studentima, koji su pjevali.

Poslije su na jednoj postaji izišli Zah i Valenta, a Ratkin ostao sam. Od one je stanice aleja vodila u gradić, koji je ležao za brežuljkom, a iz jednoga visokoga dimnjaka vijao se dugi pramen dima prama šumama. Vlak je još stajao, a u aleji

se pokazala poštanska kola; rupčić je mahao iz poštanskoga prozora; to je bio Valenta.

Ali Ratkin nije mahao. Mislio je na gradić za brežuljkom. Vidio je poštanska kola, kako idu ulicama. Zatim preko trga. Tarac je zatutnjio, jedan se prozor otvorio, a netko se iz njega brzo nadvio. Bila je neka lijepa gospodjica, a lice joj se u tom času zagasito-crveno obojilo. Rumen medjutim nije bila namijenjena Valenti. Ali onaj, komu je bila namijenjena, navlaš nije pogledao gore na prozor. Zijevao je. Da, Zah je zijevao. Bilo je doista čudnovato, da je onaj gradić za brežuljkom, od kojega se vidio samo toranj, mogao skrivati takve zanimljive tajne.

Pruga se zaokrenula, a brežuljak i crkveni toranj iščezli. Ratkin je zaklopio oči i dugo tako sjedio, smiješeći se od vremena na vrijeme u razmišljanju.

Kad se napokon prenuo, uvidio je, da je cijelo vrijeme mislio na Zaha. Nekoliko se puta uz Zahovo lice ukazalo i stričevo. Čudnovatom nekom suvislošću —

Otac mu je poslao na stanicu kola. Ali sâm nije došao. Ako bude moguće, izaći će komadić puta pred njega, tako je poručio po kočijašu.

Jenik nije u prvi mah vidio ništa čudnovato u tomu, što otac nije došao. Odjedanput je medjutim pobudio njegovu pažnju sumnjivi izgled kočijaša: možda kočijaš i nije rekao sve, nego nešto prećutao.

— A zašto zapravo nije izišao?...

— Svakako će izaći... pješke... odvratio je kočijaš.

Kočijaš je očevidno bio u neprilici; njegov se je pogled uklanjao.

— Ali zašto nije došao na stanicu?

Kočijaš se gradio, da je prečuo pitanje. Ratkin ga ponovi.

— A hoćemo li možda krenuti, mladi gospodine?...

Obišao je konje, ali kad se povratio, Jenik je još neprestano stajao i čekao. Htio je da zna istinu. Napokon ju je saznao; nije bila utješljiva.

S-s-s-s-s-sik!

Takav zvuk lijetao mu je oko glave. Jenik je nehotice pridržao šešir, kao pred vjetrom, koji vije.

Kakve su to bile riječi? Ponavljao je jednu za drugom. Je li dobro razumio? Jesu li uistinu imale takav smisao? Imale su, sasvim pouzdano.

— Mamica je... bolesna!

Ondje je stajalo nekoliko bagrena, a Jenik je na njih gledao, kao da se čudi, odakle su se najedanput tamo stvorile. Dosad su bile gole. Jenik se čudio. Nije li možda malo prije bilo na njima lišća?

Uhvatio je kočijaša za rukav.

— Čujte, Sykora...

Lecnuo se. Opet se morao začudjeti. Kako mu je samo palo na um, da se ovaj čovjek zove Sykora? Zacijelo se vara... u nekom drugomu se vara...

— Čujte, Sykora...

Zna, da se vara, a ipak to još jedared ponavlja — kakve to gluposti, do djavola, provodi? A sad je već i zaboravio, što je htio kazati. Da, to je htio da kaže:

— Pogledajte samo... baš se na blagdane razboljela... kako se čovjek ne bi srdio?...

Je li on to rekao? Zar nije htio da rekne nešto sasvim drugo?

Bio je smeten. Okrenuo se i sjeo u kočiju...

Otac je doista izašao komad puta pred njega. Izraz mu je u licu bio neobično ozbiljan; svaka je crta u njemu uzdisala: kolika nesreća! Kolika nesreća! Ali je Jenik ubrzo osjetio neugodan dojam: nešto je izvještačeno bilo u očevoj tuzi.

— A kada se mamica razboljela?

Ni na što osobito nije pri tomu mislio, ali tek je samo to rekao, a s njim se dogodilo nešto čudnovato; kao oštar nožić, koji se odjedanput otvorio, zabliskalo je ono pitanje.

— U ponedjeljak... onako iznenada... da, u ponedjeljak, rekao je otac, a svaka je crta njegova lica deklamovala u patetičkom očajanju.

— U ponedjeljak... imali smo ispovijed... rekao je kao za sebe; kao da mu riječi cvokoću pod iskrivljenim usnama.

Ocu je po svoj prilici izmaknulo njegovo čudno vladanje. »Hm, tako... tako« rekao je samo, izvadio kutiju sa cigarama i dugo prebirao, sa stručnom spremom, prije nego što se najposlije odlučio za jednu cigaru.

Jenik je odvratio glavu. Njegove se oči uplašeno zadržale na nečemu: podalje na polju palili su piriku; dim se nisko vukao pri zemlji. Ujutro je svijetlilo sunce; sad se obzorje naoblačilo i nisko visjelo nad zemljom. A pod niskim obzorjem plazio je dim... Jeniku se sledilo srce. Jenik se bojao...

— — — Napokon je stajao kod materine postelje. Noge kao da su mu se usjale i utanjile; stajao je, a činilo mu se, da pliva. Preostalo je od njega zapravo samo srce i glava, koja se drobila u komade; srce mu je kladivom udaralo o glavu.

Mati je po svoj prilici spavala. Vjedje su joj bile modre, a usta kao plamen. Sjena je skakutala po zatvorenim vjedjama, drhtava sjena leptirovih krila. Odjedanput se oči malo otvorile i pokazao se uzak tračak nečega, što nije bilo oko, ali su se odmah opet zaklopile, a glava se okrenula prema zidu. Onda je jedna ruka počela putovati po perini jedan dugi čas i naglo se zaustavila — Jenik umalo nije zaviknuo: činilo mu se, da ova ruka gleda na njega. Očima, punima užasa i prekora. Otrgnuo je pogled i htio da drugamo gleda. Najedanput ustuknu za korak, upirući oči u jednu točku. Nije li netko stajao do nogu postelje? Nečim strahotnim napunio se uzduh na onom mjestu; nešto je odande gledalo, okrutno i osjetljivo: neka je ruka tamo prijeteći pisala grozne riječi — Bog! Njegovo oko! Njegova ruka, koja se prijeti! Bog, koji kažnjava i zove na odgovornost! »Gle, uskipio sam osvetom nad tvojom majkom u isti dan, kad si hulio na mene«... Jeniku se strašno izvalile oči i on pade do materine postelje; plač mu izleti iz grla, kao otkinuto srce... nekoliko groznih zvukova bez suza.

Pokušali su, da ga odvedu.

Ali on nije shvaćao, što od njega hoće.

Mati je nadvila glavu i gledala na Jenika, ali kao da joj je nešto smetalo, da ga može vidjeti. Podigla je ruku i učinila čudnu lutajuću kretnju pred očima, kao da je htjela odstraniti onu zapreku. Nije joj pošlo za rukom: ruka je opet klonula. Časkom je micala usnama i uzdahnula.

Opet je pogledala gore.

— Jenda... rekla je, ubola nekoliko puta prstom u perinu, a usne joj se pokušale nasmiješiti.

Jenik je napeto gledao na njena usta. Sav je na njima visio, kao ljudi, što umiru od žedji, na otvoru živoga vrela.

— Ne plači... rekla je opet i dometnula: — Jesu li ti već dali... jesti?

Opet je udario u plač. Mati se uznemirila. Morali su ga odvesti...

Spustila se kiša. Vlasteoski brežuljak iščeznuo je u bijelo-sivim parama; mrak se hvatao s rominjanjem kiše.

Hrpa djece gacala je u vodi pod prozorima na trgu, kojemu se razmekšala netaracana površina. Dječaci su trčali sa skinutim šeširima, da bolje narastu. Djevojke su zabacile glavice i pustile, da im kišne kaplje padaju na zatvorene vjedje; njihova

grlašca se nadimala kao kod ptica, kad pjevaju. Gospodari su izišli pred vrata s lulama u ustima i gledali prama nebeskomu svodu; gledali su na nj tako kao na svoje žene, kad su od njih dobili prvo dijete; nasmijanim i zahvalnim očima. Noge su im stajale čvršće, a brade im se nisu tresle; činilo im se, da su dobili novu snagu. I jednim jedinim blaženim zvukom napunila je ova proljetna kiša cijelo prostranstvo; zvukom draganja, koji se dotiče golote, što trepeće. Iz malenih dvorišta i gumna jače su zapahnula gnojišta. Ali je kasnije zadunuo žešći vjetrić s vlasteoskoga brežuljka, pa se miris šume odande razlio kao velik, zelen talas.

Jenik je sjedio kod prozora sa široko otvorenim očima — ali nije ništa vidio. Jedino mu je nekoliko crta pred očima titralo, a tamo, gdje su se križale, počelo se stvarati nešto čudnovato. Najprije samo crna točka, iz koje je izletjelo nekoliko iskara; zatim je to raslo, uveličavalo se, dok nije postao ognjen okrug, koji se poput vira vrtio. Jenik je u nj gledao zabliještenim očima. Od groze mu je izbio znoj po cijelom tijelu. Morao je, morao je pratiti očima usijani okrug, koji se vrtio. Najedanput je osjetio da mora. To je bila kao tamna zapovijed, koja se ne smije prestupiti. Morao je. Sve je zavisilo od toga, da li će pratiti. Tako je osjećao, sve. Ali okrug, ražaren kao podnevno sunce, svakim se časom brže okretao — a Jeniku je postajalo jasno, da ne će moći pratiti. Da je sve izgubljeno. I neprestano je još s najočajnijim naprezanjem svih sila kušao, da prati očima viroviti okrug. Oči su mu se grozno vrtjele u očnicama, od čega je dobio strašnu glavobolju; u najbližem trenu moralo je da nešto pukne tamo u glavi. Iznenada se nešto dogodilo. Jenik je samo osjećao, da više ne može dobro vidjeti. Nešto je iščezavalo, oči su gledale, hvatala se tama. Čudnovata, modra tama. A hučalo je u modroj tami, vlak leti prvi vagon, drugi, treći... a dalje se više ne može ni brojati...

ne, još broji, ali sada to više nisu vagoni, već prsti na desnoj ruci — zar je moguće, da ima na desnoj ruci osam prsti? Netko riše u zraku veliku osmicu, osam... osam... osam... — ali, Bože mili: čega osam?

Probudio se u postelji.

Oči su mu čudno stale lutati naokolo. Odjedanput se zaprepasti. Odakle se ovdje stvorio otac? I njegov prijatelj Gusta Majer?

Na njegovu se licu moglo opaziti, kako je živo razmišljao. Zatim je opet zaklopio oči, trepetalo je oko njih oštrim naprezanjem. Nekoliko je puta zagrizao usne, čelo mu je prorezao okomit nabor.

Jedna je pojedinost za drugom oživljavala u pameti. I dok je tako ležao i svega se sjećao, došao je na čudnovatu misao, ali mu se učinilo, da je nije on sam smislio, nego mu je nju netko drugi uvrtio u glavu. Ona se odjedanput izdigla jasna i gotova: — umrijet će. Mora umrijeti. Učinit će nešto, da ga više nema. Možda će to još danas učiniti, ili sutra, ali će to provesti, to je pouzdano. Ne će naime da dalje živi na ovom svijetu, gdje ga nepravedni, okrutni, osvetljivi Bog goni u zamke grijeha, samo da ga može s podsmijehom kazniti.

Sjeo je na postelju i pokušao da se nasmiješi.

— Ništa to nije... već je opet dobro... rekao je.

Ispružio je ruku prema Majeru:

— Servus, Gusta... i ti si već došao na blagdane?...

Da, Majer se došao raspitati, da li je on već stigao.

Otac je poveo razgovor. Jenik je nervozno iskrivio lice. Očeva govorljivost pobudila je u njemu otpor. Htio je zapitati, kako je materi. Ali mu se riječi zamrznuše u grlu.

Ustao je i pokušao, da se prošeće sobom. Glava mu se vrtjela i želudac ga bolio; morao je da se uhvati za stol.

— Ostani radije ležeći... To je takva slabost... od puta — reče otac.

— Da, slabost od puta... ponovio je Jenik s osobitim podrugljivim naglaskom, koji je jamačno izmaknuo ocu.

Izišao je na hodnik. Sluškinja je nosila u materinu sobu sud s ledom. Pričekao je, dok izidje i upitao:

— Kako je?

— Dobro! Spava.

Kao da nije pravo razumio, upita još jedanput.

— Malo bolje, čini se. Baš je zaspala.

Jenik kimnu glavom.

— Čemu treba leda?

— Doktor je zapovjedio.

— A što kaže doktor?

— Što kaže? Pa ono, što doktori uvijek kazuju.

— Hm!

Opet se vratio u sobu. Otac je napokon otišao. Jenik je ostao s Majerom nasamo.

Majer je bio Jenikov vršnjak, a studirao je na gimnaziji u Pragu. Upoznali su se odmah o prvim praznicima, kad su se Ratkinovi preselili u Mirov. Otac mu je bio dohodarnik, čovjek ga je mogao sresti izmedju pet i šest sati u vlasteoskom perivoju, gdje je uvijek po istim stazama od proljeća do zime hodio u ono vrijeme mrzovoljan, već u godinama čovjek, koji je ljutito kašljucao. Iza naočarâ prevrtale se u očnicama zastrašne oči isluženoga narednika, a u prosjedom brku neprestano mu je zujalo, kao stršen; kad ga sretneš i pozdraviš, on te oslovi glasom, kao da je stajao pred cijelom satnijom. Majer je htio da postane svećenik. Mati mu je bila čudakinja. Pretvorila je mladićevu sobicu u nešto, nalik na kućnu kapelicu, Tu je bio oltar, imitacije misnoga ruha i misnih naprava, mirisa voska, ružina ulja i kandila — i mladić je tu služio misu, lomio hostije, kupljene

od crkvenjaka, dijelio blagoslov malom monstrancijom, a mati sve to nije motrila kao igru, već s ozbiljnim i ganutim licem... Gdjekad su se vršili ovi »obredi« i u Ratkinovoj nazočnosti. Za nj je to bio smiješan prizor. Zabavljao ga je mladić, koji je čuvao svu ozbiljnost svećeničke službe. Nije mu htio zadavati bola, pa se za to vrijeme uvijek svladavao tako, da je razložno šutio. Samo kad bi predugo trajalo, znao je reći: »Hajde, požuri se s tim, požuri... rad bih izaći iz tvoga tamnjana na svjež zrak«... Ratkinov odnos prama Majeru nije bio prijateljstvo. Dade se općenito podnesti, govorio je o Majeru. Dade se općenito podnesti, kao tišina. A na Majeru je sve bilo tišina; sve, kao tiho padanje bijelih, cvjetnih latica; a polagano zaklapanje njegovih vjedja s dugim obrvama u časovima smetnje zanosilo je pače Jenika. Majer je često zapadao u smetnju. Naročito zbog svega, što se ticalo ženskih...

Ostali su nasamo. Jenik je sjeo na rub od postelje, a Majer prišao k prozoru.

Časkom su šutjeli. Zatim upita Jenik:

— Što je novo?

Strašna je epidemija harala u Pragu, pripovijedao je Majer. Tri nedjelje dana nije bilo obuke. A kako on, Ratkin?

Ali je Ratkin prečuo pitanje. Šutio je i pucketao člancima ruku. Majer je nekoliko puta na nj smeteno pogledao ispod dugih obrva. Napokon je rekao: »A sada odlazim«.

Ali se tu prenuo Ratkin:

— Ne, ne, ostani još!...

Udario je nekoliko puta stisnutom pesnicom po koljenu, lice mu je izvojštilo sasvim kratku borbu za smiješak, letimični, mučni smiješak oko očiju, dok je povukao usne medju zube i grizao ih.

— Kako vidiš, došao sam... na pokop, reče zatim.

— Ta nemoj...

Majer je htio da se još dalje protivi, ali je uto unišla sluškinja. Već se bilo smračilo, pa je pitala, da li da donese svjetiljku.

— Ne, zasad nije potrebno.

Kad je otišla, Ratkin je ustao i pristupio k Majeru. U posljednjem ostatku svjetlosti bijelilo se njegovo lice.

— A... još se uvijek igraš svećenika?

Ratkinov je glas bio zao. Majer nije ništa odgovorio.

— A kakav je Bog, što misliš? Pravedan, dobar, zar ne?

— Prestani! tiho je rekao Majer.

— U svetom pismu stoji: pravedan, dobar... Dakle jest, zar ne? Stani!...

Nešto mu je palo na um, očevidno ga zaokupilo; u tami se čulo njegovo ubrzano dihanje.

— Stani!... Uzmimo ovo: ti se igraš svećenika. Ne ćeš da se tim naprosto rugaš, tvoja pobožna duša naprotiv hoće nekuda van, ništa drugo. Ali imaš monstranciju, hostije, podražavaš služenje mise... a tu ti Bog najedared presudio, da takve stvari ne pristaju za igru, da se rugaš, pa da zaslužuješ, da budeš kažnjen. A kaznio bi te tim, da bi poslao bolest na tvoju mamicu, pustio ju, da se nekoliko dana muči, a zatim da umre... Stani, što sam htio reći?...

Ratkin je zastao i otirao si čelo.

— Ne znam više... sjetno je rekao. Zatim se opet sjetio, pa kao da mu se Majer suprotivio, žestoko je produžio:

— Tako je... tako... upravo tako! A što ćeš reći, ako se moja mati muči i ako umre zbog mojega grijeha?

— Kakav grijeh? promrmlja Majer.

— Moj grijeh. Moj! Ne — tvoj! Ti nisi sagriješio. Ti nikad ne griješiš. A zašto ne griješiš? Zašto sam ja sagriješio — a ti ne griješiš? Zar sam ja smislio grešne misli samo onako ni iz čega? Nisam smislio. Stani... kazat ću ti... Kad bi te ženska pozvala k sebi u sobu i rekla: »Ovdje me imaš, čini sa mnom, što čine muškarci sa ženskima«, što bi ti učinio? Udario bi u viku i pobjegao. Ili bi možda i pao pred njom na koljena i plačući je molio, da prestane. Mislim, da bi ti zacijelo takvo nešto učinio. A, gle, ja nisam učinio. Zašto? Zato... zato... to je baš ono, što ne znam... Treba da se uklonim od napasti, to znam, ali kako da se uklonim, to ne znam. Boga treba da se sjetim u tom času, da... ali zašto se nisam sjetio? Vidiš, Bog je znao, da sam takav i da se ne ću ukloniti... a ipak mi je namjestio napast, da se nisam uklonio.

Časkom je zašutio, a zatim muklo dodao:

— Bog nije dobar, nije pravedan...

U pomrčini se mogla vidjeti žestoka kretnja Majerove ruke, kojom je prosvjedovao.

— To je grijeh... ozvalo se odande preplašeno.

Jenik je prinesao obje ruke k sljepočicama i lagano njima vukao preko oba obraza; to je bio posljednji očajni pokret djetinje nemoći. To je nekoliko puta ponovio. Ali se odjedanput ruke zaustaviše i Jenik reče polagano, a svaka je riječ bila svaljeni balvan:

— Neka kazni! Neka se osvećuje! Neka me zgazi!

Zavrtio je glavom.

— Ne! To ne! Neka me sad čuje, što govorim: Ne vjerujem — da je Bog!

Opet žestoka, prosvjedna kretnja Majerove ruke.

— Ratkine!

Ali Ratkin je — valjao balvane. Usta su mu bila napunjena, da se gotovo davio, množinom riječi, kao komadići raskidanoga srca. Netko je u njegovoj nutrašnjosti jurio s bojnom trubljom u usti-

*

ma. Morao je govoriti. Morao se tužiti, pokazujući prstom na krivca. No činilo mu se, da to ne govori on, već da netko drugi viče iz njegove nutrašnjosti. Kao težak grozd uzbune, zrnce do zrnca, gomilale su se nesuvisle riječi u njegovim ustima. Ne, ništa mu nije stalo do ljudi!

Lažu! Varaju! Provode lakrdije! Pustili su ga, da luta, da se igra glavom! Gotov je s ljudima! A Bog se uvijek igrao sakrivača! I s Bogom je gotov! Sa svima je gotov!

Od neiskazane čežnje odjedanput se sve u njemu razboljelo. Kako je mlad — a mora umrijeti! Kako mlad, kako mlad! neprestano je ponavljao, a u nutrašnjosti mu je to odjekivalo kao kukanje kukavice. Netko je prolazio, oborio glavu, a lice sakrio rukama. To je bila djevojka, a plakala je, nad njim je plakala. Nije vidio njena lica, ali je bilo krasno; svjetlost joj je izvirala izmedju prstiju, a oko usana joj je bilo toplo, lahorilo južno i mirisno povjetarce... Ne plači! Ne plači! To mora da bude! Pod rascvalim jabukama sjeti se mene!

Tako mlad! Tako mlad! Gladio se po kosi. Bila je tako gusta i meka. Zatim je nekoliko puta prešao dlanovima preko lica, dotaknuo se prstima vjedja i usana, i suze su mu se ronile iz očiju; sve je to bilo tako mlado, a moralo je umrijeti! Složio je usne u turoban smiješak: s takvim će smiješkom ležati u grobu. S ovim smiješkom će se rastati s lijepim i zagonetnim svijetom; s ovim će se smiješkom posljednji put potužiti i obračunati!

Predočio je sebi sve pojedinosti pokopa; koji će ljudi otprilike doći i kakav će biti izraz njihovih lica; a kad mu je došlo na um, da će nad zatvorenim grobom medju plamenovima svijeća treptjeti sjajni trak sunca i u nastaloj tišini zaoriti zvonki pjev ptica, opet su mu iz očiju poletjele guste suze. Dočarao je sebi mila i lijepa mjesta, na koja više ne će odlaziti. Stabla duž putova, koja će ocvasti bez njega, perivoje, kojima će tumarati

djevojke s drugim mladićima, gradove s njihovim razigranim srcem, kojemu se ne će priviti, sav ovaj bijeli svijet gromotan kao jedan jedini veliki zbor — a u svemu ovom njega ne će nigdje biti!... Pritisnuo je ruke na sljepočice.

Odjedanput je osjetio na svom licu nešto, kao nečiji pogled. U jednom kutu sobe netko je stajao i motrio ga. Stric! Jenik raskolači oči. Ništa.

Nitko nije bio u sobi. I Majer je medjutim otišao, a Jenik nije ni opazio.

Vrata se napola otvorila, trak svijetla prosuo se po sobi: zvali su ga na večeru. Pošao je, ali je na vratima zastao. Časkom je oklijevao, pa zatvorio vrata. Opet se časkom skanjivao. Srce mu protrne. Tiho prošapće:

— Striko!...

Ništa.

— Striko!...

Ništa, samo je srce žestoko udaralo. Da, srce je opet počelo udarati. Isprva nekoliko nepravilnih udaraca, kao kad na vrata pokuca netko, komu se žuri; zatim je duboko uzdahnuo, a nutrašnjost mu se napunila osobitim olakšanjem, spokojnim i nježnim polusvijetlom.

Otac je te večeri mnogo pio. Sjedio je s raskopčanim prslukom, crven u licu, zaboravljao se, govorio mnogo i bučao. Od vremena na vrijeme vikao je sam na sebe.

— Pst... da ne probudimo mamu...

Sklopio je ruke nad okruglim zavojem trbuha.

— No, kreće na bolje, na bolje. Sinoć je bilo gore... A djavo će ga znati; ima svaku udobnost, bez brige je, jedino dijete ima van kuće... a svaki čas imamo ovu skupu zabavu s doktorima.

Možda ga je nešto prekorilo u Jenikovu licu, smeo se donekle i odmah popravio.

— Pa makar i ne bilo svaki čas... Reci: koliko je puta to već bilo?... Pa neka bi bilo samo

triput... i to je previše! A što bi bilo, da ja legnem u krevet? Pa reci! Ali ja nisam za ležanje... ja sam na svijetu, da vodim brigu, da se kinim i mučim od jutra do večeri, dan za danom, godinu za godinom... tako! Ne ću da govorim ništa rdjavo o tvojoj materi, ona je tvoja mati, ništa rdjavo o njoj, ali...

Učinio je značajnu stanku, a zatim rekao neugodnim, izvještačenim, turobnim glasom:

— Ali... svaki čovjek treba da razmisli... dok je mlad...

Bacio je oko s patetičkim prekorom prama vratima, za kojima je ležala mati, te nekoliko puta ponovio, kimajući glavom:

— Te-me-lji-to razmisli...

Jenik je gledao na oca kao tudjim, ne svojim očima. Da, sâm je to osjećao, nešto se promijenilo u njegovim očima; gledale su hladno i oštro. Osjećao je hladnoću, neobičnu hladnoću. I cijelo njegovo lice kao da je bilo složeno od takvih studenih iglica, od kakvih se stvara ledeno cvijeće na prozorima. Gledao je na oca i čudnovato, kako ga je vidio; gle, govorio je u sebi, to je sudac Ratkin iz Mirova! Kako je neprijatan čovjek! Napio se i govori gluposti! Ovdje za zidom stenje njegova žena — nije rekao »žena«, već »mati« — a on tu pije i ogovara ju! A — to su njegovi roditelji!

Sluškinja je donijela novu bocu piva. Otac je prema njoj podignuo oči ispod teških vjedja.

— Pa dobro nam je tako, zar ne? Stanite, he... kako se zapravo zovete, djevojko? Rozarka, lijepo! Što dakle velite na to, Rozarka? Kad gospodja ozdravi, poslat ćemo ju u pension, pa ćemo skupa gospodariti, je li?

Otac se glasno smijao, ali odjedanput se prekinu.

— Pst, tiho!... Gospodja to ne smije znati...

Jenik ustane.

— Što je? Zar ti se već spava? Jam hora adest, hehe! A kako glasi, studente, perfectum od »fero?«

No Jenik se bez jedne riječi okrenuo i otišao.

— Pa tako, ni laku noć ne ćemo zaželjeti?

Ali Jenik kao da nije čuo. Zatvorio je za sobom vrata, a da se nije ni okrenuo. Ocu se zadjele nabuhle oči za zatvorena vrata; kao da je bio svijestan, da se dogodilo nešto, čemu bi se morao čuditi.

— Tvrdoglavac je uvijek bio taj deran! rekao je kasnije polako.

Odjedanput se medjutim bez uzroka raspalio, sam nije znao zašto. Zacrvenio se i do dna ispio bocu.

— Takav žutokljunac! rekao je i mahnuo rukom.

Jenik je stajao kod prozora. Mrak. Osjećao ga je tako tjelesno, kao nekoga, tko mu je položio teške ruke na oba ramena, a na glavi mu sjedio, kao velik crni šešir sa širokim obodima. Sipila je nevidljiva kiša, nalik na šaptanje i jecanje.

Činilo mu se, da je tako mlohav i bijedan, kao kišna plahta, pa je tapkao oko sebe rukama. Osjećao je, da se smiješi, a nije znao zašto. Kao da se smiješio na to, što je tako mlohav i bijedan. Dotapkao je k postelji, nerazodjeven legao i odmah zaspao.

Bila je još noć, kad se probudio. Kiša više nije padala, mjesec je svijetlio, cijela se soba sledila u bijeloj svjetlosti. Jenik je sjeo na postelju. Oči su se zadivile onoj bjeloći, kao u čudu. Prešao je dlanom preko jastuka, kao da je s njega htio otrti onu sjajnu, bijelu oprašicu, pa ju je dlanom podigao k očima i pažljivo ju promatrao; opet se nečemu zadivio i zavrtio glavom.

Opet se izvalio na jastuke, zaklopio oči i tako časkom ležao, dišući duboko i blaženo se smiješeći. Htio je valjda da do kraja sasnije neki lijep

san, ispije svu njegovu slatkoću — a mjesec se razlijevao po njegovu licu i milo se doticao zatvorenih vjedja, kao bijele djevojačke ruke.

Tek sada se pridigao i skočio s postelje. Učinio je nekoliko koračaja i opet stao i lice pokrio rukama; prsi su mu se nadimale; razmahnuo je ramenima i napeo cijelo tijelo.

— Jao meni!... Ja bih rikao...

I lup! lup! lup! tri put se udario u prsi.

— Ja bih... ja bih...

Ali nije rekao, što bi još htio; možda ni sam nije znao.

Pošao je i tiho napola otvorio vrata. Osluškivao je. Potpuna tišina; činilo se, da sve mirno spava. I mati je bez sumnje spavala, bolest je krenula na bolje, nikakva opasnost više nije prijetila. I Jenik zahvalno privije svoje srce k nekomu, koji ne da, da čovjek pogine; to nije bio netko strog i okrutan, ne, to nije bio Bog, koji se da moljakati u crkvama; to je bio netko drugi, koji je velik i ljubi, koji daje, da se stabla iza duge zime zazelene i procvatu, lijep i nasmijan darovatelj života. Jenikove su usne pretjecale nedoličnom hvalom i dikom.

A ipak je jedan zvuk dopirao do njega i narušavao tišinu — otac je hrkao. Jenik nehotice namršti lice.

Sjetio se stare papige, osvetljive i jogunaste, s promuklom cikom u kljunu. To je bilo negdje u jednom zvjerinjaku: papiga je sjedila na motki pred čadorom, a Jenik je stajao pred njom, blijedeći i drhćući od otpora.

Najedanput ugleda pred sobom papigu, jogunastu hrpu nečistoga perja, koja se nadula, a otvoreni je kljun promuklo vikao... Šuti, papigo! Šuti, papigo!

Ali sad je već opet osjetio, kako trenutno ogorčenje iščezava; nešto je jako u njemu počelo

previrati — pa je mogao obzirno suditi i mogao se šaliti.

— Laku noć, papigo! tiho se nasmiješio i opet zatvorio vrata.

Pristupio je k prozoru i otvorio ga.

Kako je sve sjalo i mirisalo!

Sve je grnulo k njemu, kao voda iz ustave; talas za talasom, nabujao i hladan, kao mokro granje to je šibalo i kvasilo lice. Gradić je ležao pod mjesecom, okamenjeno stado, nalik na san. Sve u prostranstvu kao da je bilo širom otvoreno, posvud se razlijevala ona bijela svjetlost, kao srebrna glazba čudesnih glazbila u otvorenim dvoranama. A tišina je bila, samo je ovdje ondje još kapalo s krovova, tanahni je vrutak negdje žuborio, a iz vlasteoskoga perivoja lahorili su šapati i pritajeni romon. Zrak je vonjao paljevinom od ognjišta, koja su se vodom ugasila.

Jenik se razgledao prama crkvi.

Stajala je ondje tudje i nije se uljepšala u mjesečnoj svjetlosti. Njezin je toranj bacao dugu sjenu, kao neko crno krilo. Morao si misliti na šišmiše, koji se zalijeću u paučljive grede zvonika, na prskanje vječnoga svijetla; mjesec je valjda tapkao medju klupama kao crkvenjak, a u kutu ispovjedaonice griskao je miš. Ako je tamo stolovao Bog, neki mrzovoljasti starac, koji je živio u zavadi s ljudima, zacijelo su ga spopadali nastupi gnjeva i on se prijetio štapom.

Sučelice prema pošti širom su otvorili vrata. U veži se začuo štropot i poštanska su kola praskajući izišla. Konj je frknuo nozdrvama, na mjesečini se vidjela para kod njegove gubice. Kočijaš je prebacio preko konja gunj, ozvao se naokolo, a to je odjeknulo žalovito: ajo-jo-jo-jo! Možda je konj bio ganut ovim žalovitim zvukom, pa je olakšao i on sebi jaram i tjeskobno zarzao. Kočijaš je pošao nekoliko koračaja prema trgu i pogledao nekamo prema donjemu dijelu trga; jamačno je če-

kao pasažera. Sad je stajao u punoj svjetlosti, pa se vidjelo, kako nabija lulu. Zapalio šibicu, plamičak poskočio, a modrikasti vjenčići dima načičkali mu se oko glave, časak se skanjivali, a onda odjedanput, kao da su se sjetili, da im se žuri, odletjeli nekamo gore... Jenik se od svega toga nekako raznježio. Kako je sve to bilo umilno: čovjek na trgu, konj rže, oblačići dima... sve! Priprosto i srdačno! Čovjek, životinja, mjesečina, cijelo prostranstvo! Kao bore jednoga dlana, sve je to spadalo jedno k drugomu i spajalo se u nešto dobro i dragosno!

Odozdo na trgu začuli su se brzi koraci. To je valjda bio očekivani pasažer, jer je kočijaš nekako zadovoljno ljuljajući se, prišao kolima, potapšao konja, skinuo s njega gunj, složio ga i bacio na sjedalo. Tko je to i kamo se vozi? palo je Jeniku na pamet; ide li za kojim ugodnim ili neugodnim poslom, da li se raduje nekomu i t. d.

— Dobro jutro, gospodine učitelju! čuo je glas.

— Dobro jutro! Jesam li se zakasnio?

— Pa vremena imamo još dosta...

Vratašca se na poštanskim kolima zalupe. Kola zahrustaše u šljunku, zakrenuše kod crkve u ulicu i jače zalomotaše; jeka se vraćala od vlasteoskoga brežuljka. Tišina se opet širila; samo je još na časak dopirao lomot kolâ, kad se pošta uspela na brdo za gradom i odjedanput sve potpuno utihne.

Jenik zaklopi oči. Čudnovat lutajući smiješak odavao je sreću, čežnju i žudnju. Činilo mu se, da on sâm sjedi u poštanskim kolima. Tiha varošica, posrebrena mjesecom, ostaje za njima. Obazre se još jedanput, traži roditeljsku kuću i pozdravlja ju rukom; vidi vlasteoski perivoj i pozdravlja... Na njegovim su usnama čudne riječi slatko-gorkoga ukusa. Hoće li se ikada još ovamo povratiti? Tko zna? A u daljini zviždukaju lokomotive. Na peronima vrve ljudi. Vreva raskošnih ulica uzlijeće prama večernjem nebu. Povorke kočijâ zaustavljaju se pred zgradama, u kojima sviraju glazbe. Idu mladi ljudi, govore o nečemu velikom i lijepom, što hoće da izvrše; to će biti nešto, što je potrebno našem narodu. Ne zove li se možda jedan od onih mladih ljudi Jan Ratkin? Da, zaista, vrlo mu je sličan. A tko to pita za Jana Ratkina? Krasna žena, koja se našla u neprilici, pa joj je lice oblila krv. Ratkin ima u srcu pticu i pristupa k lijepoj ženi: Ah, iz daleka, iz daleka sam za vama došao...

Uto je negdje zakukurikao kokot. Za njim drugi, pa treći. Iz svih kutova varošice ozivali su se jutarnji njihovi glasovi. I iznenada je osobiti dugi potres prohujao uzduhom; neki je šum dopro donde od vlasteoskoga perivoja, kao da su tamo sva stabla odjedanput počela da trepeću.

Jenik se stresao od studeni. Zatvorio je prozor i pošao spavati. Za čas je opet zaspao.

Bilo je već kasno, kad se probudio. Išao je u snu strmenitom cestom, za kojom je na brdu bila šuma, a pred njom dolje nepoznat gradić, nekako svečano uskomešan; kod ulaza slavoluk od borovine, nad krovovima zastave. Dva su čovjeka dolazila prama njemu iz grada. Zaslonili su oči od sunca i gledali prema njemu. Odjedanput zamahaše šeširima i počeše nešto zvati. Uto je već i Jenik prepoznao Zaha i Valentu. Došao je do njih; Valenta je gotovo obezumio od radosnoga iznenadjenja, obuhvatio ga i zaplesao s njim nasred ceste.

— Izvrsno! — Divno! Da te poljubim, brate! Tako! Živjela mladost! Vivat!

Zah je podalje stajao i rekao svojim ljenivim glasom:

— Neočekivani su gosti najmiliji. Da ste mi dobro došli, pjesniče!

Valenta ga prekinu:

— S oduševljenjem, dobro došao! S-s- ovacijama, kako se veli, dobro došao! I odmah na stvar, in medias res, kako se opet veli: — napišite nam pjesmu, Ratkine!

— Kakvu pjesmu?

— Proslov...

— Kakav proslov?

— Svečan!

— Ali čemu pjesma? Čemu proslov?

Valenta pljesnu rukama nad glavom, dok su mu smiješno izbuljene oči izražavale neobičan užas.

— Čemu pjesma! Čemu proslov?

On se naglo trže i pokaza za sobom prema gradiću.

— Zar ne čujete?

Od varošice se orila pucnjava mužara, i glazba je žustro zasvirala, zastave lepršale.

Valenta se uspravio, podigao glavu s licem prekomjerno svečanim i razasjanim. I Zah se počeo graditi vrlo svečano.

Jenik je pogledavao s jednoga na drugoga, htio je nešto pitati, ali od tutnja mužarâ i od glazbe nastala je tolika ornjava, da nije čuo rodjenih riječi — samo je osjećao, da mu se miču usne — i u taj se mah probudio.

Prvo, što je učinio, bilo je, da se nasmijao svojemu snu. Takva besmislica! Napišite proslov, hehe! Pjesniče hahaha! Ali odjedanput se gotovo raspalio: Pa kakvo je to podrugivanje s pjesnikom, zar ne? Kakva je to budalasta doskočica? No nato se opet morao nasmijati: što se sve ne dogadja u snu?!

Časak je vrtio glavom, a zatim prinesao kažiprst k nosu i nekako značajno rekao:

— Ali n e š t o u tome ima... nešto ima u tome!...

Brzo se umio, ali se odjedanput uspravio i stao s mokrim licem, veselo žmirkajući očima:

— Da, nema sumnje, n e š t o u tome ipak ima!...

U tomu svemu mislio je: dogadjaje i čuvstva jučerašnjega dana, noćašnje, svoj san, dotle neosjećanu svijest o svojoj jakosti, osobito bezobzirnu žudnju u krvi, čudnovatu oštrinu osjetilâ — da je sasvim drugi jaka ljudina, djavo jednom riječju. To ga je na primjer gurkalo, da podje k ocu pa ga upita: »No, starkeljo, jesi li se sinoć čestito napio?« Ili da uopće oslovljava ljude na ulici, zadaje im smiješna pitanja i drsko im gleda u oči...

U kuhinji su nešto tucali u mužaru, mjed je zvonila; kao da je taj veseli zvuk pronicao kroz sve prostorije u kući. Baš prema prozoru stajao je na nebeskom svodu oblak, što ga je sunce prosjaivalo, čudnovatog, vatrenog i plemenitog oblika, nalik na žerava, koji se propinje...

Jenik podje k materi. Sjedila je na postelji i baš ju je sluškinja češljala.

— Zašto tako lupaš vratima? upitala je.

— Zar sam lupio?

Htio je prići k materi, da je poljubi, ali je zastao preneražen oklijevajući. Zar je zbilja lupio vratima? mislio je u sebi. Gledao je na mater, a nešto je tudje ležalo u prostoru izmedju njega i nje. Kakvi su čudnovati ljudi njegovi roditelji? Nije li mu u tom času bio sav ostali svijet bliži od njih?

Sav svijet! Sav svijet!

Glazba, žustra glazba bila je u te dvije riječi.

Ovdje u sobi bile su napola spuštene rolete, pa se nije mogao vidjeti žerav, koji se propinjao. I zrak je tu bio težak i pokvaren. Nekoliko je puta duboko dahnuo.

— Zašto ne otvorite prozore? Tu je takav zrak... da bi se čovjek zagušio...

To je tako gromorno rekao, da se sam zaprepastio zbog ove buke.

I mati je začudjeno pogledala gore.

— Zašto tako vičeš?

Morao se odvratiti, da ne prasne u smijeh.

Kad je izišao napolje, iscerio se, kao da se davi od smijeha.

Vratio se opet u svoju sobu i uzeo šešir; zaželio je, da se protrči po vlasteoskom perivoju. Oči su mu pale na očev pretinac s knjigama.

Gotovo same njemačke knjige! Skoro je mehanički posegnuo za jednim sveskom. Okrenuo je nekoliko listova. Njemački stihovi. Heinrich Heine. Stara knjiga. Možda ju je čitao i stric Juraj.

Nešto... nešto... kao zapuštene staze vlasteoskoga perivoja, pokrivene mnogogodišnjim lišćem... takav se zadah dizao prema njemu, dok je prevrtao listove u knjizi.

Stajao je sa šeširom na glavi, a usne su mu se zaboravljeno osmješkivale.

Pokušao je da čita. Ali je njegova nijemština bila vrlo traljava; nije gotovo ništa razumio. Unatoč tomu čitao je dalje, pio je samo zvuk glazbenih riječi i osjećao, da je to nešto neiskazano lijepo.

Napokon su mu klonule ruke s knjigom, kao ruke sustaloga guslača. Zaklopio je na dulji čas oči.

Zatim opet podiže vjedje, teško i s naporom, kao da mu je to zadavalo bol.

Nešto kao razočaranje pojavilo se časkom u njegovu licu. Ali je odmah na to potresao glavom, a u kretnjama i držanju zrcalila mu se osobita nestrpljivost, neka gramzljiva čežnja, živa užurbanost, da zaustavi nešto i brzo prepriječi nešto, da ne utekne, brzo, zaboga, brzo!

Počeo je opet čitati, dok su mu se grudi nadimale, a glas mu se davio.

Domala sjedne za stol, stavi papir preda se i uze olovku u ruku.

U njegovu se licu opet naizmjence javljao onaj izraz razočaranja, a odmah nato žive, gramzljive čežnje.

Baš je prema prozoru stajao srebrni oblak, ali nije više imao vatreni i plemeniti oblik žerava,

koji se propinje. Bio je nalik na kolo bijelih djevojaka, koje su pjevale —

Jenik je stajao pred kućom, a nutrašnjost mu je bila puna prenježnoga ganuća.

Napisao je danas poslije podne pjesmu. Istinsku pjesmu, o tome je bio čvrsto uvjeren. Nutrašnjost mu je barem plakala, kad se sjećao pojedinih stihova. Kad bi imao nekoga, kome bi je dao pročitati! Neku srodnu dušu, koja bi bila kadra da shvati, da zatrepeće nad pjesmom s istim čuvstvom i da pokaže ganuće! To je naime već bila istinska pjesma, o tomu nije sumnjao. Kako je to došlo jednoga dana kao grom iz vedra neba, kako je prviput upoznao ženu, kako mu se poslije toga strašno otvorile oči; kako je trpio, da se to tako dogodilo, a...

— — — nikdy už více, kdybich mřel hladem,
špinavý hrozen nezdvihnu z bláta.
Na ňadra milenky hlavu když kladem,
chvíle to asi musí být svatá! . . . *)

Kakvo ga je zaokupilo čuvstvo oslobodjenja, kad je to napisao! Danas su mu na podsmijeh oni pokušaji, koje je prije upisivao u svoj sveščić. Na podsmijeh!

A sad je ovdje stajao pred kućom, blažen i zanešen; pod bradom je imao takvo nježno mjestance, koje ga je sililo, da uzbacuje glavu i trza vjedjama; i u licu je morao imati nešto novo, zanimljivu neku crtu oko očiju ili usana, koja jučer još nije bila tamo.

Bijela mačka šunjala se duž zida na laganim šapicama; stala je podalje i činilo se, da promatra Jenika.

*) Nikada više, makar umro od glada, ne ću dići prljav grozd iz blata. Kad budem priklonio glavu na grudi ljubavnice, to mora da bude svet trenutak.

U žmirkavim očima nešto joj je zagonetno zaigralo: sva se napela, izbečila gubicu i pokazala ružičasti jezik. Jeniku je odjedanput došlo, kao kad se mora nečega sjetiti, a ne može, nečega... što je bilo grešno i zamamljivo — a krv mu je žešće navalila u sljepočice.

— To je gospodjica, zar ne? Previja se kao pred zaručnikom, grdoba... ozvalo se za njim.

Postolar Strnad iz prizemlja stajao je za njim i pružao mu zaprljanu ruku.

— Lijepo vas pozdravljam opet jedanput kod kuće, mladi gospodine...

Raspripovijedao se i raspitivao; rado je isticao, da je i on bio u svijetu.

— A u nas neprestano sve pri starom... Samo imamo jedno derište više... a već ih je osam, mladi gospodine, osam... Još četiri, pa će biti tucet... A popunit će se možda i taj tucet...

Nasmijao se u nekom nagorkom humoru.

Za časak vrljao je Jenik trgom prama vlasteoskomu brežuljku. Neka su se pitanja u njemu sabirala, sve smionije i zvučnije. Hrpica dječaka kod crkve vrtjela je škrebetaljke. Kroz otvorena vrata blistala su se šarena svijetla božjega groba, pa kako su ljudi ulazili i izlazili, iz svijetla u suton, a iz sutona u svijetlo, prelijetalo je po njima naizmjence svijetlo i sjena. Jenika je to časkom zanimalo. Ali je zatim žestoko odvratio glavu i rekao: Ne! To je zvučalo, kao da je nešto od sebe odgurnuo prezirnim pokretom... Ne!

Na uzvisini za grobljem dva su dječaka puštala u zrak papirnoga zmaja. Vjetar je ondje jače duvao i donosio zadah rudnika.

Jenik je stao licem prema vjetru, duvalo mu je oko ušiju, pa je mislio u sebi: Gle vjetar duva. Osjećam ga, čujem ga, čini mi se, da nešto pripovijeda... ali ga ne razumijem. I život je takav. Gledam ga, a ne mogu da se nadivim. Osluškujem; ispunjava me radost ili bol, ali je teško kazati,

zašto baš radost ili zašto baš bol — jednom riječju: ne razumijem. Znam samo, da život duva. Naslućujem, da ima nešto svesilno — ali ne razumijem. Može li se razumjeti? Da li ja ikada razumijem? Tu je na primjer taj Strnad i njegova žena. Oboje su nelijepi, šta više, ružni. Ona vječno s velikim trbuhom, nalik na silnu, blijedu spužvu i šireći zadah svojim nečistim suknjama; kako to, da skupa još mogu činiti takve stvari i imati djece?

Iz jednoga je pitanja izraslo drugo, cijeli niz pitanja, a Jenik je vrljao prema vlasteoskomu parku. Njegovo je lice najposlije uhvatilo izraz smetnje i nemoći. Udario se po čelu i pomislio: Moj dragi magarče, Ratkine! Ponajprije ne razumiješ zato, jer uopće još malo razumiješ. Neznalica si — a to je dosta. Znadeš, da se čini to i to, pa dodje dijete. Ali zašto baš dodje dijete? A uopće o tome svemu baš ništa ne znaš. Sam si činio, a ne znaš! Pa i ti, priznaj, u tajnosti naposljetku osjećaš, da to još nije bilo, a nije moglo ni da bude »to«. Kakva je to bila žena, koju si spoznao? Vještica, a ne žena! I uopće to, kako si spoznao — kako je sve to bilo smiješno i odvratno! Tako je to, dragi sinko, pa nemoj misliti, da si već spoznao. Drugačije, drugačije je to, ali kako, to dosad još ne znaš. Pričekaj, dok ti brada naraste...

Jenik iskrivi lice na smijeh, ali se nije nasmiješio. Malo se ozlovoljio i namrštio čelo. Ali se uto dogodilo nešto čudnovato s njegovim licem, u očima kao da mu se spremalo na lijet, a usne se ispupčile u osobit izraz žudnje.

O, to, to! Da je bila žena, koju bi mogao ljubiti! Mlada, nježna, bojažljiva! U lijepim opravama miris, u vlasima miris, oblak mirisa oko nje! I svijetlo, što struji iz magle čipaka! Da bi se njene bijele ruke prestale braniti! Da — bi se — prestale

— braniti! Jer se to začijelo mora braniti i pridobijati!

Neko čudo, bijelo i ružičasto, ukazalo se njegovim očima. Snijeg koji je krvario blijedim ružama! A crte, što djeluju kao glazba, dugi, dragosni potezi lučcem! Smilujte se, ruže! Oh, tiše... tiše, glazbo!

Jenik je mrmljao i uzdisao u nutrašnjosti.

Nad glavom mu se donekle smračilo. Začudjeno je pogledao gore. Odista, nije ni opazio, da već ide vlasteoskim perivojem. Studen je posegnula za njegovom vrućom glavom. Vlažne, modre sjene šćućurile se medju bukvama; sad je opet sunce zasinulo a medju bukvama se talasalo kao sjajni, modri dim. Vjetar se gromotnije probijao golim krošnjama; sunce se sasvim oslobodilo oblakâ, a staro se lišće okolo naokolo zapalilo zlatom i krvlju. Jenik je napola zaklopio oči i duboko udisavao: ljubice su zamirisale. Isprva je bio samo ovaj miris ljubica. Ali onda — Jenik je odjedanput širom otvorio oči, kao da je udahnuo neki drugi, nenadani miris i čudom se začudio. Nije li se neka svijetla pojava prokliznula medju bukvama? Ja, ja sam to kneginjo — ja, Jan Ratkin! Ja, čiji su se uzdasi ovdje lelijali za vama, kao šuštanje suhoga lišća za povlakom vaše suknje. Ali, ja sam već — usprkos tomu sasvim drugi čovjek. Bože, kakvim drugim očima vas danas gledam! Moje oči ne žacaju, njihov pogled nije ponizna mose oči ne žacaju, njihov pogled nije ponizna molitva — moje se oči usudjuju, da gledaju na vas, a kako gledaju! Bože moj, kako ste lijepi, kneginjo!

Sišao je s puta, noge su mu gacale u nagomilanom lišću. Išao je, postajkivao, oči oborio u nekom zanosu na zemlju, i opet išao. Gdjekad je vjetar imao čudnovat zvuk flaute, a Ratkin se svaki put čeznutljivo nasmiješio. Perivoj se naizmjence smračivao i rasvjetljivao. Odnekud je dopirao jednomjerni zvuk, mukli udarci o drvo, pas je lajao a netko je pucketao bičem. Jenik je opet

popostao. Do njegovih je nogu ležala uginula vrana, zamazana hrpa crnoga perja; činilo se, da otvoreni kljun očajno viče. Naslonio se ledjima o stablo i dugo gledao na otvoreni kljun. Njegovo lice počelo je pokazivati nešto kao tjeskobu.

Odjedanput je usplahireno pogledao gore. Kao da je netko zgrtao lišće, takav se šum ozivao... Dva su čovjeka išla podalje medju stablima. Jeniku su klecala koljena, dah mu je zastao, neka je žilica u njemu puknula — mlada je kneginja koračala podalje, a dva dobra koraka za njom lakaj.

Mogao je sasvim dobro vidjeti izraz njena lica, pa se prestrašio. Gle, zar ne izgleda, kao da guta suze? Pri tome su joj se ramena tresla, kao od zime, u licu joj se časkom nešto borilo, a onaj izraz bola iščeznuo; stala je i okrenula lice k lakaju; tiho je rekla nekoliko riječi, ili su joj se barem usta micala.

Pogledao je na lakaja i opet se prestrašio. Lakaj je slegnuo ramenima, a lice mu odavalo dosadu, podrugljivu ravnodušnost dok mu je drzak smijeh iskrivio usne. Uskolebao se na raskoračenim, mišičavim nogama u utegnutim svijetlim hlačama, jednu je za drugom podizao i samoljubivo se u njih zagledao.

Bijelo se lice kneginje zacrvenjelo. Bijela se ruka s bičem podignula, kao da je htjela udariti, ali je nemoćno opet klonula. Oči su se očajno obazrele i ponovo se zaustavile na lakajevu licu. Počela je govoriti. Jenik je čuo strastveni glas, ali nije razumio riječi, bile su to neke tudje, nepoznate riječi. Časak je govorila i opet stala s poluotvorenim ustima, s natrag zabačenom glavom... Bila je za glavu manja nego lakaj, a oči su joj zaronile u njegovo lice.

Jenik je vidio njene oči i srce mu je stalo.

Lakaj je šutio, ni jedna se crta nije promijenila u njegovu licu. Izvadio je kutiju sa cigare-

*

tama, uzeo jednu i stavio je u usta. Zatim ju je opet izvadio, slegnuo ramenima i zijevnuo.

Kneginja je ustuknula za korak, njeno lice porumenjelo, a ruka se s bičem podigla. Ali uto ju je lakaj već uhvatio za ruku i stiskujući je, gledao kneginji hladno i čvrsto u oči. Časak su tako stajali jedno prama drugomu, s okom u oko. Zatim kneginja prikloni glavu, a bič joj pade na zemlju...

Lakaj se prignu i poljubi kneginju na usta. Ona je žestoko obujmila njegov vrat raskriljenim rukama.

Jenik nije ništa vidio više. Sakrio je lice rukama.

Što je to bilo? Što je to bilo? To! To!

Vidio je otvoreni kljun, koji je očajno vikao baš prama njegovu licu.

I naglo mu je oštra uspomena iz prošlosti iskrsnula u glavi: stoji na doksatu, već je palo sumračje, a dolje u prljavom malom dvorištu mile iz taraca parcovi —

Poslije podne je, na Bijelu subotu.

Ljekarnikov sin, Ljudevit Vika, bio je student realke u R., stoji za gumnima i oko oštro upr'o u bliski stog; to je oko lovca na čekanju; desna ruka stišče nešto, nesumnjivo kamen.

Ljudevit Vika polazio je ranije gimnaziju, ali nikako mu se nije svidjala. Sad pohadja realku, ali je i s njom u vječnoj zavadi. Ponavlja četvrti razred, no ljetos će zacijelo opet propasti, a to ga ni najmanje ne žalosti, jer će se sad valjda napokon udovoljiti njegovoj čežnji. Hoće da postane šumar. Nije mu uopće ni nakraj pameti, da bi mogao postati išta drugo. Njegova je vrela, opasna krv, lako uskipi, pa bi svaki čas medju ljudma prekipjela, jer su ljudi naprosto neshvatljivi: teško ih je zadovoljiti, pa neka ih djavo nosi! Zato je u šumama dobro, ideš, zviždiš ili i šutiš, a nema nikoga, tko bi ti gledao na prste. Ali što je glavno: pušku

imaš na ramenu, a obuzme li te radost, treba samo da u zrak opališ. Dakako ne uvijek u zrak; to učini pred tobom frrrrr, a već imaš jednu opeklinu u licu... Kao malen dječarac pao je naime Ljudevit licem na usijanu peć, pa mu je ostala strašna opeklina, koja se uvijek, ako se on samo malo uzrujao, zalijevala krvlju, pojačavajući tako žestoki, grabljivi izraz lica. Jenik je volio Viku, ali sastajali su se samo slučajno...

Ljudevit stoji podalje od stoga, opeklina na lijevom licu zalila mu se krvlju, a oko mu se blista.

Na stog se slijeću vrapci. Jamačno naslućuju opasnost, pa su vrlo plašljivi. Uznemiruje ih blistavo oko i sumnjiv položaj ruke. Čini se, da vikom opominju jedni druge, neka se čuvaju. Njihova je vika malo nalik i na podsmijeh.

Ljudevit postaje nestrpljiv. Osjeća, da njegovo oružje ne dostaje. Naposljetku zaškrgoće zubima.

Drugi mladić švrlja ovamo prema gumnu. Očevidno nema nikakvoga odredjenoga cilja. Ide ovuda, ali bi mogao ići i onuda.

To je Jan Ratkin.

Sad je opazio Viku, shvatio situaciju i rasijano se nasmiješio. Njegov rasijani smiješak kao da je skandirao:

— Aj, kako se junak sprema, da opali pušku, a iz očiju mu ubojiti oganj sipa!...

A dalje kao da je govorio rasijani smiješak:

— Izgledam kao smiješak, ali nisam smiješak. Uostalom — svejedno, sve mi je ravnodušno...

Tu ga je već i Vika zapazio. Bacio je kamen, metnuo dva prsta u usta i oštro zazviždao.

To je možda imao da bude pozdrav, ali si je Jenik dlanovima prikrio uši. Vika još jedanput zazviždnu. Tišina varošice i polja napola se rastrgnula.

— Imat ćeš s Burdom posla! veli Jenik. Burda je općinski redar, svijestan o svojem važnom zvanju i brundalo, da te Bog sačuva.

Vika se prezirno isceri:

— Dobio bi kamen u nos...

— A znaš što, neka ti ostane tvoj Burda... hajdemo u krčmu! dometnu on.

U krčmu! Gledaj ti toga Viku! Rekao je to, a da se nije ni zacrvenio!

Jenik je začudjeno pogledao gore. U neprilici je i srdi se. Jer, prvo, nema novaca. A zašto nema novaca? Upitajte tatu, zašto je zašio svoj džep! Nije to danas prvi put, da se Jenik našao u takvoj neprilici. I sad ga je stid reći, da nema novaca.

— A zašto ne bi išao? Nemaš možda novaca? pita Vika.

— Nemam.

— Pa ništa za to, ja imam... dvojica se možemo napiti... Gleda na stranu i grozno se mrgodi.

Jenik šuti. Gleda na stranu i grozno se mrgodi. Zatim se naglo odluči:

— Dobro, hajde dakle, ti ćeš platiti!...

Ali putem se još neprestano mrgodi. Na uskoj stazi izmedju štagljeva i plotova vlažno je i hladno. Rasplašene kokoši s vikom bježe.

— K Samsonu? pita Vika.

— Makar k Samsonu...

Kad su izlazili na trg, sretnu Majera s nepoznatom gospodjicom. Gospodjica je vitka, da bi je mogao preštinuti; suknju je sabrala, da jedva hoda, uostalom, čini se, da baš više nije mlada, a lice joj ima preziran izraz. Ratkin pozdravi, Vika se samo očeše o šešir. »Guska«, promrmljao je, kad su prošli.

— Tko je to? pita Ratkin.

Vika se srdi.

— Tko? Pa vidiš! Dama! »Ljubim ruku« trebali smo reći! To je Majerova sestrična, ili nešto slično...

Ratkin je kimnuo glavom; sjetio se, da je jedanput već bila ovdje o praznicima.

Vika zastane i gleda časkom za gospodjicom, koja se udaljuje.

— Samo pogledaj, kako se previja! Dama! Neka svatko zna, da je iz Praga! Tako se u nas nose suknje, gledajte, prostaci, Mirovčani! A Mirovčanima hoće da iskoče oči iz očnica... Takva kantorica...

Vika pljune, očima ljutito prevrće.

— Hajde, zapit ćemo bijes! Ja... ja bih sve ove djevojčure natjerao u jedan ribnjak... pa neka zviždе, viču i uzdišu — to bi bio lijep prizor! Gospodjice, pazite, zgužvat ćete suknju. Gospodjice, joj, cipela će vam otplivati!

I vika se smije svojoj dosjetki kao djavo.

Ratkin je samo kimnuo i opet se mrzovoljno nasmiješio.

— Takva nepodoba! potvrdio je Vika i silovito se uskolebao u bokovima.

Samsonova je krčma bila sasvim dolje u predgradju. Prije je pripadala braći Samsonima najveća gostionica u vijećničkoj kući, ali su propali. Jedan si je brat u nastupu ludila prerezao vrat, a drugi se sad dolje u predgradju pijančevanjem primiče sličnom svršetku. Pio je, otrov otrovom olakšavao. Dok je mogao s gospodom tarok igrati, još je nešto vrijedio. Za jednim stolom sjedi, ravan s ravnima, malo se tu može našaliti, a gospoda se smiju. A Karel Samson uvijek sipa šale kao iz rukava, i u ozbiljan se razgovor upušta s gospodom. A gospoda naprosto nisu uvrijedjena, pažljivo ga slušaju, drže ga za obrazovanog čovjeka i vladaju se prema njemu kao ravni prema ravnome. I kako se već pije, ljudski se pije, srdačnost presvoji čovjeka i on se počne tikati. A Karel Samson tikao je mnogu gospodu! A — sad je sve propalo! Ali crveno-zlatna rijeka od piva svejednako teče! Pod ovim je čadjavim krovom mutnije i podmuklije, ali se čovjek mora zadovoljiti! I ovamo, uostalom, zalaze ljudi; to naravno nisu više gospoda.

Čini se, da imaju mnogo muka, a kad piju, oni se ne razvesele, već samo po stolu lupaju. Ovi se muškarci kao ovnovi u sve zalijeću glavom; njihove su žene kod kuće flandre, za koje je teško naći pravo ime, a djeca im deru kožu s tijela. Karel Samson — sve to razumije, Karel Samson zna, što su to muke. Sad ima o životu uopće svoje mišljenje. Jedanput možda progovori; onda zavlada u krčmi tišina i svi će na nj gledati s otvorenim ustima, a oči će im izmiliti iz očnica. Da, jedanput će možda progovoriti za sebe i za svoga brata Jana. Karel Samson naime vrlo je volio svoga brata. To nije ništa čudnovato. Ali je čudnovatije, da iz prerezanoga vrata još uvijek curi krv. To dakako vidi samo Karel Samson. Katkad pije, a pivo mu dobije odjedanput tako čudnovat okus. Podigne čašu prama svijetlu i sve mu počinje igrati u licu. »Pokoj vječni daruj pokojniku, Gospode!« mumlja i klima glavom... Zlo je s Karelom Samsonom...

Krčma je sasvim prazna. Tek iza kratkoga vremena pokazala se krčmarica i stavila pred mladiće po čašu piva. Svaka njena crta i kretnja kao da jauče zbog grozne sustalosti.

— A... mladi gospodin iz ljekarne... Dobro došli na blagdane! pozdravlja s mlitavim smiješkom.

Zažmirila je očima na Ratkina: toga ne poznaje, veli dalje njen pogled; ali u isti mah veli: nije ni potrebno, da ga poznajem, uostalom, nemojte me zadržavati, umorna sam, nemam volje za razgovor.

Vika je shvatio njen pogled.

— To je sin sudca Ratkina, primijeti on.

Našla se u neprilici i otrla ruke u kecelju.

— Da ste pošteni... i dobro došli!

— Staroga nema doma? pita opet Vika.

— Doma je... Legao je malo... Znate već. Oči joj se najedared rastuže; klima smeteno glavom, guta suze i odlazi.

Vika se namrgodi i na dušak pohlepno ispije pola čaše.

— Ne će ni on više dugo! mahnuo je rukom.

— A kako studiji? Ide li? No da, tebe ne trebam pitati! Ali sa mnom je neprestano ona stara pjesma! Opet ću ljosnuti... u svoj svojoj slavi!

Pogledao je s nekim pobjedonosnim izrazom na Ratkina i ispio do dna. Ustao je i otišao sam po novo pivo.

Vratio se sa cigarom u ustima.

— Evo ti, pa zapali i ti!...

Ratkin odmahne glavom.

— Sada ne, možda kasnije...

— Onda pij, čovječe...

Ratkin bi pio, ali mu ne prija. Gotovo s udivljenjem motri Viku.

— No, što me tako gledaš? Što ću ljosnuti, pa o tomu i govorim! Čovjek se priuči i na vješala, veli se. Već sam se tako izvježbao u tomu, da se i ne zacrvenim. Ali vjeruj, zacrvenim se. Dosta me je stid, ali to ništa ne koristi! U razredu sam najstariji. A najgluplji. Misliš, da nisam? Jesam. Znam to. Udaram se katkad u glavu. Gledaj, velim, zašto te nosim na ramenima, mjehurino, izbelji oči, odatle dotle, ovu neznatnu stranicu, pročitat ćemo jedanput, dvaput, ako je potrebno i deset puta — to bi bilo lijepo, da u tebi nešto ne ostane! Pogledaj na primjer, velim joj, Louda, Zinkl, Stibral, Hořina — to su moji saučenici, odlikaši — kakvi su to momci, kako to u njihovim glavama ide kao na žici! Pa ti uzmem glavu ovako medju dlanove, oči izbuljim u knjigu i počnem. Prvi redak ne suvisi dobro s drugim, drugi s trećim, negdje sam morao koju riječ preskočiti i počnem iznova. Ali čim samo počnem, moram stati kod nekoga

slova tako mi čudnovato izgleda, trbušasto je, trbuščić ima — pa mislim u sebi: kako su ljudi samo mogli izumiti slova, koja imaju trbuščić? A uto moje oči već skoče na drugo slovo, koje je na mene isplazilo jezik treće, opet čuči, pa tiska, tiska — najedanput ti imam u knjizi čitav darmar! Ali ništa zato — nanovo se toga prihvatim. Sada sasvim ozbiljno. Čuješ, tikvetino, sasvim ozbiljno! Cijelih dvadeset redaka pročitam — a najedanput skočim u vis. Uhvatim se za glavu. Je li se što dogodilo? Ne, ništa se nije dogodilo. Samo glava kao da će mi se rasprsnuti. A jaukao bih da bi se kamen morao rasplakati. Zašto se samo tako mučim s tim učenjem? Ne, uzalud je to, uzalud, ništa ne ću postići sa svojom glavom. Hodam po sobi, zastanem kod prozora i pljunem. Krovovi, prozori, kola, dim — zar se može ovdje živjeti? Ljudi tu zaudaraju pod nos jedan drugomu. Idu iza ustave na šetnju, za ustavom je cesta, na cesti prašina, trava posivjela od prašine, drveće sivo od prašine — a što da dalje nabrajam! Znaš, da mi je to... šuma, ohoho, šuma šuma! (Vika požudno udahne zrak, a oči mu plamte). Kad ti se sunce onako slije na mladikovinu! Stojiš i čini ti se, da imaš u ustima i u svim žilama zagasito-crveni gusti sok od malina! Nebo sleti, osjećaš gljive, ovdje-ondje grančica te poškropi, kao da se s tobom šali! Ideš medju bukvama, gustim bukvikom, znaš, to ti je kao zelen podrum... no, razumiješ li me sada? Hladovina i tišina, da se bojiš progovoriti, a uto već opet zadješ medju klekove i omorike... tu ima svijetla i zujanja, kao kod glazbe... no, koliko puta u sebi mislim, to je tako lijepo, da bih o tomu napisao pjesmu, kad bih umio... Ali gdje bih ja umio takvo nešto? To mi se samo onako u glavi plete... a možda ne znam pravilno ni pisati... A uopće — pjesmu! Ova tikvetina da bi ju izmislila? Kao da ne znam, da je glupa, da me je stid govoriti! Vidiš, sâm se za mene crve-

niš, kad o tomu govorim. No pričekaj, prestat ću s ovim glupostima... (Vika je časkom zašutio, potegao duboko iz vrča i dalje sjedio s napola zaklopljenim očima, u kojima je u uskim tracima treptao blažen smiješak). A što bi na to rekao? Onako mala lugarnica. Naokolo šuma pod snijegom. Zima samo štipa. Ali se iz dimnjaka lugarnice uzdiže dim. U lugarnici se loži, lijepo je toplo tamo kod peći. To je tako milotna slika. Na stotinu koraka osjećaš u šumi dim iz lugarnice. Ideš, a medju drvećem odjedanput se pojavi draga slika. Psi radosno laju i skaču na tebe. Netko proviri iz prozora, ali ti se gradiš kao da ne vidiš, pa se samo onako u sebi smiješiš. Onda unidješ, u hodniku streseš snijeg, otepeš ledenice s brade, para se iz tebe puši — a tu se otvore sobna vrata, mlada, lijepa žena stoji medju vratima i smiješi se, a iza nje vidiš, kako u peći visoko bukti vatra — a ona ti skine pušku s ramena, pomogne ti, da se svučeš i pripovijeda — no, što na to veliš?...

Vika motri Ratkina sa slavodobitnim smiješkom. Ali slavodobitni smiješak odjedanput iščezava, usna se tvrdo pritiskuje na usnu, a oči srdito sijevaju.

— Poludio bih, kad mislim... da bih mogao tako... znaš, neprestano u šumama...

Nije do kraja izgovorio. Kao da su mu iznenada uzmanjkale riječi. Samo je rukom razmahnuo. Ratkin vidi ovaj živi pokret, čak ga nekako čuje, čini mu se, da iz njega teče množina lijepih riječi, punih divljega čeznuća, a Ratkin ih osluškuje, oči mu bliješte, a smiješak luta naokolo.

Opet se sabere i vidi pred sobom Viku. Sav ja zadivljen. Je li možda Vika tako krasno govorio? Gle, još mu se sada tresu usne. A tko bi to o njemu slutio? Vražje je momče taj Vika! Zaljubljen je u njega, pa bi mu najradije to odmah rekao: »Vražje si momče, Vika, a ja te volim!... Slatko se napio, sad mu već i prija, a postrance

motri Ratkina. Gle i pjesmu bi htio da napiše, kad bi samo umio! Da zna, da je on, Ratkin, kadar, da to napiše! Dragi Vika, ovdje u džepu imam notes i u taj notes nešto sam upisao. Što? Naprosto ništa osobito. A bi li rado znao, što? To zapravo nije ništa osobito, nije imao ni mnogo posla oko toga, to je uopće nešto takvo, što se meni sipa kao iz rukava. A ako baš hoćeš znati, to ti je pjesma. Napisao sam ju uostalom samo onako, u dokolici. A moguće, da ću je i razderati, jer sam bez sumnje kadar, da napišem još bolju...

Vika je opet počeo govoriti; po svoj je prilici to nešto veselo, jer se smije, ali Ratkin ga ne sluša. U ovaj mah misli samo na jednu stvar. Posegnuo je nekoliko puta rukom u džep, u kojem drži notes, ali ju je svaki put opet trgnuo natrag. Napokon se odlučio, notes se pokazao u njegovoj ruci; u neprilici je, smeten smiješak utrnuo mu na usnama, zasjenjenim očima žmiri. Svojim čudnim držanjem napokon je pobudio pažnju Vike.

— Što to imaš? upita on.

Ratkinu je malo promuknuo glas.

— Pročitaj ovo, ako hoćeš... Ali to nije ništa...

U tom bi času najradije opet spremio notes u džep.

— Stani, najprije ćemo ispiti... I ti ispij... Donijet ću novo...

Vratio se s pivom.

— No sad mi pokaži, što to imaš... Ovo? Gle... pjesmica!

I on počne da čita. Ratkin je pazio na svaki trzaj njegova lica. Pun je sreće i ponosa — ali i nekoga nepovjerenja i mučnoga očekivanja. To je njegova pjesma, koju čita Vika! Gle, čita ju s velikom pažnjom? Nije li sad malo zaklimao glavom? Čini se, da dvaput čita neke stihove; u licu mu se zapaža neka zabuna. Sad ju je zacijelo već pročitao do kraja, ali još nije podigao očiju.

— Samo mi se to onako malo... malo ne slaže... Počekaj da još jedanput iznova pročitam.

U Ratkina raste čuvstvo ponosa. Gle, uistinu se čini, da je vrijedno pročitati njegovu pjesmu! Pogleda na Viku, smetnja je već iščeznula, njegov smiješak odaje samosvijest.

Napokon mu Vika vraća notes.

— Čuješ, ovo je napisano... vrlo divlje! veli.

— Divlje?

Ratkin se nasmiješio, usiljeno se pretvarajući, i odmahnu rukom.

— Dakako, u školske čitanke to ne pristaje; reče Ratkin.

Vika se zanio, ali kao da nešto krzma; valjda još nešto ne shvaća, pa je namrštio čelo.

— Ali... da si baš »to«... proiznese napokon.

Ratkin se opet samosvijesno nasmiješio.

— A zašto ne bih baš »to«?

Vika kao da se počeo srditi.

— Gradiš se, kao da ne razumiješ?... Jesi li to izmislio... ili ti se dogodilo nešto takvo?...

— Dogodilo mi se...

— Zacijelo?

Ratkin kimnu glavom. Osjetio je nešto, kao ponos, ali je u isti mah pogledao u velike, začudjene oči Vikine, a nešto se drugo pomiješalo s ponosom, stid, ili tako nešto.

— Što ti je tu čudnovato? Pa svakome se to mora jednoć dogoditi! rekao je malo smeteno, usiljeno pokazujući, da je on superiorniji.

Vika se odjedanput nasmija. Oči mu zablistale.

— Svakomu, imaš pravo... Ali ja ću svakako prije zadaviti koju... No, pijmo!

Pili su.

— Stani, daj mi još jedanput tu pjesmu...

Pregledavao ju je, veselo žmirkajući očima.

— Momak si, velim ti, momak. Svaki je stih, ne znam, kako bih rekao... a rima lijepa na

koncu... To je kao prava štampana pjesma! Ni za što ne bih ja mogao tako nešto! I meni doduše katkad dodju u glavu tako lijepe stvari, sam ne znam kako mi se mogu izleći u ovoj tikvi... ne takve doduše, druge opet... ali da to napišem... čak stihove, rimu... ni za što na svijetu ne bih to mogao... Znaš, to mi se u šumi obično dogadja... mislim na lijepu šumsku vilu, koja bi se zaljubila u mladoga lovca, a taj lovac bio bih ja... a i ja bih ljubio lijepu vilu... a nitko ne bi znao ništa o tome, ni jedno ljudsko oko ne bi opazilo... samo bi šuma znala našu tajnu... a... a...

Vika odjedanput zastade i sav se zacrveni od smetnje. Časak je šutio, žmirkajući očima na Jenika.

— Ne, ne bih mogao da takvo nešto napišem, promumljao je naposljetku, uklanjajući se očima.

Jenik je doduše morao misliti na šumsku vilu; čeznutljiva mekoća preletjela je preko njegova lica, ali je usprkos tomu mogao da nekako superiorno rèkne:

— Hm pa to nije tako strašno teško... to dolazi samo od sebe...

— Čekaj, možda ću i o tvojoj vili napisati pjesmu! doda za časak.

Vika je na nj bacio svoje oči, koje su se uveličale od zaprepaštenja, a usta su mu se tresla.

— A što ti... zašto ti... o njoj... a što je tebi stalo do nje? Ne, to ne ćeš napisati!...

Jenik ni sâm ne shvaća, zašto se tako prihvatio ove misli.

— Možda ću napisati. Ako budem htio, napisat ću...

Vika se zacrvenio, dok su mu oči i usta odavale tugu.

— Ti, Ratkine... ne ćeš napisati...

— Napisat ću...

Oba su mladića podulje vrijeme šuteći sjedila. Lica su bila crvena, a oči im se uklanjale. Od vre-

mena na vrijeme pomiču se usta, kao da bi htjela progovoriti, ali se čini, da ne mogu. Ruke se igraju ubrusima, a katkad su te ruke tako blizu, da se mogu dotaknuti, ali tu opet brzo ustuknu. Jeniku titra na usnama osobiti, utrnuli smiješak. Glava mu je vruća, cijelo tijelo vruće, ali je to sasvim prijatno. »Lijepa vila, lijepa vila«, govori u sebi, a presvaja ga neizvjesna čežnja, bolna i slatka. Neprimjetno pogleda na Viku, tako mu je drag: na usta bi ga mogao poljubiti, ali osjeća, da ga ne samo ne će poljubiti, već bi, ako bi ga Vika upitao, da li će napisati pjesmu, opet ponovio: Napisat ću, napisat ću! U taj čas i Vika digne pogled, Ratkin brzo odvrati oči, uhvati čašu i ispije ju do dna. Vika se namrgodi, pa i on ispije. Zatim nekako podrugljivo pogleda na Ratkina, kao da bi htio reći: Hajde, momče, plati, kad si pio! Ratkin se zacrveni.

Uto je unišao Karel Samson. Pa kako je stojao medju vratima, čovjek bi mogao pomisliti na opustjelu vjetrenjaču. Istina je, vjetar, koji zaluta unutra, gdjekad još oživi njena krila, ali ne varaj se, putniče: nas više nema, a ima li u nas još nešto živo, to su šišmiši po noći. Velik je Karel Samson, gotovo se mora prignuti, da može proći vratima, i pleća ima medvjedja, a silne ruke, ali se čini, kao da se svaki čas mora nešto splasnuti u tom velikom tijelu i da će se to golemo tijelo srozati u nešto neiskazano jadno, ili će se prometnuti u tekućinu, pa isteći na rukave i na hlače. Oči mu se lijepe, a usta pod brkom s dugačkim končićima, koji mlohavo vise, imaju za čudo tužan izraz; i u tom brku, koji mlohavo visi, ima nešto čudnovato, nešto, što podsjeća na polagano raspadanje, a s njegovih končića kao da lagano kapaju kaplje.

— Gospoda, a kraj praznih čaša! Rukama se teško upr'o o stol, glas mu malo šušketa. — Već smo se čudili, veli, što mladi gospodin iz ljekarne nikad ne dolazi! A još nisu sašili kaputić sa zele-

nim okovratnikom? Ali će ga sašiti, sašit će ga, sve će doći u svoje vrijeme. I meni će sašiti. Drugačiji kaputić... Odličnoga krojača ima dragi Bog. Ali taj radije šiša, nego što šije.

Stol je pucao pod njegovim velikim i kao ozeblim rukama; zima je strujala iz njih. Nasmijao se nekoliko puta zadušljivim zvukom i zagledao se u Jenika.

— Ali... ovoga gospodina ne poznajem, reče.
— Sudčev sin? Glete, to odista ne bih... Dakle sin gospodina sudca Ratkina!...

Gledao je na Jenika kao da je bio nečim iznenadjen. Čudnovato, kakva sličnost! Gospoda se valjda više ne sjećaju mladoga Razima, zar ne? Ne znam još ni sada, što je bio u Pragu, možda uopće nije bio ništa; svašta se o tomu pripovijedalo. U novine je, mislim, takodjer pisao. I nekako je čudnovato svršio u Pragu. Koješta se pripovijedalo o tomu. Ali dok je bio mladji, to vam je bilo tako umiljato momče. Karel Samsom nije skidao očiju s Jenika. Čudnovato, takva sličnost, takva sličnost! »I tatu poznajem, dobro ga poznajem«, odjedanput je zastranio, nekako usiljeno. »Tata je imao sreće u taroku... I ima tako divnog sina! Ja nisam imao sreće u taroku. A ni sina nemam...«

Uzeo je čaše sa stola.

— Još piva, je li?

Samsonova se žena pomolila na vratima.

— Daj mi ključ od podruma! veli.

— Nemam. Nisam ga vidio...

— Imaš... Ne muči me...

— Ne muči ti mene! Idi, molim te... imaš buhâ!... Što gledaš? Valjda nemaš buha? Sve ženske imaju buha...

Šutila je. Čvrsto je upiljila svojim žalovitim očima u njegovo lice.

I on najedanput postade krotak kao dijete, koje čovjek zateče u krivici. Posegne u džep i dade joj ključ.

Kraj prozorâ žurno je prošla gomila ljudi, u veži se podigla buka, a odmah iza toga nagrnulo je u prostorije društvo lhotečkih vatrogasaca. Došli su na »uskrsnuće«, a odvajkada je bio običaj, da se svrate u ovu krčmu u predgradju, da zapjevaju i da se malo razonode. Zamazane lulice ostale su im kod kuće u džepovima zaprljanih kaputa; danas su se bjesomučno odgrizali vrškovi sa cigarâ, a pri tomu je svatko mogao da po volji pljucka u sve kutove. Sjedili su u uniformi — iako samo u običnoj uniformi — ipak je to bilo nešto sasvim drugo, nego... Istina, to nije bila vojnička uniforma, ali je ipak u nas ostalo malo one čilosti iz vojničkoga doba. A zaista nisu lhotečki tako daleko zaostali za mirovskima, pa kadgod su lhotečki došli u Mirov, uvijek ih je bila puna varošica.

Za tren oka društvo se raspojasalo. Čaše su zveketale na tanjurićima, ljudi su govorili svi u jedan mah i pljeskali po stegnima. U otvorenim ustima cerili se jaki zubi, kao da misle mljeti staklo i ubrzo je zapahnulo po sparnim, oznojenim tijelima.

Ratkin i Vika još su neprestano šutjeli. Ova je promjena scenerije vrlo dobro došla obojici; u nastaloj galami izgubilo je njihovo ćutanje svoju težinu. Vikino je lice još uvijek odavalo onaj napeti izraz: tragovi misli, koja je neumorno radila. Ratkin je zabacio glavu, rasijano se smiješio i od vremena na vrijeme učinio živu kretnju desnom rukom, kao da je htio nekoga zagrliti. Njegova usta i lice čeznutljivo su se zacrvenili, a oči svjetlucale; Ratkin je već malo dublje zavirio u čašu. Nije više ni znao, što se dogodilo izmedju njega i Vike; da, nešto se dogodilo, nešto neodredjeno, što im je steglo grlo, pa sad ne mogu progovoriti, pomiriti se ne mogu, a ni uzmaknuti ne mogu! A mlada kneginja nije daleko, u perivoju se šeće mlada kneginja; za tren tamo dotrčiš, do zemlje se nakloniš pred njom

i rekneš: »Čestitam vam, kneginjo — na lakaju«. A ako bi podigla bič, uhvatiš je za ruku, bič bi brzo ispao iz ruke, ali... ja nisam lakaj, kneginjo, ja pišem pjesme; najljepše ću pjesme za vas napisati!... A to zapravo i nije kneginja, nego vila, šumska vila... da, Bože mili, da što bi drugo bila? To je zacijelo šumska vila!... Čeznutljivo je otvorio oči, kao da se dosjetio nečemu nenadanom.

Ali ga je uto Vika potegao za rukav. Njegovo je lice bilo blizu, brazgotina je na njegovu licu planula vatrom.

— Ti, Ratkine, ne, ti ne možeš napisati tu pjesmu. Što je tebi stalo do vile i što ti znaš o njoj? Ništa, jer ne voliš šume. Šume su moje. Ja volim šume. A ona valjda i nije šumska vila. Ne, zacijelo nije. Odakle bi se stvorila šumska vila, molim te? Ali ja sam to samo tako izmislio i zato mi je tako, kao da ona postoji. I hodit ću šumom i neprestano ću u sebi misliti, da ću je ipak jednoć susresti. Ali nitko ne smije za to znati. I ja nisam smio da ikomu išta kazujem o tomu. Nitko ne smije za to znati. Ali kad bih napisao pjesmu, to bi već bilo nešto drugo. Ne znam zašto, ali bi to bilo nešto sasvim drugo. Možda ja... znaš... kad bih napisao pjesmu... da je nitko ne čita... zakopao bih ju negdje duboko u šumi...

— Napiši!

Ratkinu je grlo puno suza, ali podsmijeh i prkos nije iščeznuo s njegova lica. I glas mu je podrugljiv.

Brazgotina je na Vikinu licu planula još većom vatrom. Ratkinu se čini, kao da gleda u plamen. I u njegovoj je nutrašnjosti nešto buknulo plamenom.

— Pa što, ako to uopće nije vila... nije li možda kneginja? upitao je za časak.

Vika pogleda gore, kao da ne shvaća. Oči kao da su mu se uplašile.

Ratkin zavrti glavom, a zatim ju nisko pogne.

— Ne, to nije kneginja... kneginje ne ljube lakaje... reče a časkom kao da nešto guta.

— Što imaš... s kneginjom? Kakva je to kneginja?

— Ništa nemam s kneginjom, lakaj s njom ljubaka... Jenik je neprijatno iskrivio lice kao na smijeh i dometnuo:

— A pjesmu o vili još ću danas napisati...

Vika je samo zaškrinuo zubima. Šutio je.

Kod pokrajnih stolova razlijegao se grohotan smijeh. Lhoteški vatrogasci bockali su Karela Samsona, ali je Samson s priklopljenim očima gledao od jednoga na drugoga, s osobitom podrugljivom obzirnošću; krotak smiješak kao da mu je strugao sa spuštenih brkova. Jenika je u tom času podsjetio na Guliviera na jednoj slici, ali je odmah opet izgubio suvislost, a samo to ime čudnovatog zvuka usjeklo mu se u glavu i na jezik. Gulivier! Gulivier! Presvojilo ga je čudnovato ganuće, pa bi najradije da iza glasa izvikuje to ime. Osjetio je, da mu se glava malo zavrtjela, a neka se promjena u taj mah u svemu naokolo dogodila, sasvim neznatna, nije ni znao, u čemu se je zapravo sastojala, ali je bilo nešto smiješno, pa i na njemu je sad moralo da bude nešto smiješno negdje u njegovu licu — ali što? Što?

— Popij, pa hajdemo! Moram da s tobom napolju još govorim... Vikin glas bio je vrlo vruć. Gorjela mu je i opeklina na licu. I oči su mu gorjele.

Jenik je, ne shvaćajući, digao pogled.

— Gu-vi-li. Guvi-li-er... ne, Guli-vier! rekao je sa suludim smiješkom.

Ali Vikin pogled doveo ga je u nepriliku. Zašto se Vika zapravo ponaša tako čudnovato? I zašto se smije — Gulivier... ili kako se zove taj momak? Samson, hoho!

Samson je stajao kod njihova stola, nešto je rekao, pogledao na Jenika i nasmiješio se. Vika plati i oni odu.

Pred krčmom Jenik zastade. Glava mu se opet zavrtjela, očima je zažmirio i prihvatio Viku za lakat.

— Ti, čini mi se... da mi se... mota u glavi. Zabacio je glavu i udario u smijeh. Ali je u taj mah pogledao na Viku i odmah prestao. Vika se strašno namrgodio. Jenik je povukao ruku.

— No, što tako gledaš? upita nesigurno.

— Treba, da se još dogovorimo o nečemu... Hajde!... Vika je bio malo promukao.

— Kamo?

— Napolje iza grada.

Ali Jenik kao da više nije slušao. Kimnuo je doduše glavom, ali nije slušao.

Njegove su se oči požudno, kao u omamici okretale. Pohlepno su se tresle njegove nosnice i usta...

Dolazila je proljetna večer: nisko naoblačeno obzorje pritiskalo se na zemlju, kao usne na usne. Nešto je mirisalo, kao svježe narezani, mladi prutići. A svemu se pridružio ganutljivi ton svete večeri, posljednja žurba i šum prije nego što dodje u pohode dobro i mirno biće.

Pred kućama i na dvorištima se škropilo i melo; i ta je poškropljena prašina mirisala. Služinčad je brčkala kod zdenaca, ženske trčale ovamo-onamo dvorištem, napola već svečano odjevene, s počešljanim vlasima, koje su se vlažno svijetlile, a gospodari su vrljali trgom prema crkvi; njihova glatko, netom obrijana lica držala su se vrlo važno, pače i čizme su važno škripale. Stalci sa svijećama i slike svetaca odisale su mirom; mir i tiha blaženost kao da se spustila na sve, na ljude i na životinje u stajama. Mali stupovi dima na krovovima bili su povjerljiviji nego inače, a svi putovi prama varošici bili su posuti zelenim lišćem.

— No što je, ideš li ili ne ideš? rekao je Vika kao prijeteći se.

— Odmah, pričekaj...

Uto stigoše na trg. Narod je u gomilama stajao oko crkve. Glazba je zasvirala, a veteranci krenuli iz vijećnice na procesiju. Zatim je načelnik Kokeš izišao pred vijećnicu; glava mu je s neobičnim dostojanstvom sjedila na ramenima kao na oltaru. Počeo je navlačiti bijelu rukavicu, držao ruku daleko od tijela, a to je radio tako, kao da je to bio signal, da je sada sve gotovo za uskrsni ophod. Činilo se, da je u ovaj mah bila na cijelom trgu samo ova ruka, koja se je klizala u bijelu rukavicu. Nekoliko je činovnika u uniformama izišlo iz vijećnice, načelnik ih pozdravio, a činovnici na vojničku otpozdravljali; i to je izgledalo vrlo dostojanstveno. Ratkinov otac bio je takodjer medju činovnicima. Ratkin se iscerio. Hajde brže, izgubimo se! rekao je.

Uskom uličicom medju zgradama, povaljenim plotovima i štagljima opet su izišli na gumna.

Udarili su medjom prama pašnjacima. Obojica su šutjeli, Vika sa čvrsto, tvrdo stisnutim čeljustima, dok je Ratkinu neprestano titrao smiješak oko usta.

— Idemo li na Hlavaticu? upita napokon Vika.

— Makar na Hlavaticu!

Hlavatica je bila pristranak na pašnjacima. I opet zamukoše.

Čas kasnije Vika je zastao i izvadio iz džepa nož. Dobar lovački nož.

— Imaš li i ti nož?

Ratkin kao da je mislio na nešto daleko. Samo je napola slušao.

— Nož? Imam.

— Pokaži...

Ratkin posegne u džep i pruži Viki svoj nož. Malešan periš.

— Hm, škljoca... Evo uzmi moj... I Vika turi svoj nož Ratkinu u ruku, uporno gledajući nekamo na stranu.

— A sad da znaš, pozivam te na dvoboj! odjedanput istisne, a lice mu oko crvene opekline grozno poblijedi.

Ratkin pogleda na Viku, na nož, pa se gotovo i ne začudi, zašto baš dvoboj — i onako je već bio danas takav čudnovat dan: neshvatljive stvari dogadjale su se u njemu i oko njega; nije više bilo smiješnosti ni groze, a ni pravoga pojma nije bilo, samo je neka šarolika i romantična predodžba iskrsnula iz nutrašnjosti, puna zanosa i očajanja. I Ratkin je opet pogledao na Viku. »Ubost će me, zacijelo će me ubosti«, odjedanput mu dodje na pamet. Ali pri tom nije osjetio nikakve groze. Na prsima napokon ima on jedno drhtavo mjestance, koje kao da to i očekuje. To će biti malena, blažena rana, a on će odjedanput postati tako slab, obnemogao, pa će se smiješiti. A tada će se Vika zgroziti, što je učinio. Počet će da lomi rukama. Ali će mu on reći: »Idi i ne boj se! Ne ću nikomu pripovijedati; ne ću te izdati. Moja je rana mala i ne boli jako. Hvala ti za nju«. Onda će ga ljudi ondje naći i ispitivat će ga. Ništa im ne će pripovijedati. Samo će se smiješiti. »Ne mogu vam ništa pobliže objasniti, dragi ljudi. Ni sâm to pravo ne razumijem i ne shvaćam, kako se to dogodilo. Samo je pouzdano, da se dogodilo zbog nesretne ljubavi. Iz male rane na prsima krvarim, a ljubav je to skrivila«...

Ratkin pogleda na Viku. Stajao je okrenut i gledao prama šumi. Što su tamo tražile njegove oči? S kim su se tamo razgovarale? Ah, nije li ona bijela malja na ivici šume njegova šumska vila?

Šumska vila! Šumska vila! Sretni su mladići: šumska vila izlazi pred njih iz šume, da se iz daleka na njih osmješkuje. To je čista ljubav, duboko sakrivena u srcu, a ništa je dosad nije oskvrnulo.

A gdje je njegova vila? Leži li u naručju hektičavoga glumca? Ljubaka li s lakajem? Ili... ili... a Ratkin se trže, kao da se nečista životinja o nj očešala. I tu je odjedanput vjetrić iz šume zadunuo, šumom je zamirisalo, a djevojački se smijeh prosuo blizu, sasvim blizu; kukavica je zakukala samo jedanput, jedan jedini put, a djevojka se odjedared prestala smijati: »Vidiš, već ću za godinu dana umrijeti«, tužno veli. »Ne, ne ćeš umrijeti, ne smiješ umrijeti!« kriknula je Jenikova duša, i kao da se nije mogao odmah sjetiti, kako se djevojka zove. Ali — kako je samo mogao, da se ne sjeti! Lidka, Liduška, cvjetiću, ptičice!

Suze mu se počele roniti niz lice. Nož mu ispao iz ruke. I odjedanput je razmahnuo rukama, vrisnuo od žalosti i počeo trčati. Trčao je dobar komad puta, činilo se, kao da se po njegovim bokovima ruše vodopadi i da gromovi udaraju u pećine nad vodopadima. Nije više mogao dalje. Nešto je bijelo bilo pred njim. Nekoliko mladih breza. Pao je na jednu cijelim tijelom i obujmio je. Vruće je lice ležalo na bijeloj, hladnoj kori i suze se počele nanovo roniti. Zvonilo mu je u ušima. Tek je za časak razabrao, da to u varošici zvoni. I kao za odgovor zazvonila su za šumom zvona iz nekoliko mjesta. I u vlasteoskom dvorcu. Privio se još tješnje k brezi. Slušao je časkom samo zvona vlasteoske kapelice. I još je divljačnije obujmio bijelu brezu. Zvona i zvona! Njegovo je srce udaralo skupa s njima. Zatim je glazba iz varošice donde doprla. Jedan dug, žalovit ton krilnoga roga kružio je časkom nad šumama i onda zamnio u njihovoj tišini kao ptica, koja odlazi na počinak.

Već se dobrano uhvatio suton. Nad rudnikom izbio je u tamu svijetao, crven stup. Put je od rudnika prama varošici u taj čas još više pocrnio. A u nastalom osvjetljenju vidjelo se, kako cestom ide čovjek. Išao je polagano, teško, upirući se o štap. Po crnom putu u crvenom sjaju koračao je

crn čovjek. Jenik je gledao, a ni na što nije mislio; samo je njegovo srce neprestano postajalo tajnovitije i tajnovitije. Bojao se, da se otrgne od bijeloga tijela breze. I bojao se, da se uz nju još privije. Činilo mu se, da breza svaki čas mora da progovori tihim, djevojačkim glasom. Zaklopio je oči. Ali su katkad još ustreptale vjedje i suza se ispod njih prosula.

Začuo je bliske koračaje. Bojao se, da otvori oči; srce mu je prestalo udarati. Napokon ih je otvorio. No to je bio samo Vika. Stajao je sav smeten, ne znajući, kamo bi bacio oko. Pružao je Ratkinu njegov nožić.

Ali se Ratkin neprestano još privijao uz brezu.

— Evo ti, pogledaj... tvoj nožić. Da ti se ne izgubi... Vikin glas bio je neobično mekan i srdačan.

— I pjesmu napiši... Zašto ne bi napisao? dometnuo je s osobitim naglaskom, koji je možda trebao da bude smijeh.

Sad je Ratkin prema njemu podigao lice.

— O šumskoj vili? zapita on.

— O šumskoj vili...

— A znaš li, kako se zove šumska vila?

— No... kako bi se... Vika je bio sav u čudu.

— Ne znaš?

Prinesao je usta tik do brezove kore i rekao tiho, ali strastveno:

— Lidka, Liduška!

I tek onda je opet podigao glavu.

— Da, tako se zove —

Dan prije odlaska opraštao se Ratkin s brezama u šumi; jedna je od njih sada imala ime: — Lidka se zvala. Već se prije podne promijenilo vrijeme; duvao je hladan vjetar i gonio obzorjem zimske oblake. Zagasito-modre šume disale su novom zimom i neprijatno hučale. Pupoljci na brezama

bili su kao ozebli i Ratkinu se na njih ražalilo srce. Prkosno je pogledao prama nebu. Ali je u istom trenutku morao da se opet nasmije. Što mu je zapravo palo na um, da gleda na nebo? I oči bi mogao izgubiti, gledajući, a ništa ne bi dogledao. Da, dragi gospodine Bože, opet smo nešto malo naučili. Sinoć smo imali sreću, da čitamo Drapera!

Kad se vraćao, sreo je Majera s njegovom sestričnom iz Praga. Pozvali su ga, da ide s njima. A kamo će? Protrčat će se posljednji put, skrenut će prama Ujezdu i opet se vratiti vlasteoskim perivojem. Pa dobro, sprovodit će ih komad puta, ali u perivoj ne će poći s njima. A zašto ne će da podje u perivoj? Tako, ne će mu se. Majer se začudio. »A prije je tako volio vlasteoski perivoj«, dometnu nesigurno. Ni sâm ne zna, zašto ga više ne voli. Uostalom... možda mu je omrznuo zbog paunova. Ovi besposličari imaju lijepo perje, ali ružne noge; gore huj, dolje pfuj! Majer se nasmijao, a gospodjica je prezirno stisla usne. Časkom je zavladala neugodna šutnja, a zatim reče Majer u neprilici: »Kad se Ratkinu ne će, ne moramo baš ni mi u perivoj. Možemo natrag na primjer preko streljane, što veliš, Ema?« Gospodjica Ema je iskrivila lice, kao kad čovjek škarama striže. »Ne, ne... ne, idemo u perivoj!« rekla je suviše oštro i odlučno. Ratkinove i njene se oči skobiše. Ništa dobro nisu rekli jedno drugomu. Što se tako razjarila, boginja, mislio je u sebi Ratkin, i kako je sva otrovna! Pravo zmijinje gnijezdo! Kako joj je prezirno bilo lice: oči, nos, tanke usne — sve! »Imam svoje uzvišeno stajalište, uvijek i prama svemu«, to je govorilo njeno lice. »Život? Poznajemo to. Ljubav? Poznajemo i to. A jeste li vi ikad ljubili? Hm, zašto treba ljubiti; poznajemo to«. Tako je govorilo njeno lice. Žestoki je vjetar stvorio od njene vitke, mršave spodobe klimavo, sitno zanovijetalo! Neugodna je šutnja dulje potrajala. Majer je bio od posljednjega sastanka očevidno zbunjen, dok je Ratkin već žalio,

što je pristao, da ih prati. Srdio se i postao ujedljiv. Uostalom, zbog žestokoga vjetra nije se gotovo moglo ni govoriti. Tek kad su stigli u duboku sutjesku, a vjetar se donekle stišao, potužio se Majer, što su blagdani tako brzo prošli. »Vrag odnio i blagdane! Drago mi je, što su već prošli!« hukao je Ratkin, pa se i sam začudio, zašto se tako raspalio. »Zaista, drago mi je. U gradu je ipak drugi život. Na primjer: možeš ići u kazalište... pa i druge zabave, izleti i koješta drugo«. Ratkin je namjerice pretjeravao: — »Upoznaš se sa starijim studentima, koji te gdjekad kojekuda zavuku«. Ratkin je značajno zašutio. »A što je glavno, lako sebi nabaviš valjanih knjiga. Donio sam jednu sa sobom, Drapera, je li ti poznat? A odakle bi ti i bio poznat?«

— Kakva je to knjiga? upita Majer.

Ratkin je zatrepetao očima prama gospodjici Emi, kao da želi reći: Sad naćuli uši, boginjo, da znaš, s kim imaš čast...

— Kakva je to knjiga, pitaš? počne Ratkin. — Eto takva. Iz nje doznaješ lijepo i jasno, da... crkva... ne... ovako: kad znanost osvijetli ono, što crkva propovijeda, sve to izgleda malo drugačije — razumiješ li?...

U taj mah morao je brzo dići pogled i jako se zacrvenio. Nije li to bio takav zvuk, kao da zviždi gospodjica Ema? Uistinu, usne su joj se naprčile, podrugljivo se naprčile, pa cijelo njeno lice, pače i njene kretnje odavale su podrugivanje. »Oh, kakav je to filozof!« rekla je odjedanput i kao da se svladava, da ne udari u smijeh. Zatim se okrenula k Majeru: »Slušaj, Gusti, ti si u ovim stvarima još glup, zar ne? Ali to ne trebaš uzimati k srcu. I ja sam glupa. Mi smo oboje glupi. Ne razumijemo nešto tako duboko. Zato će biti bolje, kad bi gospodin... gospodin Ratkin?... s nama govorio o drugim stvarima«.

Kako je podrugljivo i zlobno sve to rekla, kao da ima u ustima malu zmiju, koja ciči! A zatim ga je počela s najnedužnijim licem, čudnim ponizujućim pitanjima, ispitivati, o nekim pojedinostima iz gimnazije, o profesorima, svjedodžbi — kao da je htjela reći: no, vidiš, kako ja znam, da si još malen studentić, koji mora učiti, profesore slušati, dobre ocjene u svjedodžbi donositi kući, da te tata za kosu ne potegne! Ratkin je osjećao stid i bijes, lice mu je oblila krv i umalo mu nisu suze udarile na oči. I Majer je bio uvrijedjen ponašanjem svoje sestrične, pa se činilo, da bi ju rado prekinuo; čas je pogledao na nju, čas na Ratkina, te se i on zacrvenio. Misao, da se osveti, odjedanput se rodila u Ratkinu i u taj mah on se opet sasvim smirio. Pa kako je duvao vjetar, a po obzorju se strmoglavce gonili krilati oblaci, raslo je u njemu neko divlje uzbudjenje... Čekaj samo, čekaj, frajlice... možda ćemo se, ako Bog da, još vidjeti na junačkom mejdanu!...

Opet se k njemu obratila s pitanjem. A što hoće zapravo da postane, kad svrši nauke? Pritvorene oči opet su se podrugivale — vražje oči! Ratkina je nešto poškakljalo oko usana. Pozor, Ratkine, rekao je za sebe, — dobro zagrizi i ne puštaj! Ne, Ratkin ne pušta. Promišljeno je sažvakao zalogaj u ustima... pa evo ti ga! Što hoće da postane? Ne, to dosad pouzdano ne zna. Ali se čini, da bi mogao postati pjesnik. To je rekao, a da se nije ni zacrvenio. Pritvorene oči gledale su na nj još podrugljivije. Kako to? Piše možda već pjesme. Piše. Oh, oh! uskliknu ona. A kakve? Svakojake. Prama... raspoloženju... zapravo prama tomu, što se dogodi u životu. Ah, šta vi to ne govorite! smiješno je zavrtjela glavom... A mnogo se dogodilo? Ratkin je bio posve miran dok se ona odjedanput malo uzvrpoljila. Ali, Bože dragi, pa to će najposlije biti još neke divne pjesme! rekla je, ali podrugljivi ton kao da ju je izdao. Ne znam, mirno je od-

govorio Ratkin i slegao ramenima. A bi li čovjek mogao da koju pjesmicu pročita? Da, ima jednu kod sebe. Napisao ju je ovdje u Mirovu... a... tiče se nečega, što se nedavno dogodilo. Izvadio je notes iz džepa, listao časak u njemu i zatim ga pružio njoj. Izvolite, evo! rekao je.

Vidio je, kako se ona naglo žacrvenila, a u njemu je zaigralo srce od radosti. Gle, nije baš ni tako ružna, kad se zacrveni! pomislio je u sebi. Hihi, ima sasvim lijepu trubljicu, bestija jedna! Jesmo li se sad namirili, što?

Vratila mu je notes žestokom kretnjom ruke.

Majer za njim ispruži ruku.

— Posudi mi... da i ja pročitam... rekao je nekako sramežljivo.

— Ne! brzo je ona izbacila — to je besramno!

Ratkin je mirno slegao ramenima i spremio notes u džep.

Majer je gledao čas na nju, čas na njega.

Sad su opet išli prama punomu vjetru. Vjetar je duvao. Oh, kako je vjetar sada veselo duvao Ratkinu!

Tek je iza časka rekla:

— Valjda ne ćete tvrditi, da to niste izmislili? Ali njen glas više nije bio tako čvrst kao prije.

Slegao je ramenima.

Na njoj se opažao bijes i smetenost iza neuspjeloga pokušaja, da se podrugljivo nasmije. On je neprestano namjerice išao kraj nje i još ju više dražio pukim svojim mirom. Ali se samo s teškom mukom svladavao: divlja radost ga je prožimala. Osvetio se! Osvetio!

Majer je zaostao za nekoliko koračaja.

I tu se ona opet obratila k Ratkinu, pa ga upitala s podrugljivim smiješkom:

— Slušajte, molim vas, koliko je vama godina?

Duvaj, vjetre, duvaj! pomisli u sebi Jenik, i srce mu zaduhnulo, te on reče:

— To je čudnovato. Vi me pitate. A ona... ona... nije pitala...

Zagrizla je u donju usnu.

— Pfuj! rekla je samo.

Sad je on bio na redu, da zazviždi. I on je uistinu zazviždao. Pogledala je na nj, lice joj se zacrvenilo, a usne pobijelile, kako ih je stisnula jednu na drugu.

Kraj puta je stajao pristranak. Vjetar je hučao i lomio preko njegovih kamenih greda, kao da su vragovi ovdje vodili kolo. Ratkin se žustro obrati k Majeru.

— Hoćeš li da jurišem osvojimo ovu tvrdjavu?

Majeru se baš nije htjelo; vjetar je tamo gore ljuto bjesnio. Ali se ipak dao nagovoriti.

I oni se stadoše verati s grede na gredu.

— Pričekaj, pazi... s druge strane moraš, da budeš u zavjetrini! vikao je Ratkin.

Majer je sustao na pola puta, dalje mu se nije dalo; tamo gore nije bilo šale s vjetrom. Ostao je za jednom kamenom gredom u zavjetrini i dozivao Ratkinu:

— Ne penji se dalje; ovdje je lijepo mjestance!

— Ne, vjetri, koji lome i krše, nisu bili Majerov elemenat.

Ali se Ratkin već bio uspeo gore. Vjetar ga umalo nije prevalio. Ali se mladić čvrsto uhvatio, pa je stajao, sa sjajnim očima i požudnim usnama, kao da izaziva vjetrove. Skinuo je šešir, a vlasi su mu lepršale, i njegovo je srce lepršalo, kao crvena zastava.

Pogledao je dolje i opazio nju.

I ona je u taj mah pogledala gore i vidjela njega. Činilo se, kao da joj je bijes ili sažaljavanje presvojilo lice. Naglo je odvratila glavu.

On je zagrizao zube u usne i kao pod pritiskom iznenadne misli počeo brzo silaziti.

Za tren je stajao do nje.

Obazreo se za Majerom. Ne, Majer nije mogao ovamo vidjeti.

Zažmirila je očima, kao pred naglim svijetlom i ustuknula za korak.

— Poljubite me! rekao je, a usne su mu se tresle kao u groznici.

Onijemila je i stala uzmicati pred njim.

Tek je onda mogla promrmljati:

— Jeste li poludili?...

— Poljubite me! ponovo je rekao i zaškrgutao zubima.

U njenim se očima pokazalo nešto, što je tonulo. Ispružila je ruke, kao odjedanput uvenule, duž njegove glave i metnula poluotvorene, kao u glupom smiješku utrnule usne na njegova usta.

U taj mah bilo je Jeniku vrlo mučno i ujedno smiješno. Gle, znao sam, da ni poljubiti ne umije... Brzo se odvratio. Bilo mu je neugodno, da gleda na nju.

Ali uto se već vraćao i Majer.

— Ti si već sišao? A kojim si putem išao? ozva se on.

— Kojim? Ne znam ni sâm. Vjetar me je snesao. Zar ne, gospodjice? — To je zvučalo malo ironički. Ali on pri tomu nije ni na što mislio. Bilo mu je samo odjedanput za čudo mučno. I — tužno. Vrlo tužno.

— Već je vrijeme za povratak. Dugo sam se zadržao...

Brzo se oprostio i otišao. Samo je još pogledao u otvorene, začudjene oči gospodjice Eme.

Pod vjetrovitim, burnim obzorjem tužno je bilo slušati, kako iz daleka huče šume; ozeblo proljeće žalostivo se sklonilo u zavjetrinu.

A one otvorene, začudjene oči gledale su na Ratkina odasvud, kamo god je pogledao.

Čemu se čudite, oči?

A čemu se čudiš ti, Ratkine? — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Ali se još nečemu toga dana začudio Ratkin.

Kad se vratio kući i unišao u sobu, stajao je ondje otac i držao u ruci pismo. Ruke su s pismom poskakivale, oštar je vjetar njima razmahivao. Uobraziljo naša, ti si najšarovitija livada, a ipak nismo na tebi ubrali onu pravu kiticu: stanodavki nisu istjerali iz glave crvića, koji joj nije dao mira, i stanodavka je morala na vrat na nos na pravo mjesto sa crvićem, koji joj se uvrtio u glavu.

Bilo je zlo i naopako.

Ratkin se začudio psovkama. Zvao je očima u pomoć mater, a ona se mrzovoljno odvratila. Psovke su lutajući tražile, čim bi još više pogrdile. Smrzavao se pod njima, da je onijemio kao kamen. Na pitanja je šutio. Psovke su nanovo porasle. A sad se počeo gorko smiješiti.

Otac se više nije mogao savladati i udario je. Jedanput, dvaput, a onda više nije bilo broja udarcima.

Jenik je opet očima tražio mater. Nekoć ga je branila. Odgovorio mu je samo pogled mrskoga otpora. Bilo mu je zima od groznoga užasa, kao da su u njemu tukli ranjena čovjeka. Nezacijeljene rane, koje mu je zadao život, sada su otupjele pod surovim udarcima i mrskim pogledima.

Traljavo se taj dan svršio za Ratkina.

Sutradan odvezao se poštanskim kolima na željeznicu. Nitko ga nije pratio. Cesta se raskvasila, padala je kiša, pomiješana sa snijegom, a Ratkinovo srce smrznulo se kao komad leda.

Ali u njegovoj uprtnjači dobro su bila spremljena četiri sveščića Heinea.

XIV

Petnaestogodišnji mladić ide obalom rijeke; sunce svijetli na rijeku — suncu je drago, što je sunce, rijeci je drago, što je rijeka, samo mladić ne zna, da li se ima radovati tomu, što je mladić. Na nje-

govu čelu doduše nema bora, ali nema ni smiješka na usnama; nalik je na čovjeka, koga muči žedja. Grad je za njim, na lijevoj strani livada, na desnoj rijeka. Livada s leptirima podsjeća mladića na djetinjstvo, ne zna zašto, rijeka razbudjuje čežnju, mladić ne zna zašto. Na nekim mjestima u rijeci prosjaivaju zlatna zrnca pijeska; to je kao čista golota pod vodom, koja treperi, a mladiću trepere obrve. Ali se ne smiješi. Za livadom se puši pivovara. Tamo nabijaju obruč na bure, ili što slično. A to je u ovaj mah jedini tvrdi zvuk u tišini. A dim visokoga njenog dimnjaka jedina je crna zastava, koja ondje leprša. Mladić ide dalje uz obalu mimo skladišta drvima, udisava smolu, a pri tomu raskošno zabacuje glavu, kao da si lijeva u grlo vitak malen kalež s nečim neobično sladosnim. Dodje do željezničkoga mosta. Tu je kućica željezničkoga stražara. On iznajmljuje čamce i usto prodaje jabukovaču. Stražar se poznaje s mladićem. Osmješkuju se, kad jedan drugoga gledaju. Kao da jedan drugomu srdačno govore: Nasmij se i pokaži zube! I stražar ima krasne, bijele zube. A kćerku ima bijelu, kao što su ti njegovi zubi. Začula je ona mladićev glas i izvirila na vrata. Kšššššš! ozove se stražar, a mladić rekne: Vidi, vidi, Maržena! I sve troje se smiju: stražar, mladić i Maržena. Stražar ima momački smijeh, a mladić gleda na njegova usta. Jer je stražar ogroman čovjek i kao napravljen od livena željeza, čini se, kao da je čest toga željezničkoga mosta, koji tu ima da prigleda; pa kad po mostu leti vlak, most zvoni, praska i tutnji, a on tu stoji sa zastavicom u ruci; uistinu se čini, da i u njegovim udima tako zvoni, praska i tutnji. A ipak ima djetinji smijeh. Zatim polazi stražar s mladićem k čamcima. Tri su tu: stražar jedan odveže i mladić sjedne u nj. Stražar otisne čamac od obale. Neka mi Maržena još donese malu bočicu! rekne mladić. I stražar zove Marženu. I bočica je napokon u čamcu, a mladić ju pokrije kaputom, koji je

skinuo. Maržena je bosa, ima smedje noge, mladić vidi iz čamca njena koljena. »Ubrzo će poodrasti, pa će s mladićima leškati u travi«, odjedanput mu padne na pamet, ne zna ni zašto, pa se sneveseli. »Pa bude li leškala, neka leška, što mi je stalo do nje?« misli mladić u sebi i počne žestoko veslati. Voda se gotovo i ne brani; izgleda, da se raduje, kad se predaje jakosti mladih ruku. Maleni su talasi sve nestašniji, zavirkuju u čamac i kradom se smiju. Sunce je zabliještilo oči, a mladić tone u nečem bijelom, što zasjenjuje; iskrice na nj padaju, srcu ne dadu mira. Napokon mladić sustane. Zahvatio je još nekoliko puta snažno veslima i domaknuo se blizu obale. Više ne vesla, čamac slobodno plovi strujom ispod vrbâ. Zagasito-maslinasta sjena pod korenjem vrbâ, gorak miris, vretenca pjegasta i modra uzlijeću i opet sjedaju, ribe se bjelice u užasu skupljaju u srebrna jata i za tren se opet raspršе, čim se mladić u čamcu makne. Ali mladić sjedi skoro nepomično. Ruke mu se tresu od umornosti, a dah se njegov uzvija iz dubljine, vruć i žestok mirisom krvi. Sunce se zrcali u njemu kao u rijeci i on je sretan, a ne razmišlja o svojoj sreći, kao talas, koji plovi, kao vretence, koje uzlijeće, kao veslo, koje počiva. Sada se privio k nečemu dobromu: netko dobar gleda u njegovo srce. Ali oko dobroga napunia se neobičnim sažaljavanjem. Mladić to ne zna. Oko dobroga nema, da se sažali za talasom ili za vretencem; samo se sažalilo za mladićevim srcem. Mladić to ne zna. Sad je onijemio nečim neshvatljivim; sam ne zna, što je to. Tiše, tiše! veli u sebi, htio bi da stavi sebi prst na usta i namigne svemu, da se ne makne i ostane tako, kako je.

Bijeli suncobran i crveni suncobran izroniše nad vrbama. Dvije dame idu obalom, ali ih mladić ne vidi. Ne će da ih vidi, nego zaklapa oči. Kad ih iza kratkoga časa otvori čini mu se, da je spa-

vao, dugo spavao. Sve je u ovaj mah nekako drugačije, a nadasve tišina više nije takva. Gleda na suprotnu obalu. Jablanova cesta vere se tamo uz brežuljak, po cesti hode vojnički trubljači i bubnjari jedan za drugim, bubnjaju i trube kao za okladu: imaju školu. Čini se da su nakanili da podignu što veću ornjavu i mladić promrmlja: Pavijani! Izvuče ispod kaputa bocu i pije. Opet se prihvati vesala i zaplovi prama sredini rijeke; tamo opet prestane veslati i pušta, da struja pomalo nosi čamac natrag k željeznom mostu. Oči mu vrljaju naprazno, a sve veća nemirnost presvaja njegovo lice. Podigne nešto s dna čamca, to je fišek iza ispaljene rakete; obraća ga u ruci, pregledava, ali sve to čini nekako mehanički, nenazočno... Zatim odjedanput izvadi notes i olovku, učini nekoliko kretnja olovkom, kao da hoće da počne pisati, usta mu se modeluju kao pod riječima, što se stvaraju — ali svaki put zavrti glavom, nervozno iskrivi lice i opet spusti ruku. To se nekoliko puta ponavlja, mladićevo lice postaje sve nemirnije. Srdito se okrene prama jablanovoj cesti i opet promrmlja: Pavijani! Ali tu se počinje vedriti njegovo lice, smiješak za smiješkom putuje po njegovim usnama, trenutno se naizmjence reda tužni, strastveni, radosni, čeznutljivi, a mladić počinje pisati. Palo mu je na um, da napiše samo nekoliko stihova, i sad je gotov. Sretan je, kišica je pala na vruće srce. Sretan je, obzire se naokolo, imao bi zapravo da zahvali rijeci, da se to tako dobro svršilo. Uzme opet bocu, napije se, a ostalo izlijeva u vodu. Čini to bez razmišljanja i bez osobite namjere, samo je sretan, pa nema veće radosti od ove, da podijeli jabukovaču s rijekom. Zatim poluglasno čita napisane stihove, a od njih mu je tužno i žalosno, jer to nisu veseli stihovi: o uzaludnoj čežnji pjeva se u njima, o vječnoj uzaludnoj čežnji... Ah tu je, kako se čini, mladić došao na osobitu misao. Časkom se skanjiva, zatim istrgne list sa stihovima iz svoje

bilježnice, složi ga nekoliko puta, stavi ga u bocu, zapuši i baci bocu daleko pred sebe u vodu. A čim je to učinio, zatitra mu na licu osobito tajnovit i važan izraz. Ništa ne vidi oko sebe, njegove misli tumaraju po tajnovitim putovima; i njegov je smiješak tajnovit. Tek se pod željeznim mostom trže, jer baš dolazi vlak. Kao grmljavina gromova sori se to na njegovu glavu, a mladić gleda gore: nešto golemo vâlja se preko njega, nešto strašno, kao sama sudba... Vlak je već prošao, ali metalne žile mosta još dugo trepeću, i mladić trepeće i vrti glavom. Maržena stoji na obali, njene oči i nasmijani zubi jedna su jedina sijavica. Sada ju tek zapazi mladić i mrzovoljno stegne lice. Nehotice učini kretnju rukom, kao da pokazuje, neka se makne na stranu; u nezgodan čas zakrčila mu je put, zaslonila mu nešto, čini se — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mladić se vraća doma. Opet ide duž rijeke. Već se primiče prvim kućicama u gradu, koje okružuju povrtnjaci. Tu leže izblanjane klade, a na kladama sjedi bogalj. Mladić ga poznaje; veli se, da je već od poroda tako iznakažen: noge su mu kao uvehnule, u hlačama kao da ničega nije bilo, samo koljena udaraju jedno o drugo, kad bogalj s teško namrgodjenim licem, nekamo podje, upirući se o štaka. To izgleda to mučnije, što bogalj pri tome obično mrmlja: lijeva-desna, lijeva-desna, pa nastoji da se gradi pobjedonosno, kao mladić. Prsi mu upale, kozičavo je lice sve osuto svijetlim pahuljama, oči vodene, a usta neobično široka opkoljena množinom pomičnih bora, koje se neprestano pomiču. Iz lica toga starog djeteta nije se moglo pogoditi, koliko mu je godina; ali mu je zacijelo već bilo preko dvadeset. Ondje na kladama boravi dane od proljeća do zime, prilijepljen je za njih kao ružna, velika uholaža, ili vukući se oko njih s nemotornim kretnjama tulanja. Sjedi ondje, gleda na rijeku, ali se ne čini, da ju vidi, više ju njuši

prama tomu, kako mu nozdrve podrhtavaju. Gdjekad zabode štaku u zrak i grohotom se smije nečemu, jer, za čudo, tomu nevoljniku dolaze stvari i ljudi unaokolo nadasve smiješni, prezirno smiješni! A naročito — ženske! S njima je on jedanput zauvijek obračunao! A umije iskazati svoje mišljenje o njima, da vam zastane dah! Za nj je nezrelo voće na najsladjem stablu. Mogao je da se uvijek samo šunja okolo i prijeti stablu svojom štakom. Zbog toga je takav. A skoro se čini, da dolazi k vodi naročito radi ženskih. Ovdje uvijek ima dosta ženskih, tu poplakuju i bijele rublje, a bogalj s njih ne skida očiju. Vidi ih, kako se prigibaju i uspravljaju, s bokovima i njedrima, koja trepću. Svaki je komadić njihova gologa tijela zvijezda, od koje mu blješte oči. Njegove se oči penju pod suknje i razdiru doramke. Sluša njihov smijeh, šale i zadirkivanje, pa ga sve to uzbudjuje. Vidi ih, kako o podne leže medju poškropljenim rubljem s ispruženim nogama, pa bi želio, da postane konjić skakavac. Vidi ih, kako bjesne, prevaljuju jedna drugu, riču. Osjeća njihovo isparivanje. Njegovo se nakaženo, slabunjavo tijelo trese, kao spremno na skok. Viče na ženske, kako to čuje od vojnikâ, kad onuda prolaze u vojničko kupalište. I ženske ga poznaju. Rado se pozabave s ovim »ćosom«. Na oko se razljute, ali od toga uvijek postane šala. Samo se jedanput malo dramatski svršilo, možda što su se ženske malo više naljutile ili im se prohtjelo više šale. I bogalj je toga dana bio, kao da je djavo u nj uljezao. »Čujete li ovo napršče?« vikale su žene. »Nijedna mu ne bi dala ni da primiriše, a ima toga puna usta, pravi zahod! ... vrisnula je jedna, u bokovima se preduzimljivo uskolebala i izazovno se obazrela za ostalima. »Hajdete, žene, da ga pregledamo!« Stade vriska obijesnih žena. Napokon je još jedna pridošla, pa sve podju prema nesretniku. On je zašutio, kutići širokih usta utrnuli mu u tupom smiješku. Ali su ga one uto već prevalile medju

kladama, a njegove se štake bacakale u zraku. U taj mah ženske su već opet vrišteći odskočile. »On je doista muško!« Ostale su udarile u viku, kao da ih je tko nataknuo na ražanj. Bogalj je u prvi mah protrnuo. Samo na mahove zadrhtalo mu je tijelo, kao da ga netko čupka. Onda je zacvilio, nekako čudnovato, kao dojenče, kad ga uhvati san kod sisanja, a sline su mu tekle iz kutića usta. Otvorio je oči, nalik na krvave kvrge. Nespretno je ustao i opet sjeo na klade. Svi su mu nabori oko usta opet oživjeli, lice se nadulo kao torba, koju je brzo ispražnjavao, dahćući i smijući se iza glasa. Očima je kradom žmirkao na ženske, a bijeli se jezik tiskao medju usne. Vrčao je i mrmljao, kao smirena životinja. Iš, zbilja je muško! Prevarile su se, kučke, hihi! Ali da je bila s njim samo jedna, s njim sama, stvar bi se drugačije svršila! Zacijelo bi se drugačije svršila!

Bogalj je često pripovijedao ovu zgodu. I mladić je za nju znao.

Ludi mladić sjedio je tu s bogaljem na kladama. Grozno pitanje vikalo je iz njegovih očiju, ali su se usne lutajući smiješile. Smiješile su se, a taj smiješak kao da je zauvijek, zauvijek nešto pokopao. Ljudi više nisu bili ljudi, dok je tamo sjedio, gledao i slušao bogalja. Ljudi su bili životinje, ljepote nije bilo, ljubavi nije bilo, ljudskoga osjećaja ni u čemu nije bilo. Obrukane, popljuvane ležale su tamo do mladićevih nogu sve njegove čežnje. Što je samo ponukalo ludoga mladića, da onamo sjedne?

Pa kako se sada vraća u grad, opazi bogalja, kako stoji tik do njega. Opet je učinio kretnju rukom, kao da je i njega htio odstraniti, da mu ne stoji na putu i da mu nešto ne zaslanja.

Bogalj kikoće. Jezik mu se tiska medju usne, a prve njegove riječi smokrile su se u slinama.

— Znate li, mladi gospodine, na što baš mislim? Trebalo bi otrovati sve ribe u rijeci, da ih

puno pliva po rijeci, jedna do druge... a svima da su gore okrenuti bijeli trbuščići... he-he-he...

I još je nekoliko puta to ponovio, slineći i baleći na oba kutića.

— Bijeli trbuščići gore... bijeli trbuščići gore. Mladić je kao posivio u licu. Ruke mu se tresu. Uistinu se čini, da ruke imaju volju, da istrgnu bogalju štake iz ruku, pa ga njima udare po glavi.

Medjutim, one kao da su se naglo predomislile, ruke mu se živo spustile u džepove, a mladić samo proiznese: »Nosi se!«

— Nosi se! rekne još jedanput bogalju ravno u lice, brzo se okrene i otidje.

U jednom povrtnjaku grozno škripi šmrk i mladić ubrza korak. Tik u gradu podje opet lagano.

Prolazi kraj limarskoga dućančića: unutri zvekće lim, a pred dućančićem visi krletka s poučljivim kosom. Kos zvižduka nekoliko prvih taktova: »Za vodom, za vodom, za vodicom«... A mladić mehanički veli: »Kôsu kôsu, crni ptiću!«

Crni kos pjeva.

To nije kos. To je bijelo, djevojačko grlo, a na njemu niz crnoga bisera. Čudnovato, što sve vidi mladić!

Ide oko vrtnoga restauranta. Na kuglani tresnula je kugla. Tresk, a mladić rasijano pogleda gore.

Ali je vrt inače prazan, a pod kestenovima leži umirena, zelena sjena.

— Niste li umorni, Nataša?

Nataša! Ne, što mu je to samo palo na pamet! Nataša?

Mladić ima dalek, dalek pogled. Za planine, za planine leti njegov pogled.

Varja, Gemma, Vjera... slatka imena sanja, kojima te je začarao Turgenjev!

Nataša... ime najsladjega sna!

— Ništa više, nego ime, miris priče, mali povjetarac iz stepe!

Nataša, Nataša, Natašenka!

Ona sad ide uza nj nadesno; mladić se boji, da pogleda na onu stranu, zadržava dah i grize usne.

Boji se i upitati, samo u srcu uzdiše.

— Je li moguće? Je li moguće, da idete uza me?

Ali Nataša zna, što on hoće da pita. Gleda na stranu, zagonetno svjetlucanje pomoli se u njenim očima.

— Zašto bi to bilo nemoguće? Studenta sam zavoljela. Lijepa stvar, zar ne? A kakav ste student vi zapravo? Rdjav student! Ali — ali (Natašin glas oblijeće kao leptir, koji se igra)... ali zvijezdu imate na čelu, to je ono...

A mladiću časkom uistinu nešto sjajno iskoči na čelu.

Samo časkom.

Zatim mu lice odjedanput uvehne; pokuca u čelo, a oko usta mu zatitra srdit smiješak.

— Zvijezda? Odakle bi se tu stvorila kakva zvijezda? U knjizi sam to valjda negdje čitao, što bi drugo moglo da bude? A odakle bi se tu stvorila neka Nataša? Lijepo sam sebi to sve izmislio. F-fit! zazviždi i mahnu rukom.

Okolo idu pivarska kola, puna bačava, praskaju na taracu, prozori se tresu, a ova buka godi dječaku. Htio bi da viče u tu buku.

Tu opet ide naokolo redarstveni revizor, zastajkuje nasred ulice, gleda pred sebe, iza sebe, gleda nadesno, gleda nalijevo i gradi se vrlo važan, kao da veli: Njušim, njušim čovječji trag.

Več je kasno poslije podne; vlažna sjena raste medju kućama, samo se prozori viših katova prama zapadu sjaju.

Na jednom prozoru nad nekim ručnim radom priklonjena je djevojačka glava... Pelargonija sa crvenim cvjetovima i priklonjena djevojačka glava. »Ovdje smo na prozoru ja i djevojka, a provodimo

drag, svečan čas«, — veli pelargonija. »Imamo takvu tihu zabavu, pa ne smetajte nas, nemamo vremena«. Djevojka ima stazu u kosi, uzanu, mravac bi mogao po njoj putovati.

Mladić časak gleda u prozor.

— Zbogom, pelargonijo! Zbogom, stazo! — rekne i podje dalje.

Ali odjedanput — stoj!

Mladić gleda pred sebe, sjena i svijetlo brzo se izmjenjuju u njegovu licu.

Stari, požut;eli gospodin sitnim koracima mili prama njemu, i njegov štapić mili sitnim koracima, a udešeni pinčl za njegovim petama.

Sad stoje obojica licem u lice, stari gospodin i mladić. Gospodin stane i isceri se, kao da misli kihnuti. Samo prestrašen smiješak preostaje od toga cerenja. Mladić prikloni glavu na drugu stranu, cijelo je njegovo lice jedno jedino veselo lice obješenjakovića. Na jeziku mu je pitanje:

— A što rade džigerice, striko? Još nisu ozdravile?

Ali ne kazuje ništa, samo se nasmije staromu gospodinu u brk, skrene i prodje kraj njega.

Ali veseli obješenjaković uživa, uživa...

Podsjetio ga je na koješta starčić, da, podsjetio. To je njegov bivši tamničar — kako ga ne bi podsjetio? Redom jedna za drugom iskrsavaju uspomene. Utrkuju se kao crnoglava, odrpana dječurljija.

Redovno je bio taj sastanak s tamničarom najveseliji. A i ne toliko s tamničarom, koliko s njegovom najvjernijom družicom. Eh, kako ste mi, milostivica, još i danas dragi! Ostrigli ste moju dušu, a dočekali crnu nezahvalnost!

Mladić se smije i ceri zube.

Ali ne nasrći na me, djavolska dječurlijo!

A pomislite, sve se to počelo s Draperom. S onom grešnom knjigom.

Mladić je na blagdane ponio knjigu kući i svečano ju tamo zaboravio. Nad njegovom se glavom nadvila bura — pa ju je zbog bure zaboravio. Tamničari su naime poslali tati crno pismo, neku pritužbu na nj »u ćudorednom pogledu« — no, i bura je došla. I zbog te bure zaboravio je knjigu. Grešna je knjiga medjutim brzo pokazala crne roščiće. Jedva se vratio u grad, a sutradan stiglo je od tate »pismeno obavještenje« s pitanjem, kakvu je to bezbožnu knjigu ostavio kod kuće? Zar se tako uči? Sad je naravno razumljivo, da je mogao podleći takvoj moralnoj propasti. Boga se odrekao, to je to. A strašan svršetak ga čeka, kad je već sada ucvilio roditeljima srce. Knjiga će dakako ostati kod kuće, a drugo će još čuti...

Mladić se ceri. Oh, ovoga se puta još više cerio!

I on je napisao pismo. Veli, da knjiga nije njegova, već njegova prijatelja, a prama tomu ne može biti govora o tomu, da bi ostala kod kuće. Inače to nije ni dobra ni grešna knjiga, nego jedno znamenito, znanstveno djelo. Isto tako ne može nikoga ni moralno upropastiti, pa će zacijelo samo koristiti svakomu, tko ju pročita. Zato neka otac samo pročita knjižicu, a zatim neka ju odmah pošalje! Osim toga saopćuje, da će se iseliti iz dosadašnjega stana. Ne može stanovati kod ljudi, koji uhode svaki njegov korak. Od toga mu prijeti moralna propast, a ne od čitanja znanstvenih knjiga...

Je li tako bilo, dječurlijo, ili nije? Tako je bilo!

A za dva dana došao je sâm otac.

Mladić žmirka očima i steže lice; nešto s hukom lijeće oko njegovih očiju, kao pobješnjeli brzovlak.

Ovoga je puta bilo zanimljivo; razvio se otprilike ovaj prizor:

Otac sa stanodavkom sjedi za stolom, mladić stoji kod prozora i gleda napolje. Vrlo je vjetrovit

dan, dva jablana dolje na kraju predgradja previjaju se svojim vršcima. I u njemu je vjetrovito.

— Koliko je dosada dobivao na trošak... naš sinčić? pita otac.

— Kako ste izvoljeli odrediti. Forintu na nedjelju, odgovara stanodavka, a iz njena se glasa razbira radost nad pobjedom i neki strah.

— Taaako? Od danas ni krajcare! Samo za najnužnije potrebe izvolite mu predujmiti, a o svakom najmanjem izrazu nepoštovanja prama vama odmah mi, molim, pišite. Ako baš hoće da se jednoč ljulja na vješalima, neka samo nastavi na ovom putu, na kojem se nalazi... Ali dok je pod našom očinskom vlašću...

Pogledao je k prozoru.

— Ovamo se okreni, besramniče!

Mladić se okrene, paučina mu se uhvatila pred očima.

— Sada ćeš ići sa mnom k ravnatelju. Pred njim ćeš kazati, tko ti je posudio onu zločestu knjigu!

Mladić gleda — staru papigu vidi. Papiga viče, baš na njegovo srce bjesomučno navaljuje kljunom.

Ali to nije papiga, otac je to... veli u sebi, sve mu se žile smrzavaju, a u tom trenutku skobe se njegove i očeve oči. I — otac ustukne natrag, usta naprazno nešto promelju i samo još jedanput sa strane pogleda na mladića, nepouzdano i prestrašeno, a sve mu se kretnje odjedanput uznemire. Ustane, učini nekoliko koračaja, iskašljava se i opet sjedne. Oči časkom uprazno zarone, kao da se sjećaju nečega iz prošlosti — i odjedared se sjete, i otac zaklima glavom; nemoć pritisnula je njegovo lice.

— A uostalom... recite, što da učinim, što da učinim!... Ne, nije tako lako imati sina... Zasjede vrebaju sa svih strana. Eto, takva knjiga smuti glavu... a... ima još gorih stvari... naravno da...

Otac uzdahnu i mahnu rukom.

Mladić počinje pažljivo osluškivati; što se najedanput dogodilo s očevim glasom? Ne navaljuje više. Ustupa. Ali se u mladiću porodi nepovjerenje: nije li to varka? Ne kane li, da ga zaskoče? I u njegovim očima neprestano gori zloslutna iskrica...

Zatim je otac izišao s mladićem na ulicu. Namjeravaju sa mnom nešto, namjeravaju; misli u sebi mladić. Odvest će me k ravnatelju? Ni riječi ne će od mene čuti i u brk ću im se nasmijati. Ja, ja sam u pravu — a ne oni! Nisam više dječak, a oni ne trebaju tako sa mnom postupati. Drže, da sam rdjav i pokvaren. Nisam. Samo sam nesretan. Zašto to ne shvaćaju? Branim se. Branit ću se. Puklo, kud puklo.

Uto reče otac:

— A zašto zapravo hoćeš da se seliš? Njegov je glas povjerljiv i kao da bodri mladića.

— Pa pisao sam ti...

— Pisao... baš ne u najdoličnijoj formi, hm! O tomu kasnije. Ali gospodja je ipak tako izvrsna žena. Zna, kako se postupa s mladim ljudima...

— Misliš li?

Oca je pozlijedio osobiti, podrugljivi ton ovoga pitanja.

— Još si odviše mlad, a da to možeš prosuditi i ocijeniti... rekao je tek nakon časka, a iz njegova je glasa opet hladno zaduhnulo.

Mladić grize usne. U grlo mu navaljuju riječi, oštre i dirljive, a u prsima kao da mu se lomi kamen i satire u prašinu.

— Mogu prosuditi... da se sa mnom rdjavo postupa — i riječ po riječ odsijeca od usana kao čvrste, tvrde koštice — postupa se sa mnom, kao s dječakom, koji je počinio nešto sramotno, a ja niti sam dječak, niti sam počinio nešto sramotno...

— Istina je, nisi dječak... čini se, da si odista već malo prerastao (otac je upotrebio vrlo bodlji-

kast ton)... ali zar želiš reći, da je gospodja u pismu lagala?

Mladić kao da se brzo sklonio u svoju nutrašnjost. Šuti.

— No reci, je li lagala?

— Nije trebala uhoditi, nije se trebala tužiti... a... ni tući se nije trebalo... mrmlja mladić.

— Gle, gospodja nije lagala! Sinčić se klatari, pa bi ga možda za to trebalo još pohvaliti? Što se miješa tata u njegove poslove, he? I usudjuje se, da izbije mladoga gospodina. A mladi gospodin ipak više nije dječak! Takve knjige čita, u kojima stoji napisano — crno na bijelom — da Boga nema. A nema li Boga, ne treba ni zakona, ne treba reda, ni ćudoredja. Ni poslušnosti i štovanja prama roditeljima ne treba. To smo izmudrovali, nevaljalštine činimo, a najedanput dobijemo batina. Po volji nam dakako nisu takve batine, uvrijedjeni smo. Mjesto da još budemo zahvalni za batine. Ne-ne-ne-ne! Gradi se odraslim, u mojim očima to nisi niti ćeš biti, dok... dok ne budeš mogao sâm o sebi voditi brigu i privredjivati svakidašnji kruh... Do toga vremena...

Otac nije izgovorio do kraja; mladić ga je prekinuo osobitim, neprirodnim smijehom.

Usred ulice ide hrpa kažnjenika u sivim opravama, nesumnjivo s rada; velike cipele štropoću na taracu, a iz njihovih lica duva studen, kao iz pljesnivih, podrumskih prozorčića.

— Vidiš... i ja ću tako hoditi... Na vješalima ću se ljuljati... Sâm si to danas rekao...

I opet taj neprirodni smijeh.

Kažnjenici se obziru, jedni se mrgode, drugi se smiju. Stari nadglednik s naočarima i s koljenima, koja mu klecaju, ubrzao je korak, kao da je htio, da se i kažnjenici požure.

Mladić osjeća, kako mu je otac stisnuo lakat i sluša njegov preplašeni glas.

— No... to! Što ti to... pada na pamet? Takvo nešto! Šuti... šuti... hodi!...

A negdje je u tom trenutku vjetar zalupio prozor i staklo se prosulo. Još danas čuje mladić taj zvek. Bilo je to kao da je netko kidao lance.

Uvečer je otac otputovao. Šetali su se skupa po peronu; otac se oprezno uklanjao svakomu spomenu o onome, što se dogodilo. Pa kad je već imao stići vlak, počeo je pokazivati osobitu uzbudjenost.

— Govorio sam s tvojim gospodinom razrednikom, rekao je odjedanput. — U školi su s tobom zadovoljni... Barem dosad... A ono ostalo... no, moraš nastojati, da i to bude u redu...

Vjetar se ovamo prignuo sa suprotnih pristranaka, ljudi na peronu za tren su se pretvorili u krpe, koje su lepršale. Otac je navukao šešir nisko na čelo. I mladić je to učinio. Gledali su rasijano.

Zatim se opet ozva očev glas:

— Evo ti ta... knjiga! A što se tiče tvoga preseljenja, pisat ću ti u najskorije dane. Svakako ću poslati mater ovamo... No, a sad mi ostaj s Bogom... i razmisli, kako si nas ražalostio...

Mladić bi rad kazati nešto srdačno. Ne može. Prožima ga čuvstvo, da bi to bilo nešto lažno...

Kad se kasnije vraćao doma tužnim drvoredom, pod ljubičastim oblacima burnoga večernjega neba, činio mu se vjetar, koji je divljao, kao njegov dobar, jedini prijatelj. Htio je da se povjeri vjetru; da proplače i pusti, da mu on osuši suze. Ali nije zaplakao. Samo mu je isprelamano uzdisanje zapinjalo u grlu.

Idućega mjeseca preselio se u malu sobicu k dvjema ostarim gospodjicama; često je slušao pored njihovih glasova mnogo puta nečim ranjenih, od veće česti pregaranjem, kako dvije bijedne, sive ptice, tuže uz štropot šivaćega stroja — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Ratkin sjedi kod prozora i gleda na ulicu. Subotnja je večer, neka draga spodoba silazi k lju-

dima, uzima im nježnom kretnjom kladiva i pera iz ruke ide i k studentima i srdačno ih tapša po ramenima.

Ratkin gleda na nebo, a po nebu putuje malen, ružičast oblačić. To je nečiji dah, koji se prometnuo u blijedu ružu; možda misli Ratkin na nešto tako poetično. Možda bi Ratkin htio i to, da ima dosta dugačku ruku i da nabode taj oblačić na svoj kažiprst. Uistinu, što se tiče Ratkina, on se ne bi susprezao, da trati vrijeme takvim ludorijama; bilo bi najposlije i to moguće, da se taj oblačić rastuče u srebrnom mužaru i pošalje zlatno-ružičasta prašina nekomu na dar. Komu, to je već malo teže smisliti. I tu se Ratkin nekako gorko smiješi.

Sučelice prema prozoru ima kratka, slijepa uličica; djevojka tamo mete pred kućom, na sebi ima po svoj prilici samo jednu suknju, a bokovi su joj obli...

Opasna je stvar, na kojoj sad počivaju Ratkinove oči; to je oblo, mlado i čvrsto, ljuljuška se pod suknjom i hvali: Pogledajte, dragi ljudi, ala sam vam ja krasna zadnjica, zar ne? Ždrijebac, veli za sebe Ratkin, — sve se u njemu razmahalo, da poleti u naručje tomu mladomu tijelu, ali se odjedanput sneveseli. Žustro se zatrčao, a eto već se zaglibio. Rrdjav znoj probio mu tijelom. Oči, ne smijete gledati, ruke, ne smijete se ispružati! govori u njemu prebijen glas. Zabuši, Ratkine, glavu u dlanove i oplakni si oči i ruke suzama! Teško nama. Čeznemo — a ne razumijemo. Čeznemo a to je kao da i stenjemo. I mi smo ždrijebci, ali obaramo glavu... Ždrijebac smo, ali smo radije možda nesretan princ, uklet u ždrebetu. Pa ne znamo, da li se imamo vladati kao princ ili kao ždrijebac. To je jednom riječju, eto, nesporazumljenje.

Djevojka je okrenula glavu prama prozoru, nasmiješila se na Ratkina i pokazala zube. Ratkin je brzo ustuknuo i stao podalje od prozora; stidi se svojega bijega i s otporom gleda na svoje vlažne

ruke, na dva nemoćna, kukavna komadića na kraju rukavâ.

Sad se ozvalo pod prozorom zviždanje, poznati signal. Ratkin čuje, ali se ne miče. Novi zvižduk i glasovi pod prozorom. Ratkin se skanjiva, mršti se. Tek sada pristupi k prozoru, jer je Valenta mnogoruko čeljade. A Valenta stoji pod prozorom, Valenta u naravnoj veličini, velik larmaš i vjetrogonja, najamnik u službi buke i galame s postojanom bojnom trubljom u ustima. Nije sâm, ima sa sobom vrlo dolično odjevenoga mladića s ravnodušnim izrazom u licu; zove se Štolc, a na njemu nema više ništa od dječje nezgrapnosti i nepromišljenosti; neka dražesna oblina leži u njegovim kretnjama, u priklanjanju glave kod govora, pri čemu kao da je zamatao riječi u smiješak. I u školi je takav, pa njegov izraz kao da veli profesorima: »Vidite, učtiv sam, dolično odjeven, uopće i marljiv mladić, to neka vam dostaje, a do ostaloga vama nije ništa stalo; može biti da u meni štošta nije onako, kako bi trebalo da bude — ali baš do toga vama nije ništa stalo, sasvim ništa; uostalom, budite uvjereni, da sam učtiv, u svakome slučaju učtiv«... I sad ovdje stoji pod prozorom, a njegov smiješak kao da veli nešto slično: Nije mi drago, što Valenta tu sred ulice tuli, ali ne prigovaram ništa, učtivo se smiješim, učtiv sam mladić; ako si Valenta rastrgne usta, nije tako zlo, jer još preostaje moj učtivi smiješak, a to, molim, izvolite s mojom zahvalnošću primiti na ugodno znanje.

Stvar se sastoji naprosto u tomu, da su Valenta i Štolc došli po Ratkina. Ići će se nekamo, radit će se nešto, kako i što, to će se još vidjeti. A Ratkin si mora dobro začepiti uši, ako bi se skanjivao. A Ratkin se uistinu skanjiva. Imao je zapravo na umu, da ide drugamo, na »sajmište«. Crnac je podigao tamo prije nekoliko dana daščaru, guta vatru, pleše neki ratni ples i takmiči se s domaćim atletima, a mogao bi jednoć progutati i sama sebe;

crnac zacijelo ne leži Ratkinu na srcu. Crnac ima zle, izbuljene životinjske oči i debele usne, pa nek ima makar praseću glavu, ali crnac ima nježnu, bijelu ženu s prestrašenim očima i tužnim ustima bez smiješka, pa se zbog nje Ratkinu ražalilo srce, čim ju je prvi put vidio. Kako je tamo sjedila za blagajnom u opravi od crnoga baršuna, čuo je Ratkin, kako poput flaute jadikuje njeno srce. Palo mu je na pamet, da ju je crnac možda ukrao, pa je odmah i povjerovao tomu; izmislio je cijeli dogadjaj o tomu, pa je i tomu dogadjaju naposljetku povjerovao. Stajao je tamo pred daščarom i tako ju dozivao očima, da je nekoliko puta svratio na sebe njen pogled, ali je onda uvijek brzo odvratio glavu. Napokon je ona ustala, rekla nešto stranim jezikom i pružala mu ulaznicu, naznačujući ujedno kretnjom ruke, tititití... platiti. I to je učinila bez smiješka, mehanički nekako i bešćutno. Ratkin nije imao novaca. Ali nije zbog toga zapao u tako bolnu smetenost. Nije ga samo to kasnije odagnalo k rijeci i primoralo, da dugo u noć osluškuje, kako huči ustava...

Pa ako je Ratkin danas htio otići na »sajmište«, odnio bi danas tamo srce bogatije za jednu malu brazgotinu, nalik na isprekidan smiješak; to je zapravo bila vrlo bezumna brazgotina.

Ratkin se još svejednako skanjivao. Napokon se odluči i polazi. Sučelice kod djevojke stao je vojnik djevojka se na nj ceri, a vojnik valjda misli u sebi: hergot! mordie! Njegov je ljubavni rječnik po svoj prilici vrlo jednostavan.

Valenta je oduševljen, nosio bi Ratkina, ne doduše doslovno nosio, ali bi ga nosio kao na krelјutima svojega oduševljenja. Jer znaš, Ratkine, ti si momče. Ti i Zah. Vi se ne ćete izgubiti. Valenta je pri tomu pogledao na Štolca i osjetio potrebu, da ga ne pusti, da onako kao crnac stoji straga. Ali se za Štolca ne treba bojati. Izgleda doduše, kao da je od alabastra, ali... tiha voda, tiha voda! Uopće

ste vi sve troje — Bazarovi! Valenta doduše ne zna, zašto baš Bazarovi ali je Valenta čitao Turgenjeva, a Bazarov nije bio samo neka obična životinja; to su dakle Bazarovi!

Čini se, da je Ratkin časkom dugo razmišljao. Ne Bazarovi, reče zatim, već Rudini. Mislim naime samo na sebe. A zapravo ni na sebe. Budite, što hoćete! i on smeteno slegne ramenima.

Valenta ga uhvati za rukav.

— Zapleo si se kao pile u kučine, dragane... Ali to je tako: imaš čitav roj misli, pa te tako zaokupe, da onda ne znaš ni kud ni kamo.

Ratkin se zacrvenio.

— Znam ja, ne brini se... Ti ne znaš. Veliš Bazarovi a medjutim si sâm Bazarov.

— Ja... Bazarov?

— Valenta je sobom tresao, kao da se htio istresti iz kaputa.

— Ajajaj, Bazarov naklapalo. Ergo i Turgenjev je naklapalo. Ratkinović je to rekao... Sad se i Valenta razjario.

Ali se uto objavio na pozornici nov čovjek. Catulle Mendès. Ne doduše on, ali njegova knjižica, same raskalašene, gole pripovijesti. Štolc ju je izvukao ispod pazuha i gurnuo ju izmedju Ratkina i Valente, kao da je htio odagnati zloduha nesloge. I uistinu, Rudin i Bazarov ogorčeno su se odvratili i pokazali svoja časna ledja raskalašenim, nasmijanim francuskim brbljavcima, Rudin je, šta više, zaboravio, da tim odviše izlaže svoje poderane lakte; moguće je to i bila njegova namjera, njegov plačljivi ponos.

Štolc je preporučio knjižicu s nekoliko riječi, koje je po svom običaju zamotao u smiješak. Ali Valenta, koji je sve čitao, poznavao je i ovu knjigu, pa se raspalio. To je svinjarija, dječaci to čitaju, a onda onaniraju.

Štolc je medjutim samoljubivo prignuo glavu k jednomu ramenu i žmireći očima, učinio u zraku kretnju rukom, kao da miluje dugačku zlatnu vlas. Ženske moraju imati lijepo rublje.

Valenta huči. Gaćice, košuljice, poznajemo to. Svinjarija! A vi ste, Štolcu, Francuz, nikakav Čeh. Pamuk i čipke, ali ne stanac kamen... Tu se Valenta nečega sjetio i već sav uskipio. Ljetos ćemo imati veliku proslavu Husa, znate li to? Golema skupština, možda i povorka. Ići ćemo, to se zna. Mogli bismo da i Katji nešto zapjevamo pod prozorom. Lomača je planula — što? Skršio se užas popovskoga gospodstva nad svijetom! Ali još živi za osvetu češki narod, u svetom gnjevu diže rame! Da, dogovorimo se. Potrest će se zemlja. Znate, što je rekao Vašaty?...

Mladići idu ulicama, zidovi izdisavaju na njih sumoran žar, a slabo povjetarce leti po njihovim glavama, kao po vrškovima stabala. Njihova srca tresu crvenom perjanicom. Omnibusi idu od večernjega vlaka, ali to su zapravo pobjedonosna triumfatorska kola, a Ratkin i Valenta izgaraju od želje, da ih pozdrave oduševljenim klicanjem, dok Štolc ima za ljetnu večer običajni, učtivi smiješak: »Oslobodjujem se da ti se predstavim, ugledno veče, ja sam učtivi Štolc. Ne izvoljavaj se dati smetati, miriši i diši po miloj volji; nemam zapravo što bih ti više rekao, ja sam naime Štolc, učtivi Štolc«.

A na uglu vijećničke ulice stoje tri djevojke, već su se triput oprostile, sasvim se složile, kakve će oprave sutra uzeti, razišle se i opet se vratile — eto, takva je večer, a treba, da se još ovo i ovo prišapne u uho. Što je sa šapatom, to je s djavolom, hihihihi, a mi djevočice imamo tako strašne tajne, str-r-r-ašne! Ali sad zbilja pa-pa-pa, djevojke! Ne, ipak još nešto, ali se zakunite, da... ni riječi i nikomu! Vjetrić leti naokolo, priletio je iz perivoja, gdje je cijeli dan spavao u jasminima, a kad vidi tri djevojke, poljubi onu najljepšu od njih na oba

oka, a ona ustrepti vjedjama. A ta najljepša se zove Ruža Vidmanova, lijepa je i ponosita; ubrzo će postati dama, a... upitajte ju... bit će tvrda prema muškarcima; dozvolit će, da joj poljube samo krajeve njenih prstiju, a i to će još morati moliti, pa će mnogo muškaraca zbog nje trpjeti, nesumnjivo će se i neki zbog nje ustrijeliti, a posljednja njihova riječ prije smrti bit će njeno ime. Pepeljuga je prama njoj Anda Mrazkova, a pogotovo Staza Vodičkova, koja je nekako kratka i sva bucmasta, a studenti ju zovu usto još »vrčić«, ali ona ima u svojem srcu kutić, a u tom kutiću leži ljubav kao malen, bijel psić, a Staza Vodičkova ima oči male mamice, a tu je u gradu jedin student, koji bi morao znati, a ništa ne zna o bijelom psiću...

Djevojke tu stoje, sad na će se razletjeti, ali evo opet je nešto. Pogledajte, barun, govorko i Mefisto! Ali sad je kraj, djevojke, zbilja, laku noć, ne ćemo tu stajati, kao da na njih čekamo.

Laku noć, laku noć! Pa ne zaboravi, Ružo, sutra! Samo da ne bi sutra padala kiša! Znaš što, možeš mi pisati, Anda! To će biti najbolje: pisat ćemo jedna drugoj!... Ali se djevojke ne razilaze; sad se zaista ne mogu razbjeći, kao da netko u njih puca; ona tri glupančića mogla bi misliti, Bog zna što. A gledajte, te grdobe doista idu prama nama!...

I već stoje pred njima barun, govorko i Mefisto — Štolc, Valenta i Ratkin, skidaju šešire i djevojke su vrlo iznenadjene — odakle su se ta trojica najedared ovdje stvorila? Uostalom, već se razilaze — Bože mili, koliko je sati zapravo, gospodine Valenta? Valenta prinosi bojnu trublju k ustima, djevojke ga ne zovu uzalud »govorko«, a Ratkin se prikuči Ruženi Vildmanovoj: »Mogu li vas, gospodjice, sprovoditi?« Ružena Vildmanova ne odgovara, nego pogleda mimo njega na Štolca i rekne: »Idete li sa mnom gospodine Štolcu, zbog spomenara? Obećali ste mi«... Štolc žmirka oči-

*

ma. »Drugi put jedared«, rekao je, a rekao je to tako, kao da nije govorio učtivi Štolc. Ružena Vildmanova lijepa je i ponosita, bit će jednoć okrutna prama muškarcima, ali se sada sva zacrvenjela i dolaze joj skoro suze u oči. I Ratkinu izbijaju crvene malje na obrazima, žmirka očima i srdi se; srdi se to više, što na sebi osjeća nježan pogled, a zna, da na nj tako gleda »vrčić« svojim očima male mamice; a kad bi znao za bijeloga psića, zacijelo bi ga izvukao iz njegova skrovišta i zakrenuo mu vratom. Ne može se uzdržati i rekne:

— Dobru zabavu! Idem na »sajmište« k crncu. A što se vrpoljiš, vrčiću? Prestani, vrčiću, kljucnut ću te! Kljucnut ću! Ali Staza Vodičkova ne može si pomoći, Staza Vodičkova mora nekako reći, da tu stoji i da hvata svaku njegovu riječ, pa zato veli: »K crncu? Je li to tako zanimljivo? Zacijelo ću i ja sutra tamo pogledati«.

Govorila bi još i disala dalje, ali ne može. Ne, doista ne može ni disati, tako je na nju pogledao Ratkin; djevojke dobro su ga nazvale Mefistom: umio je pogledati, kao da siječe.

— Dobro pogledajte sve i ne zaljubite se u crnca...

Skinuo je šešir i otišao. Ali iza nekoliko koračaja dostigli su ga Valenta i Štolc; Valentina bojna trublja ječi. »Momak ste, Štolcu, momak. Dobro ste joj zavezali vreću. Majstorski. Pa kad već idemo na sajmište, hajdemo na sajmište, nemam ništa protiv toga«...

Sajmište je prostranstvo, opredijeljeno za putne artiste svake ruke; sada je tu velik vrtuljak, streljana i crnac. S jedne je strane prostor ogradjen kestenovom alejom, koja se ovamo rasegnula od gradskoga perivoja; mladići su posjedali na jednu klupu u kestenovoj aleji.

Što imaju pred očima, to baš nije nikakvo čudo, ali je ipak nešto šaroliko, a fantazija može uživati u tomu, ako joj je baš stalo do ludorija.

Pritvoriš li na primjer oči, nije tu više rasvijetljeni, viroviti vrtuljak, a nema ni orguljica ni vriske djevojaka, ali je tu neki fantastički otok svjetlosti, neki otok dalekoga juga, ili neki grad dalekoga sjevera, uopće nešto daleko, daleko: lijepa žena, koja govori tudjim jezikom, s tajanstvom u očima, šarena svjetlila, bašče i more... jer je takvo bajno ljetno veče, zemlja je otvorena i zemlja je slatka, kao ljubavnica, koja ulazi u ložnicu ljubavnika.

I zato ima Ratkin srce, nalik na žbun malinâ, koje sazrijevaju...

— Htio bi, htio bi... do djavola, što bi zapravo htio? Ima negdje nešto, a on bi htio da se na peticama prikučuje tomu, pritajuje dah i tiho razgrće guštike, a iznenada bi stajao tomu s licem u lice; bilo bi to kao čudo, to bi mu raskrililo naručje, a on bi osjetio na svojim usnama dug poljubac, u kojemu bi pomalo iščezavao njego život, ali bi to bilo lijepo i slatko, jer ne bi imalo kraja ni konca, a on bi vječno ostao spojen s tim usnama, pa ne bi bilo ništa osim toga poljupca i slatkih harnih suza, koje polagano kaplju iz njegovih očiju...

Ratkin tu sjedi, pa i ne opaža, da je ostao sam sa Štolcom.

Valenta je otrčao k vrtuljku: tamo se vrzu sudoperke, pa će možda biti šićara, rekao je.

A sad je Ratkin uhvatio Štolca za ruku. »Štolcu, Štolcu!« samo je zastenjao. Zatim je učinio neodredjen gest, takvu krivulju, koja tumara, tapka okolo.

— Osjećate li i vi to? Kako vam to došaptava i kako vas to privlači! Da treba otale otići drugamo... drugamo... pa tamo umrijeti od sreće. Ne ovdje! Samo ne ovdje! Ovdje se ne može umirati od sreće. Ovdje se... ne mogu tiho razgrtati guštici. Pogledajte samo, tu pred nama.

Pred njima stoji vojnik s djevojkom, obujmio je rukom njezin bok, leže u naručju jedno drugomu, ne srame se.

— Tako je tu sve... I na sve će doći red. I na Ruženu Vildmanovu. Na bijelku je već došlo. I na mene je došlo. A ja... ja hoću drugamo...

Štolc se učtivo nasmiješio. Što se Vildmanovih tiče... i uopće ovdašnje djevojke... Nije do kraja izrekao, već samo odmahnuo rukom.

Ratkin je podigao oči i namrgodio se. Što taj tu naklapa? Krasnomu sam gospodičiću razgalio srce! Postao je zao i razdražljiv. »Ženske moraju imati bijelo rublje«, nije li to malo prije rekao Štolc? Palo mu je to na um i on mu pogleda ravno u lice.

— A vi ste, Štolcu, uopće... takva pralja!

»Ako se nasmije, udarit ću ga«, pomisli on u sebi. Štolc se je uistinu nasmijao; pri tomu je složio usta u lučić, kao da odbija kolutiće dima. Kako se samo taj čovjek smije! pomisli Ratkin i svi mu udi klonu i obnemognu. Zatim je teško priklonio glavu, polako njom klimao, nešto ubijeno leži do njegovih nogu, a njemu prija, dok tu sjedi s priklonjenom glavom i tužno se smiješi.

Netko je sjeo k njima na klupu, pripovijeda nešto, a Ratkin konačno podigao glavu.

— Dobro je, Zahu, da ste došli, to je dobro... rekao je.

Zah pažljivo pogleda na Ratkina i u prvi mah ništa ne govori; zatim prekrsti noge i opet pogleda na Ratkina. Njegov je pogled zapravo lagano podizanje vjedja.

— Nekako se ozbiljno držite.

— I mislim na ozbiljnu stvar.

Zah frknu nosom i pogleda na nebo. Ratkin hoće da nešto kaže, ali mu to ne dadoše, pa se i on zagleda u obzorje. Dim iz pivovarskoga dimnjaka zadjeva se za nj velikom, sivom maljom, koja je nalikovala na golemoga pauka. Obojica imaju istu misao i reknu u isti mah: pauk.

Zah se nasmiješi.

— Vidimo oblak, a reknemo »pauk«. Možda je ipak dobro, da sam došao. A sada pogledajte tamo, što ćemo sad obojica reći?

— Valenta! obojica reknu: Valenta i smiju se.

Uistinu, Valenta juri ovamo, a nije dobre volje. Ne da se, veli, zasad ništa šićariti, sve je žensko u rukama vojske.

Ratkin mrmlja: »Lakaji, vojnici i — Štolci imaju sreće«.

Zah ustane. »Hajdete, Ratkine«, reče. I Valenta bi išao s njima, ali znaš, Zahu, možda se ipak dade nešto uloviti. Još ćemo izvidjeti sa Štolcom.

»Spužva, ništa drugo«, huči Zah. »Ali hajdete, idemo k meni«... Zrak je bio klonuo do pjanosti, gotovo slušaš sumorno rominjanje gustih sokova, u sumračju vrata šapuće dvoje mladih ljudi, a oko svjetiljaka roje se poput snijega noćni kukci. Dolje u gradu sad je trubač zatrubio mirozov, a Ratkin stišće ruke k sljepočima, htio bi da je negdje na livadi i da položi lice u rosnu travu.

— Zahu, Zahu... ja ne znam, kako ću se pomoći.

— Čim?

— Uopće ničim. Ne smijete mi se smijati, ali ja odista više ne znam ni kud ni kamo.

— Strpite se, Ratkine... porazgovorit ćemo se o tomu...

Zah je to rekao neobično srdačnim glasom.

— Ja isto tako ne znam... dometnuo je.

— Evo, gledajte na primjer: tu u sebi nosim tako lijepu sliku, zapravo je to čežnja, a ne slika, ali mi se ipak čini kao slika, gotovo to vidim, to je u meni naslikano — ali htio bih da tako živim, a ne samo da nosim u sebi sliku. Nu, istina je, kako ću živjeti, kad sam dječak, a život će tek doći. Tako se veli, pa mi recite, što to znači: život će doći? Napravit ću maturu, poklonit ću se na sve strane i reći ću: dakle dođi već jedanput, živote! Ali to moram reći sasvim tiho, jer, kad bi me čuo

tata, lijepo bi se razvikao, da... tako i tako... jednom riječju, da moram još pričekati, da mogu uživati život. A kakva je to riječ »dječak?« Sjedim u školskoj klupi, dakle sam dječak. A kakav sam dječak? U Boga ne vjerujem, a ženska me je već dobila...

Zah mu stavi ruku na rame.

— Stanite. Ratkine... je li to s tom ženskom zbilja istina?

Ratkin se kao u ramenima stresao i časkom se skanjiva.

— Pa to sam već rekao. Ali to kažem samo vama... vama, Zahu. To je prošlo, kao da nije ni bilo; ne ću o tomu ništa da znam. Pričekajte sad, sada sam došao na to, odmah ću vam ispripovjediti. A što bih pripovijedao! Ukratko ću reći. Ne će mi se živjeti. Nosim u sebi lijepu sliku, a ne mogu da lijepo živim. Kad sebi predstavljam nešto lijepo, onda je to uvijek kao negdje daleko, daleko... možda čak na drugom svijetu. Što da učinim dakle? Otići ću na drugi svijet. Tiho ću otići, kao da razgrćem guštike... Znate, Zahu, to sam danas u sebi smislio...

— Što?... Čini se, da su Zahov glas i njegove kretnje hotice i usiljeno gromotne.

— Ne smijete se smijati. Da vam kažem nešto slično... o ljubavi. To bi moralo da dodje samo jedanput u životu; čovjek bi morao da se dugo, dugo tješi i čeka, da se prikučuje na prstima, taji dah, znate, to bi bilo tako, kao da se sasvim tiho razgrću guštici... a onda bi to naposljetku bilo ovdje. I... naručje bi se sklopilo. Zauvijek. Jer bi čovjek u naručju umro.

Zah je frknuo nekoliko puta nosom, a ruke mu nemirno igrale.

— Znate, Ratkine, zasad bih vam nešto svjetovao. Okrenite svoju sliku prema zidu.

— Kako to... prema zidu?

— To se tako radi, mislim. Slika nekoga, tko je umro... ili onoga, čiji pogled može da se nas dojmi, okreće se k zidu. Da nam radije nije pred očima, znate li? Ali sada hajdemo, već smo kod kuće.

Našli su se u ulici kod rijeke; medju pojedinim kućicama pomalja se rijeka, nalik na taman talog, u susjedstvu tih prljavih kućica i malenih dvorišta, koja zaudaraju. Njeni mali talasi ne žubore i ne odražavaju nebo; ne mare za igru i za šale, splasnuli su i stišali se, kao djeca, kad prolaze kraj mrtvačnice. Tu su samo dvije-tri svjetiljke, a to su vrlo mala bogaljasta svjetlila, koja žmirkaju upaljenim vjedjama.

Došli su do jedne više, jednokatne kućice; tu stanuje Zah; a tu je iz mraka kućnih vrata izišlo djevojče, predalo Zahu pisamce, od gospodjice, reklo je, i odmah otrčalo. Čini se, da Zah nije bio nimalo iznenadjen; zgužvao je pisamce i turio ga u džep. Pazite, Ratkine, tu je mrak... držite se mene, veli. Penju se po stepenicama, stepenice su zaškripale, a dolje se srdito razlajao pas; zatim otvori Zah jedna vrata i obojica unidju u nerasvijetljenu i odviše ugrijanu sobu; tu je polutama, na postelji sjedi muškarac u gaćama i promuklo kašlje, onda je tu žena, koja stoji na stolici i navija sat. »Vodim si gosta«, veli Zah i potiskuje Ratkina pred sobom u pokrajnu sobu; muž i žena počeli su da govore u isti mah, ali je Zah brzo zatvorio vrata.

— Ovdje je prijatno, je li? Stanite, zapalit ću svijetlo i poslati po pivo.

Prozor gleda na rijeku, otvoren je, podalje huči ustava.

Napokon se svjetiljka zapali i velik vrč piva nadje se na stolu. »Dobro došli kod Zaha!« veli Zah, a Ratkin na nj gleda: nije isti kao dosad, a misli u sebi: »Tko si zapravo?« Dobio je pisamce od gospodjice... a od koje gospodjice? U licu mu danas žilice igraju, drugačiji je nego inače! Zah,

Zah... uopće i ime mu je čudnovato. A gle — na stolu su mu razastrte mape! Ti si neki čudnovat čovjek! A što ću se ja tu s tobom razgovarati? Sâm bih trebao da budem; ne će mi se više govoriti.

— Primaknimo stol k prozoru; pomozite mi, Ratkine. Bit će nas troje, u troje se bolje sjedi; znate, mislim: rijeku. No, već su tu! Bzzz, morituri te salutant Ratkine!

Zah misli pod tim riječima na noćne kukce, koji lepršaju oko svjetiljke, a u njegovu se glasu ozvala sjetna žica.

Izvadio je iz džepa nekoliko cigareta i stavio ih pred Ratkina; sebi puni lulu i gleda na prozor.

— Imam krasan vidik, ne biste ni rekli. Stanujem ovdje zbog vidika. Ne nosim naime lijepe slike u sebi, to nije praktički. Ovaj je vidik moja slika. Ne razumijete me, istina, a kako biste me i razumjeli! Pa pijte, pijte, brate. A svakako, u nekom smislu, brate, dometne on i podigne kutiće usta.

Napio se, zapalio lulu i opet gleda na prozor.

— Krasna slika! Znamenita slika!

Odjedared izvuče iz džepa zgužvano pisamce i baci ga Ratkinu.

— Pročitajte to! rekao je.

— Ni sami ga još niste pročitali...

— I tako znam, što je u njemu, samo čitajte!

»Pisamce je napisano olovkom, rukopis je ružan; to je čudna gospodjica«, misli u sebi Ratkin.

»Blagorodni gospodin Zah, študent!

»Nemislite još dugo nisam zavas tako rdjava, činite se školovan a ponašanje nije prama tomu, dobro me je opominjala milostiva trebala sam si dati svama mira mogla sam uštediti mnogo suza. Pred Pepiste se isto tako izrazio, jer me je bolila glava ali to je istina da me je bolila glava a nikakvoga gospodina nisam imala gore mogla bi na to

priseći nesmijte se mojoj prisegi Pepi to radi iz pizme jer ona nikada nikoga rada nije imala a to je podrugiput u mojem životu a viste drugi, što je u moje srce nož zarinuo dragi Karlo na svoje ruke pogledaj a morati biti žao što si učinio nešto takovo reći kao da si nož zarinuo Sad idem spavati a gledam uvijek u tvoj prozor već je jutro iz rijeke se puši ti valjda spavaš možda da imaš malo pod glavom htjela bi ti podložiti ali to bi na petama nesrdi se imaš prozor otvoren a u jutro je zima moro bi prozor obnoč zatvarati, tako prosim te zatvaraj ga. laku noč karlek laku noč sretno.

tvoja jedino ljubeča Andjela.

»Idu vozači bojim se da te neprobude prikati ču još dok prodju sad su več otišli možda sute probudili nebi smjeli tako rano iči.

»Pa, Pa, Pa —

»Posledna opaska danas je 62 dan što te ponam laku noč laku noč«.

To je napisano olovkom, običnom sivom olovkom, rukopis je siv i nezgrapan; Ratkin još svejednako gleda na ta pismena, ali sada su to neka mala bića sa široko otvorenim ustima, koja viču; tu je i srce, a u njemu je nož; ali tu su i divlje raspuknute, strastvene usne, crveni pečat grijeha.

— Pokažite! veli Zah i uzme pisamce; ne pogleda u nj i pomalo ga razdire na sitne komadiće.

»Vozači idu, bojim se, da te nisu probudili«, misli u sebi Ratkin. Otvori usta, ali ne kaže ništa. Hrpica poderanih listića leži na stolu. Ne miče se, ništa tamo ne prevrće očima, to je malo mrtvo tijelo. Predano i tiho. Nož je probio srce.

Zah se smiješi. »Eto vidite, Ratkine, i ja imam svoju sliku«, veli. »Pa pijte, pijte!«

Da, sad pije i Ratkin. Sad mu prija, neutaživa žedja ga mori: krov, čini se, gori nad glavom, pijmo!

— To je djevojka za svakoga. To ste valjda shvatili, zar ne? Ali što gledate tako na mene?

Ima li u tomu nešto čudnovato? Zah je ispio dvije čaše jednu za drugom. Rekli ste malo prije, da ne znate ni kud ni kamo? Vidite, ni ja ne znam. Ali ne mislim više na to. Razigrao sam se, ne sustajem na polovici puta. Ne sviram po linealu, uzeo sam prave gusle. Zah je blijed, sive mu oči svijetle, naizmjence gledaju na Ratkina i nekamo preko rijeke. Opet pije. Poslušajte, Ratkine, Zah govori! Zah rijetko govori. Ali danas mu se hoće govoriti. Volim vas, Ratkine, vi ste... vrelo srce. Nemojte misliti, i ja sam imao u sebi — sveti oganj. Rastrči se takav mladić, rastrči, na svakom trnu ostavi komadić mesa; zapamtite to, Ratkine, to je lijepa slika, znate, za pjesmu, ali to mi nije sada palo na pamet, već odavno sam to smislilo. Nu, tko mari za komadiće mesa, ali se i oprava podere, to je ta opačina: oprava se podere a na to su stari strogi. Sssss... a sveti se oganj očadjavi, ne može ni da bude drugačije, očadjavi se.

Ratkin visi velikim očima na Zahovim ustima.

— Da, da, tako je, sve to razumijem... ali...

— To je baš ono. Ali... Zasad to »ali« ni ja ne razumijem. Ne, ne razumijem. Tako je to dalje je zališno trošiti riječi... I kosu joj milujem. Glavu joj na prsi položim. Plakao bih. Ukratko, teško je tijelu i duši. Vidite, ovdje sam na stolu razastr'o mapu, htio bih da odavde uteknem, skićem se po dalekim zemljama; to su otoci i zemlje već daleko na sjeveru, lijepo bi se tu živjelo. I njoj katkad o tomu pripovijedam. Odletjet ćemo daleko, daleko, živjet ćemo usred bijeloga snijega. tako sam joj govorio. Plakala je, kao da je to bila istina, dopadalo joj se to.

Pogledao je na rastrgane listiće pred sobom; vjedje i usne mu podrhtavaju. Počeo ih je brzo sabirati skupa, listić na listić, živo i nježno, kao da se dotiče bolnih mjesta ranjenika. Šuti, samo katkad pogleda pri tomu na Ratkina i nasmiješi se na nj smeteno i tužno.

Ratkin gleda na njegove ruke, milo mu je i gorko u duši, pa misli u sebi: to mu nije dalo mira, izvlači nož iz probodenoga srca. Misli još i na druge stvari, nož gotovo više i nije nož, a ima li tu krvi krvi, koja teče, ima i ružâ, ružâ...

I Ratkin napokon rekne:

— A ipak, ipak... to je već život. Znate, Zahu, kod mene je to bilo samo neko nesporazumljenje...

Zah je već složio listiće u jedno, pročitao ih i sad digao oči.

Obojica su nehotice ustala i prihvatila čaše.

— Život! kliče Zah.

— Život, život! kliče Ratkin.

Njihov je glas uzbudjen, dižu čaše i gledaju jedan drugoga zažagrenim očima.

Zahov pogled zastrani kroz prozor nekamo za rijeku. Časak je tako ustrajao, zatim se okrenuo i rekao:

— Poslat ću još po pivo, pit ćemo bratimstvo. Ratkine...

XV

Život, život... poklonimo se njegovoj slavi, pjevajmo njegovu hvalu! Nije dosad ovdje, ali njegov oganj gori u noći na dalekim pristrancima. Već je poslao poslanike, a mi smo u njihove ruke položili zakletvu svoje odanosti. Hoćemo da ljubimo velikoga i lijepoga vašega gospodara, to isporučite, poslanici! Hoćemo da budemo takvi, da njegovo oko s ponosom otpočine na nama, da se smiješi, odobrava glavom naš ritmički pohod! Ali isporučite mu, neka nas ne izda, neka nas ne proda! Hoćemo da i s njim zametnemo boj! I s njim — isporučite mu to. I da hvalu njegovu pjevamo, ne zaboravite!

Često su se Ratkinu ovlažile oči; to je dolazilo samo po sebi, u njegovoj su nutrašnjosti bile takve gusle jadikovke, da se svaki čas morao požaliti. Iz jednoga dana na drugi prelijevao se Ratkin kao jedan jedini vrutak tugovanja.

A sad je htio da nešto piše. To je trebala da bude lijepa pripovijest, kitica šumarica i jagorčika. To bi trebalo da bude nešto takvo kao »Proljetne vode«. Pa to bi on možda i mogao. Ne, nije mogao. Prije treba da živi. I živjet će. Ne će to više dugo potrajati. Pa će doći Gemma. Ne će to više dugo potrajati.

Uostalom, ne — Gemma! Ne — tihana Gemma! Ona, koja će doći, stavit će mu nož na prsi: »Budem li htjela, ubost ću, ne budem li htjela, ne ću ubosti«; tako će govoriti ona, koja će doći; bit će kao grm pasje ruže, ruže i trnje, trnje i ruže.

I došlo je jedno listopadsko veče, jedni su praznici opet prošli, bilo je listopadsko veče, a burno, mrki su se oblaci vijali po obzorju. Vjetar je mahnitao, a svjetiljke na ulici žmirkale su kao ljutite mačke; tjeskoba je morala da presvoji one, koji su one večeri čekali ljubavnice, jer se čini, da je svijet opet jedared bio pun podmuklih, varljivih nakana, a negdje u prostoru ozivao se glas, koji je zvao i opominjao: »Halo! Halo!«

Ratkin je hodio ulicom duž gradskoga perivoja, a oči su mu bile kao rasvijetljeni prozori, za kojima se pleše; malo je oko njega hučalo, ali što se njega tiče, mogli su padati s neba makar mali drotari; zapravo mu je sasvim prijalo, što se vjetar danas tako otrgao s lanca, neka pokaže, što umije, jer je on baš htio da učini isto: nosio je svoju ljubav u svojem srcu, čuješ li, vjetre: ljubav, a i to je malo huke.

Hodio je tako i čekao, a sad je imala doći ona, da čuje, što će joj on danas kazati. Njegovo srce imalo se danas otvoriti, kao kutija, iz koje će iskočiti mali djavolići, da joj se zapletu u suknje i u kosu, da ju svu raščupaju, dok se ne omami. Ne, ne, to je drugačije imalo da bude. Htio je da kao u guštaru zavede svoju ljubavnicu, da se boji i čvrsto drži njegove ruke; kao dvoje djece, prestrašene mrakom, trebalo je da ih ljubav spoji u naručju... Ne, ni tako nije trebalo da bude. Ona će sad doći njemu ususret, stat će pred njim i otvoriti usta — Ratkin vidi njena poluotvorena usta i ne diše — otvorit će usta i reći: »Nije mi ni do koga ništa stalo, samo vas, Ratkine, volim«.

Neka je zločesta životinja haračila po perivoju, zavijala i lomila grančice, bacala ih po Ratkinu, ali Ratkin se samo smiješio; ta je bestija trebala da jednoć vidi mladića, koji ne dade da mu se pokvari dobra volja; a samo da je imala ušesa, on bi je za njih pograbio i ukrotio. Da, to bi on danas mogao da učini.

A tu je ona išla prama njemu, Pavla se zvala, a po malinama je mirisalo u ustima; proljetni su povjetarci pjevali to ime, a ljudi su od njih naučili, da ga izgovaraju. Išla je prema njemu, a s vjetrom se dogodilo nešto čudnovato; stajao je sad ovdje i svirao na guslama, kao da to i nije bio vjetar. A nitko drugi nije išao ulicom, nego ona, njoj za volju svirao je vjetar. Prikučivala se k njemu i plivala, zlatna, električna ribica; na deset koračaja dobio je od nje hitac u srce. Kad je došla tik do njega, vjetar više nije svirao na guslama, već je skočio u njene suknje i ponašao se kao uličnijak. Ratkin je to vidio i slutio na zlo; pogledala je na nj, a njemu je bilo još gore; imala je druge oči, nije bilo tako, kako je očekivao. Ništa nije rekla, ni jedne od onih čudesnih riječca; zahvalila je samo na pozdravu, šta više, nije se ni činilo, da se raduje. Nije se zapravo ni za nj mnogo brinula; imala je pune ruke posla sa svojom suknjom, sa šeširom i kosom, vjetar joj je kosu razbarušio. Išla je s glavom, oborenom protiv vjetra; sada nije mogao pogledati ni u njeno lice, pa je osjetio, da je konac,

i čuo, kako se vjetar smije. Da, vjetar je imao zašto da se smije, jer mu je opet pošla za rukom jedna lijepa vragolija: gospodjicu je lišio dobre volje, sada nije mogla koračati kao boginja, imati na oku svaku boru suknje i pokazivati, kakva je već zapravo dama; srdila se, sve joj se to pokvarilo, pa joj je i Ratkin omrznuo, bilo je glupo od njega, da ovdje stoji i na nju čeka.

Osjećao je da je kraj, nije ni znao, kako je to došlo, ali je osjećao, da je kraj; da mu je nešto umrlo i da mora nešto progovoriti, kao nadgrobno slovo; ne mnogo, samo nekoliko bolećivih riječi, te da baci šaku zemlje u grob. To će mu biti teško, da, bit će, jer je već nesumnjivo njegova sudba da uvijek strada već kod prvoga koraka, a on je tu htio da jedanput zauvijek nešto rekne o svojoj sudbi.

Išla je uza nj, ali više nije bila ona, koja je bila ranije, sad je bila jedna od pećinica, na koju je nasrnuo, a on je htio da sada samo umoči prst u svojem srcu i napiše na pećinicu nekoliko riječi svojom krvlju.

I tu je počeo govoriti, u stankama, uvijek po nekoliko riječi, kad nije duvao vjetar; glas mu je bio sumoran i ranjen, a njoj je bilo još neveselije; nije razumjela, što govori, bilo je to nešto takvo, da ju je počeo hvatati strah; držala je, da je šenuo pameću, razborita zabava nije uopće bila s njim moguća; zato ju presvoji želja, da i ona kaže svoju riječ, sada u taj mah palo joj je to na pamet i ona je rekla:

Ne srdite se, gospodine Ratkine, ali u nas doma ne žele, da me sprovodite; to i onako nema nikakve svrhe... I čovjek bi rekao, da je pri tomu sjedala na vjetar, da ju brzo, brzo odnese u nepovrat.

Ratkin časak nije govorio. Ali lice mu više nije bilo tako tužno, a usne su se u kutićima trzale.

— Ali danas još smijem... posljednji put? upitao je iza toga. Kimnula je glavom. I otpratio ju je do kuće. Pružila mu je ruku, nije zapravo ništa imala protiv njega, šta više, sad mu se naposljetku osmješkivala. Gledao je na nju, njena usta škakljala su ga kao percem; kad je na njih gledao, nije mogao da s njih skine očiju. Sada više nije bio melankolički princ, slušao je glas svoje mlade krvi, kao odrešitu zapovijed, pa rekao:

— Ali, poljubit ću vas... mogu vas ipak poljubiti?

Nije ništa rekla, samo je htjela da brzo oslobodi ruku, ali ju je on čvrsto držao. Nije mu više mogla umaći, obujmio ju je drugom rukom, ali do njenih usana nije mogao doći: poljubio ju je samo u lice. Tek ju je onda pustio, a ona je šmugnula u kuću. Stajao je ondje crven, sa sjajnim očima i slao za njom smijeh. Da, sada se je smijao, bacio šaku zemlje na grob, ali je i jednu ružu onamo bacio, tako je bilo bolje, pa mu više nije bilo potrebno, da ide oborene glave...

Trećega je dana dobio pismo od Pavle. Srdila se na nj, vrlo se srdila, valjda nije bio sasvim pri pameti, kad se odvažio na nešto takvo... ali neka zna: nikada više to ne smije učiniti, nikada više, jer bi onda uistinu bio kraj. Ah, tako... dakle još nije bio kraj? Ratkin se smijao. Ne, uistinu to više ne će učiniti. Nikada. Može da bude mirna. Jer on nije tako mislio — ja sam, gospodjice, tražio ljubav, a ne poljubac na vratima... to je bilo nesporazumljenje, nasmijmo se tomu. I Ratkin se smijao, hodio je uzdignute glave, pa ju nije priklonio ni onda, kad je sreo Pavlu; pozdravio ju je, a ruka mu je sa šeširom u ruci opisala pri tomu bojovnu krivulju, kao da je njom domahivao, ali je on već letio drugamo, on se više nije vraćao.

Letio je, letio, ali njegov dan nije dolazio. I Ratkin je pisao dugačku pjesmu, zvala se je »Ika-

ros«, a pričala je o jadu i čežnji sužnja na pustom ostrvu. A orao je sjedio na hridinama ostrva, a kad je sužanj tumarao po obali, lamajući u daljinu rukama, orao je često slijetao sasvim blizu nad njegovom glavom i kliktao tako razgovijetno, kao da mu je htio nešto reći. I tada bi sužanj uvijek prestao lamati rukama; nije znao, otkud je to vjerovanje došlo, ali je počeo uvijek vjerovati, da će ipak doći njegov dan i da će mu poći za rukom, da pobjegne s pustoga ostrva. Orao i sužanj ubrzo su postali prijatelji, a naposljetku je došao i dan, kad je sužanj shvatio, što mu je htio kazati orao; i onda je sakrio svoje lice u njegovo perje i plakao, dok se orao ozivao kliktanjem, što je bilo nalik na pobjedonosne fanfare; a sužanj je nazivao orla najsladjim imenima, jer je orao htio da ga odnese na svojim krilima. Ali je nesretni sužanj morao još mnogo puta zalomiti rukama. Orao je bio slab, pa ga nije mogao daleko nositi, sužnjevo srce bilo je previše teško od čežnje. I tada je počeo sužanj hraniti orla krvlju svojega srca, da ojača. A sad je znao, da će doći njegov dan, jer je morao doći, kad je davao orlu krv svojega srca...

Činilo se, da je Ratkin bio bolestan: bio je blijed, a oči su mu imale bolestan sjaj. U svim žilama kao da mu je gorjela živa žeravica — a pri tomu je morao da dan na dan ide pješčanim pustinjama, nigdje nije bilo živoga vrutka, a što se našlo u želudcima devâ, to nije bila voda. Ili se moralo sjediti u podrumu; duž zida stajali su redovi obilježene buradi, ali u njima nije bilo vina, jednoć je u njima nešto bilo bozi to znadu, a ti se sada zadovolji praznom buradi, pa se nauči čitati napise na njima; čini to kao mi, i mi smo to činili. Da, pustinje i podrum — to je bila škola. Neke starije profesore zamijenili su mladji, došli su i malo je čišćega zraka s njima zastrujalo; to su bile dvije-tri paome u pustinjama, a te su se sušile i ginule, ništa tu nije moglo uspijevati, pustinje su ostale pustinje.

Jednoć bi se tu morali svi prozori otvoriti i provjetriti! Izbaciti pokorne i niske klupe, a isto tako izbaciti ponosne i superiorne katedre! Isprelamati ravnala i istrgati ispitne zapisnike iz ruku, koje se uzbudjuju i poskakuju! I morala bi se udesiti svečanost novoga posvećenja škole! Cvijeće i pjevanje! I djevojke bi pjevajući dolazile onamo k mladićima, da im reknu, da ih od njih hoće, neka postanu jaki, lijepi i plemeniti muževi. No jednoć... jednoć!... Bili su nekad čudesni dani proljeća i ljeta, sunce je gotovo govorilo ljudima, umiljato i rječito, a školska je soba zijevala, kao njuška žednoga psa s isplaženim jezikom; a onda bi unišao profesor, sa smiješkom u bijeloj bradi, da, zacijelo bi se smiješio osobitim, od sunčanoga svijetla sačinjenim smiješkom, pa bi rekao: »Nikakvih knjiga danas, mladi prijatelju; nikakvih knjiga. Poći ćemo napolje pod rascvalo drveće i govorit ćemo o ljubavi. Danas je takav dan, pa ne možemo učiniti ništa bolje. I o drugim stvarima ćemo govoriti, o muževnosti, jakosti i ljepoti, pravi kruh života ćemo lomiti i jesti. Bili su nekoć čudesni dani proljeća i ljeta, ali profesor, koji bi tako progovorio, nije došao...

Bio je 18. rodjendan Ratkinov, subota, pa se toga dana poslije objeda Ratkin uputio k Zahu; obuzimala ga je čudna razdraganost, kad je mislio na to da mu je sada osamnaest godina. Zah je bio još šutljiviji nego inače. Ratkin je govorio, pa je doskora i on ušutio.

Iza stanke reče Zah:

— Andjela mi je pisala. Već je prošlo preko godinu dana, kako je iščeznula... a sad najednoć piše. Vidiš, u srce sam joj se zapisao.

Nevoljko se nasmijao i časak šutio.

— Djavo neka to razumije. Ženske i... život uopće. Tko je ta Andjela? A tko je Lorča? To su bestije, zacijelo bestije, ali neki modri plamičak imaju u sebi, neku svjećicu... ne znam, kako bih

to rekao. Pitaš: kakva Lorča? Pa tamo je preko, imaju opet novu.

I Ratkin se opet morao sjetiti, da mu je danas osamnaest godina. Rekao je to Zahu. — Misliš, da te nečim obdarimo, zar ne? Zah se kucao u čelo i razgledavao po sobi. Počekaj, imam nešto. Slučajno sam došao na to. Znamenita stvar.

Pružio je Ratkinu »Kreutzerovu sonatu« od Tolstoja.

— Uzmi to brzo i odmah čitaj. Vidjet ćeš. I Zah podmuklo zažmirka borama oko očiju.

Još iste večeri dojurio je Ratkin natrag. Zah je ležao na postelji i podigao samo glavu. Ratkin mu je bacio knjigu na postelju.

— Evo ti je! Pridrži za sebe svoj dar. To je ludjak. Nesmisao! To je laž.

— Bon! Ludjak. Laž. Nesmisao. Ali ne viči tako, boli me glava.

Ratkin se kao lecnuo.

— Glava te boli? Šteta.

— A zašto šteta?

— Htio sam naime... Ratkin se našao u velikoj neprilici.

Stajao je ondje crven, premećući noge i tražeći, što bi brže uzeo u ruku. — Htio sam ti naime reći, da bih danas išao s tobom, tamo preko. Pročitao sam knjigu — a baš ću ići. Kao da tko po meni pljuje, tako mi je bilo, kad sam čitao. Uostalom, znaš, Zahu — Ratkin zaklopi oči i glas mu postane nerazgovijetan — moram odavde nekuda van... Bilo mi je u posljednje vrijeme dosta rdjavo, ne spavam, to me straši, zlo je sa mnom...

Zah spusti noge s postelje, najprije se isceri, ali se zatim vrlo pažljivo i ozbiljno zagleda u Ratkinovo lice.

— Pa dobro, ako hoćeš, možemo ići, rekao je kasnije.

Ratkin je bio donekle smeten.

— Zahu, ako te boli glava, zašto bismo išli? A uopće, ja ne znam... treba li da idem, ili možda ipak... Ta to je grozno, Zahu, grozno je to!...

Zah se dobroćudno nasmiješio.

— Pa, hajdemo! A što misliš, da će te tamo rezati? Ne, ne će te rezati. Samo će ti puhnuti na bolećivi prstić! Evo stojiš tu tako, kao dječak s bolećivim prstićem.

I Zah se samo smijao i šalio; uzeo kaput i šešir, a zatim podjoše. Moramo odostrag, i još vrlo oprezno! rekao je Zah. A imaš li novaca?

Kao da je tko šakom udario Ratkina po glavi.

— Novaca... nemam.

Dugajlija Zah umalo se nije zagušio od smijeha. »Novaca — nemam«, ponavljao je za Ratkinom i tapšao ga po plećima.

— Pa ja samo... da pogledam, dosta će biti. Vidiš, novaca zaista nemam... A Ratkin nije znao, kamo bi zbog smetenosti okrenuo oči.

— Vidi ga, novaca zaista nema... Pa evo, ja imam. Evo, uzmi samo, uzmi! Makar samo da pogledam, pa dosta. Ti... ti, ljubavniče jedan...

Za mostom opet skrenuše prama rijeci, pa podjoše uzanim putićem duž razvaljenih malih zidova i prljavih dvorišta. Ožujsko popodne naginjalo se k zapadu, led je prije nekoliko dana krenuo, pa su dva ribara lovila ribu. Mladići su kod njih časkom navlaš popostali i pošli dalje. Proljetne su vode hučale, zrak je bio kvasan i oštra je rumen kričala sa zapada; Ratkin je gledao na rijeku, gledao prama obzorju, pa mu se činilo, da se mora s nečim rastati, a nije znao, sa čim: tako mu se činilo, to je bio molećiv glas, ali je on samo mahao glavom i smiješio se. Ti, koji me zoveš, pogledaj na moj smiješak; ako možeš, razumij ga ti, kad ga ja ne razumijem!

Napokon je rekao Zah: »Ovdje«. Mignuo je okom na jedno maleno dvorište, brzo prošao preko njega, a Ratkin za njim. Tamnim, tijesnim hodnikom

unišli su u malu, zagušljivu prostoriju. Starija, ugojena žena kartala se ondje s mladom crnokosom djevojkom, koja je imala na sebi samo noćni, ne sasvim čist đoramak i donju suknju.

— Pogledaj, Lorča, snuboci. Lijepo vas pozdravljam, gospodo. Pa... svršit ćemo igru. Ne, ovamo k meni, gospodo, ne sjedajte, samo lijepo gore. Ovdje vas može tko vidjeti, pa ću imati neprilika.

Djevojka je lijeno okrenula glavu, nije ništa rekla, nego igrala dalje.

— Pa gle, ipak je još tu bio gornjak, klepetala je stara. Bum — udri! No, eto ti vraga — keca mi je odnijela. Dosta! Sekser sam izgubila. Plati, Lorka, malu šljivovicu!

Djevojka je prigrnula nekoliko krajcara i ustala. Imala je talasaste bokove i grudi, crne, ravnodušne oči i gruba usta. Ratkin je gledao na nju i osjetio u cijelom tijelu čudnovatu žudnju; nije bila lijepa, a nije bila ni odviše čista, ali će njemu biti s njom dobro, samo ako ona bude htjela: dobro će mu biti s njom, nikada je se ne će zlo sjećati; lijepa i dobra živjet će u njegovim uspomenama. Ima on doduše malo novaca, ali će se jednoć desiti prilika, pa će joj poslati mnogo, mnogo novaca. Da, to će učiniti. Nikad je ne će zaboraviti, ako samo bude dobra prama njemu.

Djevojka je opazila njegov pogled, ali je učinila samo uzaludan pokušaj, da se nasmiješi, i ljuljajući se u bokovima, izišla je na vrata.

— Uslobodili smo se, da vam dodjemo u pohode, viknuo je za njom Zah, ali nije dobio odgovora. Naručio je vina i stara je za tren postala slatka. Donijela je bocu, čaše i namignula očima na Ratkina.

— Gospodin još nije bio ovdje, nisam dosad još imala čast...

Ali je Zah već uhvatio bocu sa čašama i potisnuo Ratkina prama vratima.

— Strogi inkognito, milostiva! Uostalom, kakav inkognito? Okrenuo se još medju vratima i rekao prigušenim glasom: — To je nezakonito dijete našega katehete. Tako, a sad — trkom, sine velikoga oca!

Popeli su se preko nekoliko rdjavih stepenica i našli se u potpunoj tami. Ratkin je slušao, kako mu kuca srce i ogledavao se za Zahom. Ali je uto Zah već otvorio jedna vrata. Unišli su u malenu sobicu s jednim prozorčićem; tamo je bio sumrak, vlaga i zapah rdjave mirisave vodice; djevojka je stajala kod prozora i zalijevala mirtu: divite se, bozi, zalijevala je mirtu! Nije se ni okrenula, kad su unišli.

— Ljepša je odostrag, promrljao je Zah, primaknuo malen stolić k divanu i stao nalijevati vino. — Pa skini kaput, sinko, kako vidiš, ona ne trpi ceremonije.

Tek se sada djevoka okrenula.

— Daj mi, da pijem, brbljavče! rekla je.

— Gle, ipak si progovorila. Mislio sam, kad dodjem po drugi put, da će ti se sasvim usta smrznuti. Gle, progovorila je...

Pila je i sjela k mladićima na divan.

— A o čemu bi se i govorilo... zategnula je, a glas joj je zavonjao strašnom dosadom.

— O svačemu se može govoriti. Na primjer o tvojim očima. Što veliš, brate, o Lorčinim očima?

Ratkin se zacrvenio.

— Crne su, lijepe.

Polagano je k njemu okrenula glavu i časkom na nj gledala.

— Zar me i ti držiš za budalu?...

— A sada, Lorča, što veliš o njemu?

— Poljubac ću mu dati, to velim.

Ali je Ratkin nepomično sjedio, a Zah se cerio.

— Zaboga, vi ste još djeca, pa idite k mami! rekla je kao srdito.

— Idem, Lorinečka, idem... Zah je ustao; i Ratkin počeo ustajati. — Samo sjedi, sinko, skočit ću nekamo i vratit ću se. Ako se ne vratim, čekam te kod mosta, rekao je Zah i već stajao medju vratima.

— Što si se tako preplašio? vikala je za njim djevojka.

Djevojka je časkom šutjela, a Ratkin gledao prama prozoru. Sjetio se »Kreutzerove sonate«; da, raspaljeni starac stajao je tamo za prozorom, gledao ovamo i udarao u prozor. I Ratkin se nije mogao suspreći, a da ne udari u smijeh.

— Zašto se smiješ?

Pogledao je na nju, ali se morao opet zacrvenjeti.

— Dobro mi je kod tebe, rekao je malo smeteno i zaklopio oči.

— Zato se smiješ?

— Zato.

— Koliko ti je godina?

— Osamnaest. Baš mi je danas osamnaest...

I Ratkin zabaci glavu; ne, sad više nije htio da zaklapa oči, a ni da se crveni; sad se s njim opet jedared okrenuo svijet.

Dolje je netko zvao.

— Milostiva gospodja me zove, rekla je djevojka i sišla dolje. Ali se za tren povratila. Pogledala je s vrata na Ratkina nekim ispitljivim pogledom, a zatim sjela sasvim blizu do njega...

A raspaljeni starac za prozorom mogao je čuti, kako je netko odjedanput udario u grohotan smijeh, nalik na ijujukanje —

Zah je čekao Ratkina kod mosta.

— Izgledaš kao okupan, rekao je i potapšao ga po ledjima.

Ratkin je imao vlažne, sjajne oči i krhak smiješak, koji mu se lelijao oko usta. Nadvio se nad ogradu i gledao dolje na rijeku. — Huči, huči...

Moja draga proljetna vodo! uzdahnuo je naglo i poslao dolje poljubac.

— Ostavi se toga i poslušaj! promrmlja Zah.

Znao je novost. Od Valente; malo prije mu je to priopćio. Valenta je stanovao u istoj kući s profesorom Ramlerom. Tko bi to rekao o našem dragom Ramleru? Imao je danas posjet! A kakav posjet! Damu! Namirisana i uopće bajoslovno udešena. Ali... to je ono zanimljivo pri tomu — ta dama bila je zacijelo pijana, tako se vladala. No glavno je bilo to, da je to bila dobra Ramlerova poznanica, jer ju je nazivao Olgom. Ramlerova je stanodavka nešto čula, i vidjela ju je, pa tvrdi, da je to zacijelo bila takva — no, rekla je — pala ženska, tako je bar izgledala. Bila je otprilike pola sata kod Ramlera i provodila grozne stvari; smijala se, plakala, a Ramler ju je samo stišavao. Zatim je poslao stanodavku po kola i odvezao ju ravno na kolodvor. Još je na stubama plakala, a morao je i da ju u kočiju posadi... Vidiš, vidiš, sinko, i zijevajući Ramler ima svoju prošlost. A što, slušaš li me ili ne slušaš?

— Slušam, ali...

— Što ali?

— Šuti radije. Znaš, Zahu, on je takvo krasno veče...

XVI

Gle, takvo je bilo posljednje, zaludnje hodočašće Ramlerovo za srebrnim vjetrom:

Bilo je to nedugo nakon njegova dolaska u P. I tu se s njim nešto dogodilo. Promjena u njegovu vladanju nije izmakla ljudima: imao je suhe, žarke oči, plahe geste i vodio je čudne razgovore; ljudi, kad su govorili o njemu, značajno su slijegali ramenima.

Sretne ga na primjer na ulici prijatelj.

— Već odavno nisi bio medju nama, Ramleru.

A Ramler, kao da nije čuo, vadi kutiju sa cigaretama. — Uzmi, hoću da ti nešto reknem, veli. Zapalio je sebi i prijatelju, a nije govorio ništa.

— Pa što si htio reći? upita napokon prijatelj. Ramleru poblijede usne, kao ubijene vrlo bolnim otrgnutim poljupcem.

— Idem k Olgi, reče.

— Kamo ideš?

— K Olgi.

— Tko je to, molim te? — A prijatelj sliježe ramenima i vrti glavom.

Ali Ramler ne sluša.

— Treba da mnogo ljubimo, momče, mnogo ljubimo.

I Ramler stišava glas.

— Poznavao sam jednoga mladića, koji je, kad je išao k svojoj dragoj i približio se njenoj kući, morao da zastane, pa se naslonio na zid — tako mu je udaralo srce. Ujutro, kad se probudio, zaokupljao ga je dojam, da ga je ostavila njegova ljubavnica, jer je mogao da sanja samo o njoj. A gdjekad je usred razgovora postao vrlo mučaljiv, pa si mogao primijetiti prama kretnji i obliku njegovih usta, da izgovara njeno ime; dolazilo mu je u usta, kako drugomu dolazi krv u glavu. Zaljubljen ludjak, he-he, zar ne?

I Ramleru se cijelo lice nekako isušilo. Pokušao je i to, da pregori svoju žalost krotkim smiješkom, ali mu nije polazilo od ruke; njegov smijeh strši uprazno kao okrnjak umrloga stabla.

Sad se čini, kao da želi nešto reći. Ali se odjedanput okrene i ode. Bez pozdrava odlazi.

A prijatelj časkom gleda, kako se gube njegova ledja, svijetlo sukno njegova ogrtača, nalik na pokrovac, što se pregiba pod pokretima bola, koji

pod njim radi. I čini mu se, da kod Ramlera uistinu nije u glavi sve u redu.

A i ipak je Ramlerov slučaj bio tako jednostavan; sasvim naime jednostavan, iako će netko možda reći, da je patološki previše zamršena činjenica, da je počela Ramlera u noći pohadjati žena, koju je ljubio prije šest godina. A iza ovih noći dolazila su podrugljiva i pakosna jutra. Zar nije bilo paklenski smiješno, da grli i obuzima svoj rodjeni, san, dok je ona živa?... Da, vaše blagorodje, zašto zapravo ne idete za živom? Zašto jednim mahom ne razriješite sve? Istina je, da je onoga puta počeo sumnjati na Olgu; oko njene »maman« bio je nezdrav uzduh; a nekoliko mladih, nasrtljivih muškaraca uvijek se vrzlo u tom društvu. He-he, on je bio tada vrlo ugledan, mlad čovjek, pa je držao zgodnim, da se spasi...

Ali je Olga neprestano po noći dolazila. A jutra su postajala sve otrovnija. Naposljetku se odlučio: otići će. Mora da ju nadje u Pragu.

Izišao je na Franjinu kolodvoru. Pred kolodvorom je stao i pogledao na sat: pol jedanaest.

I krenuo je. U noć i u maglu. I ovdje je valjda padao snijeg, ali je okopnio. Mokre se tramvajske tračnice svijetle, gradski perivoj na desnoj strani miriše na razmekšanu zemlju i obamrla stabla. Iz njemačkoga kazališta nagrnulo općinstvo, kočije se razišle u nekoliko pravaca; nekoliko gospode i dama ide oko njega, oči im se iskre, a u to mu već i oglasne ploče kazuju, što je tako razasjalo ta lica. »Jugend!« Proljetna priča! Da, Bože moj, proljetna priča!

Ramler se smiješi: evo, on se vraća k proljetnoj priči... Sve je tu tako poznato, i ta aroma ulicâ. Santa Lucia! Toliko je mjesta tu posvećeno uspomenama, kao kad razdereš ružičasto pisamce, pa ga vjetar raznese u sve kutove... A kad bi sabrao sve te papirne komadiće pa ih složio, da-

hnulo bi na nj svim zaboravljenim mirisima slatko ime: »Olga!«

Došao je k muzeju. Vaclavski je trg već umuknuo, pritisnut maglom. I ne znajući zašto, skrenuo je prama Vinohradima; stoji nad vinohradskim tunelom i gleda na Franjin kolodvor; signalska svijetla svih boja piju maglu. I ovdje je nekoć stajao s Olgom, i onda je padala magla, a oni su šutjeli, jer je to bilo krasno. A možda ona tu svejednako katkad hodi, a i ne opominje se, da je tu stajala s njim. A može biti, da tu i ne stoji sama, već s drugim muškarcem; taj je muškarac nesumnjivo stekao izvjesna prava, kojih se ne namjerava odreći, zato ne preostaje ništa drugo: Ramler će ubiti toga čovjeka. Sad stoji ovdje i može da sasvim spokojno misli na to: ubit će ga!

Na njene oči će ga ubiti, naravno, da vidi, kako ju ljubi i da li može ubiti. A ona će samo promrmljati: ubojice! Ne će zazvati ni stražare, samo će reći: idi! Zelena i crvena svijetla bjesomučno viču. Sad samo još crvena. Ali će i ta iskrvariti, a samo hladna i mokra magla sapire svu krv...

Ramler se uhvati za sljepočice. »Zacijelo sam bolestan«, došlo mu je na pamet. Ali se smiješio; jer sutra, to izvolite zapamtiti, sutra će biti pouzdano zdrav...

Opet je krenuo dalje, a sve je zatim došlo kao naručeno, ipak je bio samo ljubimac sudbe, bozi, budi vam hvala za to!...

Začuo je glazbu, u Narodnom domu bio je koncerat. Slegnuo je samo ramenima i unišao. Prošao je garderobom i našao se u dvorani. Žestoko, bijelo svijetlo mnogih električnih sijalica, žarka kitica šarenih gospojinskih toaleta, nemirne crne malje konobarâ, koji lete ovamo-onamo, lica s ustima u živom razgovoru, lepeze i visoke frizure, cvikeri i brkovi, parfumi i dim, ogledala i udubine, uzbibana buka dvorane poslije svršene točke. Tražio je slobodno mjesto i napokon našao; naklonio se pred nekim i netko je zahvalio. Zatim konobar. Pivo i jestvenik. Da, janjetinu. Izvrsno, konobar se požurio. I zaista, nije s njim tako zlo; jede vrlo uslasno... A pivo — naravno, ispije do dna, do dna, hu, kako je bio žedan! Ali — cigaretâ nema. Pst, tu su. Zapali, gleda u oblačiće dima; »modri leptirići«, veli za sebe. I glazba opet počinje, zapamtimo to, dobro to zapamtimo, to je valčik.

I odjedanput se Ramler začudio, kako je zapravo došao ovamo. Svega se sjećao, morao je zavrtjeti glavom, pa se radoznalo obzirao. Za njegovim je stolom sjedio stariji, suh i mrzovoljast gospodin s gospodjom, dvije gospodjice kao s natečenim obrazima i s tragičkim gestima, te mladić s kratko ošišanom glavom, nalik na krušku, i s debelim cigarišem u glupim ustima. Valčik je žalio, žalio, a natečeni su se obrazi tako tragički sneveselili, kao da žali baš za njima, za teškim nekim grijehom, kojemu su podlegle u slabom trenutku, dok se njihova »maman« neprestano trudila, da zatomi zijevanje, što je na nju navaljivalo.

Ramler je brzo odvratio oči i zagledao se drugim pravcem. I tu mu se najedared nešto dogodilo u glavi — hrsk! — kao kad zdrobiš orah. A što kad bi tu negdje bila Olga? To bi bio slučaj, brate, ali gospodin slučaj hodi svijetom, pa se ne treba tako čuditi! Do nje bi naravno sjedio drugi muškarac, ne može on to drugačije ni zamisliti, bon, dakle drugi muškarac. I ona bi ga zapazila i očima mu rekla, da ne će, da je on vidi. Pokorno bi samo oborio glavu i ne bi je vidio. Znao bi samo, da sjedi tamo... i da je već kasno. Da može na nju gledati i da je više nikada ne smije vidjeti. Zatim — prošao je sat, tri? — oboje bi ustali, ona i drugi muškarac, i otišli bi. On bi ih slijedio. U garderobi opet bi ga zapazila i opet bi mu rekla očima... ne smiješ me vidjeti. A medjutim, dok bi joj drugi muškarac pomagao da obuče kabanicu, ona bi to još nekoliko

puta ponovila. A on, Ramler, gledao bi na nju, ali je ne bi vidio. Onda bi otišli. Vuklo bi ga za njima. Časkom bi mu se možda činilo, da ju onaj drugi ljubi brzim, zračnim poljupcima zaljubljenih očiju. Najposlije bi se zaustavili kod jedne kuće, pazikuća bi otvorio. A Ramler bi odjedared opazio, da je zapravo pijan, jer bi teturajući obilazio oko one kuće. No, zar trijezan čovjek gleda obnoć u prozore sasvim strane kuće? Da su sada tamo u jednom prozoru rasvijetlili? Da se za zavjesom toga prozora nekako sumnjivo kolebaju sjene? Da je i ovaj prozor napokon ugasnuo?

U Ramlerovoj glavi netko se s nekim uhvatio u koštac, netko je tamo s nekim lupio o zemlju, buči mu glava, buči. Oči su mu se razletjele dvoranom. Ništa. Kraj. Glazba svira. A Olge tu nema! Nema! Platit će i otići. Napokon je ustao. Prošao je garderobom. Posegnuo je za izlaznim vratima, ali je u isti mah i neka druga ruka za njima posegnula. Digao je oči, naklonio se i pustio nepoznatoga gospodina ispred sebe. Nepoznatoga? Htio je da stane sa široko otvorenim ustima i da vikne: »Mislite li, vi glupi ljudi, da mi je taj gospodin uistinu nepoznat? Varate se, ljuto se varate; takav sam ja čovjek, da i poslije šest godina čovjeka odmah prepoznam. Pa izvolite gledati, idem za gospodinom, a i njegova ledja su mi poznata. A strvina je gospodin graditelj, napio se i evo tetura, pijanica! No, vidite, prepoznao sam... gospodina graditelja. A sad, ne ću da vičem, samo ću u uho prišaptnuti: Gospodin je graditelj takodjer iz onoga veseloga društva, kojemu je pripadala Olga Müllerova sa svojom maman. Da, sad se tako malo sjećam: opažao sam u svoje vrijeme i neku sumnjivu povjerljivost medju tim graditeljem i Olginom maman. Ne bih to rekao, šta više, stidim se, da to pripovijedam — ali, razumijte me, tako sam radosno iznenadjen tim sastankom«.

Izvrsno, stepenice su već pri kraju! Ali gospodin je graditelj dolje unišao u kavanu. Ramler je unišao za njim; svijetlom velikih lustera obijeljena dvorana, samo nekoliko crnih malja nad mramornim stolićima. Ramler pristupi ravno graditelju: Izvolite mi oprostiti i t. d. Gospodin se graditelj napokon sjeti njega i drago mu je to. To mu je drago, pa će rado, vrlo rado s njim posjediti. Gospodin graditelj se napio, usta su mu bila puna riječi. Najposlije je Ramler izravno upitao. Bozi, hvala vam, sad se konačno izgovorilo ono ime: Olga Müllerova.

Graditelj si je opet sasuo čašicu likera u grlo i izbuljio u Ramlera nadute i zakrvavljene oči, iskapajući nešto iz svoje zamagljene pameti.

— Pa baš... baš... ta ja već znam, lakrdijašu... kako se ne bih sjećao... he-he, gospodjica Müllerova... kako se zvala... Olga, zar ne? Pa vi ste se strašno ljubili, i to ja znam, i kako... Tamo je bilo koješta... Ja znam, ja znam. A onda ste iščeznuli, kao leptirić, he-he... a tu sam vam, vjerujte, dao pravo. Pomiluj, pa ostavi. Razum se ne smije izgubiti. Eto, vidite, da se svega još sjećam. A kako se ne bih sjećao! Da... nu... zašto to ne bih danas rekao pri-ja-te-lju? (prigušio je glas), ta bili su s njenom materom neki prijatelji!... To je bila strašna ženska, znate, prava kur-ti-za-na... Ali ipak nije bila dosta oprezna... pa je poslije imala svakojakih neprilika. A vele, da sad više nije u Pragu... negdje na ladanju kod sestre čini pokoru i počinje sijediti... Nu... a... dragi kolega, je li to put ljudskoga života, he? Tijelo je imala, tijelo je dala, na tijelo se crvi daju...

Ramler je na oko ostao sasvim miran; samo je njegov smiješak bio nalik na razrivenu ranu.

— Gospodine graditelju...

Graditelj je uzdigao oteštale vjedje. — Ah, tako, imate pravo; konobaru, dajte nam još po jednu!

Gledao je na Ramlera pogledom pijanih očiju. No Ramleru je ravnodušno, što je on imao s Olginom maman. Ali Olga, to su opet njegovi računi. Došao je, da ih uredi, da mu neprestano ne dolaze opomene, da ne mora neprestano slušati: tu... tu plati... svojom krvlju plati!...

— Gospodine, graditelju, znate, namjeravam, da posjetim gospodjicu Müllerovu... je li vam možda poznato, gdje stanuje...

Ramler je valjda rekao nekakvu nesmislicu, jer je graditelj udario u grohotan smijeh.

— Eh, vi lumpe... posjetiti, nakloniti se, no, no, no, oprostite. Ali odista ne znam, gdje je sad u vragu ta djevojka, već davno nisam za nju čuo, već davno ne... Naime... onoga puta, kad ste otišli, da, istina, nekako se splela s tim novinarom Bazikom. Taj čovjek nekamo ju je sakrio. Ali tko bi znao... Eh, dragi kolega, u toj jami bilo je mnogo miševa... ti bi miševi mogli znati...

On se grohotom nasmijao i ispraznio čašicu.

— Stanite, mladiću... kad biste htjeli... Bazika pouzdano nešto o njoj zna. Pa ćete sutra otići k njemu, je li? Stanuje ovdje u Krunskoj ulici, otprilike tri kuće odavde, ako se ne varam...

Ramler je sjedio s malo oborenom glavom. Sad ju je podigao i nasmiješio se.

Pozvao je konobara i platio. Graditelj je bio iznenadjen. Ali se Ramler brzo preporučio. I izišao je u noć... Kiša je počela padati, tri pijanca derala su se usred ulice — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Sutradan poslije podne stajao je pred vratima s posjetnicom: »Književnik Ladja Bazika«. Tu je bilo zvonce, ali je Ramler tiho pokucao člankom kažiprsta. Nitko se ne javlja. Srce mu se ledilo, a u prsima je zebao; bilo mu je mučno čekati; hipovi su se otegnuli u beskrajnost.

Žurno je pritisnuo na puce, unutri je zvonce zazvonilo. Časkom je bilo sve tiho.

Negdje dolje zalupila su vrata, netko je zvao »Mary«. I opet tišina. Sledjeno srce kucalo je strašnim udarcima. Napokon se razabralo neko kretanje za vratima, za kojima je stajao Ramler, ključ je zazveknuo i vrata se otvore. Da, da, tu je stajao on, Bazika.

— Oprostite, htio sam da vam samo na časak dosadjujem.

— Molim, samo unidjite... Otvorio je pred Ramlerom sobna vrata. Na zagasito-crvene zavjese prosjaivalo je samo malo svijetla, najpotrebnije pokućstvo i pisaći stol, na kojem je bilo razbacano mnogo papira.

Bazika primaknu stolicu i Ramler sjedne. Pogledao je ravno u oči Baziki: isto lice, kako ga je prije poznavao. Velika, nekako veselo uskolebana glava na malom, uzlatom tijelu, široke i vrele oči, čeznutljiva usta i smedj, talasast okvir prebačene kose i bujne pune brade.

Bazika je takodjer sjeo i motrio Ramlera... samo kratak čas i njegove su oči odjedanput sve znale.

Ramler se sumorno nasmiješio i rekao:

— Mislim, da me poznajete, gospodine Bazika.

— Časak nisam bio načisto. Ali sad, da, poznajem.

— Bojao sam se, da vas ne ću naći... rekao je opet Ramler.

— A vidite, našli ste me. Obično se dogadja, što se ne bi trebalo dogoditi.

— Ima li to možda da bude opomena?

— Nipošto. A bilo bi već i kasno. Uostalom... muškarci smo.

— Da, muškarci.

Stanka.

— Niste se promijenili, smjesta sam vas prepoznao.

— Uistinu? Ni ja nisam bio dugo u neprilici.

— Možda smo malo živjeli.

Bazika nije odgovorio. Nešto je podrugljivo sada bilo u njegovu pogledu, kao da je htio reći: čemu taj dugi predgovor, striko? Prignuo je glavu i tiho rekao:

— Gospodjica Olga Müllerova.

Ramler se trže, kao da je htio ustati. Ali se odmah primiri.

— Da, pogodili ste. Odmah sam znao, da ćete pogoditi. Ali to vas ne smije pozlijediti; odista ne ću da vas izazivam.

— Ah ne, ne uznemirujte se! umirno se nasmiješio i slegao ramenima.

— Gospodjica Olga nije od onih, kojima bi ljubav bila definitivna! dometnuo je.

Pošto je Ramler na nj pogledao brzim, ispitljivim pogledom, on je nastavio:

— Htio sam naime reći, da se ona ne svršava s ljubavlju prama jednomu muškarcu... Nastavak dolazi u idućem broju, tako je to. A vi, koji ste možda igrali važnu ulogu u prošlom poglavlju, najbolje ćete učiniti, ako ne čitate daljnjih nastavaka. Nervi su u opasnosti, liječnik vas odvraća, otkažite gospodji redaktorici reviju, koja se prijeti, da će donijeti opasan nastavak. Prvo, tašti ste, drugo, malo razumni, a treće, odviše kukavički.

To se sasvim lijepo razvija. Iščeznula ženska proglasi se u srcu nestalom, a zatim... Napokon postane pokojnica. A medjutim doživljava ona već peti nastavak.

Ramler je po svoj prilici čekao: sad će se Bazika osorno nasmijati. Ali se on nije nasmijao. Samo je prekrstio noge i obujmio koljena odviše napetim rukama.

Ramler se uznemirio i uplašio: ovdje negdje blizu ima još drugi bol osim njegova. Skrenuo je očima i pogledao na pisaći stol.

— Smetam vas: baš ste pisali, kako vidim...

— Ne, ne smetate. Malo sam pisao, istina je. Pripovijest. Ne pišem obično pripovijesti, ali jednu bih ipak rado napisao...

Pristupio je k pisaćemu stolu, uzeo papire u ruku i čudnovato se smiješio.

— Ako dozvolite, pročitat ću vam odavde nešto. Samo nekoliko redaka. Molim: »Zmijinje gnijezdo uvijek će biti ono što ljubimo. Ljubav se naime obično radja za teških večeri i noći. Mrak uveličava zagonetnost, tišina nagoviješta buru, koja dolazi. Grudi trepeću od nemirnosti: ne možeš usnuti, jer se uskolebalo vulkansko podzemlje cijeloga bića. Tako se radja ljubav. Ne zato, što ste htjeli, da se rodi, već zato, što ste imali mnogo stvari, koje se mogu žrtvovati i baciti u plamen. Kako je grozno lijepo i gorko slatko živjeti pod crvenim žarom ovoga plamena, u kojem se pretvara u pepeo vaš mozak, krv, snaga... on sve... daje, a ništa ne dobiva, a ona isto tako ništa ne dobiva, a sve daje. Daje li sve?«

Nato uze drugi list.

— Ovdje nešto izostavljam. Moj junak, koji tako filozofira, na koncu se uhvati za glavu. To ću pročitati, ako nemate ništa protiv toga... »Oh, zar se ne bi morala smijati Hela, kad bi sada gledala u njegovu dušu? Zar ne bi rekla: Dragi glupane, imam druge kontinente i druga mora u sebi i drugu logiku, ali ni jedan vaš istraživalac nije iznašao ni jednu travicu, ni jedan prašak mirisa tih neznanih prekomorskih krajeva, koji vas je privlačio i odbijao, koji vas je nasićivao i izgladnjivao, koji vam je živom radoznalošću ispijao oči, da su obnevidjele od nemoćnih suza koji vam je u svojim ledenjacima odražavao rastuženu, zauvijek osirotjelu i opustjelu glavu, tamo, gdje ste htjeli vidjeti dvije glave, sretne

dvije glave, spojene žarkim uzlom poljubaca i golim, svih tajanstva oslobodjenim očima... Ne, ja sam drugi svijet, nikad me ne ćete razumjeti, jer ste me ljubili... Zar Hela ne bi to rekla? I mnogo bi se smijala«... Malo patetički, zar ne? dometnuo je časak kasnije, pošto je pročitao.

Metnuo je na stranu papir i vratio se na svoje mjesto, prignuvši glavu nad koljena.

— Gospodine Bazika...

Ramleru kao da velik bol izbija na usnama, pa ne može ništa drugo reći nego:

— Olga...

Bazika je malo maknuo usnama.

— Otišla je, reče.

Ramler potrese glavom; srdit smiješak zatitra mu na lijevoj strani usta.

— Tko ju... sada ima?

Bazika je neodlučno digao oči prema njemu.

— Ne znam, odrezao je kratko.

— Tako... tako... opet ju je netko sakrio u pet dvorova; taj zaljubljeni vitez nesumnjivo čini po vašem uzoru.

U Bazike ohladnješe oči.

— Izvolite ostati mirni. Uostalom, mora da vas je netko krivo obavijestio, ljudi su tako glupi...

Sad je i njemu oko usta zatitrao ljutiti smiješak.

Skanjivao se i gotovo podrugljivo mjerio Ramlera. Zatim, kao da se iznenada odlučio na nešto, opet pristupi k pisaćemu stolu, otvori jednu fijoku i nešto potraži; valjda je našao, obazreo se za Ramlerom i opet se činilo, da se skanjiva.

Napokon trže ramenima, pristupi k njemu i nešto mu preda.

Ramler nespretno posegnu za tim. Ah, tako: slika!

I Ramler je htio u tom trenutku zamoliti Baziku, da mu se ne podsmijeva: he-he, tako nespretno držim u ruci tu fotografiju. Ne gledajte mi

na ruke; gdjekad mi se dogadja, da mi se tako tresu ruke. Čini mi se da sam o tome već govorio s liječnikom... Ako se ne varam (i ne lažem), onaj mi se liječnik onda zlobno nasmijao: Te ženske, te ženske! tako mi je rekao. Ali, Olga je veselo dijete! Ne bojte se, ne bojte — ne ću vam pljunuti na tu sliku. Neke su nijanse upravo božanske — ne priznajem li dosta? He-he, golota je lijepa; gut gebrüllt, Olga! Vidite, novinari, vidite; htjeli ste me iznenaditi, a ja sam utjelovjeni mir; ni pljunuti ne ću na vašu sliku; u svakom je slučaju Olga imala izvjesnih razloga za to, da se tako... malo obukla, kad se dala fotografirati. A vi ste velik glupan ako mislite, da trpim. Trpljenje... hoću naime reći, da je trpljenje nalik na gusle, koje plaču. Ali to je prodrt bubanj, na kojemu sjedi lakrdijaš, a bjelilo od brašna, raskvašeno suzama, kaplje na njegovu čupavu haljinu, kao crvi brašnenjaci. Ali ni otale ne smijete ništa izvoditi, to je pjesnička slika, ništa više. A vi dobro znate, da je Olga veselo dijete. Ili da to drugačije kažem: lako je brati cvijeće na livadi i smijati se, ali je teško na križu visjeti i smijati se... Napokon vi to ne shvaćate. Ni ja! Ali ću vam nešto reći. Bit ćete čarobnjak i vrlo plemenit dobrotvor: pokažite mi Olgu takvom, da je prestanem ljubiti! Ali to vi niste kadri. Nitko!

Umalo Ramler nije pregledao, da je na zadnjoj strani fotografije bilo načrčkano nekoliko redaka. Naslonio je lakte na koljena, tako ruke ne poskakuju, pa se može čitati.

— Moj dragi viteže od jučer! Bio je to možda ružan slučaj, što sam bila obučena, kad smo se rastajali. Sjećate li se? Imala sam, suviše, i šešir na glavi i rukavice na sva puceta zakopčane. Bojim se toga posljednjega dojma, bojim se, da ću živjeti u vašim uspomenama tako zakopčana i utegnuta — a rada bih dala vašim uspomenama drugu direktivu. Neki je gospodičić tvrdio, da sam se dala fotografirati u odviše providnom batistu; željela bih, da bi

se i vama to činilo; osim toga da biste sebi predstavili moje lice s malo više smijeha, jer sam se, vjerujte, htjela čestito nasmijati.

O l g a.

I s Ramlerom se nešto čudnovato dogodilo, neki čudnovati san sunuo mu je glavom.

Čudno čuvstvo: kao kad u kući leži mrtvac...

A oko kuće s njuškom trči malen pasji animal, u kratkim stankama zareži, grčevito uzdigne njušku i vrišteći zavije... Neka nezemaljska tjeskoba i očajanje. Aleja nevoljko zašušti, prutić, uskoleban vjetrom, negdje tikne, pukotinom vratašca zazviždа pišteći promaja...

U kući leži pokojnik...

Ramler je pogledao gore; oči su mu se zaprepastile, a usne umrtvile. Ali se umrtvene usne najedared osmjehnuše. Vratio je Baziki fotografiju.

— Dali ste mi čestitu pouku! rekao je.

— Možda je to bilo nužno.

— Da, možda je bilo nužno.

Ramler je ustao: — Odlazim.

Ali je naglo zastao. Prodrti bubanj izbacio je još jednu tužnu sjenu.

— Ne srdite se: još jedno pitanje. Rad bih znao, gdje... gdje stanuje Olga.

Bazikino se lice zasjenilo od iznenadjenja.

— Znate... ja samo tako... promrmlja Ramler i bijedno se nasmiješi.

Bazika je preletio po njemu pogledom, oči su mu se uveličale vrelom i neiskazanom modrinom.

— Vinohradi, Krameriova 16, prizemlje.

— Hvala vam.

I Ramler uze šešir i podje prama vratima. Na vratima se još naklonio — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Ramler je stao sučelice prema crkvi svete Ludmile. Bilo je već podne, a on je svejednako stajao na istom mjestu. Nije ništa više htio, sasvim ništa, zapravo je samo htio da dodje k sebi. Nije mu bilo gotovo ni tako zlo: mogao se smiješiti, bez muke. A nije se smiješio bez uzroka, nipošto, sve se sasvim dobro svršilo; dobio je svoju lekciju, mogao je da se najbližim vlakom opet vrati kući.

Bilo je podne, uredi, tvornice i škole razlili su sadržinu svojih mravinjaka na ulice. Rukama, zataknutim u džepove, ravno su jurili muškarci kao na juriš; sitnim koracima ljuljajući se i pridržavajući suknje žurile se žene, a kroz ovu vrevu protiskivala se omladina, vijugajući se amo-tamo poput mladih ribica. U jednoj veži zatužile su orgulice, iz crkve sv. Ludmile orila se zvona muklim udarcima bronca. Na ulazu u crkvu sjedali su svatovi u kočije; kočija za kočijom punila se bijelim atlasom i crnom svilom, sjajnim maljama cilindara i kitama cvijeća. Ramler je stajao na kraju pločnika sučelice prema crkvi; mladencima su stiskali ruke i čestitali. I on je čestitao, naročito on. Stajao je tu, čestitao u duhu i smijao se.

Zbog vlažnoga pepela sive magle bili su mutni i neodredjeni udaljeniji obrisi. Podnevna su zvona zamnjela, rijeka ljudi, koji su se žurili, sušila se i rijedila. Kraj Ramlera je kašljucava ljudeskara punila svoju napravu pečenim kestenima, njihov vonj zamirisao mu je u nosu. Za njegovim ledjima u golom grmlju malešnoga perivoja lijetalo je amo-tamo jato vrabaca. Dva stražara na konju jahali su prama Vršovicama; jedan je sjahao i naravnavao konju sedlo; bio je ugojen i nezgrapno se opet penjao u sedlo.

Uto je prošla dama i zamirisala. Tri su se gospodina obazrela, zastala, s drskošću u pogledu i u kutiću usta. I Ramler se sad obazreo za damom — časak i činilo se, da njegove oči viču. Zaklopio je oči i opet ih otvorio. Odmah je krenuo. Išao je za damom, sasvim blizu za njom, njegova je nutrašnjost jedan užas i jedna molba; sâm je sebe molio, sam je

sebe prosio za mir. Da, htio je da bude sasvim miran i razuman, na peticama se imala šunjati njegova mrtva ljubav u njenim tragovima. Ali ako ga opazi i prepozna? Jer žene odista odmah osjećaju, da za njihovim stopama bukti plamen. Presvojila ga je tjeskoba i on prešao na drugi pločnik. Iza nekoliko koračaja obazreo se, ona je malo zaostala; a sad je mogao vidjeti njeno lice. Duboko je uzdahnuo... a zatim samo nemoćno slegnuo ramenima i pošao ravno prema njoj.

Pritvorila je malo oči kao pred vjetrom, koji iznenada zadune; u poluotvorenim ustima pokazao se vrh jezika. Stajala je prama njemu i takodjer šutjela. Nekoliko koračaja od njih pružao je prljav dječak iznakaženu ruku s jednim jedinim prstom, pjevajući s dahćućim kadencama usrdnu prošnju za milostinju. Pogledala je kosim pogledom na dječaka i izvadila malu torbicu od školjaka; bacila je dječaku novac i okrenula se k Ramleru usplahirenim i rasijanim očima.

— Dobra sreća! Bio naš sastanak čestit i sretan! rekla je. Vidite, odmah sam vas prepoznala... U njenom je glasu bilo nešto kao bez boje i pjeskovito.

— Ali... (pogledala je na zemlju, nekamo na vršak svoje cipele) — glup je takav sastanak na ulici... odviše izgleda kao slučaj. Naime... to je ipak slučaj, zar ne? Da, znam... znam... Ne govorite, znam. Ali ste mi ipak mogli dati ruku. Možda ne shvaćate?... Možda me niste ni htjeli zaustaviti, samo ste pozdravili, a ja sam... Ali tako čudnovato gledate na mene, izgledam li možda smeteno? Ne smijete biti tako uobraženi, nisam se napokon smela zbog vas, već zbog toga dječaka ovdje... Valjda mi vjerujete, da je tako?...

— Imate drugačiji glas nego prije rekao je Ramler, izmučen oštrim zvukom njena glasa.

Usta su joj se stvrdnula, svijetlo se očiju smrznulo. Mehanički je svlačila lijevu rukavicu. — Sve je drugačije! ciknula je.

Iza stanke:

— Ali ipak nije čudnovato. Uostalom... lažete, htjeli ste reći nešto drugo... Ali, (u licu joj je sve bojažljivo zatrepetalo) ali, kad ne shvaćate, kad... Hoćete li me sprovesti? Stanujem blizu, eno, tamo...

Bojažljivo je na nj gledala, ramena joj se trgnula; ali se najedared nasmijala zlobnim, suhim smijehom.

— Što je dakle? To je tako blizu, a onda... Poseban ulaz, tajanstven, španjolski zid... soba neudate dame... Bacila je na nj kos pogled, izvraćajući glavu k desnomu ramenu i ozvala se tankim glasom, koji se lijepi na krv: — »Willst du mein Liebling sein?«

I opet se nasmijala zlobnim smijehom. Ramler je poblijedio. Upiljila je u nj svoje oči, lice joj se smelo i kao da se časak davila.

— Što je dakle? Što je? Ali to je ipak glupo! Ne smijete biti tako... sićušni... Nakon stanke rekla je tišim glasom:

— Pa recite, idete li?

Sad joj je gledao ravno u oči.

— Da, idem. Ali mi morate dozvoliti, da idem drugačije, nego što ostali onamo idu.

— Idete? Odista idete? A drugačije nego ostali... Mislite li, da bih to mogla razumjeti? Da, ja to dakle razumijem. Tako... tako... A znate li, da će to biti krasno, vrlo krasno?...

Na licu su joj odjedanput zatitrale vesele malje, njene oči radosno su ga obuhvatile, riječi su joj pretjecale od radosti.

— Gledajte, ljudi se za nama obziru! udarila je naglo u smijeh. Ramler je išao uz nju, neki nježni, vrlo nježni prsti doticali su se njegovih rana.

— Ali mi ne ćete odmah uteći? Zacijelo ne? Pa ćete mi mnogo pripovijedati, mnogo ćemo čavrljati... Bože dragi, što vam je? Smiješite se, a tako ste blijedi... (privila se k njemu) molim li-

jepo, tako... ne srdite se, što sam vam se uhvatila ispod ruke?... A propos? kako je to s tim drugim glasom? Kakav sam glas prije imala?

— Takav, kakvim se pripovijedaju lijepe priče.

— Taaako? A sada?

Malo se sneveselila. Ramler je šutio. Nešto ga je boljelo... boljelo.

— Kako ste strašno spori! Pa recite, kakav je sada moj glas?

— Ne, vjerujte, isti je, nije drugačiji... ali ja sam bio malo prije rasijan. Valjda znate, bio sam uvijek takav, sjećate se valjda? Imao sam u onaj mah dojam, da je umrla neka krasna priča, ili nešto slično...

Malo je kimnula glavom i razmaženom kretnjom otrla lice o njegovo rame.

— Još uvijek imate dušu od voska! ozvala se krhkim, slomljenim glasom.

Ali odmah iza toga počela je drugim, malo drskim glasom sricati trgovačku firmu: X-Y, ko-ba-si-čar. I ispretrgano se smijala.

Žestok bol ispijao mu je krv iz žila.

— Što je s vama? Prva glupost u drugom izdanju? Morat ću vam mnogo opraštati... Ali evo nas kod kuće! i neka tjeskoba joj zasjeni lice. Pustila je njegovu ruku i pošla napred; najedanput se vrlo smela i postala nervozna.

— Stanujem u prizemlju, rekla je, a glas joj se usitnio.

— Znam.

Brzo je k njemu okrenula glavu.

— Što ste rekli?

Stajala je kod jednih vrata. Posegnula je za kakvom, dok joj je glava još svejednako bila okrenuta k Ramleru.

— Gle... otvoreno je. Burianova je kod kuće. Hodite... A tjeskoba još uvijek nije iščeznula iz njena lica.

Unišli su u maleno, tamno predsoblje. Jedna škrinja, dvije košare za rublje, mala polica s nešto filigranskoga sudja. Stara je žena čistila obješenu suknju.

— Ljubim ruku, gospodjice.

— Dobar dan, Burianova... Tako... Suknja je jako zablaćena, zar ne? Tumarali smo noćas (nasmijala se ishlapljelim, presušenim smiješkom, obraćajući se k Ramleru). Pristupite bliže!

Otvorila je sobu i pustivši Ramlera unutra, opet zatvorila i zastala kod vrata naprama njemu.

— Što ste rekli tamo na hodniku?... Tako se nečega bojala.

— Rekao sam... da znam.

— Da znate. A znate li sve?

— Možda sve. Ti... ti... Olga! — Prsi su mu zastenjale.

Svlačila je drugu rukavicu, dok su joj oči nemirno letjele amo-tamo. I ujedared mu počela milovati ruku.

— Još uvijek imaš dušu od voska, rekla je.

Sjene su se rasvjetljivale u njenom licu. Potresla je glavom i veselo se nasmijala.

— Kako će to biti lijepo i kako se radujem! Tako bih ti voljela pokazati, da sam radosna. Rado bih ti nekako zahvalila; tako si dobar, vrlo dobar, što si došao... (počela mu je milovati kosu) nemaš više onako dugačku kosu...

Žarka je tama napunila oči Ramleru; prihvatio je njenu ruku i počeo ju ljubiti; ali su njeni prsti bili uvenuli i nepomično ležali pod njegovim poljupcima. Naglo mu je istrgla ruku.

— Skini se i sjedi! rekla je.

Stala je pred ogledalo i skidala šešir.

Ramler ju je motrio; obuzimao ga je dojam krvarenja, koje polagano slabi čovjeka, dok sasvim ne obnemogne.

Opet se okrenula k njemu.

— Pa zašto se ne svlačiš?... Nekako čudnovato mora da se držao Ramler, jer je ona najedanput udarila u smijeh.

— Idi, mučiš me, rekla je, pristupila k njemu i počela mu raskopčavati zimski kaput.

— Tako... dolje s tim medvjedom! Opet se nasmijala. — Burianova! Odnesite ovaj kaput i šešir. Tako. Kada ste ovdje naložili? Gotovo je još hladno. Zamahnula je rukama. Namećite još, dobro naložite. (Okrenula se k Ramleru, lice joj je bilo razdragano od radosti i namirisano pravim proljećem). A zašto ne sjedneš? Ne na stolicu... tamo na divan; odmah ću doći, samo da se razodjenem.

Ramler je sjeo. Kao da je bio opojen množinom oštrih, omamnih mirisa. Gotovo bi zaklopio oči. Sanjao bi, ali ne više kao živ, već kao mrtav čovjek, na čiji je grob posljednji put došla ljubavnica. Stara žena razgrće u peći žeravicu, rumen se razli po tamnoj garnituri pokućstva. Sve je ovdje tako mračno i zagušljivo!... Teški zavjesi propuštaju vrlo malo svijetla i mnogo je mirisa tu iz bočica, koje se često otvaraju. Borni pokrivači i sagovi progutaju svaki zvuk; zrcalo ima tmuran sjaj ribnjaka u šumi. Na otvorenom glasoviru razbacane su partiture, a iz sumraka svijetli bijela postelja, bijeli jastuci s modrim uloščima...

Olga je stajala pred njim. — Ah, ti si sanjao! O čemu si sada sanjao, moraš mi reći. Ali malo kasnije. Samo časak, dok nešto napišem.

Sjela je za malen stolić iza Ramlera i počela pisati. Ramler je gledao na nju, na njenu plavu kosu. Sad je imala na sebi crnu suknju i blijedomodri haljinac. I dok je tako na nju gledao, zaokupljale su ga neugodne misli. Nesumnjivo je vrlo važan posao, koji ona mora da na tako brzu ruku izvrši. Trgovački posao, dakako. Malo delikatan, nije li istina?

Zašumilo mu je u glavi, i on ustane.

U taj čas se ona obazre: No? Usta su joj se iskrivila, oči srdito ohladnjele.

— Aaaa... Radoznali ste? Uostalom, ne čudim se; svi su muškarci grubi... A zašto ne sjednete? Pa onda stojte. Pročitat ću vam, što sam napisala.

— Ne, ne ću.

— O, da, moj zlatni! Ja hoću. Ali sjedni bar i... silentium.

»Moj lijepi mecena! Pošto hoću da žrtvujem današnji dan nečemu boljemu, negoli dosadjivanju kod vas, priopćujem vam, da danas ne ću doći. Zabavite se, kako hoćete. Gledajte na primjer, da učinite svoju kožu malo finijom — Olga«. Točka i pečat. Znate li sad? (Uzdigla je oči k Ramleru). Ah, niste medjutim umrli?

Nasmijala se, zalijepila list i napisala adresu.

— Burianova!... Odnesite ovo... Odgovor ne čekam. Jeste li sasvim gotovi? Dobro. Danas više ne morate ovamo dolaziti. Ali stanite. Imamo li čaja kod kuće? Dobro. S Bogom.

Časak je sjedila ledjima okrenuta k Ramleru. Njeni su prsti nemirno letjeli s jednoga predmeta na drugi. Zatim je naglo ustala, primaknula do Ramlera naslonjač, koji je bio udešen za ljuljanje, smjestila se u nj, složila ruke pod glavu, isprsila se i otisnula se vrškom cipele od poda; naslonjač se zaljuljao.

Modra malja haljinca zatreptala je pred njegovim očima.

— Jeste li još neženja, da? Pa reci, jesi li neoženjen?

Ramler je šutio.

— Ni zaručnice još nemaš?

— Nemam.

— Zapravo si još mlad. Koliko? Dvadeset i osam, je li? Ali ćeš se ipak oženiti, zar ne?

— Ne znam.

— Željela bih ti čestitu ženu! tiho je rekla iza stanke.

— Katkad mi je tako čudnovato dolazilo, da te nikada više ne bih imala vidjeti. A gle, ipak si došao.

— Pa zvala si me rekao je slabim glasom.

Ljuljaška je malo zatrepetala i visjela u zraku. Ruke, savite pod glavu, spustile se na naslon, a oči se tvrdo za nj zadjele.

— Nije istina. Nikoga nisam zvala, nikoga nisam ni htjela zvati. Nisam li sve učinila, da me u sebi ubijete? Ja znam, znam, što je tebi. Ali vjeruj mi, ne ponosim se tim, što obilazim u noći, da strašim nekoliko mlade gospode. Ja znam, to je glupost, koja se ponavlja. Oženite se, morate mu učiniti neškodljivom. Ja sam žena, koju čovjek mora zaboraviti.

Ramleru se nešto bodljikavo, zažareno vrti u mozgu, srce poskakuje medju rebrima kao zadahtana ptica. Pogledao je na glasovir.

— Hajde, Olga, hajde, molim te zasviraj... a ništa više ne govori.

Skanjivala se, slegla ramenima i pošla.

Glasovir je sada bio nekako vrlo daleko. Dugo je trajalo, dok je k njemu došla, činilo se, da se odmiče u veliku daljinu. I kad je zasvirala, to je zvučalo, kao da kazuje, da se više ne vraćaju jedno drugomu i da se više ne će vidjeti. Ništa drugo nije htjela svirati, već mu je neprestano ponavljala, da više nema vraćanja, ni vidjenja.

To ga je uzbudilo.

Vuklo ga je za njom prema glasoviru.

Letimice je pogledala nevoljki izraz njegova lica i zagrizla se za usne. Prsti su se srdito stegli nad tipkama, prestala je časkom svirati; zatim se tipke odjedanput veselo razigraše posljednjim bečkim kupletom.

Da, sada je Ramler već vrlo oslabio; suze su mu udarile na oči. S nekom je djetinjskom nespretnošću tražio rupčić u džepu.

Zažmirila je za njim malim, zlobnim pogledom; izvadila je svoj rupčić i bacila mu ga.

Druga je njena ruka medjutim malim prstom tipkala samo na jednoj jedinoj tipki, izvodeći tako neugodni visoki pip-pip-pip.

Oči su se osušile Ramleru od velike, vjetrovite studeni koja mu je udarila u glavu. Stidite se, Olga! rekao je.

Malene, zelene iskrice ispunile su joj zjenice, a pod njenim malcem opet je pijuknulo pip-pip-pip! Zatim je spustila poklopac glasovira, ruke su joj klonule u krilo, oči se pritvorile, a usne zašiljile, kao da će zazviždati.

Ramler je po svoj prilici htio da nešto rekne, ali je samo promuklo zazvrčao. Ona se od nečega lecnula, lice joj se sneveselilo; ustala je i prošla oko njega.

— Idite i sjednite, rekla je; kad stojite, imate ružne nastupe.

Ali sad se opet Ramler zlobno nasmijao.

— Nastavak u idućem broju; znate li, tko to veli? Netko, komu ste poklonili vrlo lijepu sličicu.

Okrenula je k njemu lice s očima koje su optuživale.

— Vidite, vidite, možda ćemo se ipak sporazumjeti... Ramler se smije. Držeći se za stol, sjela je teško na divan. Posegnula je dlanovima nekamo na glavu i iskrivljujući usne, počela žestoko jecati. Šuti i promuklo nešto šapće.

Ali Ramler podivlja. Izvuče svoj rupčić i baci joj ga u krilo.

— Hvala vam, što mi dajete priliku, da vam se odužim.

Uzela je rupčić i pritisnula ga k ustima, nakašljavajući se; zatim je objema rukama opet pose-

gnula nekamo prema glavi i rekla niskim, zadavljenim glasom:

— Dodji ovamo!

A Ramleru sijevne u glavi: »Otići ću. Sad odmah treba da odem... dok se ona tu previja, takodjer nečim prigažena. Da u očima sa sobom ponesem njeno poniženje. U očima. U svim osjetilima«.

Htio je otići i pošao je.

Ali za čudo, nenadano je zastao pred njom i pomilovao ju po kosi... Ona je rekla:

— Ovamo sjedni do mene. Ne, ne... pusti me, pusti... tako... ovamo sjedni!...

Ramleru su već klonuli živci, pa je samo govorio: »Da, da, da«.

— Kako dugo ostaješ u Pragu? upita Olga.

— Zašto pitaš?

— Rado bih te upozorila, da više ne smiješ k meni doći.

— Nikada?... Tjeskoba mu je ispunila glas.

— Zar ne vidiš, da će tako biti bolje? Dakle, više nikada.

— Vrlo si dobra. Tako... tako...

— Možda bi mogao prvim vlakom... rekla je nekako bezvučno.

— Da, ako hoćeš, prvim vlakom, he-he, u Sibiriju... Dolazi mi naime... dolazi mi na pamet, kad sam se zaputio ovamo, počeo je padati snijeg, a ja sam u sebi govorio... ali to je glupo što ti ovdje pričam. Tebe će možda zanimati samo to, da vlak polazi u šest sati. Sada su četiri. To je valjda dobro, zar ne?...

— Da, dobro je... Ispit ćeš sa mnom još malo čaja.

Donijela je malu napravu sa žestom i upalila plamen. Uto se već smračilo; nestalni, modri plamen prosuo je po sobi sjene, koje su se lelijale.

Opet je sjela do njega, naslanjajući ledja na jastuk od divana.

— Ne ćemo se više razgovarati, zar ne? Tako će biti bolje; kad šutimo, dobri smo. Ali je Ramleru tako teško, da bude tih i dobar.

— Možda je ipak šteta, što me sad tjerate, Olga. Možda bismo se ipak složili. Zahvalan sam vam, govorili ste dosta odredjeno. Možda nisam baš u ovaj čas poželjan za vas, ali u izvjesnim prilikama, he-he? No vi možda hoćete da govorite zbog ljubavi. Zacijelo ćete me poraziti. Zato morate imati mnogo sažaljavanja prema meni. I mnogo ruma mi morate dati...

Olga je blijeda i tiha nalijevala čaj u šalice.

— Hoćete mnogo ruma? Nalijte si sami!

Segnuo je za bočicom s rumom.

— Ne ljutite se... Prenesao je bočicu k ustima i nekoliko puta gucnuo. Valjda si je malo opalio grlo, pa se časak nakašljavao. I pružili su mu spužvu, namočenu u ocat, biblijska reminiscencija, he-he, rekao je kasnije.

Ona nije odgovorila. Srkala je čaj na male gutljaje... Možeš pušiti ako ti je s voljom, rekla je nakon toga.

— Da, hvala ti, koristit ću se tvojom dozvolom. Čini se, da ti ne manjka shvaćanje ni za koju situaciju. Znaš, što ublažuje bolove u kljunu: rum i nikotin; ali... ali...

Nešto mu se je rdjavo rodilo u prsima, neki se crvenkasti talog do dna uzmutio. Nemirnost podbila je cijelo njegovo tijelo, a ruke su mu poskakivale, kad je pripaljivao cigaretu.

— Hvala ti, što me slušaš. Htio sam naime reći, da tvoje shvaćanje — ukratko: kad bi možda učinila nešto radikalno, molim te, bar malo me razumij... znaš...

Stavila je šalicu na stol, okrenula se k njemu cijelim licem, pa s prezirno pritvorenim očima rekla:

— Ne tjeram te. Ako hoćeš, ostani kod mene preko noći. Ali sutra ujutro putuješ.

Trebalo je odista razumjeti prikriveni smisao tih riječi.

To je kao ljut mraz izbilo nad njenim usnama.

I Ramler je po svoj prilici imao neko bizarno prividjenje: osudjeniku daju posljednje noći prije smaknuća piti, jesti i pušiti, da: evo ti, ako hoćeš, pij, jedi i puši... ali sutra ujutro...

He-he, izvolite zabilježiti: delikvent se vlada upravo bezbožno mirno.

Dao si je donijeti neke svete knjige i patetički kazuje jedno mjesto iz Ivana Zlatoustoga: »Što je drugo žena nego prijateljstvo neprijateljice, neminovna kazna nužno zlo, prirodna napast, željkovana nesreća, domaća opasnost, raskošna šteta, rdjava prirodnost, bojom oličeno dobro«.

Da, izvolite spomenuti: delikvent ispio je malo ruma i ispušio cigaretu.

I još nešto, o čemu se može nacrtati ganutljiva ilustracija: ljubavnica je htjela da s njim provede posljednju noć, a delikvent odbija.

I još sasvim kratak redak: malešna, očigledna slabost... malešna slabost, he-he.

I Ramler je ustao...

— Ideš danas, je li? tiho je upitala.

Ramler pogleda na džepni sat:

— Da, idem polako.

— Donijet ću ti tvoje stvari.

Otišla je u predsoblje i Ramler je pritvorio oči; nije htio ništa ništa više da vidi.

Opet su zaškrinula vrata, a Ramler je otvorio oči.

Uhvatio se suton, dani su već bili kratki.

Olga je stajala pred njim, obučena u krznenu kabanicu, te mu dodavala njegov zimski kaput i šešir.

— Sprovest ću te.

A Ramler je prošaptao: Čestita si.

Popostali su časkom.

— Idemo! reče Olga.

— Da, idemo!

Na vratima je Ramler naglo stao i obazreo se nekako prestrašenim očima.

— Jesi li što zaboravio?

Ali on nije odgovorio; samo mu se ramena trgnuše.

— Lujo! zamolila je.

Obazreo se za njom, stajala je za njim i oslovila ga imenom iz davne prošlosti, koja je otišla u nepovrat.

I on se nasmijao i pošao.

— Imate pravo; u mene je duša od voska i kukavička, rekao je.

Išli su ulicom, Olga mu se uhvatila ispod ruke; nisu govorili.

Putem su sreli lijepu, plavu damu. Ramler se za njom obazreo, zacijelo nasumce. Olga se nasmijala.

I Ramler iznenadjeno uzdigne oči k njoj.

Ona se još više smijala.

On slegnu ramenima.

— Kada si došao? upita najedanput. —

— Sinoć.

— K meni, zar ne?

— Da.

— Ja znam.

Pomilovala mu je nekoliko puta ruku.

— Na sve je već kasno na sve! rekla je skoro za sebe.

Ramleru je zadrhtao lakat, koji je ona bila obuhvatila.

— Na sve je kasno... i na grijehe... Ljetos u adventu još ću se ispovjediti kod sv. Henrika, a...

— Olga!

Ramler se stidio i govorio za sebe: Kako mogu još trpjeti, kako mogu još trpjeti!

*

— Ah, tako... ne srdi se; nisam htjela reći ništa ružno. Ali nešto ću ti pripovijedati. To ti je bilo u dobro raspoloženom društvu. Jučer smo se lijepo veselili, nešto se prevalilo na stolu i palo pod stol. A medju nama je bio jedan originalan šaljivčina. Zatražio je, da svi zamuknu i naredio, da se ugasnu sva svijetla. Znaš, u mraku se koješta radilo, hm, ali je napokon ipak nastala tišina, sveopća napetost. Taj čovjek ti je imao tako strašan bas kao Mefisto. Popeo se na stol i nije rekao ništa drugo nego: mo-ral-ka! Ali što je kasnije bilo, u toj tišini i s tim basom... to ti je bilo strašno. U prvi mah svi smo zadrhtali. To je bilo gore nego ispovijed. Onda smo ga naravno ljudski izbili... Ali, već smo stigli. Kad polazi vlak?

Ramler pogleda u koridoru na sat.

— Da, skoro je vrijeme. Činilo se, kao da je malo poblijedio.

— Hoćeš li se vratiti? Pričekat ću, veli Olga i pogleda nekamo na stranu.

Ramler podje da kupi kartu i opet se vrati k njoj.

— Imam još pet minuta vremena.

Stoje blizu jedno do drugoga, njihove se oči gube u vrtlogu ljudi naokolo.

— Kad ćeš stići doma? pita Olga s učešćem.

— Oko ponoći... Putujem u...

— Ja znam, ja znam.

Igrala se s gumbom njegova zimskoga kaputa.

— Nu, sjećat ću se tebe, momče, sjećat ću se.

On joj pomiluje ruku.

— Ni rukavicu nisi skinula.

Nemir joj zasjeni lice.

— Istina, moraš mi to oprostiti.

Nato je brzo svukla rukavicu preletjevši preko njega nemirnim pogledom i opet mu pružila ruku; on ju je lagano dizao k ustima.

— Da možda ne bi, Lujo, zakasnio.

Pogledao je na nju: imala je jadnica tako prestrašene oči. Srdit smijeh navalio mu je u usta.

Odjedanput joj je okrenuo ledja, ni riječi nije kazao i otišao; nešto bjesomučno veselo i groteskno kričalo mu je u prsima i u glavi.

Ako je ona gledala za njim, zacijelo je vidjela, kako mu se ledja i ramena tresu od smijeha.

I Ramler je govorio za sebe: moja se ledja tresu od smijeha, he-he; i to je veselo, da se moja ledja tresu od smijeha, he-he-he-he — — — — —

XVII

Bilo je nekoliko dana prije uskrsnih blagdana, prvi dani travnja, krasno proljetno vrijeme — a ipak se pojavilo u uzduhu nešto nalik na bablje ljeto; nježna i tanka paučina, šaljivo poliječući, otrla se tu i tamo igrajući se nekomu o lice, zadjela se časkom za nečiji šešir, poškakljala uho — čudnovata paučina!

Doktor Tupr imao je posljednjih dana zanimljivoga pacienta.

Doktor Tupr bio je pošten i razuman čovjek; zacijelo bi si radije dao odsjeći ruku, nego da izda bilo što zanimljivo u svojoj praksi. Onaj pacient bio je neki student Zah, a taj je student došao k doktoru Tupru i pripovijedao, da mu su je desila nezgoda; no, recimo istinu, smiješio se pri tomu, kad je pripovijedao. Doktor Tupr imao je gromoran glas i rado se razvikao; to je učinio i ovoga puta, nije zlo mislio, htio je da za nekoliko dana osovi studenta na noge, ali se ipak morao razvikati. A pošten i razuman čovjek bio je doktor Tupr; on odista nije spreo čudnovatu paučinu. Ali je još istoga dana uvečer na korzu gospodja doktora Tupra vrlo povjerljivo nešto saopćila gospodji savjetnikovici Horakovoj; obje su pri tomu vrtjele glavom, a ljudi, koji su onuda prolizili, mogli su da čuju nekoliko

ogorčenih usklika. Paučina se posrebrila u sjaju svjetiljaka i dala se na lijetanje.

Dva dana nakon toga, prije dva sata poslije podne, kad su još bila zatvorena vrata gimnazijske zgrade, a hrpe studenata pred zgradom bacale u sunčani, proljetni zrak huku svojih mladih glasova, profesor Kytla, idući za svojom dužnošću — imao je od dva sata psihologiju u osmom razredu — susreo je blizu zavoda svoga znanca, geometra Vratka, i poveo s njim razgovor. U razgovoru sjetio se gospodin geometar nečega zanimljivoga, pa to pripovijedao. Profesor Kytla bio je očevidno sav u čudu. Mahao je glavom i mrštio obrve. Zatim su se obojica smijali; nesumnjivo je bilo nešto smiješno u tom slučaju. I na rastanku još su se smijali, ali kad je profesor Kytla prolazio zavodskim hodnikom, nije se više smijao, bore na licu kao da su mu se srdito nadule, tako da su poskočile zlatne naočari na nosu.

Zavodsko je zvonce baš zaječalo hodnicima, a profesor Kytla išao je ravno u razred.

Danas nije bio u najboljem raspoloženju, to su mogli vidjeti tamo u klupama. Sjedio je dulje vrijeme za katedrom, nikako se nije mogao odlučiti, hvatao se za čelo i trljao ga, kao da ga je boljela glava, a pri tomu je njegov pogled više puta zastranio prama posljednjoj klupi, u kojoj je sjedio Zah. Zapravo nije bio odviše zahvalan gospodinu geometru za njegovu pripovijest; sad je medjutim bilo teško da šuti o stvari, pa će naravno biti potrebno, da i s gospodinom ravnateljem povede riječ o tomu; tu se radi o našoj savjesnosti i našim ćudorednim načelima, pa neka se nitko ne usudi da o tome posumnja. Ne-u-su-di!

I profesor Kytla je ustao i počeo ispitivati. Prozvao je jednoga djaka, pa je proteklo dobrano vremena prije nego što je zadao drugo pitanje; danas su neke čudne misli salijetale gospodina profesora, to je bilo očigledno. Zatim je prozvao Zahova

susjeda i pristupio k posljednjoj klupi. Odjedanput je zaveslao nosom; nije se mogao dalje svladavati.

— Što tu smrdi? Tko tu ima neku svinjariju?

Gledao je na Zaha; zapravo mu nije bio ovaj mladić nimalo mrzak, šta više, uvijek je pobudjivao neko nasmijano saučešće, kad se upinjao, da svoja prekomjerno dugačka uda stijesni u školsku klupu. Sad je Zah gledao profesoru Kytli ravno u oči, pa se čak i smiješio. Do djavola, što je mislio u sebi taj nitkov?

— Zašto se smijete, Zahu?

Zah nije odgovorio, ustao je i polagano slagao svoje knjige; zatim je izišao iz klupe i uzeo s klinčanice svoj šešir, neprestano se smiješeći; blijed je bio, to je istina, ali se neprestano smiješio. Profesor Kytla nije s njega skidao očiju. Sada se Zah prama njemu nakloni i opet mu je časak gledao ravno u oči.

— Lijepa Venera... malko me je uštinula, gospodine profesore, rekao je. A i po vašim očima već vidim, koliko je odbilo...

Opet se nakloni i polagano izidje iz razreda.

Puška je odapela...

Ratkin se uvečer vraćao od Zaha; bila je proljetna večer, ali on nije znao, da je proljeće; život je tu negdje pokucao na vrata, na koja ga nitko nije očekivao; to zapravo i nije bio Ratkin, već samo njegovi zubi, koji su škrgutali.

— Gdjekad se odroni komad obale, kad kreće led. Slučajno sam tamo stajao ja, a ne ti. Zahvali, brate, sudbi, da ti nisi tamo stajao. A — ne plači nada mnom!... Tako je govorio Zah i smijao se. A kako se smijao! Kao kad netko trgne gusle od brade i njima o zemlju udari!

Ratkin je došao pred gimnazijsku zgradu; već je bilo sedam sati, ali je u nekoliko prozora tamo još bilo svijetlo; to je bilo u zbornici, a Ratkin je naumio, da nabere kamenja i porazbija te prozore jedan za drugim; da, on je razumio, zašto su rasvijetljeni ti prozori, trnuo je pred njima u najdubljem

štovanju, pa je htio da im pošalje samo svoj zanosni pozdrav.

Već se obzirao za kamenjem, kad uto netko izidje iz gimnazijskih vrata. Profesor Ramler. Ratkin ga pozdravi. Ramler prodje, ali se odmah opet okrene.

— Jeste li vi to, Ratkine? Dobro, da sam vas sreo. Podjite sa mnom, kazat ću vam nešto.

Bacio je oko prama rasvijetljenim prozorima zbornice.

— Vidite li?

— Da.

Profesor Ramler bio je očevidno sav uzbudjen. Oči su mu se blistale, a govorio je čudnim, vrelim glasom; što je bilo neodbično kod njega, jer je inače bio nadasve miran čovjek.

— Poznajem vas, Ratkine, poznajem vas bolje nego što mislite. Zato hoću da se s vama porazgovorim. Tamo — pokazao je za sobom na gimnaziju — baš se radi o Zahu et consortes. Zboru se naime ne čini, da je on sam pohadjao takva mjesta. Za nj se već otprije zna, da ih je pohadjao. Ali se sumnja i na druge. O vama se medjutim zna, da ste njegov najbolji prijatelj. Bit će istrage, preslušavanja... Idemo ovuda, hoću da se svratim k Zahu.

— A što ste radili tamo kod gimnazije? iznenada upita profesor.

Ratkin nije časak odgovarao.

Zatim je pogledao profesoru Ramleru čvrsto u lice, a i njegove oči su se blistale.

— Htio sam razbiti prozore na zbornici.

Profesor Ramler stavi mu ruku na rame i uspori korak.

— Da, takav ste vi, poznavao sam vas. Imate potrebu, da kriknete. I Zah isto tako kao i vi. Razumijem. Shvaćam to. Da osjećate potrebu da kriknete. Tu bi se morao ozvati takav krik, da bi se pod njim stropoštalo više nego nekoliko prozora. Mladost bi trebala da uzvikne takvim krikom, koji

bi se zabio u prsi kao nož. Na peticama se ima hoditi oko mladosti, jer tamo, gdje je istinska mladost, sposobna za život, tamo neprestano susrećemo bolove; na peticama hoditi, a ne zveketati lancima. Mladost pada i trpi, ustaje i trpi. Zavjerili su se protiv mladosti: zdravi se iznakazuju, ranjeni se ne povijaju, a zalutalima ne pokazuje se put...

— Tako, baš tako bi im se imalo to reći! Ratkin se sam lecnuo svojega uzvika. A profesor Ramler sada se donekle smeo.

— Vidite, dao sam se zanijeti. A nisam više mlad. Nisam više mlad... Sjeta je zadunula iz njegova glasa, i osmijeh mu je bio sjetan.

— Uostalom, možda nije sasvim ispravno, što sam rekao. Mladost se mora boriti, ali joj se ne smije otešćavati borba. Mladost se ima boriti, možda i krvariti iz rana, nanovo se mora osoviti, mora i štošta izgubiti — dok neprestano sluša iz daleka svoj srebrni vjetar...

— Srebrni vjetar?

Ratkin se odjedanpct začudio i potražio, da se nečega sjeti... »Srebrni vjetar«... »Srebrni vjetar«...

Profesor Ramler se smiješio.

— Ne znam, da li me razumijete, a ni to ne znam, kako bih vam to drugačije rekao... to je baš samo srebrni vjetar. To je neka krasna poruka, zamamno obećanje odnekud iz daleka... ne nije tako... to se ne da kazati... Ja — više ne slušam srebrni vjetar.

Opet se sjetno nasmiješio i časkom zamuknuo.

— Ne, ne čujem ga, zato vam i ne mogu više govoriti tako, kako bih trebao. Ali vas mogu opomenuti, da se nečega čuvate, a to ću učiniti. Sutra će vas preslušavati, a vas će to ponukati, da tamo stojite s uzdignutom glavom i da ne lažete. Ali mi obećajte: vi sutra ne ćete ništa priznati. Vi ćete lagati. Morate lagati, jer oni nisu dostojni istine.

Dosta je sa Zahom. Vi im ne smijete pružiti grlo pod nož. Obećajte mi to!

I profesor Ramler pruži Ratkinu ruku; ali je Ratkin gledao nekamo pokraj ruke, koja mu se pružala.

— A što će biti sa Zahom? upitao je, kao da sâm za sebe govori. U tom se času sjetio nečega i to je morao reći.

— Jednoć je Zah rekao nešto... nešto tako krasno o mladosti. Da na svakom trnu ostavlja komadić mesa...

— To je rekao Zah?... Profesor Ramler časak je klimao glavom i griskao usne. Odjedanput brzo pruži Ratkinu ruku, pa se činilo, da mu se silno žuri, te je rekao:

— Sad moram k Zahu, a vi sutra...

Ratkin mu je gledao u lice sjajnim, predanim očima.

— Lagat ću. Zahvaljujem vam, gospodine profesore... i za Zaha —

Školski podvornik Stropek vukao se hodnikom oko zbornice kao prigaženi žohar. Nad zavodom danas nije stajala dobra zvijezda, to je on dobro osjećao, a za vratima zbornice događale su se čudne stvari. Šunjao se na peticama, strah mu je stajao u očima, a katkad se činilo, da su tu bile samo njegove naćulene uši.

Iz jednoga je razreda na kraju hodnika dopirala velika ornjava. To je bio šesti razred, profesora nije bilo unutri, a djaci su podigli zaglušnu buku i galamu.

Podvornik Stropek sav se zaprepastio. Tako, još i to!... Tišina bi morala biti, kako sam ja tih; zlo je bilo i onako, a tako će biti još gore. Da se ta omladina ne boji Boga!

Došunjao se do šestoga razreda, odškrinuo vrata i metnuo prst na usta. »Pst, gospoda vijećaju«, htio je reći, ali nije imao kada da to rekne.

— Cerberus! Cerberus! Van! Van! zagrmilo je prema njemu. I on se opet odšunjao što je mogao brže, sklopio ruke i lutao očima, kao da traži, koga bi na brzu ruku zazvao u pomoć.

Na zbornici se otvore vrata i pomoli se ravnatelj.

— Kakva je to vika?

— Molim, gospodine ravnatelju, u šestom je razredu bio miš, a...

— Pa zar ja moram i miševe loviti? Ravnatelj zalupi vratima.

Ne, to zacijelo ne, gospodin ravnatelj ne mora loviti miševe. Uostalom, to i nije bio miš... to je omladina... Boga se ne boji... izvolite, molim, uvažiti, gospodine ravnatelju... već šutim kao riba...

I podvornik Stropek stajao je za vratima, koja su se netom zalupila i tiho šušketao ustima.

Ravnatelj se povratio za veliki stol, koji je bio prevučen zelenim suknom. Gospoda su ondje sjedila: bili su to bozi i nisu bili bozi, a sjedio je tu i profesor Vyvrata, koji nipošto nije bio bog, nego samo učtiv majmun; umio je mnogo majmunskih vještina, a umio se i dodvoravati, kao ni jedan drugi majmun u svjetskoj menažeriji. Ravnatelj pogleda na profesora Vyvratu, a kad god je ravnatelj pogledao na profesora Vyvratu, htio je da kaže kakvu dosjetku.

— Eto, tako još bih morao da i miševe lovim! Ako pravo razmislim, to bi zacijelo bio čišći posao, nego ovdje... taj casus belli...

Profesor Vyvrata se smijao, jer se on uvijek smijao, kad je ravnatelj rekao nešto šaljivo.

— U glavnoj stvari, kako mi se čini, sve je već potpuno jasno... opet je prihvatio riječ ravnatelj, izvadio sat i metnuo ga pred sebe. — Pol deset, gospodo, vrijeme hiti.

— Dozvolite mi, molim, gospodine ravnatelju ozvao se profesor Kalusek. Profesor Kalusek bio je

deklamator, a sad je učinio kretnju rukom, kao da si pod vratom naravnava ubrus.

— Scijenim, da nije neumjesno, ako pripomenem, da se ni najmanje ne može prekoriti škola u ovom ogavnom slučaju, koji pobudjuje svačije gnušanje. Nad svaku pomisao čisti štit našega zavoda doista ne mora porumenjeti od stida. Naš zavod, ovo zlatno žarište znanosti i ćudorednoga uzgoja, stoji tu ponosito i otklanja od sebe svaku odgovornost za ovaj posrtaj pokvarenoga mladića; naša je savjest čista. To sam jedino htio pripomenuti.

Medju gospodom nastade suglasno povladjivanje: taj Kalusek umio je da pogodi pravu žicu. Dva su se mladja člana zbora gradila, kao da im je nešto palo u oko, a podrugljivi smiješak profesora Ramlera rasplinuo se u zijevanju.

Ravnatelj zahvali profesoru Kalusku na lijepim riječima i dozva podvornika.

— Je li u sedmom razredu, gospodo, obuka?

— Da, kolega Hrašek, gospodine ravnatelju.

— Otidjite, Stropeku, u sedmi razred, pa neka mi gospodin profesor Hrašek ovamo pošalje djaka Ratkina.

Nekoliko je gospode pristupilo k prozorima; preko noći je zahladilo, a sada počeo padati sitan led.

Ravnatelj se okrenuo k Ratkinovu razredniku, prof. Cerhonju. Što je zapravo s tim Ratkinom? Starac profesor podigao je izrazitu bijelu glavu; oči su mu još uvijek bile lijepe i žive, a sad ih je s izvjesnom pronicavošću upr'o ravnatelju u lice.

— Iznenadjen sam, gospodine ravnatelju, vrlo iznenadjen. Ne mogu reći ništa rdjavo o tom mladiću. Uostalom, mislim, da dosad nije ništa dokazano.

Ravnatelj se očevidno našao u maloj neprilici.

— Ne, ne, nije... ali prijateljski, vrlo prijateljski odnosi sa Zahom...

— Takvi su odnosi gori nego kuga! zahučao je kateheta, a stol je praskao pod njegovim laktima.

Profesor Cerhonj samo se nasmiješio i slegnuo ramenima.

— Molit ću, gospodo! obratio se ravnatelj k ostaloj gospodi, a bozi su opet posjedali za stol. Samo je profesor Ramler ostao stojeći; stajao je tu sa složenim rukama i činilo se, da je bledji nego inače. Gledao je u strop muha je tamo polijetala i zujala. »Gle, s njena mušjega stajališta, kako joj se mi svi oko stola činimo smiješni!« palo mu je na pamet.

Netko pokuca, a Ratkin udje. Nekoliko pari očiju podiglo se k njemu i opet se priklonilo k stolu. Ravnatelj si je čistio naočari i dotle ga nije pogledao.

A Ratkin je stajao kod vrata, osjećajući uprti pogled Ramlerov; opet ga pogledao i nasmiješio se. Vidio je preozbiljna lica ostalih profesora, pa ga je obuzela takva neobuzdana veselost, da se gotovo počeo ceriti. Pogledajte samo toga staroga Vyvratu! Dao bih mu šećer u zube — i pst, stani, da nisi progutao, da nisi progutao! Kao pinčl bi tu morao lijepo sjediti, sa šećerom medju zubima!

— Pristupite bliže! javio se ravnatelj.

A Ratkinu pade na pamet: »Progovorio je grobnim glasom«...

Nije gledao na Ramlera, ali je osjećao njegov pogled. Lagat ću, rekao je za sebe. I lagao je. Lagao je, kao da je iz knjige čitao. Počeo je da uživa u tomu, vještački je lagao. Sastajao se sa Zahom samo na ulici. Nigdje drugdje nije nikada bio s njim. Zah ga nije nikamo mamio. Ništa ne zna o tomu, kamo je Zah zalazio. Zah nije nikada s njim govorio o tomu.

— A niste li opazili, neiskusni mladiću, da je vaš drug čovjek, koji se ćudoredno naprosto izopačio?

— Izrodio! promumlja kateheta, i sav pocrveni u licu.

Sad se lecnuo Ratkin, a usne mu se zatrzaše. Ali je opet na sebi osjetio Ramlerov pogled i rekao: Ne!

— To je zbilja čudnovato. A o čemu ste se zapravo razgovarali?

— O različnim stvarima.

— O različnim... na primjer?

— Na primjer... o ribarstvu. Zah lovi o praznicima ribe, a isto tako i ja. Netko se iz zbora kratko nasmija i ravnatelj sumnjivo zažmiri očima, ali je to bio samo letimični sunčani tračak, jer su se već opet nadvili oblaci.

I kateheta je počeo da stavlja pitanja.

— Radije priznajte, mladiću. Nemojte misliti, da ništa ne znamo. Tu su izvjesni dokazi...

Profesor Cerhonj žestoko se uzbudi.

— Dozvolite, molim, gospodine ravnatelju...

Ravnatelj pogleda na katehetu, na profesora Cerhonja, smeteno zažmiri očima i obrati se k Ratkinu:

— Možete ići. Ostalo ćete doznati.

Ratkin baci od vrata Ramleru pogled, u kojemu se smiješak isprepleo s gorkom sjetom.

Ravnatelj opet poče da čisti naočari.

— Znam, gospodo, to je slučaj, koji nadasve uzrujava; shvaćam gospodina kolegu Cerhonja, ali... Molim, gospodine kolega... ravnatelj se obrati Cerhonju.

Cerhonj se samo nakloni: — Hvala, nemam ništa više da kažem.

Ali kateheta se nije mogao svladati, prevraćao je očima kao jarac na grmljivinu, a usta mu se nadimala.

— Ovaj mladić laže, laže. Već je tako pokvaren, pa nije ni čudo. Općio je sa Zahom, nije čudo. Takvo je stvorenje gore od šugava psa. Kao od šugava psa treba da se čovjek od njega čuva i pred njim bježi...

— Bio sam jučer kod toga đaka, ozva se iznenada Ramlerov glas, čvrst i oštar; šta više, Ramler se smiješio.

Časkom je nastala čudna tišina. Zatim prihvati riječ ravnatelj, dok su mu oči lutale:

— Moram pripomenuti, da je korak gospodina kolege Ramlera bio preuranjen. Inače naravno ne sumnjam o tomu, da je gospodina kolegu tamo vodilo... vodila, da tako kažem, čežnja, da utvrdi neke, za cijelu istragu možda važne činjenice...

— Nipošto, gospodine ravnatelju! Ramler je rekao ove tri riječi s donekle drskim naglaskom i na čas zamuknuo. — Nipošto! Išao sam k njemu kao prijatelj, kao k nekomu, komu se dogodila nesreća, i komu je potrebna pomoć, utjeha ili savjet. Molim za oproštenje, ako se moj nazor ne podudara s nazorom slavnoga zbora.

To je zvučalo malo impertinentno. Ali Ramler se više nije smiješio. Stajao je blijed i čvrsto gledao u katehetu.

Kateheta je morao da prije navlaži usne žaokom zlobnoga jezika, a u zelenim očima uskomešala mu se čitava zmijinja gnijezda.

— Da, ne trebam valjda objašnjavati, da sam odista drugoga sasvim suprotnoga nazora. To ću, uostalom, potanje razviti kod uskrsnih duhovnih vježba... pa se nadam, da će onda i gospodin profesor Ramler saslušati moj nazor...

Ramler se bez riječi nakloni. Njegov se pogled sastao s pogledom profesora Cerhonja, kojemu se nasmiješio. I u lijepim je živim očima profesora Cerhonja zasjevnulo —

Kad je Ratkin išao iz škole, dostigao ga je profesor Ramler. »Dobro se svršilo«, rekao je. Ratkin je k njemu podignuo oči i u njegovu je pogledu planuo prekor. Ali je Ramler odmahnuo rukom. To je moralo biti, inače bi vas proždrli. Ne govorimo više o tome!... A što se tiče Zaha, otputovat će noćas

u pola jedanaest. Šaljem ga k svomu bratu, a ujedno ću pisati i njegovu ocu. Ne idite više k njemu, ali dodjite na kolodvor.

Ratkin je htio da nešto rekne, udivljenje se zrcalilo u njegovim očima, ali je Ramler već podigao šešir i odlazio.

I tako je Ratkin uvečer pošao na kolodvor. Vlak je svaki čas morao da stigne. Ratkin je stajao sa Zahom na podaljem kraju perona; nisu govorili. Vjetar je silno duvao, neprijatno je vonjalo iz okolice, zvijezde su trepetale; neka je hladna ruka pritisnula usta proljeća. Uto je stigao profesor Ramler i stisnuo Zahu ruku.

— Vesela srca, Zahu, i sretan put!

Zatim i Ratkinu pruži ruku.

— I s vama se naročito rastajem, Ratkine. Slučaj nas je na časak udružio, a sad opet lijepo svatko za sebe. Znate, što sam vam govorio o srebrnom vjetru. Da ga više ne čujem. I vama: sretan put. Pozdravi, namigne još Zahu i ode.

Zah se zagledao za njim.

— Sjećaš li se, Ratkine... nedavno sam ti pripovijedao, da je Ramler imao čudnovat posjet...

Ratkin kimne glavom.

— Život ga je valjda već pregazio, reče Zah.

— A što ti je to pripovijedao o srebrnom vjetru? upita iznenada Ratkina.

Činilo se medjutim, da Ratkin nije slušao. Gledao je u daljinu: tamo na pristrancima vrebao je mrak, zaludnji mrak, kojim su lomili i kršili vjetrovi; i Zah se tamo zagledao.

Sad je u bliskom zavoju zazviždao vlak i sad su obojica pogledali jedan drugoga; lica su im se slila u nijemom, kratkom razgovoru. Vlak je dojurio u postaju, oni se nasmiješili jedan na drugoga, čudnovato, kao maglom, i pružili jedan drugomu ruku. Opet su se nasmiješili i pošli pred dahćući vlak.

Zah je već stajao na stepenicama od vagona, onda nekako zastao i skočio dolje; i tu se obojica zagrliše.

— Hvala, Ratkine!

— Hvala, Zahu!

I vlak odveze Zaha medju pristranke, gdje je vrebao zaludnji mrak, kojim su lomili i kršili vjetrovi.

Za nedjelju dana odvezao se i Ratkin na blagdane kući. Kad je vlak prelazio preko željeznoga mosta, a cijeli se grad časkom pokazao dolje u kotlini, pozdravio ga je gorkim smiješkom. Tamo je nekad kod otvorenoga prozora sjetkario Zah... Mapa je ležala pred njim a on je snivao o tomu, kako će negdje daleko na sjeveru živjeti bijel usred bijeloga snijega. Pod prozorom je tekla rijeka, a jedne večeri došle su rijekom hučeći proljetne vode; a te večeri netko je upitao Ratkina: Koliko ti je godina? To je bilo onoga dana, kad mu je bilo osmanaest godina...

Vlak je vozio krajinom, koja se razradovala dolaskom proljeća; proljeće je bilo ovdje, a Ratkin ga je osjećao; sjedio je s bolno rastrganim, izgladnjelim zjenicama: — proljeće je bilo ovdje. Zavirivalo je u prozore, još je bilo blijedo, ali je već imalo crvene usne. A u očima je imalo obzorje sa ševama. No za pojasom je imalo bodež.

Na jednoj stanici sjela je u kupej djevojka: samo je proljeće ovamo poslalo tu djevojku, tako je bila krasna, a proljeće je naumilo, da čini čudesa. Možda je proljeće i to učinilo, da djevojka nije mogla zatvoriti usta; nije mogla, pa nije mogla u ustima je imala nešto i zato je neprestano držala poluotvorena usta, a djevojka je imala lijepe zube, još ljepše nego usta, pa zacijelo ne bi boljelo, kad bi koga ugrizla. Ta je djevojka pogledala na Ratkina, pogledala jedanput, pogledala dvaput, i dvaput je Ratkin zaklopio oči, dvaput je nad svojim

srcem napravio križ. Ta je djevojka gledala na Ratkina i imala neku valjda sitnu misao, tako sitnu, da bi mogla stati u tanku jednu boru na čelu, ali možda zato jer je bilo dosadno misliti i jer je bilo proljeće, a djevojka ipak nije mogla sjediti kao lipov svetac, nego se moralo nešto raditi, ta je djevojka počela gaziti po Ratkinovoj nozi; to naravno nije razumio dragi mladić, on je opet umio drugu pjesmicu, a jer je možda mislio, da je njegova pjesmica bolja, htio je pokazati, što on može; i tu je počeo svoja koljena dovoditi u tijesni doticaj s njenima, a to je izgledalo samo kao lagačko milovanje, a nevaljalac se pri tomu gradio tako ravnodušan, kao da se nije ništa dogodilo; ali će mu ona već pokazati, sad se istinski srdila... i upitala ga, kako je još daleko u Mirov? Zašto — u Mirov? Naprosto zato jer onamo putuje. Sada je gledala na njegovu ruku i donekle pritvorila oči; Ratkin je imao lijepu, bijelu ruku, pa se ona morala malo zacrvenjeti. A što će — u Mirovu? Tamo ima roditelje: tata je tamo pred mjesec dana kupio ljekarnu. Gle ti njega, kako je radoznao! Dat ću ja tebi... ti zelembaću! No gle, i on je iz Mirova, sretna li slučaja, i on je iz Mirova! Ali u istom času on je trgnuo rukom; ta djavolica dobila ju je pod svoju ruku i lijepo u nju zarila nokte; kao da se samo po sebi razumijevalo, da sebi može praviti otiske na njegovoj ruci, a pogledala je na nj tako izazovno, možda je čak očekivala i zahvalu; no Ratkin je naumio, da će još razmisliti o toj zahvali, pa je zasad spremio samo ruku u džep, a do ono malo bola odista mu nije stalo. Činilo mu se da bi se morao zadiviti nečemu, nešto nije bilo u redu, nešto je bilo kao razbacano i pobrkano, a kad je Ratkin časak uzalud smišljao, kako bi tomu doskočio, a napokon nije znao, čemu je htio doskočiti, sam se je na sebe srdio i namrštio; ali sad opet nije bilo njoj s volom što je tu sjedio, kao da će mu kiša udariti iz čela, pa ga je upitala, da li ima mnogo šuma u Mirovu. I Ratkin je počeo

pripovijedati o mirovskim šumama, slikovite je riječce sabirao, a ona je odjedanput utihnula, zaboravila je i disati, a očima je visjela na njegovim ustima. Pa kad više nije imao što da pripovijeda o šumama, pripovijedao je o drugim stvarima, a riječi su mu navirale u usta bez kraja i konca pod sunčanim sjajem njenih očiju. Za pripovjedanja izvadio je iz džepa ruku, na kojoj su se razabirale četiri crvene malje, i ona ih je opazila; nasmijala se usnama, koje su iznenada osobito poblijedjele, okrenula glavu k prozoru, ali su joj oči bile pri tomu zaklopljene. Uto su već stigli u Mirov, vlak se zaustavljao, a Ratkin joj je kroz prozor pokazao svojega oca, koji je tamo stajao i čekao.

— Taj? No to je neki bumbar, rekla je i nasmijala se. — A tamo eno opet moga oca! pokazivala je, — onaj u bijelom, širokom šeširu. — No to je tek pravi bumbar! smijao se Ratkin.

Izišli su iz voza, a da se nisu ni oprostili, ne, odista im nije bilo ni nakraj pameti, da bi se trebali oprostiti; a u času, kad ju je zagrlio gospodin u bijelom šeširu, ona je okrenula glavu u pravcu, gdje je stajao Ratkin sa svojim ocem i nasmiješila se na nj sjajnim očima i bliskavim čeznućem svojih zubi.

A kad se poslije šest dana Ratkin vratio u grad, nije mu se grad mogao dosta načuditi. »Kakve su ti sad to oči i kako glupo izgledaš?« A Ratkin je odgovorio: »Ne pitaj i ne muči me, ništa ti ne ću kazati; radije ti meni nešto reci... zašto sunce ovdje tako lijepo ne sja, kao kod nas u Mirovu? Zašto je tu sve mračnije nego tamo kod nas? I zašto si ti uopće drugačiji, nego što si bio prije nedjelju dana: opustio si za mene i postao moja tamnica? Glup si i rdjav grad!«... Ali se grad branio. »Čuj, Ratkine, nisam se ja promijenio, nego ti, vidiš, i Zaha si zaboravio!« — »Ne prekoravaj, ne prekoravaj, nisam zaboravio Zaha. Zah... Zah... pripovijedat ću ti nešto o Zahu. Stanovao je kod

rijeke, djevojku je imao, a ta se djevojka bojala, da ga vozači u noći iza sna ne probude. Pismo mu je napisala i izračunala: »Sad su 62 dana, otkako sam te prvi put vidjela«. Ljubila ga je ona djevojka — a znaš li ti uopće što je ljubav? Misliš, da je to nešto, što na krovu s golubovima sjedi. Ili se možda vozi na kolicima, a vuče ih dvanaest crnih i dvanaest bijelih konja, što? Vidiš, glup si grad! Ta prestani, prestani, ne zanovijetaj! Kad su onoga puta proljetne vode hučale u rijeci, teško mi je bilo. Ali sad je već sve drugačije, ne će više biti teško, jer... ne, ne ispituj me, ništa ti ne ću kazati«...

Ali i u gradu su bile svijetle, proljetne noći. Dolazile su pod prozor i pjevale sa zaklopljenim očima; bile su bijele, ali je njihova pjesma bila crvena; stajale su pod prozorom, njihova je golota mirisala, a mladić je bdio. I dok je bdio, proljetna je noć uvijek stajala pod prozorom i tihano pjevala. Ali kad je usnuo, okliznula se otvorenim prozorom u sobu i sjela k mladiću; njegovo je tijelo bilo mlado i proljetna se noć osmijevala crvenim ustima; jer je ona poznavala njegovu tajnu...

XVIII

Napokon je došao taj dan i Ratkin je pošao na praznike; bio je posleni dan, a ipak je bilo kao nedjelja. Cijela je krajina svečano izgledala, a ljudi su radili u polju samo zato, što im je to danas valjda činilo osobitu radost; i vlak, kojim je putovao, bio je nekako čudnovat, jer su ljudi u poljima sebi zaslanjali oči i dugo za njim začudjeno gledali. Tu i tamo duž tračnica netko je rupcem mahao prama vlaku; ali se Ratkinu činilo, da cijela krajina naokolo domahuje, i divlji mahovi na kraju polja mahali su crvenim rupcima, nad šumama potezali su se srebrni oblaci, kao bijeli rupci koji lepršaju; na kućicama seocâ stajali su bijeli stupčići dima, kao

nježno disanje dobrostivih usta: sve je bilo tako nedjeljno i osjećalo s njim njegovu radost, klečeći bi rado priznao, klečeći rad bi zahvalio na svemu. Na peronima nekih postaja stajale su lijepe žene u šarenim ljetnim opravama pod raznomanjastim suncobranima; uvijek, kad je vlak prošao kraj takve postaje, Ratkinu je časkom bilo žao koje od tih lijepih žena, kao neispripovijedane priče. A kad je vlak stao na postajama medju šumama, tu je bila takva tišina, samo su kolodvorska zvonca zvonila, slušao si pjevanje cvrčaka i kukanje kukavica a Ratkin je pritvarao oči i srce mu je lahorilo kao vjetrić. Poznajemo se, drago srce, poznajemo se; kako si mi se danas nekako iskitilo! A kako udaraš, tugo i nevoljo... željezo, dok je vruće, kuješ! No, dobit ćeš ženu, dobit ćeš. Lijepu... ne mogu ti ni kazati, kako lijepu. Bože mili, oči, usta, kosa — čudo! A njedra! No, ne plaši se, srce! Nismo više djeca, pa sad već treba misliti i na takve stvari, kao što su na primjer njedra djevojačka. Ne gradi se, molim te, odviše glupo, kao da to ne znaš; čezneš za velikom ljubavlju, a najedared... njedara se lecneš. Raskrsti se već jedanput s tim dječjim hlačicama, Bogu ih zapiši; a lijepu ženu ćeš dobiti, jamčim ti za to. Uzmeš takvo stvorenje za ruku, a ono se samo blaženo osmješkuje, ne usteže ruke, dade si poljubiti prstić jedan za drugim svakoj ptičici jedno makovo zrnce, a jedna makovica ne dostaje, ni dvije, ni tri... A da li voli? Voli, voli, voli, ovdje s one pećine, ako hoćeš, skočit će za tebe! A hoće li za godinu dana još voljeti? Za godinu, za deset godina, vječno će voljeti, ali... ostaviti je ne smiješ umrla bi, u ponoći bi dolazila strašiti; kuda god bi položio glavu, uvijek bi to bilo na njeno nesretno srce i uvijek bi iz njega tekla krv... da, da, ni jednoga mirnoga časka nikada više ne bi imao, slušaš li, Jeničku?

A Ratkin gleda na prozor, ali jer su mu oči pritvorene, čini mu se samo, kao da netko u velikoj

knjizi brzo okreće listove, u njoj je mnogo slika i takvih zlatnih pismena, kao da ih je sunce napisalo.

Evo opet stanice medju šumama, i opet tu stoje dvije dame pod šarenim suncobranima. Govore s glavarom postaje, glavar je mlad, a i drži se nekako vojnički. Dame su lijepe, a glavar je vrlo zabavan gospodin, jer se one obje veselo smiju, igrajući koketno očima. Vlak se opet kreće, glavar na vojničku pozdravlja; i peticama je udario i sav se nekako vojnički uspravio. Majstorski radiš posao: dvije koze otjeraš, a tri dotjeraš, govori za sebe Ratkin i smiješi se... Bio je poslen dan, a ipak je bilo kao nedjelja.

K pokrajnomu prozoru nagrnulo je nekoliko ljudi i nekamo su pokazivali. I na jednoj nozi stoji, odista! Roda. Tu je bila livada, a na njoj je stajala roda. Stoji i šuti kao zalivena, kao Navratil kod ploče, sjeti se odjedanput Ratkin. Znate li to, Navratile, ili ne znate? Ne zna. Navratil nikada ništa ne zna. Onda sjednite, Navratile! Hahaha! hahaha! U pokrajnom odjeljenju sjedi nekoliko muškaraca i mlada seljanka. A roda... Bože mili, to je neka djavolica, hihi! I šale svakojake nižu se bez kraja i konca. Tako vam na primjer padne na pamet takvoj rodi...

Što? Kako je to bilo? I vi!... Muškarci kao mahniti udaraju rukama o koljena, seljanka može da izgori. I Ratkin se smije; valjda više nije dječak, da bi ga takvi razgovori mogli dovesti u nepriliku.

I krajina postaje sve poznatija, i njen miris, koji dopire otvorenim prozorom, već je kao domaći. To je stari prijatelj, poznati i dragi bradaš. Ratkin se nadvija s prozora. No, poznaješ li me, stari, poznaješ? Svi su nabori pozlaćeni suncem, negdje je zablistao potok, kao niz bijelih zubi u nasmijanim ustima. Vlak je proletio oko nekoliko lipa, na koje su se sjatile pčele, pa je to zazujalo u ušima, kao da je duž tračnica stajao glazbeni zbor s tisućom malenih guslica i bubnjića, pa zasvirao tuš. I Ratkin

imenuje neka seoca imenom, radosno i vrelo, kao da je za podvoljak prihvatio poznate djevojke i krsnim imenom ih oslovio; dobro se sjećam vas, djevojke, vrlo dobro...

Preostaje još da vlak proleti jednom šumom, borikom. Tata će ga naravno čekati na postaji s kočijom, a Ratkin ga sebi predstavlja, kako tamo stoji, govori s glavarom postaje i svaki čas nestrpljivo vadi iz džepa sat. Vlak je unišao u šumu, a Ratkin gotovo opaža miris gljive rujnice takav hladan, orošen miris, koji ga podsjeća na neku kasnu večer u šumi, s rosom u travi, s krikom tetreba i pozdravljenjem za brdima; ali se više ne može sjetiti, kad je to bilo i kako je bilo, pa samo zna, da je pri tomu bio i dim nečije cigare, koji se neobično ljupko uzvijao večernjim sutonom.

I već su opet izašli iz šume. Vlak sada leti kao gologlava djevojka, koja vrišti, vlasi lepršaju, crvena suknja plamti, a grlo srebrom žubori, da svemu naokolo ponestaje vid i sluh od udivljenja. Halo! Ijuju! Halo. Naša gospoda idu! S puta, družino! I u Ratkinu svaka žilica igra i vrišti.

Mirovski dvorac časkom se pomolio medju brežuljcima. I ti izdignu glavu, očicama pogledaju i odmah se opet sakriju! Vlak pomalo usporava brzinu. Ratkinu počinje udarati srce.

To sopoće sopoće, a zatim dahće. Para je zacičala, vlak stoji. Ratkin brzo silazi, razgleda se očima, i već je zbog nečega ohladio. Zar ga nitko ne očekuje? Na postaji je malo ljudi, nitko poznat. Nitko, s kim bi se pozdravio; a Ratkina se to duboko kosnulo.

— A tu si, dječače! Gle, umalo nismo malo zakasnili. Da si mi zdravo i veselo na domu!

Otac je tek čas prije istrčao na peron. Očevidno je dobro raspoložen, triput ga je zagrlio i triput poljubio u lice.

— A kako si putovao? Tako, tako što te glava boli? Ne boli? Malo si u licu opao... Jesi li

možda gladan, ne? Mogli bismo možda — ili tek doma? Pa kako hoćeš. Ali si opao, bogme jesi...

Ratkin drži za zgodno, da i on nešto rekne. Drži uopće za zgodno, da uputi oca, da više nije dječak, već odrastao, mlad čovjek.

— Veliš, da sam opao u licu? Ne će biti tako zlo. Molim te, taj beskrajni put. Čovjek mora da zijeva od dosade.

Pokušao je, da to rekne svojim najdubljim glasom i utisak nije izostao.

Otac ga iznenadjeno pogleda.

— Kakav glas to imaš, dječače? Hajde da vidimo. Ja velim: bas, bas!

Ratkin zažmiri i pogleda nekamo preko očeva ramena.

— Istina je, dakako, da više nisi dječak, veli otac, priklonivši glavu k ramenu i motreći Jenika s pritvorenim očima, našto se počeo iskreno smijati. — Počekaj časak, dok skoknem k postajnom glavaru.

Za tren se vrati. — A sad hajdemo! Da smo već kod kuće.

Kad su sjeli u kočiju, otac se nečemu opet nasmijao.

— Taj je glavar vragu iz torbe iskočio...

— Zašto?

— Molim te, dan na dan dolazi k njemu, i uvijek ti ima kakvu novu šalu pri ruci.

Crnim, razrovanim putem izišli su na cestu. Dan se sklanja k zapadu, stabla duž ceste već bacaju dulje sjene, a šuma je podalje potamnjela. Mirno, nažuto svijetlo nježno je kao nasmijane oči, kao smiješak, koji trepeće u obrvama. Negdje u daljini zablistala je kosa na livadi, oči se otvorile i opet pritvorile. Cesta je mekana od prašine, da čuješ i ševu nad glavom: kao vrutak romoni s oblačića dolje na zemlju. Usta su se prenijela k ovomu svježemu vrutku i smiješe se. Jedna ruka visi iz kočije, vlažna je i vruća, a povjetarce ju miluje.

— A kako je ispala svjedodžba, Jeniku?

Kao kad stisneš ševi grlašce, pa ona prestane pjevati. Prašina sa ceste grize i štipa u grlu.

Jenik ne zna zašto, ali se zbog nečega razdražio. To se važno pitanje požurilo: sasvim na kraju su ga privezali, trebalo ga je samo prebaciti. I njegov smiješak nekako se je iskrivio. Ako je donio odliku, to je glavna očinska briga.

— He-he, nekako ti nije do odgovora.

Pogled očev postade neobično oštar; pokušao je, da se smije, ali ga je iznevjerio smijeh.

— Baš nije tako! Jenik je to rekao gotovo podrugljivo. Našao je u džepu svjedodžbu i dao ju ocu.

— No zato, zato... to bi bilo lijepo iznenadjenje...

Raširio je svjedodžbu, ali još neprestano preko nje gleda na Jenika.

— Boli te možda glava?

— Boli. I Jenik čvrsto stisnu usne.

— Hm, neugodna stvar. To si baštinio od matere. Ni nju više ne će da ostavi.

Jeniku postaje očev glas vrlo neprijatan: kao da njim uhadja, čini mu se, pa još više steže usne. Najradije bi zazviždao, da mu odlane.

Htio je da drugamo gleda, ali mu se nije dalo, pa motri ispod oka oca, koji je pregledavao svjedodžbu; pregledao ju je letimice, a zatim počeo nanovo, zaustavljajući se kod svakoga predmeta.

— Ali, ali... reče odjedared, kao da je bio nečim iznenadjen, a čelo mu se časkom namrštilo.

— A što ti je ta... filozofska pro-pe-deu-ti-ka, he-he? naglo podiže oči sa svjedodžbe.

Jenik opet pogleda nekamo preko njegove glave, ali osjeća, da se počinje crvenjeti, oči mu se gotovo zamaglile, a smiješi se smeteno i razdraženo.

— No?... ponovo upita otac.

— Pa to ti je takva znanost... ja ni sam ne znam...

— Oh, ho-ho izvrsno ima iz toga, a ne zna, što je to. Očev smijeh sada zvuči sasvim iskreno i Jenik postaje mirniji.

— Nije li to ono: barbara, celarent darii, ferioque, ili kako već glasi, studente?

Sad se i Jenik smije.

— Da, to je ono, a takvih je blezgarija puna knjiga...

— Nemoj, nemoj... Jeniku!

— Kunem se, cijela je knjiga puna blezgarija. Mimogred budi rečeno, u sivom je platnu vezana.

Otac se doduše neprestano smije, ali kao da se nešto prelomilo u njegovu glasu, pa je opet letimice oštro pogledao na Jenika.

— Nekako si ukratko gotov s tom... znanošću, reče nakon časka, a oči mu se odvratile nekamo na stranu. Šuti i nasmješljivost iščezava iz njegova lica.

— A što ste uradili s katehetom? upita naglo, bocnuvši Jenika ispitljivim očima.

Jenik se ugnuo.

— Kako to?

— No, da ti nije dao bolju ocjenu, tako otprilike...

I otac se časkom smije, čudno se smije, kao da medju prstima gnjete male kuglice, pa ih jednu po jednu baca na Jenika.

To, dakako može rasrditi i Jenik opet razdraženo odgovara:

— Možda nemam dosta sveto lice...

— Ajajaj!...

— A onda je ta stvar i neiskazano dosadna...

— Ajajaj... A što je to neiskazano dosadno? Zar nauka vjere?

Mjesto odgovora Jenik se počeo smijati.

— Čemu se smiješ?

— Tomu, kako me ispituješ.

Jenik zabaci glavu, taj smijeh mu je olakšica, pa se sada smije sasvim obijesno, a oči mu se svijetle.

Otac je visoko uzvio obrve, a u široko otvorenim očima zrcali mu se iznenadjenje.

— Veliš, da ispitujem? Nipošto, ne ispitujem, nego naprosto pitam... Očevidno je u neprilici.

— Da, naprosto pitaš.

I opet obijestan smijeh. Otac se takodjer napokon nasmiješi.

— Ali još ću da te ispitujem i da ti savjest pogledam.

— Mirna je.

— Vidjet ćemo, vidjet ćemo.

Otac složi svjedodžbu, vrati ju Jeniku i izvadi kutiju sa cigarama.

— A što, pušiš li mnogo?

Jenik se skoro zacrvenio.

— O ne, tu i tamo...

— Dobro je tako! Ne bi smio pušiti. Nije ti zdravlje baš najčvršće.

Iznenada se zbog nečega nasmija.

— Palo mi je na pamet...

Ali nije rekao, što mu je palo na pamet, već je samo mahao rukom, klimao glavom, pa paleći cigaru, veselo očima zažmirio na Jenika.

— Lijepo je tu, zar ne? upita i nekoliko puta silno odbije dim.

Jenik je samo kimnuo glavom.

— Osjećaš li šume? U njima je ljetos kao u crkvi, pomoliti se ondje možeš... Zlatna godina!

Jenik sa strane pogleda na oca. Nešto mu je došlo na smijeh. Ali se nije nasmijao. Samo mu je čudan sanjarski smiješak utrnuo na usnama.

»U njima je kao u crkvi, pomoliti se ondje možeš«... neprestano je slušao.

I — zlatna godina!

Kako je otac to krasno rekao!...

S polja je pirkao miris kao iz topploga, načetoga hljeba; to je bilo nalik na zlatni dim, koji se uzvijao nad velikim oltarom, tako golem oblak zlatnoga dima, s kojim se miješao modri dim korenja bliskih šuma.

Nije mogao odoljeti, nego se okrenuo prema ocu i rekao:

— Tako si to krasno rekao: »pomoliti se ondje možeš« ...

Htio je još nešto kazati, ali se samo zacrvenio i zamuknuo. Otac je iznenadjen podigao oči i zagledao mu se časak u oči. Tek je iza toga rekao:

— Krasno? Misliš? Svakako se čovjek može pomoliti ...

Još mu je oštrije pogledao u oči, nasmijao se i dometnuo:

— Premda je nauka vjere tako dosadna stvar.

Jenik je čudnovato stisnuo usne, a ocu to nije izmaklo.

— No, nije tako zlo. Mladost je mladost, pa rado puca iz topa, rekao je umirno.

— Ali, da bi to tako slušao kateheta! opet se časkom nasmijao.

— Ni kateheta ne bi mogao da učini dosadno manje dosadnim, rekao je.

— Pa da, ne bi mogao ... istina je, ne bi mogao ... otac se zagrize u usne i odvrati oči ... Pogledaj, već vidimo eno ... naše kuće ... prekinuo je naglo govor, pokazujući rukom napred.

Jenik se brzo uzdigao na sjedalu; uhvatilo ga nešto za prsi, a srce mu se uskolebalo kao zvono. Prošli su kraj posljednjega pristranka; sivi trak ceste ondje se oštro spušta, a na kraju opaža se varošica kao lijepa igračka. Kućice su se činile tako malene, da se Jenik morao nasmijati. Bože mili, kako je to sićušno i nježno! rekao je za sebe. A nad tim je ležalo tako svijetlo i bajno obzorje, kao večernje nebo nad stadom na paši.

I kako je uspravno stajao, vjetar je duvao prama njegovu licu i neprestano nešto prišaptavao i prišaptavao.

I Jenik se uhvati za srce, čuo je jedno ime, što se tisuću puta ponovilo u vjetru i sav je ustreptao od milja i čežnje ...

Otac je bio kod večere neobično veseo.

— Majko, budi tako dobra, pa mi ne pojedi Jenika očima! rekao je.

Ili:

— Pogledaj ga sa strane; upravo sam takav i ja bio, kad sam počeo hoditi za djevojkama.

— A propos, Jeniku, nije li ti dosad nikakva vragolija u srcu?

Mati je htjela nešto reći.

— Paperlapa paperlapa ... majko, ti to ne razumiješ ... I smijući se pogledao je na Jenika.

I odjedanput se prestao smijati i kao da mu je bilo mrsko, što je poveo razgovor o tomu. Prošao je sobom, zaustavio se kod prozora i ne okrećući se, rekao vrlo ozbiljno:

— Pouzdana je propast za mladića, ako za rana počne s djevojkama. Za to ima uvijek dosta vremena.

Jenik je u prvi mah doduše porumenio, ali sada bi najradije udario u smijeh.

Otac se šetao po sobi, ali je već malo govorio. Samo kao da je katkad s materom izmijenio pogled.

— Ne ćeš li pogledati u bašču, Jeniku? upitala je najedared mati. Dakako, kako ne bi pogledao.

Večer se hvatala i već se gasila ružičasta boja nebeskoga svoda. Kroz gradić protezao se dugačak trak dima iz bliskih rudnika. Padat će kiša, rekla je mati rudnici vonjaju. Kad su ušli u bašču, to se prebacilo preko Jenika kao zelen, sočan talas. Iz malinovih guštara posegnuo je za njima gorko namirisan zrak; nešto je boljelo u ovom mraku slatko boljelo, kao tiho krvarenje malinâ, koje dozrijevaju i Jeniku se skoro naježila koža. Pogledao je na ma-

ter. Doskora će biti zrele, rekla je. Ne, to on nije mislio, nije ga razumjela. A kako bi i razumjela?

Stajali su usred bašče, ohladjeni mirisi zalitih gredica okruživali su ih sa svih strana. Osjećam šeboje, rekao je. Pa stojiš kod njih, nasmijala se ona. Prignuo se i mirisao ih, dok mu se oči nisu pritvorile. Tako. I još. I još. Uspravio se, zateturao i poblijedio. Što je to bilo, Bože?

— Mamice! gotovo je zastenjao.

Mati je stajala pred njim sva uznemirena. Trljao si je čelo. Zavrtjela mi se glava, rekao je napokon i nasmijao se. Ali mati još svejednako nije mogla da se sabere, pa ga je držala objema rukama, kao da se bojala, da će pasti. On je skinuo njene ruke, ali ih nije pustio, nego stajao prama njoj, gledajući joj u oči i smiješeći se.

— Mamice, hoćete li mi nešto reći?

— Što? Bila je neprestano još nemirna, ruke su joj se tresle.

— Što je mislio tata onom malom propovijedi o djevojkama?...

— Pa ništa... znaš, da rado čavrlja.

Bila je u očevidnoj neprilici.

— Svetu istinu, mamice! prijetio joj se, neprestano se smijući.

— Pa kažem ti...

— Pravu istinu mamice.

— Glupost... ništa drugo, pa to i onako znaš.

— Tako mi duše, ne znam.

— No tako...

— Napokon!

— Zbog one... Ande Karasove. Kad je čula, da ćeš skoro doći, bila je kao...

— Samo recite, mamice.

— No, kao opčinjena.

U Jenikovu je srcu radosno zavrisnulo.

— Tata je doznao za to, i to je sve. On misli, da ste pisali jedno drugomu... i da...

— Recite, što je još mislio?

Zabacio je ruke nekamo za glavu, u zatiljku ih sklopio i isprsivši se, tako stajao s razasjanim licem.

— Odvraćala sam ga od toga, jer je to, Bože moj, smiješno! Skoro si još dijete... to nema nikakvoga smisla...

— Izvrsno, mamice.

Ona nije ni opazila, da joj se sin podsmijeva.

— Mlada je, pa se želi zabavljati... rekla je i časkom zašutjela. — Ali ona zapravo više nije... kako bih to rekla?

— Što ona nije?

— Naprosto, nije više dijete.

Iznenadjeno podigao je on oči i prsi mu se zališe vlažnom vrućinom.

— Skoro se preko noći rascvala, da je ne možeš ni prepoznati... Majka je opet časkom zašutila. — Tata možda ne bi ništa ni govorio, ali kad se djevojke na muškarce tako lijepe, pa čovjek i ne zna, kakva je ona djevojka...

Iz cvjetnih gredica iskočio je modri plamen i poletio oko Jenikova lica. Jenik posegne za sljepočicama.

— Tata je valjda već otišao u gostionicu, jelte, mamice? upitao je naglo.

— Po svoj prilici.

— Poći ću za njim.

Mati je bila iznenadjena, ali je samo rekla: — Pa idi, on će se radovati... I brzo se povratite! vikala je još za njim.

Pred vratima je Jenik časkom popostao. Bio je neodlučam. Blizu pred kućicom sjedila je omladina i sviralo se na harmoniku. Malo prije su onuda gonili blago s paše, pa je u zraku još ostao topli vonj stoke.

Jenik je gledao dolje po varošici, tamo je bila ljekarna i Jenik je nekoliko puta duboko uzdahnuo. Sučelice pred vijećnicom hodilo je nekoliko ljudi i ženski je smijeh odonud odjekivao.

»Skoro se preko noći rascvala«, neprestano je slušao te riječi. A on je — skoro još dijete, rekla je mati. Morao se tomu nasmijati: još je skoro dijete, sveta istina, mamice!

Pošao je nekoliko koračaja po varošici, ali se naglo opet okrenuo i povratio u bašču. Matere više nije ondje bilo; zaželio je, da još časak bude sam. Htio je smisliti neke lijepe riječi, kojima bi ju pozdravio nakon povratka, da bi izgledalo, kao da joj je na dar donio dragocjen nakit. Stajao je u pomrčini malinovih guštara sa zaklopljenim očima i osjećao, kako blijedi od čežnje...

Već se spustila tama, kad je opet izišao pred kuću. Stajao je ondje i usne mu se pomicale. Gledao je prama crkvi... bijeli grobljanski zid svijetlio se u tami, ali je na njegovu bijelom traku bila tamna malja; netko je tamo stajao pod zidom od groblja i Ratkin još jače poblijedi.

Nije više stajao, nego išao, ali su mu se usne još neprestano micale. A nad njegovom glavom više nije bilo obzorja, već je visjelo neko cvijeće, možda su bili šeboji, pa možda ne ćeš podnijeti taj teški miris, nego ćeš se onesvijestiti.

Usne su mu se micale, ali riječi nisu iz njih izlazile.

I odjedanput začuje svoj glas i opazi, da govori nekomu. Kod bijeloga zida stoje oboje, to je grobljanski zid, i crkva je tu, a iza crkve izlazi mjesec.

I on sluša svoj glas: »Anička opčinjena, ja idem za tobom«...

Anička šuti, a on još jedared ponavlja: »Anička opčinjena!«...

Njene se usne malo otvore i iz usta joj struji svijetlo, kao iz mjeseca za crkvenim tornjem, i ona govori:

— Stajala sam ovdje i gledala prema vašim prozorima...

— Ne gledaj više tamo... evo, kod tebe sam.

— Ne, pusti me, molim te, da još časak onamo gledam... Bilo je lijepo, dok sam ovako stajala, gledala i čekala...

— Sad je ljepše...

Odmahnula je glavom.

— Nije, Jeničku!

Njegove su se ruke čudnovato ispružile; kao da je nije vidio, pa ju je rukama tražio u mraku.

— Nije, Jeničku, nije. Više je toga, ja ne znam čega... toga je toliko, možda ću od toga i umrijeti, ali to nije ljepše.

Sklopio je ruke i usta su mu plakala.

— Htij, da bi to bilo ljepše, htij...

— Kako?

— Čekaj me još svejednako.

Pogledala je na nj, ne shvaćajući.

— Nisam još kod tebe. Tek idem. Gledaj, kako dišem, kako mi tuče srce, kako se žurim, kako je daleko do tebe. Možda sjediš na mjesecu. Nije moguće, da bih već bio kod tebe, kad te dosad nisam poljubio. Stojim; ali kad bih bio kod tebe, ne bih stajao, već klečao i ljubio mjestance do tvojih nogu. Ne, nisam još kod tebe, jer još nisam povjerovao, da je moguće, da bi taj, koji stoji preda mnom, bio...

Oči mu se naglo široko otvoriše; pao je na nju rukama, ruke su se okliznule po njenoj opravi, a on je padao k njoj, k njoj, k njoj...

— Anička! Anička! Anička!

Grobljanski zid padao je kao zavjes... mrak pred nama, mrak za nama...

A kad je poslije cijela varošica pobijeljela od mjesečnoga svijetla, nešto, što nije bio jedan čovjek, ali što je moglo da bude dvoje ljudi, koji su se tijesno privili jedno drugomu, pomolilo se na pašnjacima za grobljem, bacajući dugu sjenu, koja se smanjivala, dok se splinula s onim, što je moglo da

bude dvoje ljudi i to se poslije smanjivalo, dok se splinulo s noću —

Bilo je već oko deset sati prije podne, a Ratkin je još spavao. Mati je pogledala u sobu, zaklimala glavom i opet otišla.

Kasnije je opet jedared došla i na peticama se prikučila postelji. Moglo se naslućivati, da je probdjela svu noć; sustale oči su žmirile. Gledala je na mladića, a oko usta joj je zatitrao zagonetan smiješak. Koliko je puta nad njim tako bdjela! Ali danas... Što je to danas bilo? Za onim zaklopljenim očima ležala je zagonetka. Tudji svijet. Neki jezik, kojega ona ne razumije. Je li moguće, da je to nosila u svojem tijelu? Da je to jednoć bilo tako njeno kao nikoga drugoga? Gledala je na nj, kako je spavao mirnim i zdravim snom, pa se opet morala nasmiješiti. Ne spava li baš zato tako sretno i mirno jer je kod kuće, kod nje?

Odjedared joj se zaprepaste oči. Vjedje spavajućega mladića na čas čudno zatrepetaše, a ispod njih počeše teći suze, jedna za drugom, dok su mu se usta sretno osmješkivala...

Zaboga, što je to? Kakav ga to san mori? Tko dolazi k njemu u snu, a on s njim govori, smije se i plače?

Naglo sva protrne.

Kao da joj je netko prišapnuo u uho riječcu koja je bila ključ za tajnu.

Časak je uspravno stajala, ljupko se nasmiješila i na peticama izišla iz sobe.

Odmah iza toga otvorio je Ratkin oči. Na stropu sunce, na podu sunce, posvuda sunce. A gle, suze! Zar je plakao? Ali, zar mu ih nije Anička osušila? A leži, odista. Jastuci, soba... ili je to bio samo san! Sve? Sjeo je u postelji i uhvatio se za glavu. Ne, ne, ne! Bio je samo san! Ali prije toga — u ovom je naručju ljuljao Aničku, na ovim je prsima ležala njena glava, ove su ruke sezale za

njom, cijela glava mu je namirisana njenim poljupcima, cijela njegova glava, a najviše oči i usta!... Razmahnuo je rukama nad glavom kao zastavom, oči su mu bile razasjane, a sunce je bilo s njim, sunce ga je ljubilo, na postelju je na nj skočilo i u jastuke, plešući po njemu, da se gušio i ozvanjajući u njegovim uzdasima svojim zlatnim smijehom... Dosta, dosta, pusti me, da se sjetim, da se sjetim! Opet se uspravio, i opet pao licem u jastuke, uzdišući i stenjući od sreće. A je li odista moguće, da je sve to bilo? Je li, sunašce? Svijete, je li to moguće? Bijeli jastuci, je li? Tako sam se u nju zabušio kao u vas, ali sto puta više: u njeno srce sam se šćućurio i dozivao mjesec: »Hej, mjeseče, vidiš li me?« A ona je isprva bila tako velika, da je nekamo do mjeseca dopirala, pa se nije moglo prepoznati što je mjesečno svijetlo, a što je sjaj njenih očiju... Tako je velika išla iz mene, da nisam mogao vjerovati, kako smijem da idem uz nju; a što sam više vjerovao, sve je postajala manja i manja, tako da su moje usne doprle do njenih, a u taj tren padala je s neba zvijezda, upravo je pred nas pala i oči zabliještila, a mi se više nismo vidjeli.

A Jenik buši glavu u jastuke, uzdiše i uzdiše.

Oči, oči! Zašto imaš sada tako velike oči, Anička?... »Jer sada više vidim, sva mi je ljepota u njih unišla«... Kako to veliš, Anička? I ona je iste riječi još jedared ponovila. Povjetarac leti preko pašnjaka, povjetarac leti preko nje, ima žviždaljku od vrbe i zviždi. Ona stavi prst na usne: slušaš li? Slušam. Što je to? Naša svadba; povjetarac se sam na nju pozvao. Ona se smiješi, smiješak joj izrastava iz usta kao cvijet, zvijezde su s neba došle da vide taj cvijet. Zahvaljujem ti, Jeničku, sto puta ti zahvaljujem... Na čemu mi zahvaljuješ? Na tome, što sam mogla da to učinim...

Jenik je opet sjeo na postelju, oči su mu uhvatile dubok sjaj zahvalnosti.

Oh, kako će sada biti... čist! Prije svega čist. Kao trešnjov cvijet, koji se preko noći rascvao! I dobar će on biti: ljubit će sve ljude. Sada će ustati, otići k materi i reći joj: »Ja sam trešnjovo stablo; preko noći sam se rascvao«.

Pogledao je na sat. Zaboga, je li moguće? Došao je doduše kasno u noći... ali da je već tako kasno?

Brzo se obuče i kao divljak bane u kuhinju. Ali se najedared lecnuo: mati je na nj tako čudno pogledala.

Htio je reći: Ja sam trešnjovo stablo...

Ali mu je bilo, kao kad nešto dragocjeno padne iz ruke, pa se razbije.

— Bio si tako dugo vani, a tata se srdio, veli mati. Okreće mu ledja i više ne mari za nj.

— Šetao sam se... bila je tako lijepa noć...

Je li to njegov glas, koji to govori?

Nije li to glas nekoga, koji se ispričava, glas krivca?

Izišao je pun stida. Na stepenicama umalo se nije rasplakao.

Zatresao je trešnjovim stablom, cvijeće je u blato popadalo... Legao je u bašču u travu, licem na zemlju; neki kamenčić zario je u zemlju, ali je on još jače pritisnuo lice k zemlji i stisnuo zube; pod korenjem travâ vonjalo je vlažno poput grobne zemlje.

Ali je najedared skočio na noge. Pritiskao je ruke k sljepočicama i lutao očima.

Što to radim? palo mu je na pamet, — jesam li možda poludio? Ništa se zapravo nije dogodilo, da, gotovo ništa; glupo su na mene gledali, rekli neke glupe riječce — a ja tu zavijam, kao da mi srce trgaju iz tijela.

Htio se nasmijati, ali mu smijeh nije pošao od ruke.

K njoj je trebalo ići. K njoj — već je odavno trebao da bude kod nje!

Oborio je glavu i osjećao, kako opet slabi i blijedi. Nešto je skrivio pred njom, stidio se pravo nije ni znao, što je skrivio i zašto je pun stida — samo je znao, da sada ne može k njoj ići. To je bijelo i čisto — a ti se odjedared stidiš. To bi trebalo, da je hvala i dika pred cijelim svijetom — a najedared poričeš. Bijelo, trešnjovo cvijeće — a najedared u blato popada. Jučer je išla s tobom ljubav jasna i uspravna — danas čudna, razroka tjeskoba i smetenost.

Stidio se nje, uklanjao joj se i izmicao.

Tek poslije podne se odvažio, da ju potraži. Sve do večeri je švrljao oko ljekarne, po trgu i za gumnima ali je nije opazio. Pa dok je ovuda obilazio i čekao, tjeskoba mu je neprestano sve uže stezala grlo, neki su zloslutni šapati visjeli u zraku i neko zlobno i podrugljivo kikotanje. Uto se već spustila večer, pa su zatvorili ljekarnu, samo je u jednom prozoru bilo svijetlo, a on se možda ne bi ni prenerazio, kad bi iz toga prozora prodr'o vrisak, grozan vrisak, da je Anička mrtva...

I opet je došla noć i napala na Ratkina kao čopor vukova, na zalutale saonice, a kad je svanulo jutro, nije više bilo Ratkina, bile su samo njegove smućene oči... Pošao je prema ljekarni a smućene njegove oči pitale su i čekale; kao dva otvorena groba su zijevale: trebalo je samo da se u njih položi mrtvac.

A kad se oko deset sati pojavio pred ljekarnom crven suncobran, Ratkin nije mogao da vjeruje. Bila je ona! Išla je prama njemu. A obzorje je bilo puno srebrnih jedrenjača, glazbe su na njima u tom trenutku zasvirale, iz tisuća grla orio se odasvud pozdrav. I on je pozdravljao. Nije mogao govoriti. Ali je i on pozdravljao. Nije mogao da k njoj podigne oči, stajao je sa zaklopljenim očima i nije se zapravo usudio ni da je pozdravi, samo je ponizno priklonio glavu, i blagosivao zemlju, po kojoj je k njemu dolazila. Ali kad je k njoj podigao

oči, zastalo mu je srce u prsima. Zastalo je naglo kao sat, mora da se nešto grozno dogodilo. Podigao je oči k njoj — a to nije bila ona. Išla je uza nj, ali je bio netko drugi, ona nije bila. Čudne se stvari dogadjaju: to nije bila ona.

— Činite gluposti, rekla je. No vidite, to nije ona; sat u prsima je stao, dobro je tako.

Na kraju varošice bio je kao malen razduvan pakao u mračnoj rupi: kovačnica. A kovač je imao zločestoga psa. Pas je istrčao i zalajao. Ratkin uze kamen — a sad ćete nešto vidjeti, gospodjice. Bim! Vidite li ga? Vidite li ga? Bježi s repom medju nogama! Kovač je izišao pred kovačnicu. Što veli ova nečista gubica? Hoće li možda i on jednu kamenom?

Pogledala je na nj i u tom je pogledu sve bilo na bijegu i sve se otudjivalo; rekla je: Da, takvi ste dakle danas, glup dječak? Dobro, tim bolje, tim bolje.

To nas je gonilo u prašinu ceste, koja je usto još bila crna; to nas je pustilo, da se vucarimo tom cestom kao ukoreno djače, a kakav je još veći bol iza toga vrebao, radije i ne pitaj.

Napokon stigoše na pašnjake, da, ovuda rado hodi Ratkin. A najljepše je ovdje za rujanskih večeri — naime sjetno. Naravno, veselo tu nije nikada bilo. A da bi ovamo gdjekad uvečer zalutali ljubavnici — to je laž! Laž!

Pogledao je na nju sa strane: ipak je bila ona, ali nije više htjela da mu bude dobra; to je vidio, vrlo je dobro to vidio: dogodilo se nešto takvo, sat je stao.

Gledala je nekamo pred sebe s otvorenim ustima, a neka je bolna žudnja gorjela u njenom licu. I tu je počela govoriti.

— Gluposti činite... Ne ću da me tako čekate, kao jučer i danas. Uopće više ne ću, da me čekate. A kako izgledate? Smiješno. Po očima vam vidim, što se s vama dogadja, to mi se nimalo više ne svidja... I jučer sam vas samo kroz prozor

opazila, i već sam osjetila, da nekomu odzvanja. Nemate li možda starijega brata, koji vam je vrlo sličan? To je on možda došao prije dva dana, možda on... Ne, stanite. To je dakako samo šala, ali ja znam, kakva šala i zašto to govorim. Tako čekajte gospodjice porezovnikove, a ne Aničku opčinjenu. Ova dodje jedanput, a ne zna, zašto bi došla još po drugi put, već nema što bi dodala ljepoti, a da ti to ne uništiš. Dobro vidite, da na vas radije i ne gledam, jer što da počnem sa studentom, mislim u sebi, to je glupančić, ne mogu ništa čak po njemu ni da isporučim njegovu starijemu bratu, jer bi i to rdjavo izvršio, a govorim li tako, opet u sebi mislite, da je to šala i nije šala. A što tako gledate na mene? Ne ćete li mi napokon još ponuditi, da vas pričekam, dok svršite nauke? Što, što imam još da čujem od studenta? Ništa? Tako ću dakle radije sve reći ja sama. Volim šume; možda sam i vas zavoljela samo zbog tih šuma, a možda sam ipak samo divlja, šumska vila. Nisam mudra, nemojte misliti. Nikakve mudrosti nema u tome, što govorim. Ali sam štošta naučila u šumama... Voljela sam šume, a šume su bile prama meni dobre, pripovijedale su mi, kad su ljudi nudili samo zeceve u vreći. Hodiš po šumama, poslije se vratiš, pa više ni u grad ne pristaješ...

Isto tako i studenti dolaze, prvoga su dana kao šuma, ali sutradan već su i oni opet kao varošica, pa više ne možeš ni da bi kao ptica letjela i hodila na ljubavne domjenke kao naše gospodjice.

Mnogo, mnogo su mi pripovijedale šume, možda i to... Jučer ujutro još sam te čekala, tvoja sam dosad bila, ali ti nisi ni došao, a to je dobro bilo. Poslije podne sam bila u šumama i...

Časak je šutjela, izvadila odnekud jelovu grančicu, pa ju njemu davala.

— To sam ti donijela. To je s moje jele. Imam takvu svoju jelu. Ne sjedam pod nju, oh ne, po-

vukla me je k sebi gore; ptice i vjeverice već su na mene navikle.

I takva iznenadjenja eto sakriva život. Tako će jednoga dana početi da razgovaraju s nama, strovaljujući nam na prsi pećinu, kamen po kamen. Ispružio je ruku za grančicom, ali ju je opet izmaknuo... Bol je došao k tebi kao mužu, a ti se vladaš kao dječak, izmičeš ruke... Grančica je pala u travu.

Ona ju je digla, ništa nije rekla, samo je poblijedjela, stojeći i grizući usne. On sklopi ruke i podigne k njoj oči. Ona se malo nasmiješi i opet mu daje grančicu. On ju uzima i s njom sve: bol i ljepotu; možda to sve, srce, ne ćeš ni odnijeti.

A sada, sada me učinite mužem. Sada svi dobro igrajmo, dobro stojmo, dobro uzvraćajmo udarac, da budemo dostojni toga, što je došlo k nama. Je li ova grančica križ? Hoće li me taj križ tištati i pritiskivati k zemlji? Odbacit ću ga. Zaplesat ću nad njim.

Ratkin uzdigne glavu. Njegove su oči gledale van, van iz toga kruga bola; izabirale su sebi pravac.

— Jeničku!

— Ne boj se, Anička!

Na nju dakako nije mogao gledati, morao je da gleda van, van iz toga kruga. Isprva je ovo odlučno pregnuće bilo samo u njegovim očima, a zatim mu je unišlo u čitavo tijelo.

— Jeničku!

— Ne boj se, Anička.

Sada se samo još letimice obazreo za njom, nasmiješio se i pošao. Čovjek bi rekao: nasumce, ali je on imao svoj pravac.

— Jeničku!

Nije se više obazreo. Ni jedared. Išao je. I tu je pećina stajala pred njim; tebe, pećino, mislim, dobro poznajemo; jednoć smo tu gore lepršali kao zastava; možda ne spadaš k našemu pravcu, ali

kad si već tu, bila pećina ili ne bila pećina... a Ratkin se nasmiješi i počne juriš na pećinu. Tek se gore na vrhu obazre. Ona svejednako stoji na istom mjestu i gleda k njemu; a on sasvim mirno digne šešir i njim zamahuje; smiješak mu je nalik na nešto rasijano.

A tu se s njim nešto dogodilo; tražio je dolje i sav je najedared pobijelio. Iz pećinskih rasjelina počelo se za nj nešto vješati s obje sve teže i teže ruke. Njegove su oči vikale. Ispružio je pred sebe ruke, kao da se od nekoga branio; časak je tako stajao i brzo si prekrio oči. Po cijelom je tijelu uzdrhtao, morao je sjesti i dugo je plakao.

A kad je prestao plakati i podigao glavu, ona više nije stajala tamo dolje; vidio je crvenu malju, kako iščezava daleko na pašnjacima. A ipak je tu bila kod njega; slušao ju je, kako i dalje neprestano govori, kao što je malo prije govorila njemu; ali sada ju je rado osluškivao i za svaku riječcu bio joj je zahvalan. Govòri, govori! molio je — to boli, boli, ali je lijepo, možda si ipak samo divlja vila, do smrti ću od tebe nositi lijepo znamenje...

Pogledao je dolje u pećinske gudure i protrnuo od zime... ali se kasnije samo još osmješkivao, rasijano i gorko. Tamo dolje!... A ipak je neki mrtvac tamo ležao: — upitljiv pogled dva mrtva oka skobio se s njegovim očima, a Ratkin je ondje sjedio, klimao glavom i smiješio se; usne mu se nisu micale, ali su zato govorile njegove oči.

— Snivaj tamo, Jane Ratkine, jučerašnji i ludi! Ti, koji si čeznuo za srećom i za bolom — a ipak si htio samo sreću. Ti koji si zazivao ljepotu — a pred ljepotom si zastr'o oči. Ti, koji si zazivao život — a kod prve si njegove pjesme potrgao žice. Ti, koji si mislio, da će brzo doći čas, da ustaneš i do sitosti se najedeš! Sanjarsko, neiskusno mornarče u brodarskom košu, koji si klicao: Kopno, kopno!... brzo ti je omrznuo taj poklik na usnama. A ipak sada, kad su sidra opet dignuta, opet se ori

samo ona pjesma: Život, život!... Njegovoj slavi se poklonimo, njegovu hvalu pjevajmo! Na bližim pristrancima gori u noći njegov oganj. Već je odaslao poslanike i mi smo na njihove ruke položili zakletvu svoje odanosti. Hoćemo da ljubimo velikoga i lijepoga vašega gospodara, tako isporučite, poslanici! Hoćemo da nosimo njegove boje i u njegovim bojama pobijedimo! Hoćemo da budemo takvi, da njegovo oko s ponosom otpočine na nama, da se smiješi i glavom povladjuje našemu ritmičkomu pohodu! Ali mu isporučite, neka nas ne izda i neka nas ne proda! I s njim ćemo zametnuti borbu! I s njim — to mu isporučite! I hvalu njegovu da ćemo pjevati, ne zaboravite!...

Ratkin je našao do svojih nogu jelovu grančicu. Digao ju je i bacio dolje u kamenitu rasjelinu. Grančica je padala, a Ratkin se smiješio...

— Na tvoj grob, Jene Ratkine, jučerašnji i ludi!

Preveo **Budimir Blažeković.**

CIJENE KNJIGAMA „ZABAVNE BIBLIOTEKE“

3. Loti: **U haremu,** carigradski roman. D 16
10. Jensen: **Madame d'Ora,** newyorški roman. D 12
18. Feuillet: **Dnevnik jedne žene.** D 12
63—64. Loliée: **Žene drugoga carstva,** historija slavnih žena za carevanja Napoleona III., s originalnim ilustracijama. D 16
65. Lugovoj: **Pollice verso,** četiri paralele iz života. D 12
66. Hamsun: **Pan,** zapisci jednoga poručnika. D 12
69—71. Fogazzaro: **Daniele Cortis,** iz talijanskog života. D 25
73. Herczeg: **Carstvo sanja,** roman jedne Madžarice D 12
76—77. Lagerlöf: **Jerusalim,** švedski seljački roman. (Samo II. dio.) D 16
82—83. Tillier: **Ujak Benjamin,** satira franc. društva. D 16
84. Sezima: **Passiflora,** impresion. rom. jedne Čehinje. D 12
85—86. Bourget: **Lazarina,** iz velikog svjetskog rata. D 16
91—92. France: **Crveni krin,** fiorentinska strast. D 16
98. Sudermann: **Litavske pripovijesti,** tri slike iz baltijskog svijeta. D 12
99—100. Vogüé: **Jean d'Agrève,** historija jedne velike ljubavi. D 16
101—102. Jókai: **Gospodja s morskim očima,** pripovijest jednog madžarskog borca za slobodu. D 16
103. Nansen: **Julijin dnevnik,** roman jedne djevojke. D 12
104—106. Flaubert: **Salambô,** kulturna historija Kartage. D 24
107. Geijerstam: **Knjiga o braci,** roman jednog braka. D 12
108—110. Mrštík: **Svibanjska priča,** idila zlatne mladosti. D 30
111—112. Prévost: **Manon Lescaut,** galantni 18. vijek. D 12
113—114. Biró: **Tri noći Don Juanove,** roman opernog pjevača. D 16
115. Keyserling: **Beata i Marejla,** dvije baltičke žene. D 12
116—117. Maksim Gorki: **Djetinjstvo,** historija jedne mladosti. D 16
118. Mayran: **Povijest Gottone Connixloo,** s flandrijskog ratišta. D 12
119—120. Boylesve: **Miris boromejskih otoka,** ilustriran internacionalni roman sa jezera Lago Maggiore. D 12
121—123. Šubin: **Boris Lenski,** nastavak rom. »Azbejin«. D 24
124—125. Zùccoli: **Strelica u slabinama,** talij. roman. D 16
126—127. Jacobsen: **Niels Lyhne,** povijest danskog mladića. D 16
128. Bourget: **Druga ljubav,** s franc. originalnalnim tekstom. D 12
129—130. C. F. Meyer: **Kaludjerov pir,** četiri kulturna crteža D 16
131—133. Murger: **La Bohème,** pariski umjetnički život. D 24

134. Gréville: **Ksenija,** roman jedne Ruskinje. D 12
135. Šimunović: **Mladi dani,** nagradjeno hrvatsko djelo. D 12
136. Sigbjörn Obstfelder: **Krst,** zbirka pjesama u prozi. D 12
137—138. Marriot: **Duhovnička smrt,** život jednoga svećenika. D 12
139. Charles Hirsch: **Prepletanje,** roman majke i kćeri. D 12
110—141. Kuprin: **Moloh,** pet ruskih slika. D 16
142. Prévost: **Nimba,** talijanske pustolovine u Africi. D 12
143—144. Péladan: **Una cum Uno,** roman jedne velike ljubavi. D 12
145. Krašeninikov: **Gospodjice,** obična historija iz života. D 12
146—149. Barbusse: **Oganj,** opis velikoga rata. D 24
150—152. Bordeaux: **Zavijani tragovi,** jedan brak, s originalnim francuskim ilustracijama. D 14
153. Loti: **Roman jednog spahije,** ljubav na Senegalu. D 12
154—155. Gyp: **Biserka,** roman jedne umiljate djevojke. D 12
156—158. Tovote: **U ljubavnoj omami,** berlinski roman. D 16
159—160. Ibler: **Zora,** nagradjeni roman iz hrv. života. D 14
161—162. Bennett: **Sveta i profana ljubav,** roman jedne mlade Engleskinje. D 12
163. Loti: **Mornar,** život jednog mladog Francuza. D 12
164—165. Bojer: **Naše carstvo,** iz norveškoga svijeta. D 12
166—168. Bourget: **Učenik,** psihologija jednog omladinca. D 16
169—171. Marriot: **Njegovo Božanstvo,** roman jednog kažnjenika. D 14
172—173. Havlasa: **Okna u maglu,** japan. ljubavni roman. D 12
174—176. Marriot: **Uskrsnuće,** nastavak »Njeg. Božanstvo«. D 14
177—180. Rodziewiczówna: **Kasja,** roman iz varšavskog svijeta. D 16
181—182. Bourget: **André Cornélis,** kriminalni roman. D 12
183—187. Verona: **Mimi Bluette,** roman talij. plesačice. D 24
188—190. Heller: **Collinove pustolovine,** detektivski švedski roman. D 14
191—193. Kellermann: **More,** s bretonskih ostrva. D 12
194—196. Benoit: **Koenigsmark,** s njemačkih kneževskih dvorova. D 16
197—203. Verona: **Život se počinje sutra,** ljubav jednog talijanskog profesora. D 24
204—207. Prévost: **Gospodin i gospodja Molog,** doživljaji njemačkog naučenjaka. D 16
208—211. Benoit: **Atlantida,** fantastički roman iz središnje Afrike. D 16
212—214. Bourget: **Ljubavno zločinstvo,** roman jedne dobre žene. D 12
215—217. Ganghofer: **Rakela Scarpa,** iz carigradskog života. D 12
218—222. Farrère: **Civilizirani ljudi,** na krajnjem istoku Azije. D 16
223—225. Kuprin: **U mraku,** slike iz ruskog svijeta. D 12
226—228. Corthis: **Za samu sebe,** roman jedne mlade Francuskinje. D 12

229—232. Kellermann: **Ingeborg,** ljubavna pjesma nad pjesmama. D 14
233—234. Zùccoli: **Skrivena nedjelo,** zločin jednog baruna. D 12
235—239. E. i J. Goncourt: **Renata Mauperinova,** roman jedne nestašne djevojke. D 16
240—245. Gilliard: **Tragična sudba Nikole II. i njegove porodice.** S ilustracijama. D 28
246—255. D'Annunzio: **Slast,** iz života rimske aristokracije. D 24
256—258. Bonsels: **Pčelica Maja i njeni doživljaji.** Za djecu. D 12
259—262. Svobodá: **Crni lovci,** gorski romani češki. D 12
263—272. Krasnov: **Od dvoglava orla do crvena barjaka.** Prva knjiga. D 30
273—275. Eekhoud: **Kees Doorik,** flamandska seljačka pripovijest. D 12
276—279. Ojetti: **Igra ljubavi,** roman rimske aristokracije. D 12
280—284. Krasnov: **Od dvoglava orla do crvena barjaka.** Druga knjiga. D 16
285—294. Zola: **Čovjek zvijer,** veliki roman iz života. D 25
295—300. Anet: **Potresla se zemlja od istoka,** ilustrirani ljubavni roman iz prvih dana ruskoga prevrata. D 20
301. Duvernois: **Fuga i Umoren zmijin skot,** dvije novele. D 12
302. Krasnov: **Vojna od god. 1914.—1917.** Treća knjiga romana »Od dvoglava orla...« D 24
303. Binet-Valmer: **Lucien,** roman jednog oca i jednog sina. D 14
304. Kulikovski: **Adoniram,** ljubavni roman kralja Solomuna i kraljice od Sabe. D 12
305. Péladan: **Svemoćno zlato,** roman jednoga braka. D 12
306. Zùccoli: **Loredanina ljubav,** roman jedne Mlečanke. D 12
307. Ompteda: **S visokih gora,** turistički roman. D 12
308. Krasnov: **Vojna.** (II.) Četvrta knjiga romana »Od dvoglava orla...« D 20
309. Prévost: **Donjuanke,** pariski roman. D 24
310. Vojnović: **Maškarate ispod kuplja,** drama. D 15
311. Ewald: **Tiho jezero,** prirodopisne priče. D 15
312. Naudeau: **Slasti Japana,** roman. D 12
313. Krasnov: **Slom carstva.** Peta knjiga romana »Od dvoglava orla...« D 18
314. Delly: **Magali.** (Djevojačka knjiga 1.) D 16
315. Slezkin: **Olga Org,** iz ruskog života. D 14
316. Péladan: **Muž pobjednik,** magijski roman jedne zanosne ljubavi. D 16
317. Jack London: **Kći snijega,** roman iz Aljaške. D 16
318. D'Annunzio: **Triumf smrti.** D 24
319. Krasnov: **Mučenici** (I. dio.) Šesta knjiga romana »Od dvoglava orla do crvena barjaka«. D 24
320. Villetard. **Lutke se razbijaju.** Roman jedne mlade djevojke. D 14
321. Wells H. G.: **Prvi ljudi na mjesecu.** Fantastični roman. Ilustrirao Claude Shepperson. D 20

322. Krasnov: **Mučenici (II. dio.)** Sedma knjiga romana »Od dvoglava orla do crvena barjaka«. D 20
323. Jaloux: **Crna lepeza.** Roman jedne nesretne žene. D 12
324. Baschet: **Utočište.** Roman jedne učiteljice. Ilustrirao René Lelong. (Druga knjiga ser. »Djevojačka knjiga«). D 18
325. Clarsen. **Brak gospodina Terbrügga.** Roman. D 14
326. Farrère C.: **Gospodjica Dax.** Roman jedne mlade djevojke. D 18
327. Krasnov: **Boljševizam.** Osma i posljednja knjiga velikog romana »Od dvoglava orla do crnog barjaka«. D 20 (Cijena za kompletno izdanje u 8 svezaka D 172).
328. Serao M.: **Nije odgovorila.** Ljubavni roman. D 16
329. Barrès M.: **Vrt na Orontu.** Rajska priča s Orijenta. Pripovijest iz vremena križarskih vojna. D 17
330. Ewers H. H.: **Prodana baka.** Priče za veliko i malo. Ilustrirano. D 21
331. Mihaelis K. i Bela Balazs:**Izvan tijela.** Dnevnik jednog čovjeka i jedne žene. D 21
332. Johnson O.: **U šezdesetprvom času.** Roman iz amerikanskog bankarskog društva. D 27
333. Tolstoj A.: **Aelita.** Doživljaji dvojice Rusa na Marsu. D 20
334. Louys Pierre: **Žena i njena igračka.** Roman iz španjolskog života. D 16
335. Lafcadio Hearn.: **Kokoro.** Pripovijesti i studije iz japanskog života. (Budističke duše.) D 20
336. Puccini M.: **Djevica i mondena.** Roman iz rimskog života. D 27
337. Carco F.: **Tudjinka Vjeročka.** Roman iz savremenog života ruskih izbjeglica u Parizu. D 18
338. Farrère C.: **Male saveznice.** Roman iz života francuskih pomorskih časnika. D 30
339. Zola E.: **Njegova Ekselencija Eugène Rougon.** D 44
340. Zilahy L.: **Samrtno proljeće.** Roman iz peštanskog života. D 20
314. Ardel H.: **Bijeli san i Na predavanje.** Treća »Djevojačka knjiga«. D 20
342. Ibanez B.: **Mare nostrum.** Pomorski roman iz doba velikoga rata. D 32
343. Averčenko A.: **Ninočka.** Humoristička knjiga Zabavne Biblioteke. D 12
344. Jerome-Tharaud.: **Ljubovca službenica.** Novela. D 12
345. Jaloux: **»Izgubljene ljubavi«** i **»Ostalo je šutnja«.** D 20
346. Phillpotts: **Brončana Venera.** Engl. roman. D 17
347. Fr. Šrámek: **Srebrni vjetar.** Roman iz djačkog života. D 29
348. M. Paléologue: **Imperatorov roman.** Ljubav cara Aleksandra II. i kneginje Jurjevske. D 14

Preuzeta izdanja „Književnog Juga“:

Mažuranić Ivan: **»Smrt Smail-Age Čengijića.** Ilustrirao Joza Kljaković, komentirao dr. Nikola Andrić; broširano D 15
uvezano D 20

Begović Milan: **»Nasmijana srca«.** Ljubavne pripovijesti. D 20

B. Mašić: **Deda Joksim.** Narodni poslanik, lihvar i predsjednik svakojakih društava za pomoć i humanitarnost. Knjiga je bogato opremljena, na finoj hartiji, sa naslovnim listom u bojama kao i mnogim prekrasnim ilustracijama od slikara J. Kljakovića. D 20

Ivo Vojnović: **Imperatrix.** (Misterij Ostrva Zaboravi) u 5 pojava. D 18

Aleksa Šantić: **Pjesme** (s predgovorom V. Ćorovića) broširano D 30
na luksuznoj hartiji fino vezano D 36

Milica Janković: **Pre sreće** (roman, s predgovorom B. Mašića) broširano D 15
povezano D 20

Vlaho Bukovac: **Moj život** (autobiografija, predgovor od Ive Vojnovića. D 18

B. Mašić: **Lutanje.** Pripovijetka. D 8

U. Donadini: **Kamena s ramena.** Članci. D 10

